

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ὀλύμπου

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ-ΛΟΓΟΓΡΑ
ΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1963 - ΤΕΥΧΟΣ 5

Η ΧΙΛΙΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Τῷ 1961 συνεπληρώθη, θεία εὐδοκία, χιλιετηρεῖς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως, ὑπὸ τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου, τῆς πρώτης μεγάλης σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Ἁθῶ, τῆς Μεγίστης Λαύρας, καὶ τῆς αὐτόθι ἐγκαταστάσεως συστηματικῆς καὶ ὀργανωμένης μοναστικῆς πολιτείας. Ἐντὸς τεσσάρων ἢ πέντε αἰώνων ὀλόκληρος ἢ ἐπιβλητικὴ τοῦ Ἁθῶ χερσόνησος, ἀποκεκομμένη ἐκ τοῦ κόσμου νησίς, ἐκαλύφθη ἀπὸ μεγαλοπρεπεῖς μονάς, σκήτας, καλύβας, ἀσκητήρια, μὲν πολλὰς χιλιάδας μοναχῶν καὶ κατέστη θεοφιλῆς τόπος μυστικῆς λατρείας τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, τὸν ὅποιον ἠγλαίωσε καὶ καθηγίασεν ὁ χορὸς τῶν ὁσίων, ὀσιομαρτύρων καὶ ἁγίων μοναχῶν, οἱ ὅποιοι εὐηρέστησαν τὸν Θεόν, μὲν τὸν «θεωρητικόν» ἐνάρετον βίον των, «ἐγκαταβιοῦντες ὡς ἄγγελοι ἐπὶ τῆς γῆς».

Ὁ μοναχισμὸς ὡς ἰδανικὸν καὶ ὡς θεσμὸς, γνωστὸς εἰς ὅλας τὰς θρησκείας, ἔχει βαθύτατον νόημα, τὸ ὅποιον συνήθως διαφεύγει τὴν ὀρθολογιστικὴν ἱστορικὴν παρατήρησιν. Θεμελιούται κατὰ πρῶτον εἰς αὐτὴν τὴν σύστασιν καὶ ὑφὴν τῆς Θρησκείας, τῆς ὁποίας ἡ βαθυτέρα οὐσία εἶναι ἡ μυστικὴ μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνία καὶ ταύτισις καὶ ἡ μυστικὴ τοῦ Θεοῦ θεωρησις, ὡς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἡ ὁποία ἔσωθεν φέρεται πρὸς τὸ Θεῖον ὡς «ἐρώμενον», ὅπως λέγει ὁ Σταγυρίτης, καὶ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπομακρύνσεως ἐκ τῆς τύρβης καὶ τῶν ἐγκοσμίων. Ὁ ἐρημίτης βίος εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωστροφῆς τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ θεωρητικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἀνθρώπου (ὁ ποιητής, ὁ καλλιτέχνης, ὁ φιλόσοφος, ὁ ἐπιστήμων, ἀποσύρονται εἰς τὸν ἐσωτερικὸν των κόσμον ἢ καὶ ἀποφεύγουν τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν τύρβην)

προσιδιάζει δὲ μάλιστα εἰς τὴν θεραπείαν καὶ ἱκανοποίησιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Αὐτὸς ὁ βαθύτερος λόγος τοῦ θρησκευτικοῦ θεωρητικοῦ βιώματος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις ὄθησε πάντοτε καὶ ὤθει τὰς πλουσίας εἰς θρησκευτικὸν συναίσθημα φύσεις εἰς τὸν μοναχισμόν. Τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἰδανικόν, δύναται νὰ λεχθῆ, κατόπιν τοῦ χιλιετοῦς βίου τοῦ Ἀθωνικοῦ μοναχισμοῦ, ὅτι ἐπετεύχθη καὶ ἔφερε ἀγλαοὺς καρπούς. Ἀλλὰ πέραν τούτου ὁ ἀθωνικὸς μοναχισμὸς προσέφερε πολυτίμους εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὸ ἔθνος ὑπηρεσίας: α) Ἦσκησε πάντοτε λαμπρὰν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀκτινοβολίαν. β) Κατέστη ἡ ἀκρόπολις καὶ ἡ κιβωτὸς τῆς Θρησκείας καὶ τοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς ζοφεροὺς τῆς δουλείας χρόνους, καὶ τὸ προπύργιον τῆς Ὁρθοδοξίας μετὰ τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν. γ) Ὑπῆρξε καὶ εἶναι ὁ θεματοφύλαξ τῶν ἱερῶν παραδόσεων καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ βυζαντίου. δ) Διεφύλαξεν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ καὶ διέσωσε κειμήλια ἀμυθήτου ἀξίας καὶ ἀρχαιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος. ε) Ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον ζωντανὸν μουσεῖον τοῦ κόσμου, ὅπου ὁ βυζαντινὸς ἀρχαιολόγος καὶ ἐρευνητὴς δύναται νὰ μελετήσῃ τὴν βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν γλυπτικὴν, τὴν πλουσιωτάτην καὶ ἐξαιρετὸν ἀγιογραφίαν, τὰς ἀριστουργηματικὰς μικρογραφίας, τὴν ξυλογλυπτικὴν, τὴν μικροτεχνίαν κλπ. καὶ εὐρύτερον ὀλόκληρον τὸν βυζαντινὸν πολιτισμόν. ς) Ἔχει διασώσει τὰ πολυτιμότερα ἅγια λείψανα. ζ) Ἔχει διαφυλάξει εἰς τὰς βιβλιοθήκας τοῦ χιλιάδας χειρογράφων κωδίκων μεγίστου ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος. η) Ἐπρωτοστάτησεν εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας κλπ.

Ὁ χιλιετὴς βίος τοῦ μοναχισμοῦ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὸν ὁποῖον φέρει εἰς τὴν σκέψιν μας ὁ ἐπίσημος ἑορτασμὸς τῆς χιλιετηρίδος τῆς μοναστικῆς πολιτείας τοῦ Ἄθω, ἀποτελεῖ ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως γεγονὸς μεγίστης σημασίας, παρόμοιον τοῦ ὁποῖου δὲν γνωρίζει ἡ ἱστορία, ἀπὸ δὲ θρησκευτικῆς ἀπόψεως ἀποτελεῖ τὸ εὐγλωττότερον ἐπιχείρημα τῆς ἀξίας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἱστορικὴν δικαίωσιν τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ μοναστικοῦ βίου.

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α

ΚΩΝΣΤ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗ

Η ΑΙΩΝΙΑ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ¹

Τὸ θέμα τῆς διαλέξεώς μας «Ἡ αἰωνία ἐπικαιρότης τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους» εὐλογον εἶναι νὰ διεγείρῃ εἰς τὴν σκέψιν οἰουδήποτε ἀκροατοῦ μίαν δικαιολογημένην ἀπορίαν. Πῶς εἶναι δυνατὸν — δικαιούμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν — νὰ γίνεται σήμερον λόγος περὶ τῆς ἐπικαιρότητος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ προεξοφλῆται ἡ αἰωνία διάρκεια τῆς ἐπικαιρότητος τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν μᾶς χωρίζουν 23 αἰῶνες. Ἐπίκαιρα εἶναι σήμερον μόνον τὰ προβλήματα τὰ σχετιζόμενα μὲ τὴν τεχνικὴν τῆς χρησιμοποίησεως τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας. Ἡ ἱστορικὴ μας μοῖρα μᾶς ἔταξε νὰ ζήσωμεν εἰς τὸν ἀτομικὸν αἰῶνα καὶ ἐπικαιρον εἶναι μόνον ὅ,τι σχετίζεται μὲ αὐτόν. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη ἐπικαιρότητα ἡ φιλοσοφία τοῦ Σταγίριτου, εἰς τὰ ἔργα τοῦ ὁποίου δὲν εὐρίσκωμεν κανένα ἔστω καὶ ὑπαινιγμὸν διὰ τοὺς δορυφόρους καὶ τοὺς πυραύλους;

Εἰς τὸ πρῶτον τῆς ἀντίκρουσμα παρουσιάζεται ἡ διατυπωθεῖσα ἀπορία ὡς ἀκαταγώνιστος. Ἄν ὅμως ὑποβληθῇ εἰς βαθυτέραν κριτικὴν ἐπισκόπησιν, θὰ καταστῇ φανερόν ὅτι στερεῖται θεμελιώσεως. Ἄς συγκεντρώσωμεν λοιπὸν τὸν στοχασμὸν μας ἐπάνω εἰς αὐτήν, διὰ νὰ ἐλέγξωμεν τὴν βασιμότητά της.

Ὁ αἰὼν εἰς τὸν ὁποῖον ζῆ ἡ γενεά μας, ὁ ἀτομικὸς λεγόμενος αἰὼν, παρουσιάζει τοῦτο τὸ ἐξαιρετικὸν γνῶρισμα. Τὸ ὅτι δηλαδὴ ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια θὰ καθορίσῃ τὴν πορείαν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν, ὅτι τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο ποὺ προώθησε τὴν ἐποχὴν μας εἰς τὸν ἀτομικὸν αἰῶνα εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἐὰν πρὸς στιγμὴν κάμωμεν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ λείψῃ ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον τῆς ἐποχῆς μας ἡ ἰκανότης πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, δὲν θὰ εἶναι πλέον δυνατὸν οὔτε νὰ προοδεύσῃ ἀλλὰ καὶ οὔτε νὰ συντηρηθῇ ὁ ἀτομικὸς αἰὼν. Ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸ ἀγωνιῶδες τοῦτο ἐνδεχόμενον, δικαιούμεθα νὰ διερευνήσωμεν τὴν ἱστορικὴν προέλευσιν τῆς ἀνθρωπίνης αὐτῆς δραστηριότητος, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Ἐρωτῶμεν πῶς ἔλαβεν ὑπόστασιν ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, καρπὸς τῆς ὁποίας εἶναι τὸ πολυσχιδὲς σύστημα τῶν ἐπιστημῶν, καὶ ἐπομένως καὶ ἡ ἀτομικὴ ἐπιστήμη;

Ἡ μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀσχοληθεῖσα ἱστο-

1. Διάλεξις δοθεῖσα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἑταιρείας τὴν 4ην Νοεμβρίου 1962 εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

ρική αναζήτησις μᾶς ἔχει ἤδη δώσει ὀριστικὴν ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος τούτου ἀπόκρισιν. Ἡ θεμελίωσις τῶν ἐπιστημῶν ἔγινε διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ὁ στοχαστὴς ἐκεῖνος, ὅστις κατὰ δημιουργικὸν τρόπον καθώρισε τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον θεμελιουμένη ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καθιστᾷ τὸν ἐρευνητὴν ἱκανόν, νὰ ἀνακαλύπτῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν ὄντων, ἐπὶ τῆς ὁποίας οἰκοδομεῖται ἔπειτα τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημῶν.

Ὅθεν δικαιοῦμεθα νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ μεγαλοφυοῦς τέκνου τῆς Χαλκιδικῆς αἰώνιαν ἐπικαιρότητα, διότι τὰ θεμέλια, τὰ ὁποῖα ἔθεσε διὰ τὴν συγκρότησιν καὶ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν, διατηροῦν ἀπαραμείωτον τὴν ἐγκυρότητα των. Ἀποτελοῦν, ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Σταγίριτης, ἀρχὴν, ἣτις πρέπει νὰ νοῆται ὄχι μόνον ὡς μία χρονικὴ ἀφετηρία, ἀλλ' ὡς ζῶσα δύναμις, ἀσκοῦσα κυριαρχικὴν ἐπίδρασιν καὶ καθοδήγησιν ἐπὶ τῆς προχωρήσεως τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως καὶ ἐρέυνης.

Διὰ νὰ διασαφηνισθῇ ἡ κυριαρχικὴ αὐτὴ παρουσία τῆς ἀριστοτελικῆς σκέψεως, παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ χρησιμοποιήσωμεν μίαν ἐποπτικὴν παρομοίωσιν. Ἄς θεωρήσωμεν τὰ ἐπιτεύγματα τῆς φιλοσοφικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐρέυνης ὡς συναπαρτίζοντα ἓν τεράστιον εἰς μέγα ὕψος ἐξικινούμενον, ἀλλ' ἐπὶ ἀκλονήτων σιδηροπαγῶν θεμελίων στηριζόμενον, ἀρχιτεκτονικὸν οἰκοδόμημα. Τὴν βᾶσιν τοῦ ὅλου αὐτοῦ οἰκοδομήματος τὴν ἀποτελοῦν αἱ φιλοσοφικαὶ μαθήσεις τῆς λογικῆς, τῆς γνωσιολογίας καὶ ἐπιστημολογικῆς μεθοδολογίας. Τὴν ὑψηλοτάτην ἀποκορύφωσιν, τὸ ἀέτωμα ἄς εἴπωμεν τοῦ ὅλου φιλοσοφικοεπιστημονικοῦ οἰκοδομήματος, ἀποτελεῖ ἡ φιλοσοφικὴ μάθησις τὴν ὁποῖαν ὁ Ἀριστοτέλης ὠνόμασε πρώτην φιλοσοφίαν, οἱ μεταγενέστεροι μεταφυσικὴν καὶ οἱ σύγχρονοί μας φιλόσοφοι ὄντολογίαν. Εἰς τὸν χῶρον τοῦ μεσοδιαστήματος μεταξύ τῆς θεμελιώσεως, ὅπου ἴσταται ἡ λογικὴ καὶ ἡ γνωσιολογία, καὶ τοῦ ὄντολογικοῦ ἀετώματος, ὅπου ἴσταται ἡ ὄντολογία, εἶναι τοποθετημένον τὸ συστηματικὸν σύνολον ὄλων τῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων. Ἐνεκα αὐτῆς τῆς διατάξεως συμβαίνει, ὥστε οἰαδήποτε ἐπιστήμη νὰ εἶναι ἠναγκασμένη νὰ ἔρχεται εἰς διπλὴν ἐπαφὴν μὲ τὴν φιλοσοφίαν. Κάθε ἐπιστήμων γνωρίζει ἀπὸ τὴν ἰδικὴν του πείραν, ὅτι διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ θέμα καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρέυνης, εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἐνημέρωσις του μὲ τὴν εἰδικὴν μεθοδολογίαν, ἣτις ἐφαρμόζεται εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιστήμης του. Ἡ εἰδικὴ μεθοδολογία ὅμως ἐκάστης ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας, διὰ νὰ συγκροτηθῇ πρέπει νὰ στηριχθῇ εἰς τὴν γενικὴν μεθοδολογίαν, ἣτις εἶναι μάθησις φιλοσοφικῆς στηριζομένη ἐπὶ τῆς λογικῆς καὶ τῆς γνωσιολογίας. Ὡστε αἱ ἐπιστήμαι κατὰ τὸ βασικόν των τμήμα εἶναι ἠναγκασμέναι νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ θεμελιωτικὸν τμήμα τῆς φιλοσοφίας. Τὸ ἴδιον γίνεται καὶ

μέ τὰ τελευταῖα συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν, εἰς τὰ ὁποῖα φθάνουν αἱ ἐπι μέρους ἐπιστήμαι. Εὐρίσκονται, καί εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, εἰς τὴν ἀνάγκην διὰ νὰ τὰ διασαφηνίσουν, νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τὸ τμήμα ἐκεῖ νο τῆς φιλοσοφίας ποῦ ὀνομάζεται σήμερον, ὅπως εἶπομεν, ὄντολογία. Αἱ ἐπιστήμαι εὐρίσκονται ἐν δράσει εἰς τὸ μεσοδιάστημα, τὸ ὁποῖον ἀνοίγεται μεταξὺ τῆς μεθοδολογικῆς θεμελιώσεως καὶ τῶν ὄντολογικῶν ἀναζητήσεων. Εἰς αὐτὸ τὸ μεσάζον τμήμα σημειώνεται μία διαρκῆς πρόοδος καὶ μεταλλαγὴ, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζῃ οὔτε τὸ θεμελιωτικὸν οὔτε τὸ ὄντολογικὸν τμήμα.

Ἐὰν τώρα ἀνατρέξωμεν εἰς τὸ φιλοσοφικὸν ἔργον τοῦ Σταγυρίτου, θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ἡ ἐπικαιρότης του ἔγκειται κυρίως εἰς τὰ δύο ἀκραῖα θέματα τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης. Εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς λογικῆς μετὰ τὸ περίφημον σύγγραμμά του τὰ «Ἀναλυτικά», μετὰ τὸ ὁποῖον ἀνέλυσε τὴν μορφολογίαν τῆς λειτουργίας τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Ἔθεσε καὶ τὴν βᾶσιν τῆς γνωσιολογίας, διότι εἰς τὰ «Μετὰ τὰ φυσικὰ» ἀνήρесе τὰς μηδενιστικὰς ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἀληθείας δοξασίας τῶν Σοφιστῶν. Τὸν εὐρίσκομεν ἐπίσης δημιουργὸν καὶ κυρίαρχον καὶ εἰς τὸ ἀέτωμα τοῦ φιλοσοφικοῦ οἰκοδομήματος. Αὐτὸς εἶναι ποῦ ἴδρυσεν τὴν «πρώτην φιλοσοφίαν» ὡς ἰδιαιτέραν μάθησιν. Πᾶς ἐπιστήμων τοῦ καιροῦ μας, εἴτε τὸ θέλει εἴτε δὲν τὸ θέλει, μαθητεύει πρωταρχικῶς εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Ἀριστοτέλους. Κάθε ἐπιστήμη, ὅταν θελήσῃ νὰ κάμῃ βαθυτέραν ἐπισκόπησιν τῶν τελευταίων τῆς πορισμάτων, εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ συνάψῃ καὶ πάλιν διάλογον μετὰ τὸν Σταγυρίτην.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον σημεῖον τῆς ἐπαφῆς οὐδεμία εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Ὡς προπαιδευτικὴ ἐτοιμασία προτάσσεται πρὸ τῆς συστηματικῆς διδασκαλίας οἰασθῆποτε ἐπιστήμης καὶ ἐπιστημονικῆς τεχνολογίας ἢ μεθοδολογικῆ ἐνημέρωσις τοῦ μαθητευομένου. Τῆς μεθοδολογικῆς δὲ ἐνημερώσεως αἱ μεγάλαι κατευθυντήριαι γραμμαὶ ἐχαράχθησαν ἀπὸ τὸν Σταγυρίτην. Εἶναι δυνατὸν ὅμως νὰ ἐγερθῇ ἀμφισβήτησις ὡς πρὸς τὰ τελευταῖα πορίσματα τῶν ἐπιστημῶν. Δέν δικαιολογεῖται τάχα ὁ σύγχρονος ἐπιστήμων νὰ ἔχῃ μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα μᾶς παρέχει ὡς πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ σύμπαντος τὸ ἐργαστήριον τῆς μικροφυσικῆς καὶ ὄχι εἰς τὰς θεωρητικὰς ἀναλύσεις, ποῦ μᾶς παρέχει ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ «Φυσικὰ» καὶ τὰ «Μετὰ τὰ φυσικὰ» του; Δέν βλέπουν καλύτερον ἀπὸ αὐτὸν τὰ προβλήματα αὐτὰ ὁ Ἀϊνστάϊν, ὁ Heisenberg, ὁ de Broglie, ὁ Bohr καὶ ὁ Whitehead;

Εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ δυνάμεθα, στηριζόμενοι εἰς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Ἀριστοτέλους ἀλλὰ καὶ τῶν μεγάλων ἐρευνητῶν ποῦ ἀνεφέραμεν, νὰ δώσωμεν τὴν ἀκόλουθον ἀπάντησιν. Ἡ ἐρευνητικὴ ἐργασία τοῦ φυσικοχημικοῦ ἐργαστηρίου καθοδηγούμενη ἀπὸ τὸν μαθηματικόν, ἢ διὰ νὰ εἰ-

μεθα ακριβέστεροι από τόν στατιστικόν λογισμόν, θά προχωρή πάντοτε ἐπ' ἀπειρον. Δὲν ὑφίσταται τὸ ἐνδεχόμενον νὰ σταματήσῃ ποτέ, διότι ἀπέναντί της ἔχει κάτι τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον ἢ μικροφυσική, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ἔχει χαρακτηρίσει ὡς ἀπειρον, ὡς μὴ δυνάμενον νὰ ἐξ-αντληθῇ. Αὐτὸ τὸ ἀπειρον, ἢ ὕλη, ὅπως τὸ ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης, θά δίδεται ὡς ἀντικείμενον παρατηρήσεως καὶ ἐρεύνης εἰς τὸν ἐρευνητὴν ὑπὸ ἓνα ἀνεξάντλητον ἀριθμὸν ἐπόψεων καὶ ἀποχρώσεων. "Ὅσον καὶ ἂν προσ-εγγίξῃ ἢ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τὴν πραγματικότητα, πάντοτε θά μένῃ μία ἀπόστασις, ἐν ὑπόλοιπον, ἐν ἀπροσδιόριστον, ὅπως λέγει ὁ Heisenberg. Ἡ ἐπιστήμη ἢ ἐξερευνώσα τὴν φύσιν εἶναι ἐξ ἀρχῆς σχεδιασμένη κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ κινῆται πάντοτε εὐρισκομένη μέσα εἰς τὰ φυσικὰ πλαίσια, τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον. Διὰ τοῦτο εὐρίσκεται πέρα τῆς ἀρμοδιότητός της, ὅταν θελήσῃ νὰ θέσῃ ζητήματα ὑπερβαίνοντα τὰ ὅρια, τὰ ὁποῖα ἢ ἰδέα θέτει ὡς ὀροθετοῦντα τὴν περιοχὴν τῆς ἀντικειμενικῶς ὑφισταμένης πραγματικότητος. Ἄν ὁ ἐρευνητὴς τοῦ φυσικοῦ ἐργαστηρίου ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰ ὅρια αὐτά, εἰσέρχεται εἰς ἄλλο πεδῖον ἐρεύνης, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θά συναντηθῇ ἀφεύκτως μὲ τὸν Σταγιρίτην.

Διὰ νὰ φέρωμεν ἐν συγκεκριμένον παράδειγμα, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι εἰς ἓκ τῶν κορυφαίων ἐκπροσώπων τῆς συγχρόνου Ἀγγλοσαξωνικῆς φιλοσοφίας, ὁ κατὰ τὸ 1947 ἔτος ἀποθανὼν ἄγγλος φιλόσοφος Whitehead, πρωτεργάτης εἰς τὴν μαθηματικὴν καὶ φυσικὴν ἔρευναν, ὅταν ἠθέλησε νὰ συζητήσῃ τὸ ὕψιστον ὄντολογικὸν πρόβλημα τῆς πρώτης ἀρχῆς τῶν ὄντων, ἀπεφάνθη ὅτι πέρα τῶν συμπερασμάτων εἰς τὰ ὁποῖα ἔφθασε ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ ἢ Εὐρωπαϊκὴ σκέψις. Εἰς τὴν πραγματείαν του «Ἡ ἐπιστήμη καὶ ὁ νεώτερος κόσμος» δηλοῖ ῥητῶς, ὅτι τὰς περὶ Θεοῦ ὡς ὑψίστης ὄντολογικῆς ἀρχῆς ἀντιλήψεις του ἔχει διαμορφώσει κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ περὶ «κινουντος ἀκινήτου» ἀριστοτελικὸν θεώρημα. Διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἢ ἀναλογία, ἥτις ὑφίσταται μεταξύ τῶν θεωρήσεων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἀγγλοῦ φιλοσόφου, θά προχωρήσωμεν εἰς σύντομον ἐκθεσιν τῆς ἀπόψεως τοῦ Whitehead.

Ὁ Ἀγγλος φιλόσοφος μᾶς λέγει, ὅτι ἀρκεῖ ἢ κοινὴ τοῦ ἀνθρώπου παρατήρησις ἐπὶ τῶν ἐγμοσμίων φαινομένων, διὰ νὰ διαπιστωθῇ ὅτι ὁ κόσμος εὐρίσκεται εἰς ἓν διαρκὲς γίγνεσθαι. Πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἔρχεται εἰς τὴν ὑπαρξίν ἔπειτα ἀπὸ μίαν γενετικὴν διαδικασίαν. Ἐνα μῆλον παρουσιάζεται ὡς ἄνθος καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸ ἄνθος αὐτὸ παράγεται ὁ καρπός, πὺ παίρνει μὲ τὸν καιρὸν ὠρισμένον σχῆμα, ὠρισμένην σύστασιν καὶ χρῶμα.

Εἶναι προφανές, ὅτι ἔχομεν ἐμπρὸς μας τὴν ἐκδήλωσιν μιᾶς δημιουργικῆς δυνάμεως τῆς creativity, ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Whitehead. Ἡ φύσις δεσπόζεται ἀπὸ τὴν τάσιν νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ παραγάγῃ κάτι τὸ νέον. Ἀλλὰ προβάλλεται τὸ ἐρώτημα: διατί κατὰ τὴν δημιουργικὴν

αυτήν προχώρησιν παράγεται αυτό το ώρισμένον προϊόν. Διατί παράγει ή μηλιά μήλα με αυτήν την σύστασιν και αυτό το χρώμα και ούχι ένα άλλου είδους καρπόν με άλλα χαρακτηριστικά. Κατά την εποχήν μας, λέγει ο Whitehead, συνηθίζομεν να λέγωμεν ότι ή σταθερότης αυτή ή παρατηρουμένη κατά την δημιουργικήν λειτουργίαν τής φύσεως, όφείλεται εις το ότι δεσπόζεται ή φύσις από ώρισμένους νόμους. 'Αλλά με την απάντησιν αυτήν δέν λύεται το ζήτημα. 'Ανακύπτει νέον έρώτημα. Διατί ή φύσις κατά την πορείαν της άκολουθεϊ αυτόν τον δρόμον και όχι ένα άλλον οϊονδήποτε; Εις το έρώτημα τουτο δίδεται, λέγει ο Whitehead, συχνά ή απόκρισις, ότι ή έρώτησις δέν είναι έπιδεκτική άποκρίσεως. 'Αλλ' εις μίαν άρνητικήν απάντησιν δέν ήμπορεί να έφησυχάση ή φιλοσοφία. Δέν ήμπορεί να δεχθῆ, όπως διδάσκει ο άρχηγός του άθεϊστικου γαλλικου υπαρξισμου S. P. Sartre, ότι εις την ύπαρξιν ουδέν ένυπάρχει νόημα. 'Αναγκάζεται κατά τον Whitehead να δεχθῆ, ότι ύπάρχει έν αίτιον υπεράνω του κόσμου, ο Θεός, όστις καθορίζει την πορείαν του κόσμου. Το πρώτον τουτο αίτιον όνομάζει ο Whitehead άρχήν τής συγκεκριμένης πραγματικότητος (έντελεχείας) «concrete actuality», δηλαδή άρχήν ήτις είναι ή αίτία, διά να λαμβάνουν τα πράγματα εις τον κόσμον αυτόν την καθωρισμένην μορφήν των και όχι μίαν άλλην οϊανδήποτε. 'Απλή παραβολή των αντίληψεων αυτών του άγγλου φιλοσόφου περι την διδασκαλίαν του 'Αριστοτέλους περι του Θεου ως κινουντος ακινήτου καταδεικνύει την ύπάρχουσαν αναλογίαν. 'Ο Σταγίριτης διδάσκει, ότι ο Θεός ως ακίνητος αλλά κινούσα άρχή εύρίσκεται έξω και υπεράνω του κόσμου. Είναι δε ή άνεξάντλητος πηγή τής ένεργείας, δηλαδή ή ένεργητική ώθησις, ύφ' ής ώθουμένη ή δυναμικώς ύφισταμένη ύλη επενδύεται καθωρισμένας μορφάς. 'Η είδοποιητική, δηλαδή ή παρέχουσα την μορφήν μορφοδοτική άρχή του 'Αριστοτέλους, καλύπτει την άρχήν τής συγκεκριμενοποιήσεως (concretion) του Whitehead. Δικαίως λοιπόν ο άγγλος φιλόσοφος αναγνωρίζει, ότι ή εύρωπαϊκή σκέψις δέν ήμπορεί ως προς το όντολογικόν πρόβλημα να προχωρήση πέρα από την άριστοτελικήν. Μία τοιαύτη όμολογία προερχομένη από τον Whitehead τον συνεργάτην του Bertrand Russel εις την συγγραφην του τόσον νεωτεριστικου έργου «Principia Mathematica» έπικυροϊ την αντίληψιν ότι, όταν ή φιλοσοφία τής εποχής μας επιχειρῆ να συζητήση τα ύψιστα φιλοσοφικά προβλήματα, συνάπτει διάλογον με τον Σταγίριτην. Και ο 'Αριστοτέλης και ο Whitehead δέχονται, ότι ή δίδουσα εις το ύλικόν σύμπαν συγκεκριμένην μορφήν πρώτη όντολογική άρχή δέν είναι τυφλή και άλογος. 'Ο 'Αριστοτέλης ήθέλησε να προχωρήση περισσότερο και να διασαφήνιση πως ή εκ τής πρώτης άρχής άκτινοβολουμένη ένεργητική ώθησις θέτει εις κίνησιν το σύμπαν.

Διά να καταστήση αυτήν, κατά το δυνατόν, προσιτήν εις την άνθρω-

πίνην ἀντιληπτικότητα, τὴν παραβάλλει εἰς τὸ περίφημον ὑπὸ στοιχείου Λ βιβλίον τῶν «Μετὰ τὰ φυσικὰ» μὲ τὴν ἐπενέργειαν τοῦ Ἔρωτος. Ὁ Θεός, μᾶς λέγει ὁ Σταγυρίτης, κινεῖ τὸν κόσμον ὡς ἀερώμενον», δηλαδή ὡς στόχος ἀπεράντου καὶ ἀκαταλύτου νοσταλγίας πρὸς Αὐτὸν συμπάσης τῆς ὑπαρχούσης οὐσίας. Καίτοι εἶναι ἀρχὴ ἰσταμένη ἔξω πάσης κινητικότητος, ὅμως προκαλεῖ χωρὶς τὴν μεσολάβησιν ἐπαφῆς τὴν διὰ τῆς κινήσεως ἔξοδον τοῦ ὑλικοῦ σύμπαντος ἀπὸ τὴν δυναμικὴν εἰς τὴν ἐνεργειακὴν κατάστασιν.

Θὰ ἠδύνατό τις νὰ σκεφθῆ, ὅτι ἡ σκέψις αὕτη τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ὑποκειμενικὴ παραδοξολογία, χωρὶς ἐπαφὴν μὲ τὴν πραγματικότητα. Πῶς εἶναι δυνατόν κάτι τοῦ μένει ἀκίνητον νὰ προκαλέσῃ εἰς ἓν ἄλλο ἀντικείμενον κίνησιν χωρὶς τὴν μεσολάβησιν μιᾶς ἐπαφῆς; Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως οὐδέποτε χάνει τὴν συνάφειαν μὲ τὰ ἀντικειμενικὰ δεδομένα. Ἄν κάμωμεν ἓνα στοιχειώδη ἀναλογισμὸν ἐπὶ τοῦ λεγομένου σήμερον αἰσθητικοῦ βιώματος, θὰ πεισθῶμεν ὅτι ὁ Σταγυρίτης εἰς μίαν τοιοῦτου εἶδους ἐπενέργειαν ἀναφέρεται. Ἄς σκεφθῶμεν τί συμβαίνει, ὅταν ἔχωμεν ἐμπρὸς μας ἓνα ζωγραφικὸν πίνακα μεγάλου καλλιτέχνου. Ὁ πίναξ εἶναι ἐκεῖ εἰς τὸν τοῖχον στερεὰ προσηλωμένος καὶ ἀκίνητος. Καὶ ὅμως θέτει εἰς κίνησιν τὸ θυμικόν μας. Εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον τῆς αἰσθητικῆς ἐκφράσεως λέγομεν, ὅτι διεγείρει εἰς τὴν ψυχὴν μας συγκίνησιν. Κατ' ἀναλογίαν πρὸς ἓν τοιοῦτο βίωμα νοεῖ ὁ Σταγυρίτης τὴν πρότασιν ὁ Θεὸς κινεῖ τὸν κόσμον ὡς ἐρώμενον. Θέλει νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἡ πρώτη ὄντολογικὴ ἀρχὴ κινεῖ τὸ σύμπαν ὡς στόχος μιᾶς ἀκατασιγᾶστου ἑλξεως καὶ παρωθήσεως, δι' ἧς ὠθοῦνται τὰ ὄντα νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὴν ἀτέλειάν των, νὰ λάβουν μορφήν, νὰ φθάσουν εἰς τὴν ἀέντελέχειαν», ὅπως ἔλεγεν αὐτός· εἰς τὴν concretion ὅπως λέγει ὁ Whitehead. Καὶ οἱ δύο φιλόσοφοι νοοῦν τὴν πρώτην θείαν ἀρχὴν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς βάσιν τῆς αἰωνίως ἀνανεουμένης καὶ καθοριζομένης πραγματικότητος. Τὴν ιδέαν αὐτὴν τοῦ Σταγυρίτου ἔχων κατὰ νοῦν ὁ Ἰταλὸς μέγας ποιητὴς Δάντης ἔγραψε «L' amore che muove il sole e l' altre stelle» ὁ ἔρωσ θέτει εἰς κίνησιν τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα. Εἰς τὸ 26ον ἔσμα τοῦ Παραδείσου ὑμνεῖται ὁ Σταγυρίτης ἀπὸ τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν, διότι ἀπεκάλυψεν ὅτι μεταξὺ τῶν αἰώνιων οὐσιῶν ἡ πρώτη εἶναι ὁ Ἔρωσ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀναπτύξας κατὰ τὸν αἰῶνα μας λαμπροτάτην πνευματικὴν δρᾶσιν εἰς τὰς Ἠνωμένας πολιτείας τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ἰσπανικῆς καταγωγῆς, παγκοσμίου φήμης φιλόσοφος, Γεώργιος Santayana ἔχαρακτήρισεν τὸ κινεῖν ἀκίνητον τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς στόχον, πρὸς ὃν τείνει ἡ μέσσα ἀπὸ τὸ ὑλικὸν σύμπαν ἀναδυομένη ὁρμὴ πρὸς τὴν πνευματικότητα, ἡ δημιουργοῦσα τὴν ἀφοσίωσιν εἰς ιδεώδεις σκοπούς. Ὅθεν τὸ ἀριστοτελικὸν θεώρημα περὶ κινεῖντος ἀκινήτου δὲν εἶναι μιὰ ξεπερασμένη ἀντίληψις· εἶναι ιδέα, ἣτις δὲν ὑποκύ-

πτει εἰς τὸ γῆρας καὶ τὴν παλαιότητα. Δὲν ἀπησχόλησε μόνον τὴν μεσαιωνικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ πνεύματα τοῦ συγχρόνου μας κόσμου, ὅπως τὸν Whitehead καὶ Santayana.

Ἡ ἐπικαιρότης τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι οὔτε στατική οὔτε τυραννική. Εἶναι δημιουργική. Τὰ μεγάλα πνεύματα ὅπως ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Καρτέσιος καὶ ὁ Kant ὑπερέχουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους στοχαστάς, ἐπειδὴ ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ χαράσσουν διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν μεγάλας κατευθυντηρίους γραμμάς, νὰ ἀνοίγουν νέους ὁρίζοντας καὶ νὰ ὑποδεικνύουν νέους δρόμους, ἐπάνω εἰς τοὺς ὁποίους ἔπειτα κινεῖται αἰῶνας ὀλοκλήρους ἢ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἡ γονιμότης τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεῦνης, ἣτις συντελεῖται μέσα εἰς αὐτοὺς τοὺς ὁρίζοντας, πιστοποιεῖ ὅτι αἱ μεγάλαι κατευθυντήριαι γραμμαί, ὅτι τὸ θεμελιωτικὸν τμήμα τοῦ φιλοσοφικοῦ οἰκοδομήματος εἶχε στηριχθῆ ἐπὶ ἀκαταλύτων θεμελίων. Μία ἀντιμετώπισις ὅμως πρόχειρος καὶ συνοπτικὴ τῶν τάσεων τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς μας εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς δείξῃ, ὅτι ἡ σύγχρονος σκέψις κινεῖται εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς προκαθορισμένου ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας φιλοσόφους ὁρίζοντος. Εἶναι εὐρύτατα σήμερον διαδεδομένη ἡ ἀντίληψις, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν μας παριστάμεθα πρὸ μιᾶς διαρκοῦς καὶ ὀξυτάτης πάλης τῶν λεγομένων κοσμοθεωριῶν. Παρέχεται ἡ ἐντύπωσις, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐξέλιπε ἀντικατασταθεῖσα ἀπὸ τὰς κοσμοθεωρίας. Ἄς παραδεχθῶμεν πρὸς στιγμὴν, ὅτι ἡ πρότασις αὐτὴ εἶναι ἀληθὴς καὶ ἄς ἐρωτήσωμεν ποῖα στοιχεῖα συγκροτοῦν οἰανδήποτε κοσμοθεωρίαν. Οἱ κοσμοθεωρητικοὶ φιλόσοφοι μᾶς λέγουν ὅτι κάθε κοσμοθεωρία συγκροτεῖται ἓν ἀπὸ τὸ κοσμοεἶδωλον, τὸ ὁποῖον εἶναι μία γενικὴ εἰκὼν ἀπεικονίζουσα τὴν μορφολογικὴν κατασκευὴν τοῦ κόσμου. Τὸ δεῦτερον στοιχεῖον εἶναι ἡ ἐμπειρία τῆς ζωῆς, δηλαδὴ ἡ συναισθηματικὴ ἀντίδρασις, ἢ διεγειρομένη εἰς τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὴν θεώρησιν τοῦ κοσμοεἰδώλου. Τὸ τρίτον στοιχεῖον εἶναι τὸ ἰδεῶδες τῆς ζωῆς, ἣτοι ἡ βουλευτικὴ ἀντίδρασις, ἢ στάσις ποὺ λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ἀπέναντι τῆς ζωῆς. Ἄς συγκεντρώσωμεν τώρα τὸν στοχασμὸν μας ἐπάνω εἰς τὸ βασικώτερον στοιχεῖον τῆς κοσμοθεωρίας, τὸ κοσμοεἶδωλον. Δι' αὐτοῦ σημαίνεται ἡ συνοπτικὴ, ἀλλὰ καὶ πλήρης κατανοήσεως ἐξεικόνισις, ἐν εἰδῶλον, ἐν ὁμοίωμα ἐξεικόνιζον τὸν κόσμον εἰς τὸ ἀληθινὸν σχέδιον τῆς κατασκευῆς του καὶ εἰς τὴν ἀληθινὴν του οὐσίαν. Ἀλλὰ μία τοιαύτη σχεδιαστικὴ σύνθεσις, οὐδὲν ἄλλο εἶναι, ὅπως ἀπέδειξε ὁ γερμανὸς φιλόσοφος Martin Heidegger, παρὰ θεώρησις τοῦ κόσμου κάτω ἀπὸ τὴν προοπτικὴν τῆς πλατωνικῆς ἰδέας καὶ τοῦ ἀριστοτελικοῦ εἴδους. Καὶ οἱ δύο ἐδίδαξαν, ὅτι ἀληθινὴν γνῶσιν τῆς ἀντικειμενικῶς ὑφισταμένης πραγματικότητος λαμβάνομεν μόνον, ὅταν καθορίζομεν τὸ εἶδος, δηλαδὴ τὴν συγκεκριμένην ἀναλλοίωτον μορφήν, ὑφ' ἣν ἐμφανίζεται ἡ πραγματικότης, τὴν concrete-

τιον, όπως ειπεν κατά την εποχήν μας ὁ Whitehead. Ἴδου λοιπὸν ὅτι καὶ ἡ σύγχρονός μας κοσμοθεωρητικὴ καὶ φυσικὴ ἔρευνα, τῆς ὁποίας αἱ προσπάθειαι τείνουσιν εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ «κοσμοειδώλου», κινουῦνται ἐντὸς τοῦ ὀρίζοντος, τὸν ὁποῖον διήνοιξεν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία μὲ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Εἶναι ἀναμφισβήτητος ἀλήθεια, ὅτι ἀρκεταὶ ἀπὸ τὰς περὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους μετερρυθμίσθησαν ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Τὸ γεγονός δὲ μὴ οὐδόλως ἐπηρεάζει τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ θεμελιωτικοῦ καὶ ὄντολογικοῦ τμήματος τῆς φιλοσοφίας. Εἵχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ εἴπωμεν καὶ προηγουμένως, ὅτι μετὰ τὸ τοῦ βασιτικοῦ τμήματος τοῦ φιλοσοφικοῦ οἰκοδομήματος καὶ τῆς ἀποκορυφώσεώς του μεσολαβεῖ ὁ χῶρος, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι τεταγμένη ἡ ἔρευνα τῶν ἐπιστημῶν. Εἰς τὸ ἐρευνητικὸν τοῦτο τμήμα θὰ σημειοῦνται διαρκῶς πρὸδοχοι. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἡ δυνατότης τῆς προοδευτικῆς ἐπεκτάσεως τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ γενομένη βασικὴ θεμελίωσις τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ὅπως συνετελέσθη ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας σοφοὺς καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ὑπῆρξε ἀσφαλῆς καὶ γόνιμος. Ἡ δημιουργικὴ πηγὴ τῆς σημερινῆς προόδου ἀνατρέχει εἰς τὴν πρωταρχικὴν καὶ θαυμαστὴν ἐκείνην θεμελίωσιν.

Ὁ Ἀριστοτέλης συμπεριέλαβεν εἰς τὸ ὄξυδερκὲς ἐρευνητικὸν του βλέμμα ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς φιλοσοφικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Ἐρχισε μὲ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Ἐπροχώρησεν εἰς τὴν μελέτην τῆς φυσικῆς, βιολογικῆς καὶ ψυχικῆς ὑπάρξεως. Ἐσχολήθη μὲ τὰ προβλήματα τῆς ἠθικῆς, πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς. Ἐδωκε ἰδιαιτέραν θέσιν ἐντὸς τοῦ συστήματος τῶν ἐπιστημῶν εἰς τὰς τεχνολογικὰς μαθήσεις. Κατ' αὐτὸν τρεῖς εἶναι αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος 1ον Ἡ θεωρητικὴ ἐνέργεια, νοουμένη ὡς ἔρευνα τῆς ἀντικειμενικῶς ὑφισταμένης πραγματικότητος· 2ον Ἡ πρακτικὴ ἐνέργεια νοουμένη ὡς ἐκδήλωσις τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτιστικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ 3ον Ἡ ποιητικὴ ἐνέργεια, νοουμένη ὡς τεχνολογία, ὡς ἐνέργεια κατασκευῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου τεχνητῶν ἀντικειμένων. Αὐτὸς ἔδωκε τὸν τελειότερον ὀρισμὸν περὶ τέχνης εἰπὼν, ὅτι ἡ τέχνη εἶναι «ἕξις μετὰ λόγον ποιητικὴ» ἱκανότης κατασκευαστικὴ μὲ ἐπίγνωσιν τῆς αἰτίας. Καίτοι συνεπληρώθησαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς δράσεώς του 23 αἰῶνες ἕνας μέγας ἀριθμὸς ἐκ τῶν ἐπιτευγμάτων τῶν ἐρευνητῶν του διατηρεῖ εἰσέτι τὴν ἐγκυρότητά του. Ἐντὸς τῶν στενῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς διαλέξεώς μας εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ περιορισθῶμεν εἰς συνοπτικὰς μόνον ὑπομνήσεις.

Ὁ μεγαλύτερος φιλόσοφος τῶν νεωτέρων χρόνων Ἐμμ. Κάντ ἔχει ἤδη ἀναγνωρίσει τὴν ἀριότητα τῆς ἀριστοτελικῆς λογικῆς. Εἶναι ἀληθές

ὅτι καταβάλλει ἡ ἐποχή μας προσπάθειαν νὰ δημιουργήσῃ νέον εἶδος λογικῆς, τὴν λεγομένην λογιστικὴν ἢ μαθηματικὴν λογικὴν. Ἡ νέα αὕτη ἐπιστήμη ἐπιζητεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὰς λογικὰς σχέσεις διὰ μαθηματικῶν συμβόλων, ὅπως ἡ ἄλγεβρα. Ἐπιζητεῖ δὲ καὶ τὴν κατασκευὴν μηχανημάτων, δι' ὧν θὰ λύεται πᾶν λογικὸν πρόβλημα καὶ θὰ ἀντικαθίσταται ἡ ζῶσα λογικὴ σκέψις διὰ τῆς λειτουργίας τοῦ λογιστικοῦ μηχανήματος. Εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν, ὅτι ἡ νέα αὕτη ἐπιστήμη ἔχει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν της μόνον τοὺς συλλογιστικοὺς συνδυασμοὺς τῆς σκέψεως. Ἄλλ' ἐπ' αὐτῶν ἤδη τὴν ὀρθὴν καθοδήγησιν εἰς τὰς γενικὰς κατευθυντηρίους γραμμὰς μᾶς ἔχει παράσχει ὁ Ἄριστοτέλης εἰς τὰ «Ἀναλυτικά» του. Ἄλλ' ἡ συνδυαστικὴ συλλογιστικὴ σκέψις δὲν καλύπτει ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἀνθρωπίνην λογικὴν σκέψιν. Ἐπομένως δὲν ἴσχυται νὰ καταστήσῃ περιττὴν τὴν ἀριστοτελικὴν λογικὴν. Ἡ ζῶσα ἀνθρωπίνη σκέψις θὰ παραμείνῃ πάντοτε ὑπερτέρα ἀπὸ τὴν τεχνητὴν αὐτοματικὴν σκέψιν. Ἡ αὐτοματοποιήσις τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, ἂν γενικευθῇ, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ καταβιάσῃ τὸ ἐπίπεδον τῆς πνευματικῆς δυναμικότητος καὶ νὰ ἀποβῇ ἀπειλή καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸ πεδῖον τῆς ἐρεύνης τῶν φυσικῶν φαινομένων ἔχομεν θαυμαστάς ἐκδηλώσεις τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ μεγάλου τέκνου τῆς Χαλκιδικῆς. Εἰδικώτερον αἱ περὶ χρόνου καὶ χώρου διδασκαλαὶ τοῦ ἀποτελοῦν ἀπόδειξιν τῆς καταπληκτικῆς του ἰκανότητος, νὰ διεισδύῃ εἰς τὸ βάθος τῶν μεγάλων προβλημάτων.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ μέγας ἄγγλος φυσικὸς Νεύτων εἶχεν εἰσηγηθῆ καὶ εἶχεν ἐπιβάλλει τὴν περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ἀπολύτου χρόνου καὶ χώρου θεωρίαν. Εἰς τὸ κατὰ τὸ 1687 ἐκδοθὲν ἔργον του «Μαθηματικαὶ ἀρχαὶ τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας» ἔγραφε περὶ τοῦ χρόνου «Ὁ ἀπόλυτος ἀληθὴς καὶ μαθηματικὸς χρόνος ῥέει ὁμοιομόρφως χωρὶς νὰ σχετίζεται πρὸς οἰονδήποτε τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ὀνομάζεται διάρκειαν». Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Νεύτωνα ὁ Ἄριστοτέλης εἶχεν εἰς τὸ τέταρτον βιβλίον τῶν «Φυσικῶν» του μετ' ἐμφάσεως τονίσει τὴν συνάφειαν, ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ χρόνου καὶ τῆς κινήσεως. Δὲν ἴσχυομεν, εἶπεν ὁ Ἄριστοτέλης, νὰ ταυτίσωμεν τὸν χρόνον μὲ τὴν κίνησιν, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ χρόνος, χωρὶς συνάφειαν μὲ τὴν κίνησιν «ὁ χρόνος οὔτε κίνησις οὔτε ἄνευ κινήσεως» 219α. Στηριζόμενος δὲ ἐπὶ τῆς συναφείας μεταξὺ χρόνου καὶ κινήσεως ἔδωκε τὸν περίφημον ὀρισμὸν «Χρόνος ἐστὶ ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον» ὁ χρόνος εἶναι ἀριθμὸς κινήσεως ἣτις συντελεῖται ἐντὸς τοῦ ὀρίζοντος τοῦ πρότερον καὶ τοῦ ὕστερον. Ἡ φυσικὴ ἔρευνα τοῦ αἰῶνος μας ἤλθε νὰ δικαιώσῃ τὸν Ἄριστοτέλη καὶ ὄχι τὸν Νεύτωνα. Ἡ περιλάλητος θεωρία τῆς σχετικότητος παρεδέχθη τὴν μεταξὺ χρόνου καὶ κινήσεως συνάφειαν. Χωρὶς νὰ εισέλ-

θωμεν εἰς περισσοτέρας λεπτομερείας, ἀναφέρομεν ὅτι ὑπάρχουν σήμερον ἐρευνηταί, οἱ ὁποῖοι ἐκτιμοῦν ὡς ρίζοσπαστικωτέραν τὴν θεώρησιν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐναντι τῆς θεωρήσεως τοῦ Einstein Ὁ Einstein λέγουν λαμβάνει ὡς ἀφετηρίαν τὸν ἀπόλυτον χρόνον τοῦ Νεύτωνος καὶ ἀποδεικνύει ὅτι ἐπ' αὐτοῦ πρέπει νὰ γίνουσι μετρητικαὶ διορθώσεις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κινήσεως (βράχυνσις τοῦ χρόνου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κινήσεως). Ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ριζικωτέραν τὴν σχέσιν κινήσεως καὶ χρόνου, θέτων ἐκτὸς συζητήσεως τὴν δυνατότητα ὑπάρξεως μιᾶς ἀπολύτως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ οἰανδήποτε κίνησιν ὑφισταμένης χρονικῆς ῥοῆς. Ἐπίσης ἀπορρίπτει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὸν ἀπολύτως νοούμενον χώρον. Θεωρεῖ τὸν χώρον ὡς μίαν σχετικὴν τοποθέτησιν ἐντὸς ἐνὸς συνολικοῦ συστήματος σωμάτων. Αἱ περὶ χρόνου καὶ χώρου ἀριστοτελικαὶ καθῶς καὶ αἱ περὶ τοῦ δυναμικοῦ καὶ ἐντελεχειακοῦ ἀπείρου θεωρίαι τοῦ Ἀριστοτέλους πλησιάζουν περισσότερον ἀπὸ τὰς θεωρίας τοῦ Νεύτωνος καὶ τοῦ Kant πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῆς φυσικῆς τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Καὶ γενικώτερον ὁ Ἀριστοτέλης πλησιάζει τὴν θεώρησιν τῆς συγχρόνου φυσικῆς ἐπιστήμης, διότι βλέπει τὸ φυσικὸν σύμπαν ὡς ἐνεργειακὸν λειτουργικὸν σύστημα, ὡς διαρκῆ λειτουργίαν, ἣτις προωθεῖ τὴν ὕλικὴν φύσιν ἀπὸ τὴν ἀπλὴν δυνατότητα εἰς τὴν κατάστασιν τῆς πλήρους πραγματοποιήσεως.

Μὲ τὴν αὐτὴν ὀξυδέρκειαν ἠρεύνησεν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὰς ἄλλας περιοχάς. Ἡ ἀντίληψις τῆς συγχρόνου βιολογίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ζωὴ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ μόνον ἀπὸ τοὺς φυσικοχημικοὺς παράγοντας ἀναγνωρίζει ὡς πατέρα τῆς τὸν μέγαν Σταγυρίτην. Αἱ περὶ προτεραιότητος τῆς συνολικῆς ἐνότητος, ἐναντι τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων θεωρίαι του, ἔχουν προλάβει τὴν σύγχρονον θεωρίαν τοῦ ὀλισμοῦ εἰς τὴν ψυχολογίαν, βιολογίαν καὶ κοινωνιολογίαν. Ὁρμώμενοι ἀπὸ τὰς περὶ τραγικῆς καθάρσεως διδασκαλίας του ζητοῦν σήμερον οἱ ψυχαναλυταὶ νὰ στηρίξουν διὰ τοῦ κύρους του τὰ θεωρήματά των. Ἐκεῖ ὅπου ἀνεδείχθη ἀνυπέβλητα ὁ Σταγυρίτης εἶναι ἡ ὄντολογικὴ ἔρευνα. Τὸ ὄντολογικὸν πρόβλημα, τί εἶναι τὸ ὄν, ποῖον τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεως τὸ θέτει ὡς πρόβλημα πρὸς τὸ ὁποῖον ἔμπορεῖ νὰ πλησιάσῃ κανεὶς μόνον διὰ συνεχῶν ἐρωτήσεων καὶ ἀποριῶν, τὸ θεωρεῖ ὡς τὸ «πάλαι τε καὶ νῦν καὶ αἰεὶ ζητούμενον καὶ αἰεὶ ἀπορούμενον», ὡς μίαν δηλαδὴ ἀναζήτησιν, ἣτις πάντοτε θὰ ἀπασχολῇ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

Εἶναι τῶρα πλέον καιρὸς νὰ ἐπισημάνωμεν μὲ ὀλίγας λέξεις τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ μεγαλοφυοῦς τέκνου τῆς Χαλκιδικῆς. Εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης μία πνευματικὴ φυσιογνωμία ἀξία ὄχι μόνον ἀπεράντου σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης, ἀλλὰ καὶ θερμῆς συμπαιθείας. Ἰσταται ἐνώπιον τῶν αἰῶνων ἐξ ὀλοκλήρου ἀπηλλαγμένος ἀπὸ

τὴν ἀλαζονείαν, ἣ ὁποία πολλάκις κατακυριεύει τοὺς ἀνθρώπους τῆς διανοήσεως. Ἀντικρύζει μὲ εὐλάβειαν καὶ σεβασμὸν τὴν λαϊκὴν σοφίαν καὶ τὴν λαϊκὴν πατροπαράδοτον ἑλληνικὴν θρησκείαν. Βλέπει εἰς τὰς λαϊκὰς παραδόσεις καὶ παροιμίας τὴν ἐπιβίωσιν παλαιοτάτης σοφίας καὶ δι' αὐτὸ μεριμνᾷ νὰ τὰς περισυλλέξῃ καὶ νὰ τὰς περισώσῃ γενόμενος πρῶτος αὐτὸς ἀρχηγέτης τῆς Λαογραφικῆς ἐρεῦνης. Δὲν ἐπαγγέλλεται, ὅτι θὰ παρουσιάσῃ ἐκπληκτικὰ παραδοξολογήματα. Ἡ πρόθεσίς του εἶναι νὰ κάμῃ, ὅσον εἶναι δυνατὸν διὰ τὸν ἄνθρωπον, κατανοητὴν τὴν πραγματικότητα εἰς ὅλας τῆς τὰς περιοχάς. Ὁ ἕτερος στόχος τῶν ἐπιδιώξεών του εἶναι ἡ ἀνθρωπίνῃ ἀρετῇ, τὴν ὁποίαν ἐξύμνησε μὲ τὸν γνωστὸν ὕμνον «Ἄρετὰ πολύμοχθε γένει βροτείῳ» τὸν συντεθέντα, ὅταν οἱ Πέρσαι ἐθανάτωσαν τὸν φίλον του, ἄρχοντα τῆς πόλεως Ἀταρνέως, Ἑρμίαν.

Εὐρέθῃ ἠγαγκασμένος εἰς τὴν ζωὴν του νὰ ἀντιπαλαίσῃ ἐναντίον πολλῶν δυσχερειῶν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ νὰ ὑποφέρῃ πολλὰς πικρίας. Τὸν πατέρα του τὸν ἔχασεν εἰς πολὺ μικρὰν ἡλικίαν. Ὅταν ἐφοῖτα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 367—348 εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἀκαδημίαν τοῦ Πλάτωνος, ἡ καταπληκτικὴ μεταξὺ τῶν συμμαθητῶν του ὑπεροχὴ καὶ ἡ μακεδονικὴ του καταγωγὴ εἶχον δημιουργήσει γῦρο του δυσμενὲς περιβάλλον. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν του ἐν Ἀθήναις διαμονὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 335—322 τὸ περιβάλλον δὲν ἦτο εὐμενές. Διὰ τοὺς Ἀθηναίους ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο ξένος, μέτοικος, φίλος τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἀντιπάτρου. Τῆς διαρκοῦς αὐτῆς δυσμενείας ἀπηχῆσεις εἶναι αἱ πολλαπλαῖ ἐναντίον του διαβολαί, τὰς ὁποίας διέσωσεν ἡ ἀρχαία παράδοσις.

Ὁ Δυτικὸς Χριστιανικὸς Μεσαίων, ὅστις ἐγνώριζε ἀπὸ Λατινικὰς μεταφράσεις μόνον τὰ λογικὰ του συγγράμματα, τὸ «ὄργανον» τὸν ἐφαντάζετο ὡς ἓνα αὐστηρὸν λογικευόμενον χωρὶς καμμίαν συναισθηματικότητα. Ἀπὸ τὴν ἀνακριβῆ αὐτὴν ἀντίληψιν δὲν ἔχουν ἀπελευθερωθῆ καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ἐρευνητάς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐμελέτησαν τὸ ἔργον του ἀπὸ τὸ πρῶτότυπον.

Ὁ προσεκτικὸς μελετητὴς ἠμπορεῖ νὰ διακρίνῃ εἰς τὸ ὕφος του ἓνα τόνον συγκρατημένης εὐγενοῦς μελαγχολίας. Ἀλλὰ τῆς συναισθηματικῆς καὶ εὐγενεστάτης ἀνθρωπιστικῆς του διαθέσεως ἀδιάψευστον τεκμήριον ἀποτελεῖ ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν πατρικὴν του πόλιν, τὰ Στάγिरα τῆς Χαλκιδικῆς, τῆς ὁποίας ἠξιώθη νὰ γίνῃ νέος οἰκιστὴς καὶ κτίστης. Ἐρχεται νὰ μαρτυρήσῃ τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς του τὸ ἐλεγεῖον διὰ τὸν διδάσκαλόν του τὸν Πλάτωνα, τὸν ὁποῖον ἐχαρακτήριζε ὡς ἄνδρα «ὄν οὐδ' αἰνεῖν τοῖσι κακοῖσι θέμις» (ἄνδρα τὸν ὁποῖον οὐδὲ νὰ ἐπαινοῦν εἶναι θεμιτὸν εἰς τοὺς κακοὺς). Ὁ ὕμνος του πρὸς τὴν ἀρετὴν μᾶς δίδει τὸ μέτρον τῆς πρὸς τὸν Ἑρμίαν φιλικῆς του συνδέσεως. Ἀλλὰ τὴν ὑψίστην ἐπικύρωσιν τοῦ ὑψηλοῦ ἀνθρωπιστικοῦ του ἠθους μᾶς παρέχει τὸ κείμενον

τῆς διαθήκης του. Εἰς αὐτὴν ὑπάρχει ῥητὴ διάταξις νὰ ἀπελευθερωθοῦν οἱ δοῦλοι οἱ διατελέσαντες εἰς τὴν προσωπικὴν του ὑπηρεσίαν. Καὶ ὅπως ἡ τελευταία παραγγελία τοῦ Σωκράτους ἦτο νὰ ἐκπληρωθῆ ἕν χρέος του πρὸς τὸν θεὸν Ἀσκληπιόν, μὲ τὴν αὐτὴν εὐσεβῆ καὶ πλήρη δέους πρὸ τοῦ θεοῦ διάθεσιν ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸ τέλος τῆς διαθήκης του παραγγέλλει, ὁ θετός του υἱὸς Νικάνωρ νὰ ἐκπληρώσῃ μιαν ἀναληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐναντι τῶν θεῶν ὀφειλήν.

Τὸ κείμενον ἀρχίζει ὡς ἐξῆς «Ἔσται μὲν εὖ· ἐὰν δέ τι συμβαίνη τάδε διέθετο Ἀριστοτέλης», δηλαδή, ἐλπίζω ὅτι ὅλα θὰ πᾶνε καλά. Ἐὰν ὁμως συμβῆ κάτι, αὐτὰ καθώρισεν ὁ Ἀριστοτέλης. Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἴσταται ἐνώπιον τῆς μοίρας, ὅπως ὁ πρῶτος τυχῶν ἄνθρωπος. Οὐδεμίαν διάκρισιν δι' ἑαυτὸν ὡς φιλόσοφον διεκδικεῖ. Ἐπακολουθεῖ ὁ καθορισμὸς τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης, καὶ διατάξεις περὶ τῆς δευτέρας συζύγου του Ἐρπυλλίδος, εἰς τὴν ὁποίαν παρέχει τὸ δικαίωμα νὰ κατοικήσῃ εἰς τὴν πατρικὴν του εἰς τὰ Σταγίρια οἰκίαν «οἰκεῖν ἐν Σταγίριοις τὴν πατρῶαν οἰκίαν». Ὡς πρὸς τοὺς δούλους του καθορίζει «μὴ πωλεῖν δὲ τῶν παιδῶν μηδένα τῶν ἐμὲ θεραπευόντων, ἀλλὰ χρῆσθαι αὐτοῖς· ὅταν δ' ἐν ἡλικίᾳ γένωνται ἐλευθέρους ἀφεῖναι». Μεριμνᾷ διὰ νὰ διαιωισθῆ ἡ μνήμη τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀριμνήστου καὶ τῆς μητρὸς του δι' ἀναθέσεως εἰς ἱερὰ εἰκόνων καὶ τὴν Ἀριμνήστου (εἰκόνα) τὴν πεποιημένην ἀναθεῖναι, ὅπως μνημεῖον αὐτοῦ ἦ, ἐπειδὴ ἄπαις ἐτελεύτησε· καὶ τὴν τῆς μητρὸς τῆς ἡμετέρας τῆ Δημήτρι ἀναθεῖναι εἰς Νεμέαν ἢ ὅπου ἂν δοκῆ». Ἡ διαθήκη τερματίζεται μὲ τὴν παραγγελίαν τῆς ἐκπληρώσεως ἀνειλημμένης ὑποχρέωσεως πρὸς τοὺς θεοὺς, εἰς ἐκπλήρωσιν εὐχῆς διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ θεοῦ υἱοῦ του Νικάνωρος καὶ ἀναθεῖναι δὲ καὶ Νικάνωρα σωθέντα, ἢν εὐχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἠϋξάμην, ζῶα λίθινα τετραπήχη Διὶ σωτῆρι καὶ Ἀθηνᾶ σωτείρᾳ ἐν Σταγίριοις» Καὶ νὰ ἀφιερῶσῃ ὁ Νικάνωρ ἔπειτα ἀπὸ τὴν σωτηρίαν του, σύμφωνα μὲ τὸ τάξιμο ποῦ ἔκαμα ὑπὲρ αὐτοῦ λίθινα ἀγάλματα τεσσάρων πήχεων εἰς τὸν Δία σωτῆρα καὶ τὴν σώτειραν Ἀθηνᾶν εἰς τὰ Σταγίρια. Τὸ ὅτι τὸ κείμενον τῆς διαθήκης του τελειώνει μὲ τὰς λέξεις «ἐν Σταγίριοις» τοῦτο δὲν εἶναι καθόλου τυχαία σύμπτωσις. Εἶναι ἠθελημένη ἐκδήλωσις τῆς ἀγάπης του καὶ τῆς ριζώσεώς του εἰς τὴν μικρὰν γενέτειραν κωμόπολιν του, τὴν ὁποίαν περιέβαλε μὲ τὴν αἴγλην τοῦ πνεύματός του, τὰ Σταγίρια τῆς Χαλκιδικῆς.

Βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα

Martin Hoidegger. Die Zeit des Weltbildes (Holzwege s. 69).

Leopold von Wiese. Philosophie und Soziologie. A. N. Whitehead. Science and die modern World.

S Sivadjian. Le temps et le mouvement (Revue Philosophique Suillet-Septembre 1962).

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ Δ. ΤΣΑΜΗ ΚΑΡΑΤΑΣΟΥ ΣΤΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ ΤΟ 1854

Στὸ γράμμα αὐτὸ γράφει ὅτι εἶχεν ἔρθει μὲ 1500 στρατιῶτες χωρὶς νὰ ἀναφέρει ὅμως πλὴ τὰ 10 πλοῖα του, μεγαλώνοντας ἐπίτηδες τὸν ἀριθμὸ τῶν στρατιωτῶν. Καί, ἀφοῦ τοὺς παραπονεῖται, γιατί ἀκόμη δὲν τοῦ εἶχαν ἀπαντήσει στὸ πρῶτό του γράμμα, καὶ τοὺς προσθέτει ὅτι, «μόλον τοῦτο δὲν ἐδίστασα νὰ πιστεύω... ὅτι θὰ λάβητε ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν παροῦσαν ἱερὰν ὑπόθεσιν καὶ μὲ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας καὶ μὲ τὸν σταυρὸν νὰ κινήσητε κατὰ τοῦ τυράννου...», συνεχίζει: «Διό... ἀναγκάζομαι... νὰ σᾶς προτρέψω νὰ τρέξητε προθύμως εἰς τὴν Ἱερὰν φωνὴν τῆς Πατρίδος καὶ ἀσπαζόμενοι τὸ ἐπαναστατικὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ ἐλευθερίας κίνημα, νὰ ὀπλισθῆτε ἀπαξάπαντες οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ νὰ δράμητε εἰς βοήθειαν τῆς Πατρίδος». Καὶ ἀφοῦ τοὺς διηγεῖται, πὼς τὸν ἀκολούθησαν ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Σιθωνίας καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν προηγούμενη βρισκόταν μ' αὐτοὺς στὸ Βατοπαιδινὸ μετόχι, προσθέτει: «σήμερον πολιορκῶ τοὺς καταφοβισμένους Τούρκους εἰς Ὁρμύλια, τοὺς ὁποίους μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ἐλπίζω νὰ ἐξολοθρεύσω κατὰ κράτος καί, ἀφοῦ τελειώσω μὲ τοὺς, κινῶ διὰ Πολύγυρον καὶ Γαλάτιστα». Καὶ προχωρεῖ μὲ συνεχεῖς ἐκκλήσεις ζητώντας τους: «Νὰ μιμηθῆτε τοὺς ἁγίους πατέρας τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, οἵτινες μὲ τὸ μαρτυρικὸν τῶν αἵμα ἐστερέωσαν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος...»¹.

Ὅταν ἦρθεν ὅμως τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Καρατάσου μαζὶ μὲ ἄλλο ἓνα πρὸς τὸν Στέριο Χαίτα², οἱ Ἁγιορεῖτες ἤξεραν καὶ τὸ βουύλιαγμα τῶν καραβιῶν του καὶ τὴν ἀποτυχία του νὰ διώξῃ ἔστω τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Ὁρμύλια. Καὶ ἡ ὑπενθύμιση τῶν, ὅσων εἶχαν ὑποφέρει τὸ 1821 στὸ Ἁγ. Ὄρος, συνετέλεσεν ἀκόμη περισσότερο, ὥστε νὰ πάρουν τὴν ἀπόφαση νὰ μὴν ἐκτεθοῦν ἀπέναντι τῶν Τούρκων. Καὶ ἀπαντοῦν στὸν Καρατάσο στίς 15 Ἀπριλίου ἰ. ἔ. «...δὲν δυνάμεθα νὰ συμμορφωθῶμεν μὲ τὰ γραφόμενά σας, καθότι τὰ τοιαῦτα κατὰ τοὺς θείους καὶ ἱεροὺς νόμους εἶναι ἀνοίκεια τοῦ μοναχικοῦ ἐπαγγέλματος... Τὸ χρέος ἡμῶν δὲν μᾶς ὑπαγορεύει ἄλλο τι, εἰμὴ νὰ εὐχώμεθα ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, δι' ὃ καὶ παρακαλοῦμεν θερμῶς νὰ μὴ βαρυνθῆτε ἐναντίον μας καὶ καταδεχθῆτε νὰ ἐνοχληθοῦν τὰ ἱερὰ ταῦτα καταγῶγια, τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ καύχημα τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος»³.

1. Ἰδ. Γ. Ἀλεξάνδρου, Λαυριώτου, ἐνθ' ἄνωτ., παράρτημα ἀριθ. 50.

2. Ἰδ. Γ. Ἀλεξάνδρου, Λαυριώτου, ἐνθ' ἄνωτ., παράρτημα ἀριθ. 49. Σ' αὐτό, ἀφοῦ πρῶτα τοῦ ἀναγγέλλει, ὅσα καὶ στὴν Ἱ. Κοινότητα, κατόπιν τοῦ ζητᾷ: «Νὰ ὀπλισῆς, ὅσους περισσότερους καὶ μετὰ τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ σήμερον νὰ εἶσαι εἰς Πολύγυρον, ὅπου σὲ περιμένω».

3. Ἰδ. Γ. Ἀλεξάνδρου, ἐνθ' ἄνωτ., παράρτημα ἀρ. 51.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἀπάντησιν τῶν Ἀγιορειτῶν γράφει ὁ Ἀνατόλιος ἱεροδιάκονος στὴν Ἱ. Μ. Ζωγράφου τὰ ἐξῆς: «Ἦλθον εἰς τὸ ρωσικὸν οἱ Ἕλληνες μὲ μίαν βάρκαν, ἕνας ἀξιωματικὸς, Ζαχαρόπουλος λεγόμενος, μὲ ἄλλους πέντε ἀνθρώπους ἐκ μέρους τοῦ ἀρχιστρατήγου Τζάμ Καρατάσου ἀπὸ τὸν Ἁγ. Νικόλαον. Λοιπὸν ἡμεῖς ἐστείλαμεν τὸν ἀρχιμανδρίτην Καισαρίον Φιλοθεΐτην μὲ τρία ἐγκόλπια καλὰ, διὰ νὰ τὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἀρχιστρατήγον καὶ νὰ τὸν παρακαλέσῃ ἐκ μέρους τῆς Κοινότητος νὰ διατηρήσῃ τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου μας. Καὶ ὠμίλησαν πολλὰ, ὅτι ἡμεῖς χαιρόμαστεν διὰ τὴν πρόοδόν σας καὶ ἐπιθυμοῦμεν διὰ τὸ καλὸν σας καὶ ὅτι δὲν λείπομεν ἀπὸ τὸ νὰ κάνωμεν προσευχὰς καὶ διὰ σᾶς καὶ διὰ τὴν πρόοδόν σας».

Ὁ προηγ. Εὐθύμιος Βατοπαιδινὸς γράφει σχετικὰ μονάχα¹: «Οἱ δὲ κ. κλέπται . . βόλια δὲν ἔχουν διόλου. Εἶχαν μερικὸν μολύβι, ἐβούλιαξε μὲ τὸ καῖκι καὶ ἔστειλαν καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν τόπον μας, καὶ ὁ τόπος τοὺς ἔδιωξε». Ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις, πού ἐδημιουργήθη μετὰ τὸ βούλιαγμα τῶν καραβιῶν καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς Ὁρμύλιας, ἐπηρέασε καὶ τὸν Στέριο Χάϊτα καὶ δὲν ἔσπευσε νὰ συναντηθῇ μὲ τὸν Καρατάσο, ὅπως τοῦ εἶχε γράψαι.

Ἀλλὰ καὶ τὸν Καρατάσο δὲν ἄφηκεν ἀνεπηρέαστο ἡ ἀποτυχία τῆς Ὁρμύλιας. Ἐν ᾧ προηγουμένως ἠλπίζε, πὼς γρήγορα θὰ προχωροῦσε πρὸς τὴ Θεσσαλονίκη, τώρα ἄρχισε νὰ σκέπτεται γιὰ τὶς συνέπειες, πού θὰ εἶχε καὶ γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τὴ Χαλκιδική, ἃν δὲν θὰ κατώρθωνε νὰ διώξῃ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Ὁρμύλια.

Γι' αὐτὸ ἀμέσως τὴν ἐπομένην, 15 Ἀπριλίου 1854, στέλνει τὸ ἐξῆς²: «Δίαν κατεπεῖγον. / Πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύναξιν τῆς Μεγάλης Μέσης. Σεβαστοὶ πατέρες. / Τρις³ σᾶς ἔγραψα ἄχρι τοῦδε καὶ ἀπάντησιν δὲν ἔλαβον. Ἐπαναλαμβάνω δὲ καὶ διὰ τοῦ παρόντος μου νὰ σᾶς παρατηρήσω, ὅτι, ἐὰν ἐγκαταλείψῃτε τὴν πατρίδα ἀβοήθητον κατὰ τὸν ἀρξάμενον ἱερὸν ἀγῶνα, θέλητε εἶσθε οἱ παραίτιοι ὄχι μόνον τῆς καταστροφῆς τῆς Πατρίδος, ἀλλὰ καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Θρησκείας, διότι σεῖς ἀπελπίζετε τοὺς λαοὺς, οἵτινες εἰς ἐναντίαν περίπτωσιν καὶ διὰ νὰ μὴ ὑποφέρωσιν, ἐνδεχόμενον εἶναι νὰ ἀσπασθῶσι τὸν ἰσλαμισμὸν.

1. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 20.

2. Ἀρχεῖον Ἱ. Μ. Βατοπαιδίου, κῶδιξ (φακέλλος) 12 ἀρ. 751. Χάριν συντομίας θὰ παραπέμπωμε μὲ Α. Β=Ἀρχεῖον Βατοπαιδίου —, τὸν ἀριθ. τοῦ φακέλλου, καὶ στὸ τέλος τὸν ἀριθμὸ τοῦ στοιχείου - Α.Β. 12)751.

3. Ἐμεῖς δύο μόνον γράμματα τοῦ Καρατάσου ἔχομεν ὑπ' ὄψει μας. Ἐνα τῆς 7 Ἀπριλίου καὶ ἄλλο ἓνα τῆς 13ης ἰ. μ. Τρίτο εἶναι αὐτὸ τῆς 15ης Ἀπριλίου.

Ἐὰν ἐν τὸς τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ σήμερον δὲν ἔλθωσιν ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος 1000 τοῦλάχιστον ὀπλισμένοι, ἀφήνω τὸν μέγαν Θεὸν νὰ κρίνῃ ὑμᾶς ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ διὰ τὴν ἀδιαφορίαν σας.

Ἀποστέλλω αὐτοῦ καὶ τὸν οἰκονόμον τοῦ Βατοπαιδινοῦ μετοχίου, διὰ νὰ σᾶς ἐκθέσῃ τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ προφορικῶς / Ἀσπάζομαι τὴν δεξιάν σας καὶ μένω. / Ἐν Βατοπαιδινῷ μετοχίῳ τῇ 15 Ἀπριλίου 1854. / Ὁ ἀρχιστράτηγος / Τ.Σ. Δ. Τζάμης Καρατάσος».

Ὡστε σ' αὐτὸ δὲν μιλᾷ πιά γιὰ Πολύγυρο ἢ Γαλάτισσα, ἀλλὰ ζητᾷ νὰ πᾶν ἐκεῖ, στὸ Βατοπαιδινὸ μετόχι τῆς Ὁρμύλιας, 1000 πολεμιστὲς ἀπὸ τὸ Ἅγ. Ὄρος καὶ μέσα σὲ τρεῖς μέρες. Μ' αὐτοὺς καὶ με ἄλλους, ποὺ ἤλπιζε, πὼς θὰ συνεκέντρωνεν ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, θὰ κατώρθωνεν αὐτό, ποὺ δὲν εἶχε πετύχει μ' αὐτούς, ποὺ εἶχεν ὡς τώρα μαζί του. Δηλαδὴ νὰ διώξῃ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Ὁρμύλια.

Δυστυχῶς ὁμοίως ἐγίνετο ἀπὸ αὐτό, ποὺ ἐζητοῦσεν ὁ Καρατάσος. Δηλαδὴ κάθε μέρα καὶ περισσότεροι Τούρκοι ἤρχοντο νὰ προστεθοῦν σ' αὐτούς, ποὺ βρῖσκονταν στὴν Ὁρμύλια, ἐνῶ οἱ δυνάμεις τοῦ Καρατάσου καὶ ἂν δὲν λιγόστευαν, πάντως δὲν ἐγίνονταν καὶ πολυαριθμότερες.

Σύμφωνα μὲ ἓνα γράμμα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη τῆς 16ης Ἀπριλίου 1854, ποὺ δημοσιεύεται στὸν «Αἰῶνα»¹: «Ὁ ἐνταῦθα πασᾶς, ὀνομαζόμενος Μεχμέτ πασᾶς Βοσνάκ Ζαδὲς ἐνεργεῖ μὲ μεγάλην δραστηριότητα, προσπαθῶν νὰ ἀποστείλῃ καὶ ἄλλον ἐπικουρικὸν στρατὸν εἰς Ὁρμύλιαν», ἀφοῦ προηγουμένως εἶχαν διηγηθῆ: «Ἐπέμφθησαν 200 Γιουρούκηδες κατὰ τῶν εἰς Ὁρμύλιαν καὶ ἄλλοι 500 εἰς Κασσάνδραν. Οἱ 1200 τακτικοὶ αὔριον διευθύνονται εἰς Ὁρμύλιαν» καὶ πιὸ μπροστά: «Χθὲς ἐκόμισεν ἐνταῦθα περὶ τοὺς 1200 στρατιώτας τακτικούς ἐν ὀθωμανικὸν ἀτμόπλοιον». Ἀλλὰ ὁ Γάλλος Πιρόξενος τὴν ἴδια μέρα, 16/28 Ἀπριλίου², ἀνεβάζει σὲ 1600 τοὺς τακτικούς, ποὺ εἶχαν φθάσει τὴν προηγουμένη στὴ Θεσσαλονίκη μὲ τὴν ἀτμοκίνητη τουρκικὴ φρεγάδα «Féiz Bahari»³, καὶ ὑπολογίζει σὲ 1800 τοὺς ἀτάκτους, ποὺ εἶχαν σταλῆ κατὰ τοῦ Καρατάσου, καὶ προσθέτει πὼς οἱ περισσότεροι εἶχαν σταλῆ πιὸ μπροστά στὴν Κασσάνδρα⁴.

1. Ἄρ. 1454 τῆς 24 Ἀπριλίου 1854.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 80.

3. Γράφει: «Dès que le Gouvernement turc en a eu connaissance, il a compris les déplorables effets que cette première attaque contre la Macédoine pourrait avoir si elle n' était immédiatement et énergiquement repoussée. Aussi s' est - il empressé de faire partir de Constantinople 2 bataillons de troupes régulières sur la frégate ottomane à vapeur «Féiz Bahari» qui les a débarqués ici hier matin».

4. Ὁ ἴδιος συνεχίζει: «Ces 1600 hommes partent aujourd'hui, avec 2 pié-

Καὶ εἶναι μὲν ἀλήθεια, ὅτι οἱ ὑπὸ τὸν Καρατάσο ἐφρόντιζαν νὰ μὴν ἀφήσουν νὰ περάσουν ἄλλοι Τοῦρκοι πρὸς τὴν Ὁρμούλια καὶ εἶχαν καὶ κάποια ἐπιτυχία σ' αὐτό, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι Τοῦρκοι κατώρθωσαν νὰ φθάσουν καὶ νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς ἄλλους τῆς Ὁρμούλιας.

Στις 17 δηλαδὴ τοῦ ἱ. μ. Ἀπριλίου, καθὼς προχωροῦσε ἓνα σῶμα 300 Τούρκων ἀτάκτων ἀπὸ τὸν Ἀγ. Μάμαντα πρὸς τὴν Ὁρμούλια, τὸ ἐχτύπησεν ὁ καπετὰν «Γεώργιος ἐξ Ἀγ. Ὁρους» μὲ τοὺς ἄνδρες του κατὰ τὴ θέση Πσεκούδια¹ καὶ τὸ διεσκόρπισε, ἀφοῦ τοῦ προξένησε σημαντικὰς ἀπώλειαις—24 θύματα κατὰ τὸν Στάμου².

Στις 21 Ἀπριλίου ὁμοίως (3 Μαΐου ν. ἡ.) γράφει ὁ Γάλλος Πρόξενος, ὅτι περὶ τοὺς 2 χιλιάδες ἀτακτοὶ Τοῦρκοι εἶχαν πιάσει πιά τὰ βορειοδυτικὰ μέρη γύρω ἀπὸ τὸ Βατοπαιδινὸ μετόχι τῆς Ὁρμούλιας καὶ χίλιοι, οἱ τελευταῖοι, εἶχαν τοποθετηθῆ ἀνατολικά ἀπὸ αὐτό³.

Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν τῶν χιλίων εἶχε ταχθῆ ὁ Χατζὴ Ταῖρ βέης⁴, μέλος τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς σερασκέρης ὄλων τῶν δυνάμεων, ποὺ ἐκινουῦντο κατὰ τοῦ Καρατάσου.

Ἐξ ἄλλου ὁ Καρατάσος εἶχε στείλει τόσο στὴν Ἱερισσό, ὅσο καὶ στὰ Μαντεμοχώρια ἀποσπάσματα, γιὰ νὰ προσπαθήσουν νὰ τοῦ στείλουν ἀπὸ ἐκεῖ, ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρους ἐνόπλους.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴν στὴν Ἱερισσό πρῶτα ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Βατοπαιδίου στίς Καρυὲς γράφει στίς 17 Ἀπριλίου 1854⁵: «Οἱ Ἱερισσῶται ἔγραψαν εἰς τοὺς ἀγίους Ἰβηρίτας, ὅτι δὲν γνωρίζουν, τί νὰ κάμουν. Ἐξ ἑνὸς οἱ Τοῦρκοι τοὺς φοβερίζουν, ἐξ ἄλλου τοὺς ἀπειλεῖ ὁ Τζάμης».

Ἐπειτα ὑπάρχει μιὰ ἐπιστολὴ τῶν Ἱερισσωτῶν—ἑπτὰ ὑπογράφουν—τῆς ἐπομένης 18 Ἀπριλίου ἱ. ἔ., πρὸς τοὺς Ἀγιορεῖτες, ὅπου διαβάζομε :

ces de canon, pour la Chalcidique, où doivent se trouver déjà environ 1800 irréguliers, dont la plupart avaient été précédemment et successivement envoyés dans la presqu'île de Cassandre».

1. Ἡ θέσις δὲν ὀνομάζεται, ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ὁ Καρατάσος σὲ μιὰ ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὴν «Ἑλπίδα» τῶν Ἀθηναίων, γράφει: «... 3)... Ἀντ' ἐμοῦ ὀμιλοῦσι σήμερον πρὸς τιμὴν τοῦ ἐλληνικοῦ γένους ἡ Συκιά, ἡ Ὁρμούλια, τὰ Πσεκούδια, ὁ Καβρόλακας, τὰ Βραστά, ἡ Ἱερισσὸς καὶ ἡ Κουμίτσα...» καὶ ἐπειδὴ τὰ Πσεκούδια εἶναι κοντὰ στὴν Ὁρμούλια καὶ στὸ δρόμο ἀπὸ τὸν Ἀγ. Μάμαντα πρὸς τὰ ἐκεῖ, ὑποθέτω, ὅτι ἐδῶ θὰ εἶχαν τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν οἱ Ἕλληνες.

2. Ἰδ. Στάμου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 18.

3. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 81.

4. Στὰ στοιχεῖα τοῦ Ἀγ. Ὁρους ἀναγράφεται Χὴ Ταῖρ βέης, ἀλλὰ ὁ Γάλλος Πρόξενος, ἐνθ' ἄνωτ., γράφει: «Ils sont sous la conduite de Hatjitaïr Bey, membre du Grand Conseil de Salonique», ποὺ εἶναι καὶ τὸ σωστό.

5. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 21.

«... Εἶδοποιοῦμεν ὅτι ἐδῶ εἰς τὴν Ἱερισσὸν ἦλθεν ὁ καπετὰν Μανόλης ἀξιωματικὸς ἀποσταλεὶς παρὰ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Καρατάσου καὶ εἶναι με βασιλικὰς φοβερὰς καὶ σφοδρὰς διαταγὰς, καί, καθὼς ἐγνωρίσαμεν, ἔχει δυνάμεις σίγουραις καὶ ἐδῶ καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα περιμένει σήμερον αὔριον νὰ τοῦ ἔλθουν οὐκ ὀλίγα καραβάνια τοῦ πολέμου καὶ ἀσκέρια... διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης καὶ βαπόρια ὁμοίως.. Καὶ εἰς Ὁρμύλιαν ἐσυνάχθη στράτευμα ἰδικόν του καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ χωριά, ἀπὸ Συκιὰ ἕως Πολύγυρον ἴσα με πέντε χιλιάδες, ἔξον τὰ μαδεμοχώρια, τὰ ὁποῖα εἶναι σίγουρα καὶ αὐτὰ εἰς τὸ τουφέκι, καὶ σήμερον θὰ τὰ διαμοιράσῃ τὰ ἀσκέρια νὰ πιάσουν ἀπὸ τὸ πογάζι καὶ Γαλάτσιστα.. Διὰ τοῦτο, Πατέρες ἅγιοι, ἅμα λάβετε τὸ παρόν μας νὰ συντρέξετε καὶ νὰ προσπαθῆσετε ὅσον τὸ δυνατὸν νὰ συνάξῃτε ὅσα ἐκλεκτὰ καὶ δυνατὰ τουφέκια εἶναι εἰς Ἄγιον Ὅρος καὶ εἰς τὰ Μοναστήρια καὶ ὅπου γνωρίζετε καὶ νὰ τὰ στείλετε. Ἐδῶ εἴμεθα καὶ ἡμεῖς ἔτοιμοι καὶ νὰ γίνωμεν ἓνα Σῶμα καὶ νὰ κινήσωμεν πρὸς αὐτόν. Νὰ μὴν βιάτε οὐδεμίαν ὑποψίαν, ἀλλὰ καθὼς σᾶς συμβουλευόμεν νὰ κάμετε, ὅτι εἶναι ὄφελόν σας, μὴν τύχη καὶ φερθῆτε διαφορετικῶς, καθὼς μανθάνομεν, καὶ θὰ προξενήσῃτε μεγάλην ζημίαν εἰς τὸν τόπον σας...»¹.

Μὲ τίς ὑπερβολὰς αὐτὲς καὶ τίς ἀπειλὰς προσπαθοῦσεν ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Καρατάσου Μανόλης Βαράκας—γιατὶ αὐτὸς εἶχε γράψει τὸ γράμμα—, νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ἴδιο, πὺ ἐπιζητοῦσε καὶ ὁ Καρατάσος, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὸ κατορθώσῃ, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰ ἔξης τοῦ Βατοπαιδικοῦ ἀντιπροσώπου, γραμμένα τὴν ἐπομένη, 19 Ἀπριλίου. «Ταύτην τὴν ὥραν ἦλθεν ἓνας Ἐρισσώτης Δημήτριος, ὅστις κάνει τὸν ἰατρὸν καὶ μᾶς ἤφερε δύο γράμματα. Τὸ ἓνα διαλαμβάνει, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπῆγαν εἰς τὴν Ἱερισσὸν, ἕως δέκα ἀνθρώποι, οἵτινες καὶ διήγειραν καὶ ἔγραψαν ὡς ἐκ μέρους τοῦ χωρίου των πρὸς τὴν Ἱερὴν Σύναξιν, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ εἶναι βασιλικὰ καὶ συστηματικὰ πράγματα καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ σηκώθησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ παρακινοῦν καὶ τὸ Ἄγ. Ὅρος νὰ συνενωθῇ. Εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ γράμματος.. ἐπρόσθετε καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ μικροῦ ἐκείνου στίφους τῶν Ἑλλήνων, ὅτι ὅλα ὅσα σᾶς γράφουν οἱ Ἱερισσῶται εἶναι ἀληθῆ καὶ τί κάθεσθε; Μόλις ὅμως ἐτελειώσαμεν τὴν ἀνάγνωσιν τούτου τοῦ γράμματος καὶ ἀμέσως μᾶς ἐπεδόθη ἕτερον γράμμα τῶν ἰδίων τῶν Ἱερισσῶτων, ἐν ᾧ ἔγραφον ὅτι, ὅσα μᾶς ἔγραψαν εἰς τὸ ἄλλο γράμμα, ὅλα ἦσαν ἀναγκαῖα,

1. Ἰδ. Γ. Ἀλεξάνδρου, ἐνθ' ἄνωτ., παράρτημα ἀρ. 52.

2. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 23.

καὶ διὰ τοῦτο μὴ δώσετε βάσιν, μάλιστα σᾶς εἰδοποιοῦμεν ὅτι τὰ ἑλληνικὰ εἶναι ὅλα ληστρικά. . »¹.

Κατὰ τὴν 20 ἰ. μ. ὁ ἴδιος ὁ Δανιὴλ Βατοπαιδινὸς γράφει πάλιν: «Περὶ τοῦ χθεσινοῦ Ἑρισσώτου σᾶς εἶπον ὅτι ἦτον προδότης καὶ προσέχετε. . Ὁ αὐτὸς Ἑρισσώτης ἐπῆγεν εἰς τὸν ἀγᾶν καὶ ἐξεφράσθη, ὅσα ἠθελε καὶ ὅπως ἠθελε. Σήμερον ἦλθεν ὁ ἀγᾶς καὶ μᾶς εἶπεν εἰς τὴν Σύναξιν, ἀλλὰ ἡμεῖς προσποιεθῆντες οὐδετερότητα»¹.

Σχετικὰ δὲ μὲ τὰ Μαντεμοχώρια ἔχομεν τὰ ἐξῆς. Πρῶτα ὁ προηγούμενος Εὐθύμιος Βατοπαιδινὸς στὶς 17 Ἀπριλίου 1854 γράφει: «Εἰς Λιαρίκοβα (σημ. Ἀρναία) εἶναι ἕως τριακόσιοι Τοῦρκοι καὶ ἐπῆγαν καὶ κλέπται καὶ ἐπολέμησαν εἰς τὸ Παλιχώρι καὶ ἐβαρέθησαν τρεῖς Τοῦρκοι καὶ δύο Παλιχωριανοὶ καὶ τοὺς ἐκνήγησαν οἱ Τοῦρκοι τοὺς κλέπτας ἕως εἰς τὰ Ραβενίκια (Μ. Παναγία) καὶ τὸ χωρίον Ρεβενίκια ἐσκορπίσθησαν εἰς τὰ βουνά»².

Ἐπειτα ὁ Ἀνατόλιος ἱεροδιάκονος Ζωγραφίτης στὶς 18 Ἀπριλίου ἰ. ἔ. γράφει σχετικὰ. «Δὲν ἔχομεν θετικὰς πληροφορίας περὶ τῶν Ἑλλήνων τί κάμνουν. Μανθάνομεν ὅμως, ὅτι προσδεύουν καὶ κατ' αὐτὰς συνεκροτήθη ὁ πόλεμος ἔξω εἰς τὰ περίχωρα δηλαδὴ εἰς τὰ Ρεβενίκια, Λιαρίκοβα καὶ Βραστά εἰς τὸ Γουμάτι καὶ ἄλλα πολλὰ μέρη, πλὴν δὲν ἠξεύρομεν βέβαια, διότι μερικοὶ τὰ μεγαλύνουν». Καὶ συνεχίζει ὁ ἴδιος: «Ἐξω ὁ κόσμος εἶναι πολὺ πεφοβισμένος. Ἀρχίνισαν μερικὰ χωριά νὰ ἐνώνωνται μὲ τοὺς Ἕλληνας, ἄλλοι μὲ τοὺς Τοῦρκους. Σκοτίστηκαν οἱ ἄνθρωποι καὶ δὲν ξέρουν τί νὰ κάνουν. Οἱ Ἑρισσῶται ἀρχίνισαν νὰ φεύγουν καὶ παρακαλοῦν τὰ μετόχια νὰ τοὺς δεχθοῦν καὶ νὰ στείλουν μερικὰ ρουχικὰ καὶ μπακίρια. Νὰ στείλουν μάλιστα καὶ γυναῖκες τῶν ἐδῶ εἰς τὸ Ὅρος νὰ προφυλαχθοῦν μερικὸν καιρόν, διότι δὲν ἠξεύρουν, πῶς θὰ καταντήσῃ ὁ κόσμος. Οἱ ἄνθρωποι ἀπελπίσθησαν. . »³.

Ἐνῶ ὅμως ὁ Καρατάσος περιμένεν ἄδικα νὰ μαζευτοῦν γύρω του τόσοι, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Τοῦρκους, ὅλο καὶ περισσότεροι Τοῦρκοι ἐφθάναν στὴν Ὁρμούλια.

Στὶς 17 Ἀπριλίου ἰ. ἔ. ξεκίνησε καὶ ὁ σερασκέρης Χῆ Ταῦρ βέης ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη⁴ καὶ στὶς 18 θὰ εἶχε φθάσει στὴν Ὁρμούλια, ὅπου

1. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 25.

2. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 20.

3. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 22.

4. Στὸν «Αἰῶνα» τῆς 1ης Μαΐου 1854 (ἀρ. 1456) δημοσιεύεται μιὰ ἐπιστολὴ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη μὲ χρονολογία 22 Ἀπριλίου, ὅπου διαβάζομε «. . Ἔως 4000 βαρβάρων ἐπῆγαν εἰς καταδίωξιν του (τοῦ Καρατάσου). Τὴν 17ην Ἀπριλίου ὁ Χατζῆ Ταῦρ βέης ἐξῆλθε. . Μέχρι τοῦδε ὁ ἀποσταλεὶς κατὰ τοῦ Καρατάσου ἀτακτος στρατὸς ἀναβαίνει εἰς 4000, ὃ δὲ τακτικὸς μὲ δύο πυροβόλα».

βρίσκονταν πιά και οί 1600 τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ και περι τοὺς 1800 ἄτακτοι¹.

Ὅπως ἦταν ἐπόμενο, ὁ Καρατάσος, παρακολουθώντας τὴ συγκέντρωση τόσων ἀντιπάλων, ἀνησυχοῦσεν ἐξαιρετικά καθὼς αὐτὸς εἶχεν τόσο λίγες δυνάμεις. Τότε τοῦ ἔρχεται και ἡ ἀπάντησις τῶν Ἀγιορειτῶν τῆς 15ης Ἀπριλίου ἰ. ἔ. και ἡ στενοχώρια του ἔγινεν ἀκόμη περισσότερη. Στις 19 Ἀπριλίου τοὺς ἀπαντᾷ μ' ἓνα μακροσκελὲς γράμμα, γεμάτο ὄλο πικρία, ἐν ᾧ προσπαθεῖ μ' αὐτὸ νὰ ἀναιρέσῃ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Ἀγιορειτῶν και νὰ ὑποστηρίξῃ μὲ νέα τίς δικές του ἀπόψεις. «Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τυχαίου τινὸς πράγματος, δὲν ἤθελον ποσῶς διαταράξῃ τὰς Μοναχικὰς ὑμῶν μελέτας... Ἀλλὰ.. ὁ μονήρης ὑμῶν βίος δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὸν κοσμικὸν βίον, μήτε ἀπόλυτος.. διότι μὴ ὑπαρχούσης ταύτης (τῆς Πατρίδος) τί ὠφελοῦν τὰ ἱερὰ καταγῶγια τοῦ Ἁθωνος; Ὅταν ὁ Χριστεπώνυμος λαὸς.. ἀπελπισθῇ και πρὸς σωτηρίαν τῆς ζωῆς του δεχθῇ τὸν Ἰσλαμισμὸν, ἀσπασθῇ τὴν βέβηλον τοῦ Μωάμεθ θρησκείαν, καθὼς ἄλλοτε οἱ Ἀλβανοί... τοῦ τότε ὑπάρχει τὸ καύχημα τοῦ Ὁρθοδόξου πληρώματος, ὅταν.. τὸ πλήρωμα τοῦτο περιορίζεται μεταξὺ τῶν Πατέρων και ἐντὸς τοῦ Ἁθωνος; Ἀλλ' ὅταν κατὰ τὴν ἐξήγησιν ὑμῶν τὸ Ὁρθόδοξον Πλήρωμα πρέπει νὰ μείνῃ ἡσυχον, πρὸς τί ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὑπέστη τόσα μαρτύρια διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας και ἐπὶ τέλους νὰ ὑπομείνῃ και τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ σταυροῦ; Τοῦτο.. εἶναι.. διδασκαλία, ὅτι οἱ μοναχοὶ και οἱ κοσμικοὶ ἱερεῖς τοῦ Ὁρθοδόξου πληρώματος ὀφείλουν χάριν τῆς θρησκείας νὰ χύσουν τὸ αἷμα αὐτῶν... Ἐχετε ἄπειρα παραδείγματα τῶν καταφορῶν τοῦ ἀγρίου τυράννου κατὰ τῆς θρησκείας, ἔχετε ὑπ' ὄψιν τὴν ἐπιβουλήν τῆς Δύσεως, ἣτις παντὶ σθένει ἀγωνίζεται νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, και ἐκ τούτου ἐπήγασεν.. ὁ πόλεμος τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας και τῆς Δύσεως. Τὸ συμφέρον τῆς Δύσεως εἶναι νὰ διατηρήσῃ τὴν Τουρκίαν και.. νὰ τὴν ἐκδυτικίσῃ.. Ἐκδυτικίζουσα δὲ αὐτὴν.. δὲν θὰ βεβηλώσῃ και τὰς Ἱερὰς Μονὰς σας;» Καὶ καταλήγει: «Ταῦτα εὔρηκα χρέος νὰ θέσω ὑπὸ τὴν ἐμβριθῆ τῆς Σεβαστῆς Συνάξεως σκέψιν και νὰ ἐπικαλεσθῶ και πάλιν τὴν ὕλικὴν αὐτῆς συνδρομὴν.. και δὲν ἀπελπίζομαι, πεποιδῶς εἰς τὰ πατριωτικά και θρησκευτικά ὑμῶν αἰσθήματα, εἰς ἐναντίαν δὲ περίπτωσιν.. παραδίδω εἰς τὸν ἀδέκαστον Κριτὴν, τὸν μὴ θελήσαντα νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα και γενόμενον παραίτιον τῆς ἀπωλείας χιλιάδων χριστιανῶν και τοῦ ἀφανισμοῦ τῆς θρησκείας»².

1. Ἰδ. ἀνωτέρω (σελ. 19).

2. Ἰδ. Γ. Ἀλεξάνδρου, Λαυριώτου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 144 - 5.

Προτού όμως φθάση η επιστολή αυτή στο "Άγιον Όρος, ο Καρατάσος αναγκάζεται να αφήση το Βατοπαιδινὸ μετόχι στην "Ορμούλια.

Καθὼς δηλαδή εἶχεν ἀντιληφθῆ, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιμετωπίση τόσους ἐχθρούς, χωρὶς νὰ χαθοῦν οἱ περισσότεροι ἄνδρες του, ὅταν ἄρχισαν οἱ Τούρκοι νὰ κανονιοβολοῦν τὸ μετόχι στίς 20 Ἀπριλίου 1854, ἐκεῖνος ἀπεσύρθη μὲ ὅλους τοὺς ἄνδρες του στὰ ὑψώματα πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἁγίου Νικολάου, χωρὶς ὅμως νὰ μπορέση νὰ πάρη μαζί του καὶ τὰ 4 μικρὰ κανόνια, ποὺ εἶχε φέρει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα¹. Καὶ εἶναι περιεργό, πῶς οἱ τόσο πολυάριθμοι Τούρκοι δὲν ἐκυνήγησαν τοὺς Ἕλληνες, ἀλλὰ τοὺς ἀφῆκαν ἀνενόχλητους γιὰ νὰ συνεχίσουν τὴν ὑποχώρησή τους πρὸς τὸ στενὸ τοῦ Ἄθωνα.

Τὴν ἄλλη μέρα, 21 Ἀπριλίου, μαθαίνοντας καὶ αὐτοί, ποὺ βρίσκονταν ἀκόμη στὸν Πολύγυρο, τὴν ὑποχώρησιν αὐτὴ τοῦ Καρατάσου, ἀφῆκαν καὶ αὐτοὶ τὸν Πολύγυρο, γιὰ νὰ πᾶν νὰ ἐνωθοῦν μαζί του. Καί, περνώντας ἀπὸ τὰ Βραστά, ἐχτύπησαν τοὺς Τούρκους, ποὺ βρίσκονταν ἐκεῖ. Τὴ σύγκρουσιν αὐτὴ τὴν περιγράφει ὡς ἑξῆς κάποιος Κωνσταντῖνος Π. Μανουσάκης². «Ἦδη δὲ καὶ τὴν ἐν χωρίῳ Βραστά μάχην Σᾶς ἐξιστοροῦμεν. Τῇ 20 Ἀπριλίου μετεφέραμεν τὸ στρατόπεδον τῆς Ὁρμούλιας εἰς τὸν Ἰσθμὸν τοῦ Ἄθωνος, εἰς θέσιν καλουμένην Κομίτσαν... Τὴν ἐπιούσαν ἤρχετο ἐκ Πολυγύρου ὁ Ἄθ. Βλαχομιχάλης μετὰ 150 στρατιωτῶν καὶ διαβαίνων διὰ τοῦ χωρίου τούτου (τῶν Βραστῶν), συνήνητσε καθ' ὄδον ποιμένα τινα, ὅστις τοῦ εἶπεν, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ ἐκεῖνῳ ὑπῆρχον 800 Τούρκοι καὶ τὸν παρεκάλει νὰ μὴ εἰσέλθῃ ἐν τῷ χωρίῳ διὰ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν του. Ὁ δὲ γεναιὸς ἀποσπασματάρχης, πεποιθὼς εἰς τὴν ἀνδρείαν τῶν 60 στρατιωτῶν, τῶν νικησάντων πρὸ τριῶν ἡμερῶν 416 Ὀθωμανούς, ἐρχομένους εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Ὁρμούλια ὑφ' ἡμῶν πολιορκουμένων 1200 Τούρκων, δὲν ὑπήκουσεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ ποιμένου, ἀλλὰ καταφρονήσας τοὺς ἐν τῷ χωρίῳ Τούρκους καὶ διαιρέσας τὸν στρατὸν του εἰς 3 σώματα, τὸ μὲν διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ Γ. Μπίνου, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγέλου Μπαλάφου καὶ τὸ ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἰδίου, προσέβαλε τοὺς πολε-

1. Ὁ Γάλλος πρόξενος στίς 10 Μαΐου (28 Ἀπριλίου π. ἔ.) γράφει, (ἐνθ. ἀ. σελ. 87): *Au premier coup de canon tiré contre le monastère qu' il occupait, le chef Hellène s' est précipitamment retiré dans les montagnes de St. Nicolas entre le bourg de ce nom et Sikia...* Καὶ στίς 13^η Μαΐου γράφει ὁ ἴδιος, (ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 88): *«Les troupes régulières.. sont revenues à Salonique, ramenant les 4 canons des Hellènes».*

2. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ δημοσιεύεται στὸν Αἰῶνα τῆς 26 Μαΐου 1854 (ἀρ. 1463) καὶ στήν Ἑλπίδα τῆς 28 Μαΐου 1854 (ἀρ. 769). Στὸν Αἰῶνα βρίσκεται ὑπογραφή Κ. Π. Μανουσάκης, ἐνῶ στήν Ἑλπίδα ἀπλά «Ἐκ τοῦ ἐν Κομίτση στρατοπέδου τοῦ Τσάμη Καρατάσου». Τὸ κείμενο, ὡς πληρέστερο, τὸ παίρνω ἀπὸ τὴν Ἑλπίδα.

μίους. Ἡ μάχη διήρκεσεν ἀπὸ τῆς πρωΐας μέχρι τῆς νυκτός, ἐν ἣ ἔφανεύθησαν ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν ὑπὲρ τοὺς 100, ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων οὐδεὶς. Καὶ καταδιώξας ἐκείθην αὐτούς, ἦλθε τὴν ἐπιούσαν εἰς τὸ στρατόπεδον. ».

Ἔστι οἱ ἀπώλειες τῶν Τούρκων εἶναι παραφουσκωμένες, ὅπως καὶ τὸ ὅτι κατεδίωξε τοὺς Τούρκους, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Πάντως ὁμοίως ὁ Καρατάσος μὲ περηφάνεια ἀνέφερεν ἀργότερα καὶ τὴ σύγκρουση αὐτή¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΣΦΑΓΗ ΤΩΝ ΠΟΛΥΓΥΡΙΝΩΝ ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΕΝΟΠΛΩΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Ἔστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Βλαχομιχάλη καὶ τῶν ἀνδρῶν του ἀπὸ τὸν Πολύγυρο, ἡ θύεση τῶν Πολυγυρινῶν εἶχε καταστῆ πολὺ δύσκολη, γιὰ τὸν τοὺς Τούρκους ὁ δρόμος γιὰ τὸν Πολύγυρο ἦταν πᾶσι ἀνοικτός.

Ἡ ἔπρεπε λοιπὸν οἱ Πολυγυρινοὶ νὰ ἀφήσουν τὰ σπίτια τοὺς καὶ ὅ,τι εἶχαν καὶ νὰ πιάσουν τὰ βουνά, γιὰ νὰ μὴ πέσουν ἀμέσως, μόλις θὰ ἤρχονταν οἱ Τούρκοι, θύματά τοὺς, αὐτοὶ καὶ οἱ γυναῖκες τοὺς καὶ τὰ παιδιὰ τοὺς, ἢ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ἔλθουν σὲ συνεννόησιν μὲ τοὺς Τούρκους.

Καὶ δυστυχῶς ἡ ἐκλογὴ δὲν ἦταν δύσκολη. Γιὰ τὸν ἀνὰ τὰ σπίτια τοὺς, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ τὰ ἔκαιαν οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ ἄρπαζαν ὅ,τι εὗρισκαν, καὶ ἡ ζωὴ τοὺς, αὐτῶν καὶ τῶν παιδιῶν τοὺς, δὲν ἐξασφαλιζόταν. Γιὰ τὴν Χαλκιδικὴν δὲν ὑπάρχουν βουνὰ μὲ ἀπρόσιτα καταφύγια καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος βρίσκεται τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸν Πολύγυρο, ὥστε στὸ δρόμον πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἦταν πρόβλημα ἂν θὰ γλύτωνε κανεὶς τοὺς.

Ἔτσι ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ προσποιηθοῦν στοὺς Τούρκους τοὺς φιλήσυχους ραγιαδες, πὺ οὔτε ἤθελαν, οὔτε εἶχαν ἀνακατευθῆ στὸ κίνημα τοῦ Καρατάσου. Αὐτὸ ἄλλωςτε μποροῦσαν νὰ τὸ ἰσχυρισθοῦν, ἀφοῦ καὶ προτοῦ νὰ μποῦν οἱ ἄνδρες τοῦ Καρατάσου στὸν Πολύγυρο, οἱ προὔχοντες τῆς κωμοπόλεως εἶχαν ζητήσει ἀπὸ τοὺς Τούρκους νὰ ρηθοῦν καὶ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς Ἕλληνας νὰ καταλάβουν τὴν πατρίδα τοὺς.

Γι' αὐτὸ, τὴν ἴδιαν ἡμέραν, πὺ ἐφυγεν ὁ Βλαχομιχάλης ἀπὸ τὸν Πολύγυρο, — στίς 21 Ἀπριλίου, — ἔστειλαν ἀνθρώπους στὴ Γαλάτιστα, ὅπου εἶχαν ἀποσυρθῆ οἱ Τούρκοι μετὰ τὴ σύγκρουση στὸν Καβρόλακκο, καὶ

1. Ἰδ. ἀνωτέρω σελ. 20 σημ. 1.

τοὺς εἰδοποίησαν, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν φύγει καὶ ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ πᾶν ἐκεῖνοι, χωρὶς νὰ ἔχουν νὰ φοβηθοῦν τίποτε.

Ἐκεῖ στὴ Γαλάτιστα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Χασάν ἀγὰ καὶ τὸ σῶμα του, ποὺ εἶχαν συγκρουσθῆ στὸν Καβρόλακκο μὲ τοὺς Ἕλληνες, εἶχεν ἔλθει ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἓνα ἄλλο σῶμα ἀτάκτων ὑπὸ τὸν Μαχμουτ μπέη. Ἔτσι ὁ ἀριθμὸς τῶν Τούρκων ἐνόπλων, ποὺ βρῖσκονταν τότε στὴ Γαλάτιστα, ἦσαν περὶ τοὺς ἑπτακόσιους.

Καὶ οἱ δύο ἀρχηγοὶ λοιπὸν τῶν Τούρκων, ὕστερα ἀπὸ τὴν εἰδοποίησι καὶ πρόσκληση τῶν Πολυγυρινῶν, ἐξεκίνησαν τὴν ἄλλη μέρα, — 22 Ἀπριλίου κατὰ τὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο καὶ 4 Μαΐου κατὰ τὸ νέο — μὲ τοὺς ἄνδρες των γιὰ τὸν Πολύγυρο¹. Ἀλλὰ μὲ τί διαθέσεις προχωροῦσαν πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἔδειξαν οἱ ἐνέργειές τους, ἀφοῦ ἔφθασαν στὴν κωμόπολη. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά οἱ ἀτακτοὶ τοῦ Χασάν ἀγὰ δὲν εἶχαν ξεχάσει ὄχι τόσο, τὸ τί εἶχαν πάθει στὸν Καβρόλακκο, ὅσο τὴ ντροπὴ, ποὺ τοὺς εἶχε γίνει τότε. Καὶ ὅ,τι κι ἂν τοὺς ἔλεγαν οἱ «γκιαούρηδες», ἐκεῖνοι ἤξεραν καλά, ὅτι ὅλοι ἦσαν ἓνα μὲ τοὺς Ἕλληνες. Καὶ ἀκόμη ὅτι χωρὶς τὴν ὑποστήριξη καὶ συνεργασία τῶν Πολυγυρινῶν, δὲν θὰ εἶχαν πάθει τὴ νίκα, ποὺ ἔπαθαν στὸν Καβρόλακκο.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ Μαχμουτ μπέης καὶ οἱ ἄνδρες του εἶχαν ἔλθει μὲ μεγάλο φανατισμὸ κατὰ τῶν ρωμῶν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Γιατὶ ἐκτὸς ὅπου ὅλοι οἱ Τούρκοι ἐθεωροῦσαν τοὺς χριστιανοὺς ὑπὲρκους τους ὡς αἰτίους τοῦ πολέμου τῆς Ρωσίας ἐναντίον τους, ἐπομένως καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ στόλου των στὴ Μαύρη θάλασσα καὶ τοῦ κινδύνου ποὺ διέτρεχαν ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ στὰ ἐδάφη τους ἀπὸ τὸ Δούναβη, καὶ ἡ ἐπανάσταση στὴν Ἡπειρο καὶ Θεσσαλία τοὺς ἔκαναν νὰ λυσοῦν κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ ἔτσι ποὺ ὄχι μόνο παρατεινόταν ἡ ἐπανάσταση στὶς ἐλληνικὰς ἀπὸ ἀποψη πληθυσμοῦ ἐπαρχίες αὐτές, ἀλλὰ καὶ προώδευε, καὶ ἐξ ἄλλου μὲ τὴν ἀπόβαση τοῦ Καρατάσου στὴ Σιθωνία καὶ τὴν πρώτη ἐπιτυχία του στὴ Συκιά ἐφαινόταν σ' αὐτοὺς ὅτι καὶ ἡ ἴδια ἡ Θεσσαλονίκη ἐκινδύνευεν, ὁ φανατισμὸς τους καὶ ἡ λύσσα τους ξεπερνοῦσαν κάθε ὄριο.

Ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι οἱ σύμμαχοί τους, Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι, ἐπέβαλλαν

1. Ὁ Γάλλος Πρόξενος (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 84) γράφει σχετικὰ: «Il (Hassan Aga) y (in Galatista) reçut .. une nouvelle députation de Polyerotes, le sollicitant encore de venir occuper leur village et lui annonçant qu' à la nouvelle de la marche des forces expédiées de Salonique, les insurgés s' étaient retirés de Polyeros. Hassan Aga, auquel s' était joint Mahmoud Bey avec une nouvelle troupe d' irréguliers, se décida à marcher de nouveau, vers Polyeros. Ces deux chefs, dont la troupe, formée d' irréguliers, pouvait s' élever à 6 ou 700 hommes, arrivèrent auprès de Polyeros le jeudi 4 de ce mois».

στό σουλτάνο και στην Ὑψηλὴ Πύλῃ και νὰ συνιστᾷ στοὺς πιστοὺς τοῦ Μωάμεθ νὰ θεωροῦν τοὺς ἀπιστοὺς Χριστιανοὺς ὡς ἴσους τοὺς και νὰ τοὺς συμπεριφέρωνται ὡς νὰ ἦσαν τὸ ἴδιο μ' αὐτούς, κι αὐτὸ τοὺς ἐξώργιζεν ἀκόμη περισσότερο.

Ἐφ' ὅσον ὅμως ἄκουαν νὰ προοδεύῃ ὁ Καρατάσος, ὁ φόβος τοὺς ἔκανε νὰ συγκρατοῦνται, ἂν και τὸ παλαιὸ θρησκευτικὸ κόμμα ἐργαζόταν μὲ ἐξαιρετικὴ δραστηριότητα γιὰ νὰ ἐξάψῃ τὰ πνεύματα τοῦ ὄχλου κατὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Μακεδονίας και ὅλης τῆς τουρκικῆς ἐπικρατείας.

Ἔτσι στὴ Θεσσαλονίκη ἰδίως ὁ φόβος τῆς δημιουργίας ταραχῶν ἦταν μεγάλος και ἡ σύγκρουση μεταξὺ τῶν φανατισμένων Τούρκων και τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς πόλεως περιμενόταν ἀπὸ ὅλους ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμή ὡς τὴν ἄλλη. Γιατὶ και στοὺς Ἑλληνας, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶχαν πάρει μεγάλο θάρρος ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίαι τῶν Ἑλλήνων και μὲ τὴν ἀπόβασιν τοῦ Καρατάσου στὴ Χαλκιδική, τοὺς ἐδημιουργήθη ἡ ἐλπίδα, πὼς δὲν θὰ ἀργοῦσεν αὐτὸς και οἱ ἄνδρες του νὰ μποῦν και στὴ Θεσσαλονίκη. Καὶ ἡ διαταγὴ ποὺ εἶχε δοθῆ, ὕστερα ἀπὸ τὴ διακοπὴ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων Ἑλλάδος και Τουρκίας, στοὺς Ἑλληνας ὑπηκόους νὰ φύγουν μέσα σὲ δεκαπέντε μέρες ἔξω ἀπὸ τὴν Τουρκία, τοὺς εἶχεν ἐξερθεῖσει τόσο, ὥστε γύρευαν ἀφορμὴ κι αὐτοὶ νὰ ξεσπάσουν κατὰ τῶν Τούρκων¹.

Γιὰ νὰ προληφθῆ λοιπὸν ἡ σύγκρουση, οἱ προύχοντες τῆς Θεσσαλονίκης παρακαλοῦσαν τοὺς Προξένους τῶς Μεγάλων Δυνάμεων, τὸν ἕνα ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλο, γιὰ νὰ ἐνεργήσουν, ὥστε νὰ ρηθῆ κανένα πολεμικὸ τῶν κρατῶν τοὺς στὸν κόλπο τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς τάξεως².

1. Ὁ Γάλλος Προξένος (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 76 ε.) γράφει: «Je reçus, de bonne source, l'avis que le vieux parti turc ou religieux, qui reconnaît pour chef, dans cette contrée Jusuf Pacha, personnage considérable et populaire, se préparait à une collision avec les chrétiens. Le gouverneur général et les deux commissaires de la S. Porte actuellement à Salonique, à qui j'en parlai, ne nièrent pas l'exactitude de cet avis. Une certain nombre de musulmans de la vieille roche étaient arrivés ces jours à Salonique sans motif apparent. Le passage du Danube par les Russes, la prolongation de l'insurrection en Epire et en Thessalie, le bruit de la prochaine admission des chrétiens à temoigner en justice sur le même pied que les musulmans, ont achevé d'exalter le parti turc religieux; tandis que, d'un autre côté, les Hellènes et les chrétiens rayas sont irrités de l'expulsion prononcée contre les premiers... Le départ précipité de Jusuf Pacha pour l'une de ses terres a été interprété d'une manière très défavorable et a augmenté l'alarme des habitants. On y a vu l'intention de se dégager de toute responsabilité au moment où les troubles fomentés pourraient éclater.

2. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 76, γράφει: «Les principaux habitants de Salonique s'adressaient successivement aux divers consuls pour solliciter la présence, au moins momentanée d'un navire de guerre».

*Αλλά και ὁ ἴδιος ὁ Τοῦρκος, πού εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ εἶχε τὴν ἀστυνομικὴ ἐποπτεία στὴ Θεσσαλονίκη, ἀνησυχώντας καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὸν κίνδυνο τῆς ἐκρήξεως ταραχῶν, παρεκάλεσε μυστικά τὸν Γάλλο Πρόξενο νὰ φροντίσῃ, γιὰ νὰ ἔρθῃ κανένα γαλλικὸ ἢ ἀγγλικὸ πολεμικὸ στὸ λιμάνι τῆς Θεσσαλονίκης¹.

Ἔτσι καὶ οἱ ἄτακτοὶ τοῦ Μαχμουὶ μπέη καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος πρὸ παντός, φεύγοντας ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη γιὰ τὴν ἐπαναστατημένη Χαλκιδική, εἶχαν στὰ στήθια του τὴ λύσσα τοῦ ὕρσηκευτικοῦ φανατισμοῦ κατὰ τῶν «ἀχάριστων ἀπίστων» καὶ τὴ γνώμη, πὼς, μόνο πνίγοντας αὐτοὺς στὸ αἷμα, θὰ μπορούσαν νὰ τοὺς ἀναχαιτίσουν ἀπὸ τὴν ὁρμή, πού εἶχαν πάρεϊ γιὰ νὰ ἀνατρέψουν καὶ διαλύσουν τὸ δεβλέτι τους.

Ζητώντας λοιπὸν ἐκδίκεση καὶ οἱ δύο, τόσον ὁ Χασὰν ἀγάς, ὅσο καὶ ὁ Μαχμουὶ μπέης, καὶ διψώντας αἷμα, εὐρῆκαν στὴν πρόσκληση τῶν Πολυγυρινῶν τὴν κατάλληλη εὐκαιρία γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὰ βάρβαρα ἔνστικτά τους.

Καθὼς λοιπὸν οἱ πρόκριτοὶ τοῦ Πολυγύρου εἶχαν βγῆ ἔξω ἀπὸ τὴν κωμόπολη γιὰ νὰ τοὺς χαιρετίσουν καὶ νὰ τοὺς καλοῦποδεχθῶν, οἱ Τοῦρκοι, μόλις τοὺς ἐπλησίασαν, ἔκαμαν κλοιδὸ γύρω ἀπὸ τοὺς προκρίτους. Καί, ἐνῶ οἱ Χασὰν ἀγάς καὶ Μαχμουὶ μπέης ἐζητοῦσαν δῆθεν πληροφοροφoρίες ἀπὸ αὐτοὺς γιὰ τοὺς ἄνδρες τοῦ Καρατάσου, πού εἶχαν ἔρθῃ στὸν Πολύγυρο καὶ τοὺς ντόπιους, πού τὸν ἀκολούθησαν, καμιά δεκαριά ἀπὸ τοὺς ἀτάκτους, πού εἶχαν μαζί τους, ἔσπευσαν σὲ ἕνα ὕψωμα, ὅπου τοὺς φάνηκε δῆθεν, πὼς διέκριναν νὰ γίνεται συγκέντρωσις ἐνόπλων.

Μόλις ἔφθασαν αὐτοὶ στὸ ὕψωμα, ἀκούστηκε πυροβολισμὸς ἀπὸ ἐκεῖ καὶ τὴν ἴδια στιγμή οἱ Τοῦρκοι, πού εἶχαν περικυκλώσει τοὺς Πολυγυρινούς, τοὺς ἐσκότωσαν μέσα σὲ λίγα λεπτὰ τῆς ὥρας. Τὸν πυροβολισμὸ, ἔννοεῖται, τὸν εἶχαν ρίξει οἱ Τοῦρκοι καὶ ἔδωκαν ἔτσι τὸ σημάδι στοὺς ἄλλους, γιὰ νὰ προχωρήσουν στὸ ἀπαίσιο ἔργο τους².

1. Ὁ ἴδιος (σελ. 76 ἐ.) γράφει: A peine étais-je embarqué sur le vapeur autrichien et au moment de quitter le port de Salonique que celui de deux commissaires extraordinaires qui est chargé de la police, vint me trouver à bord comme pour me dire un mot d'adieu. Après avoir laissé partir les autres visiteurs il m'avoua qu'il était dans la plus vive inquiétude relativement aux dispositions du parti turc religieux, dispositions qui combinées avec celles des Hellènes du moment de quitter le pays, pouvaient, du moindre incident, faire naître une collision. Il m'exprima, en même temps, le désir que, s'il était possible, un bâtiment de guerre français ou anglais sejourât à Salonique au mois pendant les quelques jours qui vont précéder la pâques grecque et le départ des Hellènes. Cett conversation, ajoutait-il, était toute confidentielle...

2. Ἰδ. τὴν ἐκθεσὴ τοῦ Γάλλου Προξένου τῆς 10 Μαΐου ν. ἡ. (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 84). Σὲ μίαν ἐπιστολὴ ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, πού δημοσιεύεται στὸ «Πανελ-

Ἀπὸ τοὺς τριάντα, ποὺ ἦσαν οἱ Πολυγυρινοί, μόνον τρεῖς ἐγλύτωσαν κατὰ τὸν κ. Στάμου· ὁ Γέρο Σφυρῆς, ὁ Νικόλαος Τσικνῆς, «προσποιηθεὶς τὸν ἡμιονοδηγὸν» καὶ ὁ Γ. Δέλιος. Οἱ ἄλλοι 27, ποὺ σκότωσαν, κατὰ τὸν ἴδιο κ. Στάμου, ὠνομάζονταν Β. Τσίγκας, Ν. Κολοβόντας, Π. Ὀπλαρχηγός, Β. Τσιόλας, Ἰ. Γαλανός, Μιχ. Χατζῆς, Ν. Παπαλεωνίδας, Δ. Μπανάβας, Μιχ. Μαρέτης, Κ. Νέστος, Ν. Γαλανός, Δ. Δαούτης, Ν. Ἀγιομαμίτης, Κ. Καρίτης, Ν. Κοῦτλος, Δ. Μπαντές, Ν. Κατσίκας, Μιχ. Συκιώτης, Θ. Θεοδοσοῦδης, Ἰ. Κουρούς, Δ. Σουληνάρης, Ἀθ. Τάσιος, Π. Κουτσουμπός, Ἰ. Καλθῆς, Ἀγ. Μουχτῆς, Δ. Μπαντές, καὶ Γιαννάκης Παπαγεωργάκης ἢ Αἰκατερινάρης¹.

Οἱ λοιποὶ Πολυγυρινοὶ μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τους κατατρομαγμένοι ἄφηναν τὰ σπίτια τους καὶ ἄλλος ἄλλου ζήτησε νὰ περάσῃ τὴν ἀπαίσιαν ἐκείνη νύχτα, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στὴν κομόπολη καὶ διενυκτέρευσαν στὰ ἄδεια σπίτια. Τὴν ἄλλη μέρα ἐγύρισαν πάλι στὴ Γαλατίστα².

λήνιον (ἀρ. 83 τῆς 4 Μαΐου 1854) διηγοῦνται: «Οἱ προὔχοντες τοῦ Πολυγύρου), μαθόντες ὅτι ὁ τουρκικὸς στρατὸς μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Χασάν ἀγὰ καὶ τὸν Μαχμούτ βέην διευθύνετο εἰς τὸ χωρίον των, ἐξῆλθον νὰ τοὺς ὑποδεχθῶσι. Μετὰ τινὰ συνδιάλεξιν γενομένην μετὰ τῶν Τοῦρκων, οἱ Τοῦρκοι περιεκύκλωσαν αὐτοὺς καὶ τοὺς κατέσφαξαν ὅλους, 27 τὸν ἀριθμόν.» Καὶ στὸ ἐπόμενο φύλλο τοῦ ἴδιου Πανελληνίου, (ἀρ. 84 τῆς 6 Μαΐου) διαβάζομεν: «Ἐκ Θεσσαλονίκης γράφουν: Ἡ ἄλλοτε ὠραία τοῦ Πολυγύρου χριστιανικὴ κομόπολις δὲν εἶναι σήμερον, εἰμὴ σωρὸς ἀνθρωπίνων πτωμάτων, καλυπτομένη ἀπὸ ποταμοὺς αἱμάτων. Χίλιοι σφαγεῖς, ἐπιπεσόντες τὴν παρὰ τὸν ἴδιον Ἀγ. Γεωργίου κατέσφαξαν ἐλεεινῶς ἐντὸς πέντε λεπτῶν, ἄνευ οὐδεμιᾶς αἰτίας, ἅπαντας τοὺς προκρίτους. Οἱ δυστυχεῖς Πολυγυρινοὶ ἀκούσαντες τὴν εἰς τὴν πόλιν των μετάβασιν τῶν ὁμοτάτων στρατιωτῶν τῆς ἐξουσίας καὶ ἐτοιμάσαντες πάντα πρὸς ὑποδοχὴν, ἐξῆλθον πρὸς προὔπαντήσιν. Οἱ ἀποτρόπαιοι κακοῦργοι ἐκ Γαλατίστης ἀκόμη εἶχον μελετήσῃ τὸ στυγερὸν ἀνόσιον κακούργημα καὶ διὰ νὰ καταστήσωσι φοβερώτερον τὸ κακόν, ἔφθασαν περὶ λύχνων ἀφὰς εἰς Πολύγυρον. Εἰσέρχονται τὰ θηριωδέστατα ὄντα, δίδεται διὰ κροτήματος πιστολίου τὸ φονικὸν σύνθημα τῆς σφαγῆς, καὶ ὡς τίγρεις ἄγριαι, ἐπιπεσόντες λυσσῶδῶς μὲ τὰ ξίφη, κατεκομμάτιασαν ἐν μιᾷ στιγμῇ τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους..».

1. Ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 20. Ἐκεῖ δημοσιεύεται καὶ τὸ ἐξῆς δημοτικὸ τραγοῦδι γιὰ τὸν Κατερνάρι. «Στὰ χίλια ὄχτακόσια πενήντα τέσσερα | σκότωσαν τὸ Γιαννάκη τὸ γραμματικὸ | ποῦταν στύλος στὸν Πολύγυρο | καὶ φλάμπουρο στὴν Πόλι | Κατερνάρι Κατερνάρι | καὶ πολυγυρνὸ καμάρι».

2. Κατὰ τὸν Γάλλο Πρόξενο (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 84 ἐ.): Ils (les Turcs) entrèrent ensuite à Palyeros, où ils passèrent la nuit sans commettre de désordre et sans trouver d'insurgés, pas plus qu'il n'en avait sur l'émminence. Le lendemain ils quittèrent le village. Στὸ γράμμα ὅμως ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκης, ποὺ δημοσιεύεται στὸ φύλλο 84 τῆς 6 Μαΐου 1854 τοῦ Πανελληνίου, διαβάζομεν: «Τότε μετ' ἀλαλαγμοῦ καὶ βαρβαρικῶν κραυγῶν οἱ αἱμοσταγεῖς σφαγεῖς, ῥιφθέντες εἰς τὰς οἰκίας ἤρπασαν, ἐλεηλάτησαν, ἔφθειραν, ἠτίμασαν καὶ τί κακὸν δὲν ἐπραξαν οἱ ἀναιδέστατοι καὶ ὁμότατοι βάρβαροι. Διανυκτέρευσαντες κατ' ἐκείνην τὴν αἱματηρὰν νύχτα εἰς

Τὴν ἴδια μέρα ἓνα ἄλλο σῶμα ἀπὸ 1600 ρέμπελους ὑπὸ τὸν Ἀχμέτ μπαμπά, ποὺ εἶχε σταλῆ καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη γιὰ κεῖνα τὰ μέρη, ἐμπῆκε στὸν Πολύγυρο καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοὺς ἄφησε νὰ θάβουν τοὺς νεκρούς¹.

Δὲν ἦταν ὁμοῦς μονάχα ἡ σφαγὴ τῶν Πολυγυρινῶν ἀπὸ τοὺς ἄτακτους τοῦ Χασάν ἀγᾶ καὶ τοῦ Μαχμούτ βέη, ποὺ ἐγίνε στὴ Χαλκιδικὴ τότε. Καὶ οἱ ἄλλοι, ποὺ εἶχαν συγκεντρωθῆ στὴν Ὀρμύλια, ἀφοῦ ὁ Καρατάσος ἄφησε τὸ ἐκεῖ Βατοπαιδινὸ μετόχι, διατρέχοντας τὴ Σιθωνία, σκοτώναν, ὅποιον συναντοῦσαν, ἄρπαζαν ὅ,τι εὔρισκαν καὶ ἔκαναν ὅ,τι βαρβαρότητες μποροῦσαν. Τότε ἐλεηλάτησαν καὶ τὶς ἐκκλησίες τοῦ Ἀγ. Νικολάου, τῆς Νικήτης, τοῦ Παρθενῶνα καὶ τῆς Συκιᾶς καὶ τῶν διαφόρων μετοχιῶν τοῦ Ἀγ. Ὁρους².

Αὐτὰ ὁμοῦς ὅλα ἔφεραν σὲ δύσκολη θέση καὶ τὸν σερασκέρη Χὴ Ταῖρ μπέη καὶ τὸν πασά καὶ τοὺς ἄλλους ἀξιωματούχους στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰτὶ ἤξεραν ὅτι αὐτὰ ὅλα τὰ παρακολουθοῦσαν οἱ Πρόξενοι τῶν συμμάχων τῶν

Πολύγυρον, τὴν πρωτὴν συνάξαντες ὅλα τὰ ζῶα καὶ φορτώσαντες ἐπ' αὐτῶν τὰς λείας καὶ ἀρπαγὰς των, ἐξαπέστειλαν εἰς Καρατσόβαν...».

1. Ὁ ἴδιος Γάλλος Πρόξενος πρῶτα στίς 3 Μαΐου ν. ἡ. (21 Ἀπριλίου π. ἡ.) δηλαδὴ τὴν παραμονὴ τῆς σφαγῆς εἶχε γράψει (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 81 ἐ.): «Achmet Ba, membre du même conseil (Grand Conseil de Salonique), a dû arriver a u j o u r d' h u i à Polyeros avec 1.600 irréguliers». Καὶ ἔξι μέρες μετὰ ἀπὸ τὴ σφαγὴ, δηλαδὴ στίς 10 Μαΐου ν. ἡ. (28 Ἀπριλίου π. ἡ.) ξαναγράφει σχετικὰ μ' αὐτὸν (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 85): «.. Achmet Ba. avec une force assez considérable, s'avançant dans la Chalcidique, s' était porté sur Polyeros, à la nouvelle du massacre et avait fait donner la sépulture aux corps des primats». Ἀπ' ἐναντίας στὸ Πανελλήνιον (ἐνθ' ἄνωτ.) γράφουν: «Ὡς ἐπίμετρον δὲ τοῦ ἀνοσίου καὶ φονικοῦ κακουργήματος, συνάξαντες τοὺς κύνεις καὶ χοίρους τοῦ τε Πολυγύρου καὶ τῶν λοιπῶν πλησιοχώρων οἱ ἀγριώτατοι βάρβαροι τοὺς ἀφήκαν νὰ κατατρώγωσι καὶ νὰ καταξοχίζωσι τοὺς δυστυχεῖς μάρτυρας. Βαβαὶ τῆς θηριωδίας!!». Ἀσφαλῶς ὑπερβάλλοντα τὰ πράγματα. Στὸ ἴδιο συνεχίζουν: «Τὸ μόνον ἀμάρτημα τῶν δυστυχῶν Πολυγυρινῶν ὑπῆρξεν, ὅτι, προσκληθέντες ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα, δὲν ἠθέλησαν νὰ ὑπακούσωσι, διότι ἐκ τῆς ἀποφάσεως αὐτῶν ἐξηρτάτο ὅλων τῶν περὶ τὰ μέρη ταῦτα χωρίων ἡ ἐπανάστασις. Τοῦτο ἐγίνωσκε καλῶς ἡ ἐπάρατος ἐξουσία καὶ διὰ νὰ καταπλήξῃ τοὺς χωρικοὺς ἤρχισε διὰ φονικῶν καὶ τραγικῶν προοιμίων, μὴ δυναμένη νὰ ἀντικρούσῃ τοὺς ἐνόπλους, ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἀδυνάτων καὶ ἀόπλων, ὅθεν καὶ ἐν μυστικῷ συμβουλίῳ ἀπεφασίσθη ἡ γενικὴ τῶν Πολυγυρινῶν σφαγὴ».

2. Ὁ Γάλλος Πρόξενος τὴν 1 | 13 Μαΐου 1854 (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 88) γράφει: «Ler irréguliers, qui, par suite de la nature des lieux, ont seuls parcouru la presqu'île de Sikia, y ont commis des assassins et beaucoup d'actes de brigandage et cruauté. Ils ont, entr' autres, complètement depouillé les églises des quatres villages de cette presqu'île, Sikia, Parthenon, Nitiki et St. Nicolas».

Ἑλλῶν καὶ Γάλλων, καὶ ἐγνώριζαν τὶς διαθέσεις τοὺς· εἶχαν πάρεϊ ἄλλως τε καὶ τὶς διαταγὰς τῆς Ἑψηλῆς Πύλης γιὰ τὸ σεβασμὸ τῶν Χριστιανῶν, ποὺ εἶχεν ἐκδώσει ὕστερα ἀπὸ τὴ σύναψη τῆς συνθήκης μὲ τὶς δυὸ αὐτὲς δυνάμεις¹.

Ἰδιαιτέρως ὅμως ὁ σερασκέρης βρέθηκε μπροστὰ σὲ δίλημμα, ὅταν ἐπληροφορήθηκεν, ὅτι ὁ Καρατάσος μὲ τοὺς ἄνδρες τοῦ εἶχε μῆ στὴν χειρὸν τοῦ Ἑθωνα². Γιατί, ἂν τὸν παρακολουθοῦσε, ὄχι μονάχα θὰ παραβίαζε τὸ προνόμιον τῆς ἁγιωνύμου Πολιτείας, νὰ μὴ μπαίνει στρατὸς στὴν περιοχὴ της, ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ ὅσα εἶχαν κάμει οἱ ἄτακτοι Τοῦρκοι τόσο στὸν Πολύγυρον, ὅσο καὶ στὴν Σιθωνία, δὲν ἦταν δύσκολο νὰ φαντασθῆ, τί θὰ γινόταν καὶ στὸ Ἑγιον Ἑρος, στὶς Μονὲς στὰ κελλιά, στὶς ἐκκλησίες καὶ στὸς καλογήρους, ἂν θὰ ἔμπαιναν οἱ ἄτακτοι στὸ Ἑγ. Ἑρος. Τί θὰ ἔλεγαν καὶ τί θὰ ἔκαναν τότε οἱ πρόξενοι τῶν συμμάχων τοὺς καὶ μάλιστα τῆς Ἑγγλίας, ποὺ εἶχεν ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ ἀρκετὲς Μονὲς, ὅπου βρισκόνταν μοναχοὶ ἀπὸ τὰ Ἑόνια νησιά;

Ἄλλὰ καὶ νὰ γυρίσῃ πάλι πίσω καὶ νὰ ἀφήσῃ ἀκαταδίωκτο τὸν Καρατάσο τὴ στιγμὴ ποὺ εἶχε κινητοποιηθῆ τόσοσ κόσμος ἐναντίον τοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ ἀντίπαλος δὲν θὰ μπορούσε νὰ τοῦ ἀντιτάξῃ σοβαρὴ ἀντίσταση μὲ τὴ ψυχολογικὴ κατάσταση, ποὺ βρισκόνταν οἱ ἄνδρες τοῦ καὶ οἱ Ἑλληγες τῆς Χαλκιδικῆς, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν κυριωτέρων θέσεών τοὺς στὴν Ἑρμούλια καὶ στὸν Πολύγυρο; Ἡ διακοπὴ τῶν ἐπιχειρήσεων θὰ ἔδιδε στὸν Καρατάσο καιρὸ γιὰ νὰ ἀνασυγκροτηθῆ καὶ ἀπὸ ἄλλους Χαλκιδικιώτες καὶ ἀπὸ νέες ἐνισχύσεις ἀπ' ἔξω. Γιατὶ οἱ ραγιάδες τῆς Χαλκιδικῆς, ἀπελπισμένοι ἀπὸ τὶς σφαγὰς καὶ βαρβαρότητες τῶν Τοῦρκων, ἀφοῦ θὰ περνοῦσεν ἡ πρώτη ἐντύπωση ἀπὸ τὴ φυγὴ τοῦ Καρατάσου, θὰ μπορούσαν νὰ πᾶν, περισσότεροι τώρα, νὰ ἐνωθοῦν καὶ νὰ συμπολεμήσουν μαζί του.

Πρῶτα λοιπὸν ἀποφασίζει ὁ σερασκέρης νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς Ἑγιο-

1. Ὁ Γάλλος Πρόξενος διηγεῖται σχετικὰ (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 85): «Cette nouvelle a été d'abord apportée ici par deux voituriers chrétiens de Galatista qui, accompagnant la troupe de Hassan Aga et de Mahmoud Bey pour porter les bagages, ont été témoins du massacre; ils se sont sauvés, effrayés de ce qu'ils voyaient. J'ai interrogé séparément ces deux hommes ainsi que plusieurs primats de Galatista venus auprès du Métropolitain grec de Salonique. J'espérais que la conduite des Turcs pourrait au moins s'expliquer, si ce n'est se justifier, par la crainte d'un guet apens de la part des Polyerotes. Malheureusement le Pacha de Salonique avait reçu des avis qui confirmaient la déposition que je viens de rapporter; leur source ne pouvait être suspecte puisqu'ils émanaient d'Achmet Ba, membre du Conseil supérieur de Salonique..».

2. Αὐτὸ θὰ τὸ δοῦμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο.

ρεΐτες νά τοῦ δώσουν τήν ἄδεια νά μῆ μὲ τὸ στρατό του στήν περιοχὴ τους, γιὰ νά καταδιώξῃ τὸν Καρατάσο. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Βατοπαιδίου στὶς Καρυὲς προηγούμενος Δανιὴλ γράφει στοὺς ἐπιτρόπους καὶ λοιποὺς προϊσταμένους τῆς Μονῆς του στὶς 27 Ἀπριλίου ἰ. ἔ. ¹. «Ἐψὲ ἦλθον δύο γράμματα ἀπὸ τὴν Ὁρμούλια, σταλὲν (sic) παρὰ τοῦ Χατζῆ Τηῆ ἀγᾶ, τὸ ἔν πρὸς τὸν καϊμακάμην καὶ τὸ ἄλλο πρὸς ἡμᾶς. Τὸ ρωμαϊκὸ γράμμα διαλαμβάνει οὕτως: Ἔμαθα πὼς ἦλθον εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος Ἕλληνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκυνήγησα, καὶ σᾶς γράφω, ἂν θέλετε, νά σᾶς στείλω, ὅσους ἀνθρώπους θέλετε πολλοὺς, διότι ἔχω τακτικὸν στρατεύμα καὶ συνάξω καὶ ρέμπελο. Οὕτως ἔλεγε τὸ ρωμαϊκὸν γράμμα τοῦτο ἔχον τὴν ἔννοιαν, νά μάθῃ ἂν εἴμεθα ραγιαδες ἢ τὸ ἐσηκώσαμεν εἰς τὴν λιποταξίαν. Ἡμεῖς δὲ συσκεφθέντες, στέλλομεν πρὸς αὐτὸν τὴν πρέπουσαν ἀπάντησιν, λέγοντας οὕτως, ὅτι ὑπήκοοι ὄντες τῆς βασιλείας, ἃς πράξῃ ὡς βούλεται καὶ τὰ λοιπά».

Ὡστε οἱ Ἅγιορεΐτες, ἀπαντώντας στὸν σερασκέρη, δὲν τὸν καλοῦν νά ἔλθῃ στὸ Ἅγιον Ὄρος, οὔτε τοῦ ζητοῦν νά στείλῃ ἐκεῖ στρατόν. Τοῦ δηλοῦν ὅτι εἶναι πιστοὶ ὑπήκοοι τῆς βασιλείας καὶ ἔτσι δὲν δικαιολογεῖται νά λάβῃ βίαια μέτρα ἐναντίον τους. Ἀλλὰ καὶ δὲν γράφουν τίποτε γιὰ τὸν Καρατάσο, ἂν δηλαδὴ εἶχε μῆ στὸ Ἅγ. Ὄρος, καὶ ἐπομένως οὔτε γι' αὐτὸν δικαιολογεῖται ἡ ἀποστολὴ πρὸς τὰ ἐκεῖ στρατοῦ. Καὶ ἀφήνοντάς τον νά «πράξῃ ὡς βούλεται» τὸν κάνουν καὶ νά σκεφθῇ, ὅτι, γιὰ ὅ,τι θὰ συνέβαινε, αὐτὸς θὰ εἶχε καὶ τὴν εὐθύνη.

Τὴν ἀπάντησή τους αὐτῇ, μαζὶ μὲ ἄλλα γράμματά τους γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, δυὸ τοῦ καϊμακάμη καὶ δυὸ τοῦ ὑγειονόμου, τὰ ἔστειλαν τὴν ἴδια μέρα — 27 Ἀπριλίου — «ὦρα μία τῆς νυκτὸς» μὲ βάρκα καὶ τέσσαρες καλογέρους γιὰ τὸν Ἅγιο Νικόλαο ². Ὡστε μόνο στὶς 28 Ἀπριλίου ἰ. ἔ. μποροῦσε νά ρθῇ ἡ ἀπάντησις στὰ χεῖρα τοῦ σερασκέρη, δηλαδὴ ἕξι μέρες μετὰ τίς σφαγὰς τοῦ Πολυγύρου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως καὶ προτοῦ νά πάρῃ τὴν ἀπάντησι τῶν Ἅγιορειτῶν ὁ Χὴ Ταῖρ μπέης, ἀφοῦ προχώρησε καὶ μῆκε στήν Ἱερισσό, ἀφῆσεν ἐκεῖ ἓνα τμήμα τακτικοῦ στρατοῦ ὑπὸ ἓνα μίνιπαση καὶ αὐτὸς μὲ τοὺς ὑπολοίπους γύρισε στὴ Θεσσαλονίκη. Καὶ πρὸ τοῦ τέλους Ἀπριλίου ἔφθασε ἐκεῖ ἔχοντας μαζὶ του καὶ τὸν ἐπίσκοπο Κασσάνδρας ³.

Τὰ σώματα τοῦ Χασάν ἀγᾶ καὶ τοῦ Μαχμουτ μπέη, ποὺ εἶχαν δια-

1. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 26

2. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 27.

3. Κατὰ τὴν ἔκθεσι τῆς 1 | 13 Μαΐου τοῦ Γάλλου Προξένου (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 88): Les troupes régulières qui avaient été envoyées. à Ormylia sont revenues à Salonique. Avec les troupes régulières, sont arrivés à Salonique l'évêque de Cassandre et Hatjitaïr Bey....

πράξει τὰ αἴσχη τοῦ Πολυγύρου, εἶχαν γυρίσει ἀπὸ τὴν 26 Ἀπριλίου, πιθανότατα κατόπιν διαταγῆς αὐτοῦ τοῦ Ταῖρ μπέη¹. Ὁ ἐπίτροπος τοῦ Ἀγίου Ὁρους στὴ Θεσσαλονίκη Καισάριος Ξηροποταμινὸς γράφει σχετικὰ τὴν πρώτη Μαΐου ἰ. ἔ. πρὸς τὴν Ἱερὰν Κοινότητα². «Ἐλαβον τὸ ἀπὸ 27 τοῦ λήξαντος ἀδελφικόν σας περικλειστον εἰς τὸν φάκελλον τοῦ Χατζῆ Ταῖτ βέη, τὸν ὁποῖον εἶχατε στείλει εἰς Ὁρμύλιαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐνδοξότης του διὰ τὸ συμβάν τοῦ Πολυγύρου ἐπέστρεψεν εἰς Θεσσαλονίκην, διὰ νὰ διαλύσῃ τὸν ῥέμπελον στρατόν, διότι ἔκαμαν πολλὰ κακὰ εἰς τὰ χωριά, καὶ τὸν φάκελλον σας ἔστειλαν ἀπὸ τὴν Νικήτην μὲ ἐπίτηδες πεζὸν εἰς ἐμὲ ἀπὸ τὸν τζαούσην τοῦ στρατοῦ...».

Ἐν τῷ μεταξὺ στὴ Θεσσαλονίκη ὁ πασάς, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξακρίβωση τοῦ πῶς εἶχε γίνει πραγματικὰ ἡ σφαγὴ τῶν Πολυγυρινῶν, καὶ μετὰ ἀπὸ σοβαρὰ διαβήματα καὶ συστάσεις τῶν Προξένων Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ἔδωκεν ἐντολὴ νὰ γυρίσουν στὴ Θεσσαλονίκη τὰ σώματα, ποὺ τὶς εἶχαν διαπράξει³ προτοῦ νὰ φθάσῃ ὁμως ἡ διαταγὴ αὐτὴ στὴ Γαλάτιστα, ἐκεῖνοι γύρισαν στὴ Θεσσαλονίκη.

Δὲν εὐχαριστήθηκεν ὁμως καθόλου ὁ πασάς, ὅταν εἶδε νὰ γυρίζῃ καὶ ὁ σερασκέρης μὲ τὸν τακτικὸ στρατό. Τοῦ παρετήρησεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶχε συνεχίσει τὴν καταδίωξη τοῦ Καρατάσου καὶ μέσα στὸ Ἅγιον Ὁρος. Ὁ σερασκέρης τότε ἀπάντησεν, δικαιολογώντας τὴν ἐνέργειά του αὐτῇ, ὅτι, ἂν εἶχε μπῆ μαζὶ μὲ τοὺς ἀτάκτους στὸ Ἅγ. Ὁρος, ἦταν ἀδύνατο νὰ τοὺς συγκεράτῃ, ὥστε νὰ μὴ λεηλατήσουν τὰ Μοναστήρια καὶ νὰ μὴ σκοτώσουν καλογήρους κ. ἄ., καὶ ἔτσι θὰ ἐδημιουργόνταν σοβαρὰ ζητήματα, ἀφ' οὗ ἄλλωστε θὰ εἶχε δημιουργηθῆ καὶ ζήτημα παραβίασεως τῶν δικαιωμάτων ἀσυλίας τοῦ Ἅγ. Ὁρους. Καὶ κατέληξεν, ὅτι ἦταν πρόθυμος νὰ γυρίσῃ καὶ νὰ μπῆ καὶ στὸ Ἅγ. Ὁρος, ἂν ὁ πασάς τοῦ ἔδιδε γραπτὴ διαταγὴ γι' αὐτό³.

1. Ὁ ἴδιος Γάλλος Πρόξενος στίς 10 Μαΐου ν. ἡ. (28 Ἀπριλίου π. ἡ.) εἶχε γράψει (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 85): «Méhémet Pacha de Salonique et Ramsi Effendi, Commissaire de la S. Porte ici.. à peine eurent-ils connaissance du fait (du massacre), qu'ils dépêchèrent plusieurs exprès avec les instructions nécessaires pour faire revenir à Salonique Hassan Aga, Mahmoud Bey et les irréguliers sous leurs ordres... Mais les mesures ont été habilement prises puisqu' avant-hier, 8 de ce mois (26 Ἀπρ. π. ἡ.), Hassan Aga, Mahmoud Bey et leurs irréguliers sont arrivés ici».

2. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 30.

3. Ἐπὶ λέξει στὴν ἐκθεσὴ του τῆς 1 | 13 Μαΐου ἰ. ἔ. ὁ Γάλλος Πρόξενος (ἔ. ἄ. σελ. 88 ἔ.) γράφει: Il paraît que le Pacha de Salonique est mécontent de ce que Hadjitaïr Bey n'a pas poursuivi jusque sur le mont Athos Tchami Kara Tassos et ce qui lui restait de gens. Hadjitaïr Bey déclare qu'il est prêt à se rendre, mais sur une ordre écrit du Pacha... Hadjitaïr Bey a craint, en lançant des irréguliers

Ὁ πασάς τότε, ἔτσι πού βρέθηκε μπροστά σ' ἓνα τετελεσμένο γεγονός καί καθὼς οἱ Πρόξενοι τὸν ἐπίεζαν γιὰ νὰ τιμωρήσῃ αὐστηρὰ τοὺς ἐνόχους τῶν σφαγῶν τοῦ Πολυγύρου—ὁ Γάλλος Πρόξενος ἐπέμενε νὰ ἔπρεπε νὰ ἐκτελεσθοῦν καὶ ὁ Χασάν ἀγὰς καὶ ὁ Μαχμούτ μπέης¹—, δὲν ἐπέμενε γιὰ νὰ γυρίσῃ πίσω ἀμέσως ὁ σερασκέρης καὶ νὰ μβῆ στὸ Ἅγιον Ὅρος, χωρὶς νὰ ἔχουν καὶ τὴ συγκατάθεση τῶν Ἁγιορειτῶν.

Γενικὰ γιὰ τὸ τί γίνεται στὴ Θεσσαλονίκη γράφει τὰ ἐξῆς ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Ἁγ. Ὁρους στὴ Θεσσαλονίκη τὴν πρώτη Μαΐου 1854 πρὸς τὴν Ἱ. Κοινότητα: «..Χθὲς κατὰ τὰς ἑπτὰ ὥρας ἔστειλε τὸ μεσλήσι ἓνα σοβαρῆν καὶ μὲ προσεκάλεσε νὰ πηγαίνω καί, ὅσον νὰ ἐτοιμασθῶ, ἦλθε καὶ ἄλλος βιαστικὸς καὶ μὲ ἐπῆραν ἐπάνω εἰς τὸ Σαράγι. Ἐπαρουσιάσθη λοιπὸν εἰς τὸ μεσλήσι καὶ εὐθὺς μοὶ λέγουν. Ἐμάθαμεν ὅτι οἱ κλέπται ἐπῆγαν εἰς τὸ Ὅρος μέσα καὶ εἴμεθα εἰς ἀπορίαν, πῶς δὲν μᾶς ἔγραψεν ἡ Λόντζα τὸν πηγαϊμόν των. Καὶ τοῖς ἀπεκρίθην εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ Λόντζα ἔγραψεν ἐπισήμως εἰς τὸ Ὑψος του καὶ εἰς ἐμὲ μὲ ἐπίτηδες πεζὸν τὴν ἔλευσιν τῶν κλεπτῶν, ἀλλ' οἱ στρατιῶται καθ' ὁδὸν εὐρόντες αὐτὸν τὸν ἀπεκεφάλισαν καὶ τὰ γράμματα ἐχάθησαν. Καὶ μὲ λέγουν πάλιν, ἐπειδὴ ἐχάθη ὁ πεζός, σὲ ὑποχρεώνομεν νὰ πιάσῃς ἓνα καίτι ἐπίτηδες ἀπ' ἐδῶ καὶ νὰ πηγαίνη εἰς τὸ Ὅρος, γράφων αὐτοῖς νὰ σὲ πληροφορήσουν, ἂν οἱ κλέπται εἶναι ἐκεῖ καὶ ἂν τὰ Μοναστήρια τοὺς ἐδέχθησαν ἢ τοὺς ἔχουν ἔξω καὶ οἱ καλόγεροι εἶναι κλεισμένοι μέσα εἰς αὐτά, καὶ ἂν τοὺς δίδουν τροφάς, διὰ νὰ μοὶ γράψῃτε ἐπισήμως περὶ τούτου νὰ δώσω καὶ ἐγὼ τοὺς λόγους μου εἰς αὐτούς, καί, ἂν ἔχουν ἀνάγκην διὰ στρατὸν καὶ πόσον καὶ ποῦ νὰ ἔβγῃ, ἐπειδὴ θὰ τὸν στείλουν διὰ θαλάσσης μὲ ἀτμοκίνητα, διὰ νὰ μὴ βλαπτοῦν. Ἐγὼ δέ, θέλων νὰ τροπολογήσω αὐτὴν τὴν ἀπάντησιν, τοῖς εἶπον: Ἐπειδὴ τὸ Ὅρος εἶναι βουνῶδες καὶ δὲν ἔχει

guliers contre les fugitifs, au milieu des couvents sur la montagne sainte, d' occasionner le saccagement des églises, le meurtre des prêtres, et de soulever des questions de droit d' asile».

1. Ὁ Γάλλος Πρόξενος (ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 86) γράφει: «Un exemple serait nécessaire pour convaincre les sujets chrétiens de la S. Porte de la réalité des bonnes intentions des Puissances Occidentales et du Sultan à leur égard et pour contenir le vieux parti turc religieux, qui est en ce moment fort animé. Toute autre peine que la peine capitale serait tenue pour rien par les uns et par les autres». Πιὸ μπροστὰ ἀνέφερον ὅτι ὁ Χασάν ἀγὰς ἰσχυριζόταν ὅτι ὅλα τὰ εἶχε κάμει ὁ Μαχμούτ μπέης καὶ συνέχιζεν. «Hassan Aga ajoute que non seulement il n'a pas pris part au massacre, mais qu' il a couvert de son manteau un de villageois et l' a soustrait à la mort». Μήπως ὁ Γέρο—Σφυρηῆς, πού διεσώθη, ἦταν αὐτὸς πού λέγει, πὼς ἔσωσεν ὁ Χασάν ἀγὰς; (ἰδ. Στάμου ἔ ἀ. σελ. 20).

2. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 30.

λιμένας, οἱ πιλότοι τῶν ἀτμοκινήτων γνωρίζουν, ποῦ νὰ ἔβγουν. Ἐπειτα μὲ ἐβίασαν, χωρὶς ἄλλο νὰ εὔρω πλοῖον νὰ σᾶς γράψω. Ἄλλ' ἐρευνήσας ἔδωκα καὶ 1000 καὶ 1500 γρ. δὲν ἠδυνήθην νὰ εὔρω. Καὶ αἴφνης σήμερον εἶδον τὸν πεζόν, ὅστις ἔφερε τὸν φάκελλον τοῦ Χατζῆ Ταῆπ βέη. Ἀμέσως ἐπῆγα εἰς τὸ κονάκι του, εὗρών ἐκεῖ καὶ τὸν Γιουμνή ἐφέντην, τὸν ἅγιον Θεσσαλονίκης καὶ Κασσανδρείας. Ἦνοιξαν εὐθύς τὸν φάκελλον ἐπὶ παρησίᾳ (sic) καὶ ἀνέγνωσαν τὰ γράμματα καὶ τοῦ καϊμακάμη Γιακοῦπ καὶ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος. Καὶ ἀμέσως ἐσηκώθησαν καὶ ἐπῆγαν εἰς τὸν πασᾶν καπουσί καὶ ἔκαμαν ἔκτακτον μεσλήσι, τί νὰ ἀπαντήσουν εἰς τὰ γραφόμενά σας. Καὶ βλέποντας, ὅτι στρατὸν δὲν προσκαλεῖτε, μὲ εἶπον ὅτι τὸ ἅγιον Ὅρος ἔχει καλὴν φύλαξιν καὶ δὲν φοβεῖται ἀπὸ τοὺς κλέπτας, διότι εὐρίσκονται μακρὰν εἰς Κομίτζαν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔχουν ἀνάγκην στρατοῦ, διὰ νὰ σταλῇ μὲ ἀτμοκίνητα. Ἄλλ' ἂν τυχὸν καὶ λάβουν ἀνάγκην, ἄς προσκαλέσουν, ὅσους στρατιώτας θέλουν ἀπὸ τὴν Ἱερισσό, ἐπειδὴ ἔχει διαταγὰς ὁ ἐκεῖ μπίμπασης νὰ πηγαίῃ. Ὁμως νὰ τὸν ὀδηγήσουν ἀπὸ μέρος, ὅπου νὰ μὴ βλαπτοῦν, ἕως νὰ ἔμβουν μέσα. Καί, ἂν δυσκολευθοῦν, ἄς μᾶς γράψουν (νὰ στείλωμεν) καὶ ἄλλον τακτικὸν στρατὸν μὲ ἀτμοκίνητα. Αὕτη εἶναι ἡ διαταγὴ τοῦ Ὑψηλοτάτου πασᾶ ἐφέντη μας καὶ τοῦ σερασκέρη Χῆ Ταήπβη. Ἡ δὲ Ἱερὰ Σύνταξις νὰ κάμῃ παντοίους τρόπους νὰ μοὶ ἀπαντήσῃ εἰς διάστημα πέντε ἡμερῶν, ἐπειδὴ τόσην διαταγὴν μὲ ἔδωσαν... Σᾶς ἐπήνεσεν ὅλον τὸ μεσλήσι καὶ τὸ ὕψος του, ὅτι δὲν τοὺς ἐδέχθητε εἰς τὰ Μοναστήρια, ἀλλ' ἐκλείσθητε μέσα καὶ αὐτοὶ ἔμειναν ἔξω».

Ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω βλέπομεν, τί εἶχαν γράψει οἱ Ἀγιορεῖτες τόσο στὸν σερασκέρη, ὅσο καὶ στὸν πασά, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ στείλουν στρατό, γιὰτὶ οἱ περὶ τὸν Καρατάσο ἦσαν στὴν Κουμίτσα. Ἀκόμη πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ σερασκέρης, ὅταν ἀποφάσισε νὰ γυρίσῃ στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ νὰ διαλύσῃ τὸ ρέμπελο, ἀφῆκε ἓνα τμήμα τακτικοῦ στρατοῦ στὴν Ἱερισσό μὲ ἓνα μπίμπαση. Δὲν διευκρινίζεται ὅμως, ἂν καὶ ὁ ἴδιος εἶχε πάει ὡς τὴν Ἱερισσό, ἢ ἀπλῶς τοὺς εἶχε στείλει ἐκεῖ. Ἐπίσης δὲν ξέρομεν καὶ ἂν οἱ Ἕλληνες προέβαλαν ἀντίστασις ἔξω ἀπὸ τὴν Ἱερισσό. Μόνον ὁ Καρατάσος ἀργότερα μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρει καὶ τὴν Ἱερισσό ὡς τόπο συγκρούσεως μὲ τοὺς Τούρκους.

Τώρα ὡς πρὸς τὸ τί ἔγινε στὸ τέλος μὲ τοὺς σφαγεῖς τοῦ Πολυγύρου, ὁ Γάλλος Πρόξενος γράφει τὴν 1]13 Μαΐου: «En rendant compte à V. E., par ma lettre du 10 de ce mois, du massacre des primats de Polyeros je L'informais de la conduite que le Pacha de Salonique avait d'abord tenue à ce sujet, sous l'influence de Ramsi Effendi.

Je vois que ce Pacha cherche actuellement à atténuer et presque à effacer la culpabilité des auteurs de ce massacre. Il est fort possible qu' en cherchant ainsi à éviter aux Turcs une souillure aux yeux des gouvernements étrangers, Méhémet Passa agisse de la façon la plus avantageuse à la S. Porte..». «Ὡστε ὁ πασὰς κοιτάζει νὰ βγάλῃ λάδι τοὺς ἐνόχους γιὰ νὰ μὴ στιγματισθοῦν ὄλοι οἱ Τοῦρκοι στὰ μάτια τῶν ξένων κυβερνήσεων.

Ἔτσι καὶ ὁ τουρκικὸς ὄχλος ἀνενόχλητος συνεχίζει τὰ αἵσχη του μὲ τὴν ἐλπίδα, πὼς μὲ τὴν τρομοκρατία θὰ κατάρθωνε νὰ συγκαταστήσῃ τοὺς ραγιάδες κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τους¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ο ΚΑΡΑΤΑΣΟΣ ΣΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΚΑΙ ΚΟΥΜΙΤΣΑ

Ἡ Καρτάσος, ἀφοῦ ἀφησε τὸ Βατοπαιδινὸ μετόχι στὴν Ὁρμούλια², πρῶτα ἦλθε στὸ Χιλανδαρινὸ μετόχι Κουμίτσα, πὺ βρίσκεται στὰ σύνορα τοῦ Ἁγ. Ὄρους, ὅχι ὁμως καὶ στὴν περιοχὴ τῆς Ἁγιωνύμου Πολιτείας³. Ἐνα ρεῦμα ποταμοῦ μεσολαβεῖ μεταξὺ τῆς Κουμίτσας καὶ τοῦ ὄρεινοῦ ὄγκου τῆς Μεγάλης Βίγλας, ὅπου ἦσαν ἐγκαταστημένα τὰ «καραοῦλια», γιὰ νὰ μὴ μπαίνουν ἀνεξέλεγκτα στὴν περιοχὴ τοῦ Ἁγίου Ὄρους λαῖκοι καὶ ἄλλοι, φιλήσυχοι καὶ μὴ.

1. Στὴν ἐπιστολὴ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, πὺ δημοσιεύεται στὸ Πανελλήνιον τῆς 6ης Μαΐου 1854 (ἀρ. 84) διαβάζομεν ἀκόμη. «Πολλοὶ χωρικοὶ ἐν ἀγροῖς καὶ ἐν δρόμοις κατεσφάγησαν, χωρὶα ἐκάησαν, μαστιγώσεις, ἀτιμώσεις, λεηλασίαι καὶ πάντα τὰ δεινὰ ἐνεργοῦνται οὐ μόνον ἀτιμωρητί, ἀλλὰ καὶ διατάσσονται ὑπὸ τῆς ἀρχῆς. Τὰ τωρινὰ ὑπερβαίνουν πολὺ τὰ κατὰ τὸ 1821. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Θεσσαλονίκη δὲν εἴμεθα ἀπηλλαγμένοι παντοίων κακώσεων. Ἐν αὐτῇ τῇ ἀγορᾷ ἀνθρώποι ἀθῶοι ἐμαστιγώθησαν, περιυβρίσθησαν καὶ πολλαὶ γυναῖκες κατὰ τύχην ἐν ὁδῷ εὐρεθεῖσαι ἠτιμιάσθησαν ἐν γένει καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία μας ἐπαπειλεῖται. Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς σώσῃ. Ὁφείλομεν. νὰ ἐπαινέσωμεν τὸν μητροπολίτην ἡμῶν δι' ὅσας καταβάλλει προσπαθείας νὰ ἐξημερώσῃ τοὺς ἀγρίους τυράντους· διὰ τὸ ἐν Πολυγύρῳ μάλιστα δυστύχημα διεμαρτυρήθη ἐντόνως πρὸς τὸν ἐνταῦθα πασᾶν καὶ ἐπιμένει ζητῶν τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετάβασίν του, ἀφ' οἷ ἡ ἐξουσία εἶναι ἀνίκανος νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἀδίκως καὶ ἀθῶως σφαζομένους χριστιανούς· δις καὶ τρις ἐπαρουσιάσθη ζητῶν ἐκδίκησιν κατὰ τῶν κακούργων». Ἀπὸ αὐτὰ φαίνεται ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις τῶν Χριστιανῶν τῆς Θεσσαλονίκης, πὺ ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὴ σφαγὴ τῶν Πολυγυρινῶν καὶ τις ἄλλες βιοπραγίαις τῶν Τοῦρκων.

2. Ἰδ. ἀνωτέρω κεφ. Γ'.

3. Σὲ μιὰ ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸ Ἁγ. Ὄρος τῆς 8ης Μαΐου 1854 (Ἑλπίς ἀρ. 769 τῆς 28 Μαΐου ἰ.ε.), γραμμὴν ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ Καρτάσου, διαβάζομε. «Τῇ 20ῇ Ἀπριλίου μετεφέραμεν τὸ στρατόπεδον εἰς τὸν Ἴσθμὸν τοῦ Ἄθωνος εἰς θέσιν καλουμένην Κωμίτσαν».

Καὶ ὁ Βλαχομιχάλης, μόλις εἰδοποιήθηκε γιὰ τὴν ὑποχώρηση τοῦ Καρατάσου στὴν Κουμίτσα, ἄφησε τὸν Πολύγυρο καί, περνώντας ἀπὸ τὰ Βραστά, γιὰ νὰ πάη νὰ ἐνωθῆ μετὰ τὸν ἀρχηγό του, συνεκρούσθη μετὰ τοὺς Τούρκους στὶς 21 ἰ. μ.¹.

Γιὰ τὶς περαιτέρω κινήσεις τοῦ Καρατάσου πρῶτα σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ ἡγουμένου τῆς Ἱ. Μ. Ἐσφιγμένου πρὸς τοὺς Χιλιανδαρινούς τῆς 22 ἰ. μ. διαβάζομε: «Σήμερον ἀπέρασαν ἕνας σαλδάρης ἀπὸ τὸ καρακόλιον καὶ μᾶς εἶπεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποστάται, μετὰ τὸ νὰ ἐτσακίσθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, λέγουσι ὅτι ἀπὸ αὐτοὺς ἔρχονται κατὰ τὸ ὄρος τρία παραγάκια. Ἡμεῖς δὲ ἐνεκα τούτου εἴμεθα εἰς ἀμνηχανίαν, τί πρέπει νὰ κάμωμεν καὶ πῶς νὰ φερθῶμεν. Καμμίαν ὁδηγίαν ἀπὸ Καραῖς ἡμεῖς δὲν ἔχομεν διὰ νὰ πράξωμεν τί. Δι' ὃ παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς δώσετε καμμίαν ἀπάντησιν ἀπὸ τὰς ὁδηγίας, τὰς ὁποίας μέλλει ἢ Ὑμετέρα Πανοσιότης νὰ μεταχειρισθῆ, ὅπως καὶ ἡμεῖς τὸ αὐτὸ πράξωμεν».

Δεύτερον ὁ ἴδιος ὁ Καρατάσος στὶς 27 Ἀπριλίου ἰ. ἔ. γράφει ἀπὸ τὴν Κουμίτσα «Πρὸς τὸν Ἐπίτροπον καὶ λοιποὺς Μοναχοὺς τοῦ Μοναστηρίου Χιλιανδάρη»: «Ἀφοῦ ἐπὶ 5 ἡτοὶ πέντε ἡμέρας διέμεινα στρατοπεδεύων μετὰ τοῦ στρατοῦ μου πλησίον τοῦ Μοναστηρίου σας, δὲν δύναμαι νὰ μὴν ἐκφράσω τὴν εὐχαρίστησίν μου, διότι καθ' ὅλον τὸ διάστημα αὐτὸ περιποιήθητε καὶ διεθρέψατε ἐμὲ καὶ τὸν στρατόν μου. καὶ νὰ μὴ ὁμολογήσω τὸν μέγαν ζῆλον, ὃν ἐδείξατε ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν ἀδελφῶν Χριστιανῶν (Τ. Σ.) Ὁ ἀρχιστράτηγος | Δ. Τζάμης Καρατάσος»². Τρίτον στὶς 23 Ἀπριλίου ἰ. ἔ. οἱ Βατοπαιδινοὶ Ἐπίτροποι γράφουν στὸν ἀντιπρόσωπό τους στὴν Ἱ. Κοινότητα³. «Σήμερον ἐμάθομεν ὅτι, διασκορπισθέντες, ἀνεχώρησατε ἐκ τῶν Καρυῶν⁴ πλὴν δὲν γνωρίζομεν, ἂν ὀλομελῶς ἢ Σύναξις εἶναι εἰς ἓν Μοναστήρι, ἢ εἰσθε διεσκορπισμένοι. Ἡμεῖς δὲν γνωρίζομεν, εἰς ποῖον μέρος εὗρίσκεσθε ἢ πανοσιότης σας, καὶ διὰ τοῦτο ἐξαποστέλλομεν ἓνα συνάδελφόν μας ἐπίτηδες, ἵνα ἐξετάσῃ τὸ μέρος καὶ σᾶς ἐγχειρίσῃ τὸ παρόν μας. Εἰς τὸν ὁποῖον δώσατε ἓν γράμμα περιεκτικὸν καὶ δηλωτικὸν τῆς καταστάσεως, εἰς ἣν εὗρίσκεσθε. Σᾶς σημειοῦμεν δὲ ῥητῶς, ἐπειδὴ αἱ περιστάσεις εἶναι κρισιμώταται, διὰ τοῦτο ἢ πανοσιότης σας δὲν ἔχετε τὸ δικαίωμα, οὐδὲ τὴν ἀδειαν, νὰ σφραγίσθητε, εἴτε εἰς ὀλοσφράγιστον, εἴτε εἰς ἰδιαίτερον, ἄνευ τῆς τοῦ Μοναστηρίου εἰδήσεως καὶ ἀδείας. Παρακαλοῦμεν δέ, εἰς ὅποιον μέρος εὗρίσκεσθε ἢ μεταβαίνετε νὰ μᾶς εἰδοποιήτε...» Καὶ σὲ Υ. Γ.

1. Ἰδ. ἄνωτ. κεφ. Γ'.

2. Ἀρχεῖον Χιλιανδαρίου, φάκελλος 1854.

3. Ἀρχεῖον Χιλιανδαρίου φάκελλος 1854.

4. Ἀρχεῖον Βατοπαιδίου, φάκελλος 12 ἀριθ. 310 (Α. Β. 12 | 310).

προσθέτουν: «Ἐὰν εἴσθε ὁμοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἀντιπροσώπων εἰς ἓν, καλῶς. Ἐὰν δὲ ὁ μόνος σας μετέβητε εἰς ἄλλο Μοναστήρι, ἀποροῦμεν καὶ δὲν ἐπαινοῦμεν τὴν τοιαύτην ἀπόφασίν σας, ἀλλ' ἀπαιτοῦμεν, ἵνα διευθυνηθῆτε κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Μονὴν μας».

Ἀπὸ αὐτὰ τὰ τρία στοιχεῖα μποροῦμε, νομίζω, νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι στίς 22 Ἀπριλίου ἰ. ἔ. ὁ Καρατάσος μὲ τοὺς περισσοτέρους ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοῦ ἐμπήκε στὸν περιοχὴ τοῦ Ἁγ. Ὄρους καὶ ἦρθε μαζί μ' αὐτοὺς ἔξω ἀπὸ τὸ Χιλανδάρι καὶ ὅτι οἱ Χιλανδαρινοὶ ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ τοὺς δώσουν τροφές, χωρὶς νὰ μποῦν οἱ περὶ τὸν Καρατάσο μέσα στὴν Μονὴ τοῦ Χιλανδαρίου. Ἀπὸ τὸ τελευταῖο δὲ στοιχεῖο μαθαίνομεν, ὅτι ἡ εἰδήσις τοῦ, ὅτι ὁ Καρατάσος εἶχε μπῆ στὴ χειρόνησο τοῦ Ἁθῶ, ἔφερε μεγάλη σύγχυση στίς Καρυές. Γι' αὐτό, ἄς δοῦμε τί γράφει ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Βατοπαιδίου Δανιήλ, ἀπαντώντας εἰς τὸ πιὸ πάνω τόσο σοβαρὸ ἀλλὰ καὶ αὐστηρὸ γράμμα τῶν ἀνωτέρων του: «. Ἐπεὶ εἰς τὰς 4 μετὰ μεσημβριάν¹ ἔγινε σύναξις καὶ ἐσκορπίσαμεν διὰ κάθε ἐνδεχόμενον. Λοιπὸν ἐγὼ, φοβηθεὶς νὰ ἔλθω εἰς τὸν ἐδικὸν μας δρόμον, ἐσφαλιστήκα εἰς τὸ Ξηροποτάμι, ἕως νὰ ἴδωμεν τὸ πρᾶγμα. Περὶ τῆς σφραγίδος μὴν ἔχετε οὐδεμίαν ὑποψίαν ἢ εἰς τὴν κάσσαν εὐρίσκεται, ἢ εἰς τὸν Δανιήλ. Ἄλλ' οὔτε θέλω πράξει τὸ παραμικρὸν ἄνευ τῆς σῆς ἀδείας. Ἀγαποῦσα νὰ ἔλθω μέσα, ἀλλὰ φοβοῦμαι τοὺς δρόμους. Προσέχετε καὶ τοὺς δοντάδες μου καὶ τινὰς ἄς μὴ φοβοῦνται. Φυλάγετε τὸν λόγον, ὅπου σᾶς εἶχα γράψει. Προσθέτετε παρακλήσεις εἰς τὴν Προστάτιδα καὶ μὴ φοβεῖσθε»².

Ὁ Καρατάσος ἀπὸ τὸ Χιλανδάρι, ἀφοῦ πέρασαν τρεῖς ἡμέρες, πρὸς ἔδωκεν καιρὸ στοὺς Ἁγιορεῖτες νὰ ἡρεμήσουν λίγο, γράφει: «Πρὸς τοὺς Σεβαστοὺς Πατέρας τῆς Ἱερᾶς Συνάξεως». «Ἄμα ἐφθάσα εἰς τὰ παράλια τῆς φίλης Μακεδονίας καὶ γράμματα σᾶς ἔγραψα καὶ ἐπίτηδες ἀξιωματικὸν ἔστειλα νὰ σᾶς ὁμιλήσῃ περὶ τῶν ἀπαιτουμένων ἤδη ὑπὲρ τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Θρησκείας καὶ δὲν ἠδυνήθην κατ' οὐδένα τρόπον νὰ λάβω ἀπάντησίν σας. Ἡ ἀνάγκη λοιπὸν τῆς Πατρίδος μὲ ἔκαμε νὰ ἔλθω εἰς τὸ ἄκρον τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ νὰ στρατοπεδεύσω πλησίον τοῦ Μοναστηρίου Χιλινδρόμι (Χιλανδαρίου), σᾶς στέλλω δὲ καὶ ἐπίτηδες πάλιν τὸν ἀξιωματικὸν Ἰωάννην Στυλούδην καὶ σᾶς παρακαλῶ ἐν ὀνόματι τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας, ἅμα λάβητε τὴν παροῦσάν μου διαταγὴν, νὰ ἔλθουν ἐδῶ δύο ἢ τρία μέλη τῆς Συνάξεως, διότι ἔχομεν

1. Συνήθως ἡ ὥρα δίδεται σύμφωνα μὲ τὴν βυζαντινὴ συνήθεια, ὅπου ἡ δύση τοῦ ἡλίου ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τοῦ 24ώρου. Ἐδῶ βλέπομεν ὅτι λαμβάνει ὡς βάσιν ὁ Δανιήλ τὸ μεσημέρι.

2. Α. Β. 12 | 310. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Δανιήλ εἶναι γραμμὴν πίσω ἀπὸ τὸ γράμμα τῶν Ἐπιτρόπων χωρὶς νὰ ἔχη χρονολογία. Ὑποθέτω ὅμως, ὅτι θὰ γράφηκε τὴν ἴδια μέρα¹ μόλις τὴν ἔλαβε, θὰ ἔσπευσε νὰ ἀπαντήσῃ μὲ τὸν ἴδιον ἀνθρώπο.

νὰ ὀμιλήσωμεν λόγους τινάς, οἱ ὅποιοι μήτε γράφονται, μήτε παραγγέλλονται. Νὰ ἔλθῃ δὲ μαζί καὶ ὁ καπετὰν Χαΐτας, πρὸς τὸν ὅποιον γράφω. Ἐγὼ σέβομαι καὶ τιμῶ τὰ ἱερὰ καταστήματα καὶ δι' αὐτὸ δὲν θέλω νὰ ἔλθω ἀναφανδὸν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. | Τῆ 25 Ἀπριλίου 1854 | Ἐν Χιλινδρομίῳ. | Ὁ Ἀρχιστράτηγος | (Τ.Σ.) Δ. Τσάμης Καρατάσος | Νὰ ἔλθετε δὲ τὸ ὀργηγορώτερον, διότι βιάζομαι μετὰ δύο ἡμέρας νὰ ὑπάγω νὰ δώσω μάχην εἰς τοὺς ἐχθρούς, οὓς θὰ καταστρέψω δυνάμει τοῦ Τιμίου Σταυροῦ»¹.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἄλλαξε κατόπιν γνώμην ὁ Καρατάσος, — ὁ λόγος δὲν ἀναφέρεται πουθενά, — καὶ ἀνέβηκεν ἐκεῖνος στὶς Καρυές, γιὰ τὸ ἀπὸ ἐκεῖ τὴν ἐπομένη (26 Ἀπριλίου) ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἱ. Μ. Ζωγράφου γράφει στὸν ἡγουμένον του. «Σὰς εἰδοποιῶ, ὅτι ὅλοι οἱ στρατιῶται μὲ τὸν καπετάνον ἦλθαν καὶ ἐπῆγαν ἔξου καὶ ἔμειναν εἰς τὰ καπετανάτα εἰς τὶς Καρὲς μὲ ἀρκετὸν στρατεύμα. Καὶ ὅλοι οἱ ἀντιπρόσωποι εἰς τὰς Καρὲς ἦλθαν. Ὁ Διονυσιάτης ἦλθεν εἰς τὰς Καρὲς καὶ ὁ ρούσος Ἀρσένιος καὶ ὁ ξινοφωντινὸς Ἱερόθεος καὶ ὁ Σιμοπετρίτης, μόνον αὐτοὶ εἶναι εἰς τὰς Καρὲς. Καὶ ἐψὲς ἔφεραν ἀπὸ τῶν Ἰβήρων 7 φορτία κομπάνια εἰς τὸ σχολεῖον διὰ τοὺς στρατιῶτες, ψωμί καὶ τυρὶ καὶ κρασί. Καὶ μᾶς εἶπαν οἱ προεστοὶ ὅτι, ἂν ἔλθουν Ἕλληνες εἰς τὸ Μοναστήρι, νὰ τοὺς δώσετε κουμπάνια, ὅσα γυρέψουν καὶ νὰ τοὺς ὀμιλήσετε μὲ τὸ καλόν. Καὶ ἀπὸ τὶς Καρὲς καὶ ἀπὸ ἄλλα Μοναστήρια ἐγράφησαν πλῆθος καὶ ἐπῆγαν μαζί ὅλοι σήμερις. Καὶ ὁ παπᾶς σας, ὅπου ἦλθεν εἰς τὶς Καρὲς, εἶναι καλὰ καὶ θὰ ἔλθῃ κατὰ τὸ βράδυ. Τὸ λιβάδι σας τὸ ἔφαγαν τὰ στρατιωτικὰ τὰ ζῶα. Τώρα ὅμως ἀναχώρησαν ὅλα τὰ ζῶα. Ἡ πανοσιότης σας εἶπετε νὰ ἐφκιρέσουν τὸ κονάκι καὶ νὰ ἔλθουν ὅλοι οἱ κονακτζῆδες εἰς τὸ Μοναστήρι μόνον αὐτὸ δὲν γίνεται. Ταῦτα καὶ μένω ἐν τῇ ἀγάπῃ σας. | 1854 Ἀπριλίου 26. | Ὁ φίλος σας Χὴ Παπᾶ Ἰλαρίων»².

Ἀπὸ αὐτὰ φαίνεται, ὅτι ὁ Καρατάσος στὶς 25 Ἀπριλίου ἀκόμα ἦλθε στὶς Καρυές καί, ἀφοῦ συνεννοήθηκε μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μονῶν στὴν Ἱ. Κοινότητα, ἦταν νὰ ἀναχωρήσῃ τὴν ἐπομένη, 26 ἰ. μ., γιὰ τὴν Κουμίτσα.

Γιὰ τὸ τί διεξήχθη τὶς δύο αὐτὲς μέρες στὶς Καρυές μετὰ τοῦ Καρατάσου καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν 20 Μονῶν καὶ τῶν Ἐπιτρόπων καθόλου, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, ποῦ μᾶς λέγει ὁ Χὴ Παπᾶ Ἰλαρίων, καὶ ὁ Βατοπαιδινὸς ἀντιπρόσωπος Δανιὴλ διηγεῖται τὴν ἴδια μέρα³. «Χθὲς ὥρα

1. Γ. Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου ἔ. ἀ. σελ. 145-6.

2. Ἀρχεῖον Ζωγράφου, φάκελλος 1854 ἀριθ. 58. Πολὺν κακογραμμένο.

3. Α. Β. 12 | 389. Τὴν ἴδια μέρα καὶ ὁ Πρωτεπιστάτης Χὴ Νεῖλος Χιλανδαρινὸς γράφει στοὺς Ἐπιτρόπους τῆς Μονῆς του ; «Δὲν λείπω νὰ σὰς διαβιάσω τὰ

εις τὰς 12 περὶ τὸ ἐσπέρας ἐλάβαμεν τὰ γράμματα παρὰ τοῦ καπετὰν Τζάμη, τὰ ὅποια εἶχε κρατήσει καὶ τὰ ἀνέγνωσε· ὁμοίως ἐκράτησε τὰ ὀθωμανικὰ γράμματα καὶ ὅσα ἄλλα ἠθέλε. Παρὰ τοῦ Ἐπιτρόπου οὐδὲν εὐάρεστον, εἰμὴ ὅτι στρατὸς ἐβγαίνει ἀπὸ Θεσσαλονίκῃ διὰ Καλαμαριά. Τοῦ καπετὰν Τζάμη τὸ ποθοῦμενον θέλημα ἐγένεε καὶ ἦτο σήμερα νὰ ἀναχωρήσῃ, ἀλλὰ ἕως τώρα εὐρίσκεται ἐδῶ. Ἐπῆρε ὄλους τοὺς κοσμικοὺς, ἕως διακοσίους ἀνθρώπους, ἐκ προαιρέσεως, ὡσαύτως καὶ ὄλον τὸ μολύβι, ὅπου ἤϋρεν εἰς τὸ μπεϊλίκι, ὀκάδες 300. Ἐδώσαμεν καὶ ὀλότροχα 1000. Ἄν ἀπεράσουν καὶ ζητήσουν κουμπάνια, δώσετε, καθὼς καὶ ἄλλοι ἔδωσαν, ἕξω τοῦ Μοναστηρίου. Ταῦτα κατὰ τὸ παρὸν καὶ μετὰ ταῦτα σὰς γράφω, ὅταν ἀναχωρήσῃ καὶ ἐβγῶμεν ἀπὸ τὸ Κουτουλουμουσί καὶ κροτήσωμεν τὴν σύναξιν ὁμοῦ μετὸν ἁγῶν | Ταῦτα καὶ μένω ὅλως πρόθυμος | 26 Ἀπριλίου | ὁ σὸς Δ]ος Δανιήλ».

Καὶ ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὶς ἀποφάσεις τῶν Ἀγιορειτῶν ἐπάνω στὰ αἰτήματα τοῦ Καρατάσου βρῖσκομε στὴν ἀκόλουθη ἀπάντησι τοῦ Πρωτεπιστάτη Χῆ Νείλου πρὸς τοὺς Ἐπιτρόπους τῆς Ἱ. Μ. Χιλανδαρίου, γραμμένη τὴν τελευταία ἡμέρα τοῦ Ἀπριλίου. «Ἐλαβον τὸ ἀδελφικόν σας καὶ ἐνόησα τὰ ὅσα μὲ γράφετε. Ἴδου τὰ διατρέχοντα. Οἱ ἀντιπρόσωποι ἐκατήνησαν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. ἕξ ὃν ἐγὼ, Δοχειαρίτης καὶ Βατοπαιδινὸς φιλονεικοῦμεν μετὰ τοὺς λοιποὺς ἀντιπρόσωπους διὰ τὰ μέλλοντα. Καθὼς ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ Τζάμης, ὁ τόπος μας ἐκατήνησεν εἰς ἀναρχίαν. Ὅταν ἦλθεν μᾶς ἐζήτησεν πολλὰ, ἀπὸ τὰ ὅποια τὸν ἐδόθησαν. Ζητεῖ ἀκόμη ἀπὸ κάθε Μοναστηρίου ἀπὸ 15 φορτία ἀλεύρι καὶ ἀπὸ ἕνα μουλάρι ἀπὸ κάθε μοναστήρι. Οἱ καλόγηροι, ὅπου πηγαίνουν ἕξω, οὔτε μᾶς ἐρωτοῦν. Ἀπὸ ἐδῶ ἀνεχώρησαν καὶ οἱ σεῖμὲνηδες· θὰ ἀναχωρήσουν καὶ οἱ σερδαρείοι. Ἡ Παναγία νὰ μᾶς σκεπάσῃ. Νὰ στέλνεται τὸν Γέρο Λεόντιον ἐδῶ, διὰ νὰ εἶναι ἀντιπρόσωπος καὶ νὰ σὰς γράψῃ τὰ καθέκαστα. Πάντοτε νὰ εἶσθε προσεκτικοί· νὰ ἔχετε καὶ εἰς τὸ Μοναστήρι τρεῖς τέσσαρες μὲ τὰ ἄρματα. Ταῦτα καὶ μένω τῇ 30 Ἀπριλίου 1854 | Χῆ Νείλος.

διὰ Θεσσαλονίκῃς ἐσχάτως ἐλθόντα γράμματα, ἐγγειρισθέντα ἡμῖν παρὰ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Δ. Κ. κατὰ τὴν χθές. Ἐν Κουτουλουμουσί τῇ 26 Ἀπριλίου 1854». (Ἀρχεῖον Χιλανδαρίου, φάκελος 1854). Καὶ ὁ Γρηγόριος Ἐσφιγμενίτης γράφει στίς 28 Ἀπριλίου ἰ. ἕ. πρὸς τὸν ἡγουμένον του. «Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ρωσικοῦ Μοναστηρίου Κύριος Εὐγένιος μὲ ἐνεχείρισε τὰ ἐσώκλειστα ἐγγραφα ἐφημερίδων, τὰ ὅποια ἔλαβαν ἀπὸ τὸν ἴδιον Ἀρχιστρατήγον. . . παρακαλῶ νὰ ἔχω ἀπάντησιν διὰ τὸ ἀλεύρι», (Ἀρχεῖον Ἱ. Μ. Ἐσφιγμένου).

1. Ἀρχεῖον Χιλανδαρίου. φάκελος 1854. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 29.

Νὰ ἰδῶ ἀπ' ἐδῶ ἂν θὰ εὕρεθοῦν μὲ ἄρματα κελλιῶτες. Εἶναι καλὸν νὰ στέλνετε καὶ ἀπὸ ἐκεῖ κανέναν, μπάριμ ἕναν...».

Ἀπὸ τὰ πῶ πάνω στοιχεῖα συνάγεται, νομίζω, ὅτι κατὰ μεγάλη πλειοψηφία, — δέκα ἑπτὰ ἀπὸ εἴκοσι —, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἱερῶν Μονῶν, ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ ἐνισχύσουν, ὅσο μποροῦσαν, τὸν Καρατάσο καὶ ὅτι, κατ' ἀπόφασιν τῆς μεγάλης αὐτῆς πλειοψηφίας, τοῦ ἔδωκαν χίλια χρυσᾶ νομίσματα καὶ τριακόσιες ὀκάδες μολύβι καὶ συνέστησαν στὶς Μονές νὰ δίδουν τρόφιμα, ὅσα τοὺς ζητήσουν. Τὶς ἀποφάσεις ὁμως αὐτὲς τὶς ἐπῆραν κρυφὰ καὶ στὶς Μονές συνιστοῦν νὰ δίδουν τὰ τρόφιμα ἔξω ἀπὸ τὶς Μονές· ἔτσι δὲν ἐκτίθενται φανερὰ στὰ μάτια τῶν Τούρκων. Γιὰ τὸν ἴδιον λόγο ἐξακολουθοῦσαν νὰ μένουν, Ἐπιστασία καὶ Ἱερὰ Σύναξις, μέσα στὸ Κοτλουμουσί μαζὶ μὲ τὸν ἀγά, προσποιούμενοι, ὅτι ἔμεναν μέσα, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὸν Καρατάσο.

Τὴν ἴδια μέρα, — 26 Ἀπριλίου —, ἀργά, ὁπότε εἶχε φύγει πιά ὁ Καρατάσος μὲ τοὺς δικούς του, ἦλθαν δυὸ γράμματα τοῦ σερασκέρη, τὸ ἓνα πρὸς τὴν Ἱερὰν Κοινότητα καὶ τὸ ἄλλο πρὸς τὸν καϊμακάμη, μὲ τὰ ὁποῖα ρωτοῦσε ὁ σερασκέρης τοὺς Ἀγιορεῖτες, ἂν θὰ ἤθελαν νὰ στείλῃ στρατὸ στὸ Ἄγ. Ὅρος, γιὰ νὰ κυνηγήσῃ τὸν Καρατάσο. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ, μὲ τὸν ἴδιον ἦλθε καὶ ἓνα ἄλλο ἀπὸ τὸν πασά, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ πληροφορηθῇ, ἂν οἱ Ἀγιορεῖτες εἶχαν ταχθῇ φανερὰ μὲ τὸν Καρατάσο. Τότε ἐκεῖνοι ἀπάντησαν, ὅπως εἶπαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, ὅτι ἐξακολουθοῦσαν νὰ παραμένουν πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου καὶ ὅτι δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ στείλῃ ὁ σερασκέρης στρατὸ στὸ Ἄγ. Ὅρος, γιατί ὁ Καρατάσος εἶχε βγῆ πιά ἀπὸ τὸ Ἄγ. Ὅρος καὶ βρισκόταν στὴν Κουμίτσα. Ἐπαιζαν δὲ τόσο καλὰ τὸ παιγνίδι τους, ὥστε οὔτε ὁ καϊμακάμης ἀντιλήφθηκε τὸ διπλὸ ρόλο, πού ἔπαιζαν. Καί, κατὰ τὴ γνώμη μου, οἱ Ἀγιορεῖτες, ἀποδεχόμενοι τὶς ἀξιώσεις τοῦ Καρατάσου καὶ ἐνισχύοντάς τον μὲ προθυμία, τὸν παρακάλεσαν καὶ νὰ μὴ μείνῃ περισσότερο στὸ Ἄγ. Ὅρος, ὥστε νὰ μὴ βροῦν πρόσχημα οἱ Τούρκοι καὶ μποῦν στὸ Ὅρος. Τότε, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς καταστροφές, πού θὰ πάθαιναν Μοναστήρια, Σκῆτες καὶ Κελλιά, δὲν θὰ μποροῦσαν καὶ νὰ βοηθοῦν τὸν Καρατάσο, ὅπως τὸ ἤθελαν. Ἀκόμη θὰ συνεφώνησαν μὲ τὸν Καρατάσο, γιὰ νὰ φροντίσουν νὰ βροῦν μέσο γιὰ νὰ πάῃ ὁ Ζαχαρόπουλος, πού τὸν εἶχε στείλει μὲ ἐπιστολὴ ὁ Καρατάσος ἀπὸ τὸν Ἄγ. Νικόλαο στὶς Καρῆς¹, στὴ Σκόπελο,

1. Ἰδ. ἄνωτ. Κεφ. Γ'. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι οἱ Ἀγιορεῖτες εἶχαν γράψῃ, ὅτι ὁ Καρατάσος εἶχεν ἀποχωρήσει ἀπὸ τὸ Ἄγ. Ὅρος, ἀναφέρεται καὶ ἓνας ἄλλος λόγος, πού ἔκαμε τὸν πασά νὰ μὴ πραγματοποιήσῃ ἀμέσως ὁ ἴδιος ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Ἄγιου Ὅρους. Σὲ ἓνα ἔγγραφο δηλαδὴ τῆς Ἱ. Κοινότητος πρὸς τὸν Ἐπίτροπο στὴ Θεσσαλονίκη Καισάριον Ξηροποταμινόν, διαβάζομεν: «Εἴδομεν καὶ ὅσα ἡμῖν ἀναφέρει περὶ τῶν ζεῖμπεκίων καὶ τὸν ὅποιον εἶχε σκοπὸν ὁ αὐτόσε Ἱγεμῶν νὰ ἔλθῃ

ὅπως ἐνεργήσῃ νὰ σταλοῦν ἀπὸ ἐκεῖ ἐνισχύσεις, τόσο σὲ ἄνδρες, ὅσο καὶ σὲ πολεμοφόδια, ἀφοῦ ὁ Βατοπαιδινὸς Δανιὴλ στὸ γράμμα του τῆς 27 Ἀπριλίου γράφει καὶ τὰ ἐξῆς¹: «Σήμερον ἐξαποστείλαμεν τὸν Ζαχαρόπουλον εἰς τὰ νότια μοναστήρια, ὅπως ἀπέλθῃ εἰς Σκόπελον».

Ἐνῶ ὅμως οἱ ἐπίσημες ἀρχὲς τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Ἱερὰ Ἐπιστοασία καὶ Ἱερὰ Σύναξις, κρυφὰ ἐνισχύουν τὸν Καρατάσο καὶ φανερὰ προσποιοῦνται τοὺς πιστοὺς ὑπηκόους τοῦ σουλτάνου, δὲν ἦσαν λίγοι οἱ μοναχοί, ποὺ ὡς ἄτομα φανερὰ καὶ μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμό τὸν ὑποδέχτηκαν ἢ καὶ τὸν ἀκολούθησαν ἀκόμα.

Ὅπως εἶδαμεν ὁ Χῆ Νεῖλος ἔγραφεν: «Οἱ καλόγηροι, ὅπου πηγαίνουν ἔξω, οὔτε μᾶς ἐρωτοῦν. Ἀπ' ἐδῶ ἀνεχώρησαν καὶ οἱ σεῖμένηδες² θὰ ἀναχωρήσουν καὶ οἱ σερδαροί». Καὶ ὁ Χῆ Παπὰ Ἰλαρίων εἶχε γράψῃ καὶ αὐτὸς στὶς 26 ἰ. μ. «Καὶ ἀπὸ τὶς Καρὲς καὶ ἀπὸ ἄλλα Μοναστήρια ἐγράφτηκαν πλῆθος καὶ ἐπῆγαν μαζί ὅλοι σήμερις».

Ὁ δὲ Δανιὴλ λέγει ὅτι, «ἐπῆρεν ὅλους τοὺς κοσμικοὺς, ἕως διακοσίου ἀνθρώπους, ἐκ προαιρέσεως».

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ μεταγενέστερα στοιχεῖα φαίνεται ὅτι καὶ οἱ ἡγούμενοι Καρακάλου³ καὶ Ἐσφιγμένου⁴ ἔστειλαν στὸν Καρατάσο ἐνθουσιώδεις ἐπι-

μετ' αὐτῶν εἰς Ἁγιον Ὄρος εἰς καταδίωξιν τῶν ἀνταρτῶν, καὶ ὅτι διὰ τῆς προσπαθείας τῆς (τοῦ Καισαρίου) καὶ τῆς ἀδελφῆς προσφορῆς κατ' ὀρθώσῃ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἔλευσίν των. Ἡμεῖς, καθ' ἃς ἔχομεν πληροφορίας διὰ στόματος τοῦ ἐνταῦθα ἐλθόντος διερμηνέως τοῦ αὐτόσε Γαλλικοῦ Προξενίου Κ^{ου} Παναγῆ Λούη, ἡ ἔλευσις τοῦ Ἡγεμόνος μετὰ τῶν ἀνωτέρω ἐμποδίσθη κατὰ συνέπειαν τῶν ὧν ἔλαβε πληροφοριῶν παρὰ τοῦ Σερασκέρη Χῆ Ταῆπ βέη, ὅτι οἱ ἀντάρται ἀνεχώρησαν ἐκ τοῦ τόπου μας... Τὸ ἕνα ὅμως δὲν ἀπέκλειε τὸ ἄλλο ἀπ' ἐναντίας τὸ ἐνίσχυε.

1. Ἰδ. Παράρτημα ἀρ. 26.

2. Ὁ Λαυριώτης Μελχισεδέκ (ἴδ. Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου ἔ. ἀ. σελ. 177) γράφει στὶς 24 Αὐγούστου 1854 ἀπὸ τῆ Θεσνίκης: «Ἀπὸ γράμμα τούτου τοῦ Π. Διονυσίου, τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Ἀνθίμου Ξηροποταμινοῦ καὶ τοῦ Ἐπιτρόπου Πόλεως, παρατηρῶ ὅτι ἡ Α. Π. (Αὐτοῦ Παναγιότης) ἔχει πολλὴν δυσμένειαν κατὰ τοῦ Ὄρους ἕνεκα τῶν Τζαμικῶν, τῶν ὁποίων ἤδη οἱ βίβλοι ἀνοίγονται, προσέκαλεσε δὲ ταῦτα ἡ κακόνια τοῦ Καρακαλλينوῦ Ἡγουμένου, ὅστις μὲ πολλὴν πικρίαν ἐξεφράσθη κατὰ τῆς Κοινότητος καὶ κατὰ τινων ἀτόμων ὡς συνενόχων εἰς τὴν ἀνταρσίαν, ὅστις ἐπειδὴ κατεδικάσθη εἰς ἔξορίαν εἰς τὰ Μετέωρα, διὰ τὸ ἀπονενοημένον ἐκεῖνο γράμμα του καὶ τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ ἵππου του, ἠθέλησε νὰ συγκαταδικάσῃ καὶ ἄλλους».

3. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἱ. Μ. Ἐσφιγμένου στὶς Καρὲς Μακάριος γράφει στὶς 19 Αὐγούστου 1854 (Ἀρχεῖον Ἱ. Μ. Ἐσφιγμένου) πρὸς τὸν ἡγούμενο τῆς αὐτῆς Μονῆς Ἀγαθάγγελο. «Ὁ Ἡγούμενος Καρακάλλου ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ καὶ ἄλλα Μοναστήρια, πολὺ περισσότερον ὅμως τοῦ Ἐσφιγμένου καὶ ἰδοὺ ἡ περικοπή τοῦ γράμματος τοῦ Ἰλαρίωνος. «Ὁ καθηγούμενος τοῦ Ἐσφιγμένου ἔπεμψε πρὸς τὸν

στολές και ότι ο πρώτος του έχάρισε και ένα ωραίο ἄλογο, ἐνῶ και διάφοροι ἄλλοι του ἐδώρησαν διάφορα ἄλλα εἶδη, ὡς και ότι ἀρκετοὶ Μοναχοί, μοναστηριακοὶ και κελλιῶτες τὸν ἀκολούθησαν ¹.

Ἡ Ἱερά Κοινότης δὲ γιὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ Τοῦρκοι, καϊμακάμης και ὑγειονόμος κλοί, νὰ παρακολουθοῦν τὶς ἐνέργειές της, τοὺς ἔπεισαν νὰ κατεβοῦν γιὰ περισσότερὴν δὴθεν ἀσφάλεια στὴν Ἱ. Μ. Ἰβήρων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ καϊμακάμης ἀμέσως κατόπιν ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀνέβῃ πάλιν στὶς Καρσές, ἀφοῦ κατὰ τοὺς Ἀγιορεῖτες ὁ Καρατάσος εἶχε φύγει πιά, ἐκεῖνοι ἔσπευσαν νὰ τὸν ἀποτρέψουν ἀπὸ αὐτό. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Βατοπαιδίου Δανιὴλ γράφει στὶς 27 Ἀπριλίου²: «Ταύτην τὴν ὥραν πηγαίνομεν τρεῖς εἰς τὴν Ἰβήρων, ὅπως δυσωπήσωμεν τὸν ἀγὰν νὰ μένῃ εἰς τὸ μοναστήρι, διότι αὐτὸς θέλει νὰ ἔλθῃ ἐπάνω». Καὶ τὴν ἐπομένη μεταδίδει πάλιν ὁ ἴδιος³: «Τὸν ἀγὰν μας μόλις τὸν εἰδοποιήσαμεν νὰ

Τζάμην γράμμα, τὸ ὁποῖον πολὺ ὑπερέχει τὸ ἰδικόν του, ἀλλ' ὁ Καθηγούμενος τὸ ἐπῆρεν ἀπὸ τὸν Τζάμην μὲ ἀδράν δόσιν χρημάτων εἰς Χιλανδάρη. . . ὄθεν τὸ ἐπ' ἐμοί, Σεβαστέ μοι γέροντα κρίνω εὐλογον. νὰ σπεύσητε νὰ γράψητε πρὸς τὴν Παναγιότητά του, ἔσωκλείοντας και κόπια τοῦ γράμματος ἐκείνου, διὰ νὰ εἶναι ἐν γνώσει του, καθότι θὰ πειραχθῆ ἄφευκτα πολὺ ἔπειτα, ἂν τὸ μάθη αἰφνιδίως». Καὶ τοῦ στέλνει και ἓνα σχέδιο, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἔγραφε στὸν Πατριάρχη. Δυὸ μέρες δὲ ἀργότερα — στὶς 21 ἰ. μ., — γράφει πάλι ὁ ἴδιος Μακάριος πρὸς τὸν ἡγούμενον Ἀγαθάγγελον: «Αἱ παρατηρήσεις σας περὶ τῆς μὴ ἐγκρίσεως τοῦ ἀπ' ἐνταῦθα σχεδίου εἶναι μὲν ὀρθαί. . ., ἀλλ' ἐν τοσοῦτῳ ἠμπορούσατε νὰ τοὺς ἀφαιρέσητε ἀπὸ τὸ σχέδιον ἐκεῖνο και νὰ μὴ παραλειφθῶσι τὰ λοιπά, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀναγκαῖα και μάλιστα μία περικοπή, ἣτις ἦτον ἄφευκτος, ὅτι «τὸ γράμμα ἐκείνο, ὁ περ ἐδόθη πρὸς τὸν Τζάμην, ἐδόθη ὑπ' ἀνάγκης και οὐχὶ ἐκ προαιρέσεως, διότι ἡ Μονὴ μας ἦτο περικυκλωμένη ἐξ αὐτῶν και ὄχι ἐξασφαλισμένη. . .» διὰ τὴν ἀνασχεύασίν της».

1. Πρβλ. Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, ἔ. ἀ. σελ. 177, 182, 186, 188, 190 κ. ἀ. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε θὰ ἀσχοληθοῦμεν εἰδικώτερα στὸ τελευταῖο κεφάλαιο τῆς μελέτης μας. Ἰδε και «Ἐλπίδα» (ἀρ. 783/4 Σεπτ. 1854) ὅπου ὁ «μυθολογούμενος καλόγηρος Α. Σ.» γράφει: «Ὁ ἀγνωστος καλόγηρος εἶναι ὁ ὑπογεγραμμένος, ὅστις συντελέσας εἰς τὸν ἱερόν σκοπὸν τῆς πατρίδος λόγῳ και ἔργῳ, ἐγκατελείφθη ὑπ' αὐτοῦ (τοῦ Καρατάσου) ἐντὸς τοῦ Ἀγ. Ὄρους».

Καὶ ὁ προηγ. Σωφρόνιος Χιλανδαρινὸς γράφει στοὺς Ἐπιτρόπους τῆς Μονῆς του στὶς 23 Ἰουλίου 1854 (Ἀρχ. Ἱ. Μ. Χιλανδαρίου): «Ἀπὸ τὴν βασιλεύουσαν οἱ Ἐπίτροποι γράφουν διὰ τοὺς Ἰβηρίτας, πὼς ἔμαθον ὁ Παναγιώτατος διὰ τοὺς διακόνους και ἱερέαν και παραγίους τῶν προεστῶν, διὰ ἀναχώρησιν μὲ τὸν Τζάμην». Καὶ ὁ ἀρχιμ. Μακάριος, ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἱ. Κ. Ἐσφιγμένου, στὶς 19 Αὐγούστου ἰ. ἔ. πληροφορεῖ και αὐτὸς τὸν ἡγούμενό του. (Ἀρχ. Ἐσφιγμένου): «Ὁ ἀγὰς. . . μᾶς ἀνέγνωσε Μακτούπι σαμί τοῦ Μ. Βεζύρου και ἔλεγε. . . και ὅτι εἶναι εἰς τὴν λόντζαν μας ἓνας δυὸ ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων, οὔτινες εἶναι φλύαροι και ἀνόητοι, ρητῶς μάλιστα διὰ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰβηρίτην. . .».

2. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 26.

3. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 27.

καθήση εις τὴν Ἰβήρων. Ἐζητήσαμεν παρ' αὐτοῦ καὶ τὴν ἄδειαν, διὰ νὰ συστήσωμεν φρουρὰν ἀπὸ μερικοὺς καλογῆρους, καὶ πολλὰ τὸ εὐχαριστήθη».

Ὁ δὲ Καρατάσος ἀφοῦ ἐγύρισε στὴν Κομιτσα, δηλαδὴ στίς 27 Ἀπριλίου ἰ. ἔ. γράφει τὴν ἐξῆς ἔκκληση: «Ἀδελφοὶ Μακεδόνες! Ἴδου τέλος πάντων, κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν μου πρὸ εἴκοσι περίπου ἡμερῶν ἀπέβην εἰς τὴν γῆν τῆς φιλάτης Μακεδονίας, τῆς ποθητῆς ἡμῶν πατρίδος. Ἴδου εἰς μὴν σχεδὸν παρέρχεται, ἀφοῦ ἡ ἔνδοξος μακεδονικὴ σημαία, ἐρυθρᾶ ὡς τὸ πῦρ, κυματίζει εἰς τὴν καθαρὰν τῆς πατρίδος μου ἀτμοσφαῖραν καὶ τὰ ἔργα, ἃ κατὰ τὸ διάστημα διεπράξαμεν, τὰ πληροφορεῖσθε ἐκ τῆς ἐσωκλειστοῦ ἐκθέσεως κλπ. Καὶ ἐγὼ μὲν νομίζω, ὅτι κατὰ γράμμα ἐξεπλήρωσα τὰς ὑποσχέσεις μου καὶ ἐξακολουθῶ νὰ πράττω, ὅτι πρὸς τὴν πατρίδα μου χρεωστῶ. Ὑμῶν δὲ ποῦ εἰσὶν αἱ ὑποσχέσεις, τί παρ' ὑμῶν περιμένει ἡ πατρίς; Ἐνῶ εἴκοσι καὶ πλείονες παρῆλθον ἡμέραι, ἀφ' οὗ τὸ πῦρ τῆς ἐπαναστάσεως ἐνέβαλεν εἰς αὐτήν, ἐνῶ ἡ πατρίς ἀγωνίζεται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας της, ὑμεῖς οὐδὲ γράμμα μᾶς ἐγράψατε. Πόθεν ἡ τοσαύτη ἀδράνεια; Οὕτως νομίζετε, ὅτι ἐλευθεροῦται ἡ πατρίς; Ἐὰν εἴσθε λοιπὸν πιστοὶ εἰς τὰς ὑποσχέσεις σας, καὶ ἂν ὡς καλοὶ πατριῶται θέλετε νὰ ἐκπληρώσετε τὰ πρὸς τὴν πατρίδα χρέη καὶ τὰς πρὸς ἡμᾶς ὑποσχέσεις σας, μὴ ἀμεριμνήτε, μὴ δὲ ὀκνήτε, ἀλλὰ δράμετε λόγῳ καὶ ἔργῳ, σώματι καὶ ψυχῇ, ὅπου σᾶς προσκαλεῖ ἡ πατρίς, μὴδὲν φοβούμενοι καὶ μὴδὲν προτιμώντες ἐνώπιον τῆς πατρίδος, ἐπειδὴ ὁ πατριωτισμὸς τὰ πάντα νικᾷ καὶ ἐνώπιον τοῦ δικαίου τὸ πᾶν ὑποτάσσεται. Ὑγιαίνετε καὶ θαρρεῖτε. | Τῆ 27 Ἀπριλίου 1854, ἐν Κομιτση Ἁγίου Ὁρους. | Ὁ ἀδελφός σας Δ. Τζάμης Καρατάσος».

Ἀπὸ ἀρκετὰ σημεῖα τῆς ἐκκλήσεως αὐτῆς γίνεται φανερό, ὅτι ὁ Καρατάσος τὴν ἀπηύθυνε στὴν πατριωτικὴ μυστικὴ ὀργάνωση, πού βρισκόταν στὴ Μακεδονία καὶ πού ἀποτελοῦσε τμῆμα τῆς μεγάλης ὀργάνωσης, πού ὡς ἔδρα εἶχε τὴν Ἀθήνα¹.

Μὲ τὴν ὀργάνωση αὐτὴ εἶχε ἐλθεῖ σὲ συνεννόηση, ἀπὸ τότε πού ἀνέλαβε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβαση στὴ Χαλκιδική, καὶ αὐτοί, πού τὴν διηύθυναν, τοῦ εἶχαν δώσει τὴν ὑπόσχεση, πὼς θὰ τὸν ὑπεστήριζαν μὲ κάθε τρόπο. Ἀπὸ ὅσα γράφει ὅμως ἔδῳ ὁ Καρατάσος ἀποδεικνύεται, ὅτι δὲν ἐκράτησαν τίς ὑποσχέσεις τους, οὔτε καὶ τοῦ ἔγραψαν καθόλου. Ὁ λόγος τῆς ἀδρανεῖας αὐτῆς ὑποθέτω ὅτι θὰ ἦταν, διότι δὲν ἄργησαν νὰ παρατηρήσουν καὶ οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς μυστικῆς ὀργανώσεως, ὅτι θὰ ἔφερον

1. Ἴδ. Στάμου ἔ. ἀ. σελ. 23 ἔ. καὶ «Ἐλπίς» Ἀθηνῶν ἀρ. 769/28 Μαΐου 1854.

2. Πρβλ. καὶ ὅσα γράφει ὁ Βατοπαιδινὸς Παῖσιος στίς 20 Μαρτίου 1854 (παράρτημα ἀρ. 2), ἀπὸ τὰ ὁποῖα φαίνεται πὼς καὶ στὸ Ἁγ. Ὄρος εἶχαν εἰδοποιηθῆ μυστικὰ τρεῖς μονάχα γιὰ τὸν ἐπικείμενο ἐρχομὸ τοῦ Καρατάσου.

μεγάλες καταστροφές στο μακεδονικό λαό, αν έπαιρνε μεγαλύτερες διαστάσεις το κίνημα του Καρατάσου και αν ξεπευδαν περισσότεροι να τον ακολουθήσουν¹.

Και μετά το γράμμα όμως αυτό του Καρατάσου, έτσι που είχαν προηγηθί τόσα, από τα όποια φαινόταν, πως το κίνημα αυτό δεν μπορούσε πια να επιτύχη και ότι μονάχα καταστροφές μπορούσε να φέρη, όπως ήταν του Πολυγύρου, είναι αμφίβολο, αν και πάλιν εκινήθηκε η Μακεδονική Έπιτροπή. Άλλωστε καθώς υπήρχε πια τόσος στρατός και στη Θεσνίκη και στη Χαλκιδική και να θέλαν, δεν μπορούσαν να κινηθούν οι εκεί Έλληνες.

Μόνον από το Άγιον Όρος μπορούσε πια να ελπίζει ο Καρατάσος βοήθεια. Και, όπως είδαμεν, η Ίερά Κοινότης και χρήματα του είχε δώσει και σ' όλες τις Μονές είχε συστήσει να του δίδουν τρόφιμα και δρίζουν μάλιστα να δώσει το κάθε Μοναστήρι από 15 φορτία σιτάρι και από ένα μουλάρι. Έπειδή δε οι Βατοπαιδινοί παρουσιάζονται κάπως διστακτικοί σ' αυτό, ο αντιπρόσωπός τους στις Καρυές τους γράφει στις 29 Άπριλίου 1. έ. 2. «Διά το σιτάρι, όπως το οικονομήσετε, μην έχετε κανένα φόβον, διότι όλοι έμολύνθησαν εις αυτά τα επιχειρήματα. Μόνον το συντομότερον και το μυστικώτερον τελειώσατε το έργον του. Και σήμερα η αύριον στέλλουν και άλλα μοναστήρια τα προλεγόμενα αναγκαία. Έζήτησα γνωμοδότησιν έγγραφως διά το σιτάρι, αλλά δεν μου έδωσαν, λέγοντάς μου, ότι περιττόν είναι, ενώ όλοι έμολύνθημεν κτλ.»

Και την ίδια μέρα 29 Άπριλίου «2 ώρα της νυκτός» γράφει και πάλιν ο ίδιος²: «Τό άλλο γράμμα (του Καρατάσου) ζητεί προστακτικώς ένα μουλάρι από κάθε μοναστήρι διά να κουβαλή τα πολεμοφόδια, ώστε το μουλάρι θα δοθί διά πάντα. Ύμεις δε η να δώσετε κανένα μουλάρι από τον Πρόβλακα, η αν δώσετε, να εΰρετε ξένο δίχως βούλλα, διότι έτζι έγινεν απόφασις, διά να δοθούν αύριον. Και μερικό αλεύρι από κάθε μοναστήρι, καθώς μας γράφει λοιπόν, αν είναι το καίκι με το αλεύρι τους, βάλετε και 10 μουζούρια ιδικό μας και ως υπάγη και ο Χριστόφορος να δώσει το

1. 'Η <Έλπις> δημοσιεύοντας την πιο πάνω έκκληση του Καρατάσου στο τέλος σημειώνει: «'Ηγνόει ο γενναίος Τσάμης Καρατάσος, οτε έγγραφη την επιστολήν ταύτην, ότι και εν τή Μακεδονική έπιτροπή ως και εν τή Κεντρική εκάθηντο προδότη». Προδότης ονομάζει εδώ, αυτούς που αμφέβαλλαν κατά πόσον έπρεπε να γίνη η εκστρατεία αυτή, προβλέποντας την άποτυχία της και τις συνέπειες, που θα είχαν αυτή.

2. Α. Β. 12/387.

2. 'Ιδ. παραρτ. αρ. 28. Άλλά και κατά τον πρωτεπιστάτην Χη Νεϊλον Χιλανδαρινόν (ιδ. παραρτ. αρ. 29): ο Καρατάσος <ζητεί άκόμη από κάθε μοναστήρι από 15 φορτία αλεύρι και από ένα μουλάρι... >

μουλάρι και ὅσον ἀλεύρι στείλετε ἀπὸ τὸ ζητούμενον τῶν 15 φορτίων· καί, ἂν ἤμπορεῖ, ἄς ζητήσῃ ἓνα ἀποδεικτικόν, ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τὸ Βατοπαίδι τόσον ἄλευρον καὶ ἓν μουλάρι».

Ἦτος ὅμως νὰ μὴ ἔσπευσαν ὅλες οἱ Μονές νὰ στείλουν τὶς τροφές, πὺν ἐζητοῦσεν ὁ Καρατάσος, γιατί στίς 29 Ἀπριλίου ἰ. ἔ. γράφει τὰ ἐξῆς: «Πρὸς τὸν ἅγιον Ἡγούμενον τοῦ μοναστηρίου Ζωγράφου. | Καὶ προχθές ὁ καπετὰν Ἀναστάσιος Χημευτὸς σᾶς ἔγραψε νὰ δώσητε μερικὰς τροφὰς διὰ τὸν στρατόν μου καὶ δὲν ἐδώσατε. Ἄμα λοιπὸν λάβητε τὴν παροῦσάν μου, νὰ μοὶ στείλητε 1000 ἥτοι χίλια ταῖνια καὶ 200 ὀκάδες τυρί. Ἐὰν δὲν ἔχητε ἔτοιμα χίλια ταῖνια νὰ στείλητε καὶ ἀλεύρι καὶ νὰ φθάσῃ ἐδῶ τὸ ὄγληγορώτερον, τὸ πολὺ περὶ τὴν δείλην»¹.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν τροφοδοσίαν τῶν ἀνδρῶν, τὸν Καρατάσο ἀπασχολοῦσε καὶ ὁ ἐξοπλισμὸς τῶν ἀόπλων, πὺν εἶχε μαζί του, ὅπως καὶ ἡ ἐνίσχυση τοῦ σώματός του μὲ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερους πολεμιστές, ἐπειδὴ κάθε μέρα καὶ περισσότεροι Τοῦρκοι συνεκεντρῶνονταν γύρω ἀπὸ τὴν Κουμίτσα. Ὁ Χῆ Νεῖλος σὲ Υ. Γ. ἐπιστολῆς του ἀπὸ 29 Ἀπριλίου ἰ, ἔ. προσθέτει: «Αὐτὴν τὴν ὥρα ἔμαθα ὅτι ἦλθαν ἐξακόσιοι Τοῦρκοι εἰς Ἐροδὸν καὶ νὰ εἶστε προσεκτικοί»².

Γι' αὐτὸ προσκαλεῖ ὁ Καρατάσος τοὺς σερδαρέους ἀπὸ τὶς Καρυές, Ὁ Βατοπαιδινὸς Δανιὴλ τὴν ἴδια μέρα «29 Ἀπριλίου 2 ὥρα τῆς νυκτὸς» γράφει³: «Ταύτην τὴν ὥραν ἦλθον δύο γράμματα τοῦ Καρατάσου. Τὸ ἓνα πρὸς τοὺς σερδαρέους καὶ τοὺς προσκαλεῖ κατ' ὄνομα τοὺς καπετανέους Κωνσταντή, Τριαντάφυλλον (δυσανάγνωστο) νὰ βρεθοῦν αὔριο τὸ πρωὶ μὲ τὰ στρατεύματά των, ὅσους ἔχουν, εἰς τὴν Κουμίτζαν, ἢ ἄλλοῦ». Καὶ τὴν ἄλλη μέρα, 30 Ἀπριλίου ἰ. ἔ., ὁ Καρατάσος πρῶτα γράφει στοὺς Βατοπαιδινούς⁴: «Νὰ δώσητε εἰς τὸν ἐπιφέροντα τὸ τουφέκι τοῦ Νικολάου Βουρδουναρίου, τὸ ὁποῖον ἐκρατήσατε αὐτοῦ, διότι ὁ Νικόλαος ἦλθε στρατιώτης μαζί μου καὶ τῷ ἀναγκαιοῖ τὸ τουφέκι». Καὶ κατόπιν τοὺς ξαναγράφει⁵: «Ὁ ἐπιφέρων Στέργιος Νικολάου ἦλθε μαζί μου στρατιώτης. Νὰ τῷ δώσητε λοιπὸν τὸ τουφέκι του καὶ δὲν δύνασθε νὰ τὸν ἐμποδίσητε καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσοι θέλουσιν, νὰ ἔλθουν μαζί μας, οὔτε τὰ τουφέκια των νὰ κρατήσετε».

Ἦτος ὅμως καὶ ἀπὸ ἐκείνους, πὺν εἶχεν ὁ Καρατάσος μαζί του, μερικοὶ νὰ ἔφευγαν καὶ νὰ πῆγαιναν στὸ Ἄγ. Ὅρος, γιατί ὁ Βατοπαί-

1. Ἀρχεῖον Ἱ. Μονῆς Ζωγράφου φάκελλος 1854 ἀριθ. 90.

2. Ἀρχεῖον Ἱ. Μονῆς Χιλιανδαρίου, φάκελλος 1851.

3. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 28.

4. Α. Β. 12/740.

5. Α. Β. 12/741.

δινός Δανιήλ στις 27 Ἀπριλίου ι. ἔ. μεταξύ ἄλλων ἔγραφε¹: «... Μᾶς εἶπεν ὁ ἀρχηγός νά μὴ δεχώμεθα μέσα εἰς τὸ Ὑρος, ὅσοι ἔρχονται ἐξ αὐτῶν, καὶ πρέπει νά διορθώσωμεν τὸ καραβούλι».

Οἱ ἀνησυχίες τοῦ Καρατάσου μάλιστα γιὰ ἐπικείμενη ἐπίθεση τῶν Τούρκων γίνονται μεγαλύτερες, ὅταν τὴν πρώτη τοῦ Μάη ι. ἔ. «τουρκικὸν ἀτμόπλοιο ἐξορυσεν ἕως 20 σφαιρας κατὰ τῶν ἡμετέρων ὀχυρωμάτων»².

Ἴσως³ λοιπόν, κατόπιν τῶν ἀνησυχιῶν αὐτῶν καὶ μεγάλου ἐκνευρισμοῦ ὁ Καρατάσος νά ἔγραψε τὴν ἴδια μέρα τὸ γράμμα, ποῦ δημοσιεύει ὁ Γ. Ἀλέξανδρος Λαυριώτης στὸ παράρτημα τῆς ἐργασίας του ὑπ' ἀριθ. 56, ὅπου καὶ ἀπειλὲς ἀκόμη χρησιμοποιεῖ κατὰ τῶν Ἀγιορειτῶν.

Πάντως εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ Καρατάσος, περιμένοντας τὴν ἐπίθεση τῶν Τούρκων, ἀπεφάσισε νά ἐπιβάλλῃ στοὺς Ἀγιορεῖτες νά τὸν ἐνισχύσουν ὅσο τὸ δυνατὸν περισσότερο. Γι' αὐτὸ ἐνόμισεν, ὅτι θὰ ἔπρεπε νά καταλύσῃ τὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές, ποῦ ὑπῆρχαν στὸ Ἀγ. Ὑρος, καὶ νά τοποθετήσῃ δικιά του φρουρά, ποῦ θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἐκτέλεση τῶν διαταγῶν του.

Ἐρχεται λοιπόν ὁ ἴδιος στις 3 Μαΐου γιὰ δεύτερη φορὰ στις Καρυές καὶ ζητᾷ ἀπὸ τὴν Ἱ. Κοινότητα νά τοῦ παραδώσουν «τὸν Καϊμακάμην, τὸν ὑγειονόμον, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ὀθωμανοὺς» θεωρώντας «ἀπὸ σήμερον καταργημένην ἐκ τοῦ Ἀγίου Ὑρους τὴν τουρκικὴν ἔξουσίαν⁴».

Ἡ Ἱερὰ Κοινότης ὅμως δὲν δέχθηκε νά παραδώσῃ τοὺς Τούρκους ὑπαλλήλους, ἀλλὰ συνεφώνησε μὲ τὸν Καρατάσο νά τοποθετηθῇ φρουρὰ ἀπὸ ἄνδρες τοῦ Καρατάσου στις Καρυές ὑπὸ τὸν καπετὰν Χαρίσην. Ὁ πρωτεπιστάτης Χὴ Νεῖλος στις 8 Μαΐου ι. ἔ. γράφει σχετικὰ πρὸς τοὺς Χιλανδαρινούς: «Ἐδῶ ὁ στρατηγὸς ἐζήτησε νά διαλύσῃ τὴν ὀθωμανικὴν διοίκησιν, τὸν ὁποῖον ἐσταθίκαμεν πολλοὶ καὶ τὸν ἐπαρακαλέσαμεν πολὺ καὶ ἔτιζι συγκατένευσεν μὲ συμφωνίαν νά ἀφήσῃ ἕναν καπετὰν Χαρίσην μὲ 30 ὀνομάτους διὰ φρουράν. Καὶ λοιποὶ κοσμικοὶ, ὅσοι ἐφόρισαν καὶ θέλουν νά φορέσουν ἄρματα νά πηγαίνουν εἰς τὸ στρατόπεδον. Μεγάλες στενοχωρίες καὶ δεινὲς ὑποθέσεις εἴχαμεν αὐτὲς τὲς ἡμέρας».

Ἐνῶ δυὸ μέρες πρὶν μπροστὰ — στις 6 Μαΐου 1854 —, ὁ Ἐσφιγμενίτης Γρηγόριος, εἶχε γράψῃ στὸν ἡγούμενό του⁵. «... Μὴ δυνάμενος καὶ φοβούμενος δὲν γράφω τίποτε, καθότι ὁ διάκονός μας θέλει Σᾶς τὰ εἰπη

1. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 26.

2. «Ἐλπίς» Ἀθηνῶν, ἀριθ. 769 τῆς 28 Μαΐου 1854.

3. Γράφω ἴσως, γιατί τὸ ὄλον ὕφος δὲν ταιριάζει μὲ τὸ ὕφος τῶν ἄλλων ἐγγράφων, ποῦ ἔχουμεν ἐμεῖς ὑπ' ὄψει μας. Καὶ ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ καὶ ἄλλα ἔχουν βρεθῆ στὴ Ἱ. Μ. Ἀγ. Παύλου, ποῦ συνεδέετο μὲ τὸ Ἀγγλικὸ Προξενεῖο, μπορεῖ νά εἶχαν ἐτοιμασθῆ ἢ διασκευασθῆ ἀργότερα γιὰ δικαιολογία τῶν Ἀγιορειτῶν.

4. Πρβλ. Γερ. Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, παράρτ. ἀρ. 57 (σελ. 148).

5. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 34.

διά ζώσης φωνῆς. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁμῶς βλέπω, μὲ μεγάλην φρόνησιν φέρεται ὁ Ἀρχιστρατήγος καὶ εἶναι πολλὰ σύμφωνος μὲ τὴν Ἱερὰν Σύναξιν».

Ὁ τελευταῖος, δηλαδὴ ὁ Ἐσφιγμενίτης Γρηγόριος, γράφει ἀρκετὰ διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν Χῆ Νεῖλον. Κατὰ τὴ γνώμη, πού ἐσχημάτισα ἀπὸ τὰ γράμματα τόσον τὰ δικά του, ὅσον καὶ τοῦ ἡγουμένου του Ἀγαθαγγέλου, καὶ οἱ δύο τους ἀνῆκαν στὴ μυστικὴ ἐθνικὴ ὀργάνωση καὶ ἀσφαλῶς ὑπεστήριζαν καὶ μέσα στὴν Ἱ. Σύναξιν ὁ πρῶτος καὶ ἔξω καὶ οἱ δύο, ὅσο μπορούσαν τὸν Καρατάσο. Ἐξ αἰτίας ὁμῶς τῶν εἰδήσεων, πού εἶχαν ἀπὸ τὴ Θεσ/νίκη, ὅτι δὲν θὰ ἀργοῦσε νὰ ἔρθῃ στρατὸς πολὺς κατὰ τοῦ Καρατάσου, καὶ αὐτοὶ καὶ ὅλοι οἱ Ἀγιορεῖτες ἀνησυχοῦσαν ἐξαιρετικὰ γιὰ τὶς συνέπειες, πού θὰ εἶχεν, ἀν ἐτάσσοντο φανερὰ μὲ τὸν Καρατάσο, τόσο γιὰ τὰ διάφορα ἰδρύματα, ὅσο καὶ γι' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους προσωπικά.

Ὁ ἀρχιμανδρίτης Καισάριος Ξηροποταμινός, ἐπίτροπος τοῦ Ἁγίου Ὁρους στὴ Θεσ/νίκη, συνιστᾷ τὴν πρώτη τοῦ Μάη στὴν Ἱ. Κοινότητα¹: «Εἶναι καλὸν νὰ κάμῃ (ἢ Ἱ. Κοινότης) τρόπους, ὅπως δυνηθῇ νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸν τόπον μας, (οἱ περὶ τὸν Καρατάσο) καὶ ἄλλον ἓνα, νὰ μὴν ἐνωθῇ κανένας ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας μὲ αὐτούς, ἐπειδὴ εὐρίσκονται μερικοὶ φαντασμένοι καὶ θὰ μᾶς φέρουν... σᾶς ἐπήνεσαν ὅλον τὸ Μεσλήσι καὶ τὸ Ὑψος του, ὅτι δὲν τοὺς ἐδέχθητε εἰς τὰ Μοναστήρια... μόνον εἰς τὸ ἔξῃς νὰ μὴν ἐνδώσητε εἰς τὸ παραμικρόν, ἀλλὰ εὐθύς νὰ μὲ γράψετε τὰ τρέχοντα μὲ πλοῖον καὶ δὲν εἶναι καιρὸς νὰ φειδώμεθα ἐξόδων». Γενικὰ ἀπὸ τὸ πιὸ πάνω γράμμα τοῦ ἐπιτρόπου καὶ ἀπὸ ἄλλες πληροφορίες, πού εἶχαν, περίμεναν, πὼς ἀπὸ τὴν μιὰ μέρη ὡς τὴν ἄλλη, μπορούσε νὰ ἔρθῃ μὲ ἀτμοκίνητα στρατὸς στὸ Ἁγ. Ὅρος. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἡγούμενος τοῦ Ἐσφιγμένου ἀνησυχοῦσεν, ἐπειδὴ εἶχε στὸ Μοναστήρι του μερικοὺς ἀσθενεῖς ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Καρατάσου. Ἐγραψε λοιπὸν στὸν ἀντιπρόσωπο τῆς Μονῆς του στὶς Καρυές νὰ φροντίσῃ γιὰ νὰ μετακινηθοῦν ἀπὸ ἐκεῖ. Καὶ ἐκεῖνος στὶς 2 Μαΐου ἰ. ἔ. τοῦ γράφει²: «... Εἶδον ὅσα μοῦ γράφετε διὰ τοὺς ἀσθενοῦντας. Ἀμέσως λοιπὸν ἐνήγησα καὶ ἐστάλη ἄνθρωπος ἐπίτηδες ἐκ μέρους τοῦ ἀξιωματικοῦ εἰς τὸν Τζάμην καὶ αὐριον στέλνει καὶ τοὺς σηκώνει ἀπὸ τὸ μοναστήριόν μας καὶ μένετε ἥσυχος. Ἐπροσπάθησα νὰ ἔλθῃ ἄνθρωπος νὰ τοὺς πάρῃ, ἀλλὰ δὲν ἐστάθη τρόπος, διότι χωρὶς τὴν διαταγὴν τοῦ ἀρχιστρατήγου, δὲν ἤμποροῦσεν ὁ ἀξιωματικὸς νὰ κάμῃ τίποτε».

Ἡ ἀνησυχία ὁμῶς τοῦ ἡγουμένου Ἀγαθαγγέλου φαίνεται ἀκόμη καθαρότερα σὲ μιὰν ἐπιστολήν, πού στέλνει τὴν ἐπομένη στοὺς Ἐπιτρό-

1. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 30.

2. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 31.

πους τῆς ἱ. Μ. Βατοπαιδίου, ὅπου μεταξὺ ἄλλων ἐρωτᾷ¹: «Ἄν τυχὸν ὁ δῖοιμανικὸς στρατὸς κατισχύσῃ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὀρμητικὸς ἔλθῃ εἰς τὸν τόπον μας, ἡμεῖς οἱ εἰς τὴν ἄκραν οἰκοῦντες τί πρέπει νὰ κάμωμεν; ἔπειδὴ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην πρῶτον εἰς ἡμᾶς θέλει προσβάλλει. ἔπειδὴ, ὁ κατὰ πρώτην προσβολὴν γενόμενος τῶν τοιούτων περιστάσεων φέρει διαφοροὺς κινδύνους καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε εἰς φόβον εὐρισκόμεθα».

Γι' αὐτὰ ὅλα, ἐπειδὴ δηλαδὴ καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, ποὺ ὑπεστήριζαν ὀλοψυχα τὸν Καρατάσο, ἔβλεπαν, ὅτι δὲν θὰ ἀργοῦσαν οἱ Τοῦρκοι νὰ μποῦν στὸ Ἄγ. Ὄρος, προσπαθοῦσαν οἱ διευθύνοντες νὰ μὴ ἐκτεθοῦν ἀπέναντί τους καὶ ἀντιτάχθησαν τόσον ἐπίμονα στὴν ἀπαίτηση τοῦ Καρατάσου γιὰ νὰ τοῦ παραδώσουν τὸν καϊμακάμη κληρὸς Τοῦρκους. Ἀφῆκαν ὅμως τὸν Καρατάσο νὰ ἐνεργῇ, ὅπως ἔκρινε σκόπιμο ἐκεῖνος, μέσα στὸ Ἄγ. Ὄρος.

Ὁ Καρατάσος τότε — στίς 5 Μαΐου, ἰ. ἔ. —, «διακηρύττει»² ὅτι εἰς οὐδένα τῶν λαϊκῶν, δυνάμενον νὰ φέρῃ ὄπλα, συγχωρεῖται νὰ διαμεῖνῃ εἰς Καρυὰς ἢ ἀλλαχοῦ τοῦ Ἄγ. Ὄρους, ἀλλ' ἅπαντες οἱ δυνάμενοι νὰ φέρουν ὄπλα χρεωστοῦν νὰ εἶναι ἐτοιμοὶ ἕως αὐριον 6^{ην} τρ. μ., ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὸ ἐν Κομίτση Στρατόπεδον καὶ λάβουν μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ Πατρίδος ἱερὸν ἀγῶνα. | Ὅστις θὰ κωφεύσῃ εἰς τὴν φωνὴν τῆς Πατρίδος καὶ δὲν συμμορφωθῇ μὲ τὴν παροῦσαν διακήρυξιν εἶναι προδότης καὶ ὡς τοιοῦτος θὰ τιμωρηθῇ μὲ θάνατον καὶ πρὸς γινῶσιν ἀπάντων...».

Ὡστε μονάχα τοὺς λαϊκοὺς «ἐπεστράτευεν» ὁ Καρατάσος.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὰ γενικὰ αὐτὰ μέτρα, ποὺ ἐπῆρεν ὁ Καρατάσος, ὅταν γιὰ δευτέρη φορὰ ἦρθε στίς Καρυὰς, σὲ μερικὰ στοιχεῖα ποὺ εὐρήκαμεν φαίνονται καὶ μερικὲς εἰδικὲς φροντίδες γιὰ τὸ σῶμα τοῦ γενικὰ καὶ γιὰ μερικοὺς ἀνθρώπους ἰδιαίτερος ἀπὸ ἐκείνους, ὅπου τὸν ἀκολούθησαν.

Ἔτσι στίς 4 Μαΐου ἰ. ἔ. γράφει στοὺς Βατοπαιδινούς³: «Νὰ διατάξῃτε τὸν πλοίαρχον τὸν Μπογατζιανόν, ὅστις . . . εἶχε φέρει ψάρι ἀρμυρὸν (Γουλιανόν), καὶ ἔχει σκοπὸν ἀπόψε ν' ἀναχωρήσῃ . . . νὰ ἔλθῃ μαζί μὲ τὸν ἐπιφέροντα . . . πρὸς ἐντάμωσίν μου».

Καὶ τὴν ἴδια μέρα τοὺς ξαναγράφει⁴: «Ἐπειδὴ χθές, ὅτε ἀπέρασα ἀπὸ τὸ Μοναστήριόν σας, (ἐπῆρα) ἐν ἄλογον, τὸ ὁποῖον ἀναγκαῖοι διὰ τὴν ἐκστρατείαν, ἅμα λάβετε τὴν παροῦσάν μου, νὰ στείλετε ἄνευ ἀναβολῆς μὲ τὸν ἐπιφέροντα τὴν παροῦσαν διαταγὴν μου καὶ τὴν σέλαν τοῦ ἀλόγου.

1. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 32.

2. Γερ. Ἀλεξάνδρου ἔ. ἀ. παράρτ. ἀρ. 60 (σελ. 150).

3. Α. Β. 12/748.

4. Α. Β. 12/749.

Ἐμέσως νὰ ἔλθῃ καὶ ὁ καπετὰν Κωνσταντῆς . . . πρὸς ἐντάμωσίν μου¹».

Τὴν ἐπομένη, — 5 ἰ. μ. —, παραγγέλλει πάλι στοὺς Βατοπαιδινούς² :
« . . . Νὰ στείλετε 160 ὄκ. ἀλάτι εἰς τὸ ἐν Κοιμίτση στρατόπεδόν μου».

Καὶ τὴν ἄλλῃ μέρα, — 6 ἰ. μ. —, τοὺς γράφει ξανά³ : « . . . Μὲ λύπην μου ἔμαθον ὅτι ἔνα πατριώτην μου, Γαβριὴλ ὀνομαζόμενον, τὸν ἔχετε διωγμένον ἐκ τοῦ Μοναστηρίου σας. Παρακαλῶ λοιπὸν . . . νὰ τὸν παραλάβητε εἰς τὸ Μοναστήριόν σας».

Τέλος στίς 7 Μαΐου ἰ. ἔ. παρακαλεῖ καὶ πάλιν τοὺς ἴδιους⁴ : «Νὰ δεχθῆτε τὴν οἰκογένειαν τοῦ Δημητρίου Παρθενιώτη εἰς τὸν ἀρσανὰν τοῦ Μοναστηρίου σας, ἐπειδὴ ὁ ρηθὴς θὰ διατρίβῃ εἰς τὸ στρατόπεδόν μου».

Τὴν ἴδια μέρα καὶ ἡ Ἱερὰ Κοινότης φροντίζει νὰ συνάψῃ δάνειον, ἀσφαλῶς γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ καὶ μὲ νέο χρηματικὸ ποσὸ τὸν Καρτάσο, καὶ γράφει⁵ : «Τῷ πανοσιωτάτῳ ἀγίῳ Καθηγουμένῳ τοῦ Ἱεροῦ Κοινοβίου τοῦ Ζωγράφου κυρίῳ Ἰλαρίωνι : . . . Ἐπειδὴ καὶ ἡ κοινὴ Κάσσα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Κοινότητος διὰ τὰς προκειμένας ἀνάγκας τῆς, ἔχει χρηματικὴν ἔνδειαν, παρακαλοῦμεν τὴν ὑμετέραν Πανοσιότητα, ὅπως εὐαρεστηθῆτε νὰ μᾶς παρέξῃτε ἕως χίλια φλωριά Ὀλλανδικὰ προσωρινὸν δάνειον, διὰ νὰ ἐξοικονομήσῃ ἢ διαληφθεῖσα Κάσσα τὰς εἰς τὸ τέλος ἡδῆ τῆς Ἐπιστασίας προκειμένας ἀνάγκας τῆς, τὰ ὅποια εἰς πρώτῃν αὐτῆς εὐκολίαν θέλομεν σᾶς τὰ ἐπιστρέψῃ . . .».

Ὁ Καρτάσος ὅμως δὲ μπορεῖ νὰ μείνῃ περισσότερο στὸ Ἄγ. Ὅρος.

Σύμφωνα μὲ τὸ γράμμα τῆς 8ης Μαΐου ἰ. ἔ. τοῦ Χῆ Νείλου πρὸς τοὺς Χιλανδαρινούς⁶ : «Ἐχθὲς (7 Μαΐου λοιπὸν) ἦλθεν ἐν πλοιάριον ἀπὸ Σκόπελον καὶ ἔφερεν ἕξι κασόνια φυσέκια διὰ τὸν στρατὸν τῆς Κοιμίτζης. Τῶν ἔφερε καὶ γράμμα τοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ ἐφημερίδες καὶ τὰ

1. Ἀπὸ αὐτὸ βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι στίς 3 Μαΐου ἰ. ἔ. εἶχεν ἔλθει μὲ καῖκι στὸ Βατοπαίδι καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἶχεν ἀνεβῆ στίς Καρυές καὶ ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄνδρες, ποὺ εἶχε πάρει μαζί του, — κατὰ τὸν Γέρω - Παχώμιον 70 —, εἶχαν μείνει στὸ Βατοπαίδι. Καὶ τὴν ἐπομένη καλεῖ τὸν καπετάνιο τους νὰ σπεύσῃ στίς Καρυές.

2. Α. Β. 12/744.

3. Α. Β. 12/750.

4. Α. Β. 12/742.

5. Ἀρχεῖον Ἱ. Μ. Ζωγράφου φάκελλος 1854 ἀρ. 112. Ὁ ἡγούμενος Ἱ. Μ. Ζωγράφου τοὺς ἀπάντησεν, ὅτι μονάχα 500 φλωριά μποροῦσε νὰ τοὺς δανείσῃ, ἀλλὰ ἡ Ἱ. Κοινότης στίς 9 ἰ. μ. (Ἀρχ. Ζωγρ. φάκελ. 1854 ἀρ. 109) τοῦ ξαναγράφει νὰ τοὺς δώσῃ 1000 . . . «ἵνα μὴ καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτείνωμεν χεῖρας . . .».

6. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 38. Ὅστε μονάχα λίγα πολεμοφόδια ἔφερε τὸ σκοπελίτικο πλοῖο, διαδόθηκεν ὅμως ὅτι εἶχε φέροι καὶ μερικοὺς πολεμιστὰς, ἀφ' οὗ ὁ Γάλλος πρόξενος στίς 24/12 Μαΐου 1854 γράφει : (ἔ. ἀ. σελ. 90) : «Sa bande s' est, en outre, accrue de quelques Hellènes nouvellement débarqués malgré les croiseurs turcs . . .».

ἀνεγνώσαμεν καὶ ἡμεῖς, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι τόσο σημαντικὰ διὰ νὰ σᾶς γράψω».

Μὲ τὴν πληροφορία τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ πλοίου αὐτοῦ, ὁ Καρατάσος ἀποφασίζει νὰ γυρίσῃ στὴν Κουμίτσα πάλιν μέσῳ Βατοπαιδίου. Ὁ Δανιὴλ γράφει σχετικὰ στοὺς Βατοπαιδινούς¹: «.. Πρὸς τούτοις μὲ εἶπεν νὰ σᾶς στείλω τὴν εἶδησιν διὰ νὰ ἐτοιμάσετε πρόγευμα, ὅτι θὰ ἔλθῃ νὰ προγευθῇ εἰς τὰ ἔξω τοῦ Μοναστηρίου. Ἐγὼ τὸν ἠρώτησα, ἕως τί ἐτοιμασία χρειάζεται, καὶ μὲ εἶπε δύο τρία ψητὰ καὶ ἀρμυρόψαρα. Λοιπόν, ὡς γνωρίζετε, οἰκονομήσετε τὰ πάντα μυστικῶ τῶ τρόπῳ, ὡς γνωρίζετε».

Ὅλα πὰ εἶχαν συμφωνηθῆ μεταξὺ τοῦ Καρατάσου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνάξεως καὶ ἔτσι μποροῦσε νὰ γυρίσῃ στὸ στρατόπεδό του. Καὶ κατὰ τὴ συμφωνία τους ἀπὸ τὸ Βατοπαίδι τὴν ἐπομένη — 8 Μαΐου — ἔστειλε τὸν Χαρίση, μὲ 30 ἄνδρες στὶς Καρυές. Κατὰ τὸν Δανιὴλ τὸν Βατοπαιδινό²: «Ὁ ἀρχηγὸς σήμερον μᾶς ἔστειλε τὸν καπετὰν Χαρίση, ὃς μέλλει νὰ ἀναπληροῖ τὸν καπετὰν Χάϊτα, καὶ ὡς φαίνεται τὴν Δευτέραν (10 Μαΐου) θὰ ἀναχωρήσῃ (ὁ Χάϊτας)».

Σὲ ἓνα γράμμα δὲ ἀπὸ τὸ Ἄγ. Ὅρος τῆς 8 Μαΐου ἰ. ἔ., πὺν δημοσιεύει ὁ Αἰὼν³, διαβάζομε: «... Σήμερον ὑψώθη καὶ ἐν Καρυαῖς... ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας...». Προτοῦ νὰ φύγῃ ὅμως ὁ Καρατάσος ἀπὸ τὶς Καρυές, ὁ Δανιὴλ, ὕστερα καὶ ἀπὸ σχετικὴ συνεννόησιν μὲ τοὺς προϊσταμένους του, παρεκάλεσε τὸν Καρατάσο, νὰ τοῦ βεβαιώσῃ μιὰ σημείωσιν «τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα παρέλαβον ἀπὸ τὸ ἐν Ὁρμύλια μετόχιον» τοῦ Βατοπαιδίου. Ὁ Καρατάσος, παίρνοντας τὴ σημείωσιν αὐτὴ μαζί του, ἀφοῦ γύρισε στὴν Κουμίτσα τὴν ἐπεβεβαίωσε καὶ κατόπιν τὴν ἔστειλε στὸ Βατοπαίδι. Σ' αὐτὴ ὅμως σημειώνονται καὶ ὅσα ἄλλα παρέλαβεν καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ Μονὴ τοῦ Βατοπαιδίου καὶ ἀπὸ τὸ μετόχι τῆς ἴδιας Μονῆς στὸν Πρόβλακα ὅπως καὶ ἀπὸ τὴν κατοῦναν τους⁴. Ἀπὸ αὐτὸ φαίνεται, πόσο ἐνισχύθηκεν ὁ Καρατάσος ἀπὸ τὸ Βατοπαίδι, ἂν καὶ ἀπὸ πρόβλεψιν ἦσαν

1. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 36. Τὸ γράμμα αὐτὸ εἶναι ἀχρονολόγητο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του φαίνεται ὅτι θὰ ἔχη γραφῆ στὶς 7 Μαΐου, ἢ τὸ πολὺ τὴν ἐπομένη.

2. Α. Β. 12/ ἀρ. 488 τῆς 8 Μαΐου 1854. Καὶ ὁ Χὴ Νεῖλος, ὅπως εἶδαμε, τὴν ἴδια μέρα — 8 Μαΐου — γράφει ὅτι ὁ Καρατάσος συγκατένευσε νὰ μὴ πάρῃ τὸν καϊμακάμην κλπ. «μὲ συμφωνίαν νὰ ἀφήσῃ ἓναν καπετὰν Χαρίση μὲ 30 ὀνομάτους διὰ φρουράν» (παράρτ. ἀρ. 38).

3. Ἄρ. 1463 τῆς 26 Μαΐου 1854.

4. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 37. Ὁ Δανιὴλ εἶχε γράψῃ σχετικὰ στοὺς Βατοπαιδινούς (Α. Β. 12/472): «Ταύτην τὴν ὥραν ἔδωσα εἰς τὸν Ἀρχηγὸν τὸν κατάλογον, τὸν ὁποῖον ἐδέχθη καὶ μοὶ ὑπεσχέθη διὰ τὴν αὐτῶν ἐνδειξιν».

πολύ επιφυλακτικοί οἱ Βατοπαιδινοὶ καί, ὅπως εἶδαμεν, καὶ ὁ Δανιὴλ ἐπανελάμβανε νὰ τοῦ δίδουν, ἀλλὰ «μυστικῶ τῷ τρόπῳ».

Φαίνεται ὁμως ὅτι καὶ μοναχοὶ εἶχαν συμπολεμήσει μὲ τὸν Καρατάσο ἀπὸ τὸ Βατοπαίδι. Ὁ Δανιὴλ γράφει γιὰ κάποιον¹: «Περὶ τοῦ Μοδέστου ἐτέθη λόγος ὅτι πρόπον νὰ φυλάγεται, ὡς γνωρίζει, διότι θετικώτατα εἶναι μαρτυρούμενος, ὅτι ἐπολέμησε τοὺς Τούρκους. Ἔτσι μ' εἶπεν ὁ ἀρχηγός, ἐγὼ δὲ εἶπον τὴν ἀλήθειαν, ὅτι, ὡς ἤκουσα, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Μονῆς ἡμῶν, ἀλλά, ποῦ ὑπάγει, δὲν ἔχομεν πληροφορίας κτλ».

*Ενῶ ὁμως ὄχι μονάχα οἱ Βατοπαιδινοὶ ἀλλὰ καὶ ἡ Ἱερὰ Σύναξις καὶ ὄλες οἱ Μονῆς δίδουν ὅ,τι μποροῦν στὸν Καρατάσο, συγχρόνως, ἐπειδὴ βλέπουν πιὰ καθαρά, πὼς δὲν θὰ ἀργοῦσαν οἱ Τούρκοι νὰ μποῦν καὶ στὸ Ἅγ. Ὄρος, προσπαθοῦν νὰ ἐξασφαλισθοῦν ἀπὸ αὐτοὺς, ὅσο τὸ δυνατὸν περισσότερο.

Στὸ ἴδιό του τὸ γράμμα ὁ Δανιὴλ, ὅπου ἔγραφε γιὰ τὸ Μόδεστο καὶ γιὰ νὰ περιποιηθοῦν τὸν Καρατάσο στὸ Μοναστήρι τους, ἀλλὰ «πάντα μυστικῶ τῷ τρόπῳ», συνεχίζει: «Τὸ πρῶτὸ ἔρχεται καὶ τὸ ἐγκύκλιον. Κοινῇ γνώμῃ ἐπαρακαλέσαμεν τὸν Σωφρόνιον τὸν Ἁγιοπαυλίτην καὶ ἔγραψε γράμμα εἰς τὸν κόνσολα ὡς ἐκ μέρους ἐδικοῦ του καὶ ὄχι κοινῶς λέγουσα (sic) οὕτως². Ἐπειδὴ τις καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος εὐρίσκονται εἰς ὅλα τὰ μοναστήρια ποῦ σταθῆ (;) καὶ ἀκούουν τὰ τῆς βαρβαρότητος, ὡς πρῶτον οἱ στρατιῶται νὰ προσέχουν, ἐὰν στείλῃ στρατὸν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, νὰ προσέξῃ καλῶς κτλ. Ταύτην τὴν ἐννοίαν περιέχει τὸ γράμμα, καὶ ὁ κόνσολας νὰ τὸ ἀναφέρῃ εἰς τὸν πασά ὡς ἐκ μέρους του. Ἐγὼ θέλω σᾶς στείλω αὐριον καὶ τὸ ἴσον τοῦ αὐτοῦ γράμματος, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ ἀφέλιμον ταύτην τὴν ἐποχὴν». Ἐκεῖνο ὁμως ποῦ δείχνει ὀλοκάθαρα τὸ παιγνίδι, ποῦ ἀναγκάζονταν νὰ παίζουσαν οἱ Ἁγιορεῖτες στοὺς Τούρκους, εἶναι ἡ ἐγκύκλιος, γιὰ τὴν ὁποία μιλεῖ πιὸ πάνω ὁ Δανιὴλ, καὶ ποῦ ἐξέδωκεν ἡ Ἱ. Κοινότης τὴν ἴδια μέρα, ποῦ ἤρθην ὁ Χαρίσης μὲ τοὺς τριάντα καὶ ἐγκαταστάθηκε στὶς Καρυές Σ' αὐτὴν φαίνεται, ὅτι οἱ Ἁγιορεῖτες περίμεναν νὰ ρθουν Τούρκοι στὸ Ἅγ. Ὄρος καὶ δίδει ὀδηγίεσ σ' ὅλους τοὺς Ἁγιορεῖτες, τί πρέπει νὰ ποῦν, ἂν ἔλθουν Τούρκοι ἢ ἀπὸ τῆ στεριά, ἢ ἀπὸ τῆ θάλασσα. Ἡ ἐγκύκλιος αὐτὴ ἔχει ὡς ἐξῆς³: «Σπεύδοντες καὶ διὰ τοῦ παρόντος μας, δὲν λείπομεν τοῦ νὰ ἀναγγείλωμεν εἰς τὴν Ἑμετέραν Πανοσιότητα, ὅτι ἐξ ὅσων ἤδη ἢ καθ' ἡμᾶς Κοινότης συσκέπτεται διὰ τὴν διαφύλαξιν τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Τόπου καὶ ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἐκ παντὸς κινδύνου, ὡς πλέον σοβαρώτερον ὑπ' ὅσιν ἡμῶν καθίσταται, μὴ

1. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 36.

2. Τὴν ἀπάντησιν τοῦ Προξένου ἴδε παράρτ. ἀρ. 49.

3. Ἀρχ. Ζωγράφ. φάκ. 1854 ἀρ. 94.

Τοῦρκοι ἀποβιβασθέντες εἰσπηδήσωσιν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει. Ὅθεν πρὸς ἀποφυγὴν ἀπευκταίων τοιούτων δὲν λείπομεν τοῦ νὰ σᾶς διακοινώσωμεν τὸ δι' ὠρίμου σκέψεως ὡς συμφερότερον ἐγκριθέν, προτρέποντες τὰ Ἱερὰ Μοναστήρια, ἵνα ἅμα τῷ ἀκοῦσαι εἴτε διὰ θαλάσσης ἀπόβασιν Τούρκων ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, εἴτε διὰ ξηρᾶς εἰσέλυσιν αὐτῶν — ὃ μὴ γένοιτο — παραχοῆμα νὰ διατάξωσι νὰ κλεισθῶσιν αἱ θύραι τῶν Ἱερῶν Μοναστηρίων, ὥστε μὴ, ἔλθόντες καὶ εὐρόντες αὐτὰς ἀνεωγμένας, εἰσέλθωσιν ἐν αὐτοῖς καθότι εἰς τοιαύτην περίστασιν τὰ Μοναστήρια κινδυνεύουσιν. Ἄλλ' ἂν ἔλθωσιν ἔξωθεν τῶν Μοναστηρίων καὶ ζητοῦν νὰ τοῖς ἀνοιχθῶσιν αἱ θύραι νὰ εἰσέλθωσιν ἐν αὐτοῖς, μηδὲν τοῦτο νὰ τοῖς ἐπιτραπῇ, ἀλλὰ νὰ ἐξαποστέλλωνται παρ' ὑμῶν εἰς τὸν καϊμακάμην τοῦ Τόπου μας νὰ παρησιάσῃ τὴν ὁποῖαν ἤθελον φέροι μεθ' ἑαυτῶν ὑψηλὴν διαταγὴν καὶ κατὰ τὴν διάληψιν αὐτῆς νὰ προσενεχθῶσι καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ πρακτικὰ τῆς καθ' ἡμᾶς Κοινότητος, προσεχῶς θέλουσι διορισθῆ δύο τῶν περὶ ἡμᾶς Ἀντιπροσώπων διὰ νὰ περιέλθωσι τὰ Ἱερὰ Μοναστήρια πληροφοροῦντες τὴν Ὑμετέραν Πανοσιότητα ἅπαντα διὰ λόγου ἐκτενεστέρον.

Προσέτι, ἂν Ἀτμόπλοιον Ὀθωμανικόν, περιπλέον κύκλῳ τῶν Ἱερῶν Μοναστηρίων, φανῇ καὶ διὰ κανονιοβολισμοῦ δώσῃ ὑμῖν σημεῖον, διὰ νὰ πηγαίνῃ λέμβος μοναστηριακὴ ἐπάνω του, οἱ ἐν τῇ λέμβῳ, ἅμα τῷ φθάσαι εἰς τὸ Ἀτμόπλοιον καὶ ἐπιβιβασθέντες ἐξετασθῶσιν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, εἰς ποῖον μέρος εὐρίσκονται οἱ ἀντάρται, ὁφείλουσιν ἅπαντες λέγομεν οὗτοι νὰ λέγωσιν ἐκ συμφώνου, ὅτι τὰ Ὀθωμανικὰ στρατεύματα εὐρίσκονται ὠχυρωμένα εἰς Ἱερισσὸν καὶ οἱ ἀντάρται εἰς Κομίτζαν καὶ ὅτι ἐνίοτε ἔρχονται ἐν Ἁγίῳ Ὄρει λαμβάνντες τροφὰς καὶ πάλιν ἐπιστρέφουσιν εἰς Κουμίτζαν, ἡμεῖς δὲ εὐρισκόμεθα κλεισμένοι εἰς τὰ Μοναστήριά μας καὶ ὁ Καϊμακάμης μας μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἄλλων Ὀθωμανῶν εὐρίσκονται ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῶν Ἰβήρων πεφυλαγμένοι. Ταῦτα ὁφείλουσιν οἱ ἐξεταζόμενοι νὰ λέγωσι πρὸς αὐτούς, ἵνα διὰ τῆς συμφωνίας τῶν λόγων φανῶμεν ἐπαληθεύοντες καὶ ὁ Ἱερός ἡμῶν Τόπος ἀνεύθυνος κατασταθῇ.

Πεποιθότες ὅθεν, ὅτι θέλετε προσενεχθῆ συμφώνως τοῖς ἐνδιαλαμβανομένοις ἐν τούτῳ | διατελοῦμεν | τῇ 8ῃ Μαΐου 1854 | τῶν Ὑμετέρας Πανοσιότητος | ἐν Χῳ ἀδελφοί. | † Ἀπαντες κλπ.

Ὑ. Γ. Δὲν ἐπιτρέπεται ὅλως μῆτε εἰς τοὺς Ὀθωμανούς, ἀλλ' οὔτε εἰς τοὺς ἀντάρτας ἢ εἰσοδος εἰς τὰ Ἱερὰ Μοναστήρια».

Ὡστε οὔτε λόγο γιὰ τὸν Χαρίση καὶ τὴ φρουρά, ποὺ εἶχεν ἐγκαταστήσει ὁ Καρατάσος στὶς Καρυές. Καὶ «ὅσα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ

γράφονται», αὐτὰ θὰ τοὺς τὰ ποῦν «ἐκ στόματος», δυὸ Ἐπιτρόποι, ποὺ θὰ πῆγαιναν σ' ὅλα τὰ Μοναστήρια.

Καὶ ἡ Ἱ. Κοινότης καὶ οἱ Μονῆς καὶ οἱ διάφοροι μοναχοὶ συνεχίζουν τὴ δουλειά τους.

Ὁ Βατοπαιδινὸς ἀντιπρόσωπος Δανιὴλ γράφει στὶς 11 ἰ. μ. Μαΐου, δηλαδὴ τρεῖς μέρες μετὰ τὴν ἔκδοση τῆς πρὸ πάνω ἐγκυκλίου¹: «Δύο χιλιάδες φλουρὶ ἐδανείσθημεν ἀπὸ Κουτλουμούσι καὶ Ζωγράφου, καὶ ζητοῦν ὀλοσφράγιστα τὰ ὁμόλογα καὶ ζητῶ ὀδηγίας».

Καὶ τὴν ἐπομένη, 12 ἰ. μ. ἡ Ἱερὰ Κοινότης στέλνει ἑνσφράγιστο, «Τοῖς... ἁγίοις Ἐπιτρόποις καὶ λοιποῖς Προϊσταμένοις τῆς Ἱερᾶς καὶ Σεβασμίας Μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου», ὅπου διαβάζομεν². «Δὲν λείπομεν τοῦ νὰ προτείνωμεν τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ παράκλησίν μᾶς τινα, εὐελπιζόμενοι ὅτι θὰ εἰσακουσθῶμεν. Ἐπειδὴ καὶ ἡ Κοινὴ Κάσσα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Κοινοτήτος διὰ τὰς προκειμένας ἀνάγκας τῆς ἔχει χρηματικὴν ἔνδειαν, παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς φανῆτε συντελεστικοί, παρέχοντες ἡμῖν δανειακῶς χίλια φλωρία Ὀλλανδοβασίλικά μὲ τὸν νενομισμένον τόκον». Τὰ χρήματα ἀσφαλῶς αὐτὰ δὲν θὰ ἦταν ἀνάγκη νὰ τὰ δανεισθοῦν, ἀν δὲν ἦταν ὁ Καρατάσος στὴ μέση.

Τώρα γιὰ τίς σχέσεις τῶν διαφόρων Μονῶν πρὸς τὸν Καρατάσο πρῶτα ἔχομεν τὸ ἐξῆς σχέδιο ἐπιστολῆς τῶν Ζωγραφετῶν πρὸς αὐτόν³:

«Γενναιότατε! | Ἡλθον ὡς ἐκ μέρους τῆς Γενναιότητάς Σας τρεῖς ἄνθρωποι, ζητοῦντες τοὺς δυὸ ἵππους τοῦ μόνου ἀλευρομύλου μας, μὲ τὸν ὁποῖον μόλις ἐπαρκοῦμεν τὸν ἄρτον εἰς ἑκατὸν ἐκ τῶν χωρίων ψυχᾶς, ἐπιφορτισθείσας εἰς τὸ Ἱερόν μας Κοινόβιον, ἐκτὸς τῶν Μοναστηριακῶν μας πατέρων, διότι ὁ τόπος μας εἶναι ἀνυδρὸς καὶ εἰς νερόμυλον μόνον τὸν χειμῶνα ἀλέθομεν καὶ τοῦτο ὄχι πάντοτε. Οἱ ἵπποι δὲ οὔτοι εἶναι βεβλαμμένοι καὶ ὅλως ἄχρηστοι δι' ἄλλην ὑπηρεσίαν καί, ἀν μᾶς παρθοῦν, θὰ εὐρεθῶμεν εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν περὶ τὴν ἄλυσιν τοῦ ἀλεύρου μας, ἐνῶ τῇ ὑμετέρᾳ Γενναιότητι εἰς οὐδὲν θέλουσι χρησιμεύσει. | Παρακαλοῦμεν οὖν θερμῶς τὴν ἐπιείκειαν τῆς ὑμετέρας Γενναιότητος, ὅπως, εὐσπλαχνισθεῖσα εἰς τόσας ψυχᾶς, καταφυγούσας εἰς τὸν τόπον μας, τὰς ὁποίας διὰ τούτων τῶν ἵππων τρέφομεν ἐκ τοῦ ὑστερήματός μας, μᾶς ἀφήσῃ αὐτοῦς. | Πεποιθότες ὅτι θέλει εἰσακουσθῆ ἡ ταπεινὴ μας δέησις, διατελοῦμεν | τῇ 8ῃ Μαΐου 1854 | τῆς ὑμετέρας Γενναιότητος ταπεινοὶ εὐχέται».

Τώρα τί ἔγινε, ὕστερα ἀπὸ τὴν παράκληση αὐτὴ τῶν Ζωγραφετῶν, δὲν ἔχομε στοιχεῖα νὰ μᾶς τὸ μαρτυροῦν.

1. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 40.

2. Α. Β. 12/59.

3. Ἀρχεῖον Ζωγράφου, φάκελλος 1854, ἀρ. 134.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ ἔχομεν καὶ δύο γράμματα τοῦ Καρατάσου πρὸς τοὺς Χιλανδαρινούς, ποὺ δείχνουν καὶ αὐτὰ τὶς σχέσεις τῆς Μονῆς αὐτῆς μετὰ τὸν Καρατάσο, ἃν καὶ πάλι δὲν ἔχομεν ἄλλα στοιχεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα νὰ φαίνεται, ἃν αὐτά, ποὺ ζητοῦσεν ὁ Καρατάσος, τοῦ τὰ ἔδωκαν οἱ Χιλανδαρινοί. Τὸ ἓνα τῆς 11 Μαΐου ἰ. ἔ. ἔχει ὡς ἑξῆς¹: «Πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Ἐπίτροπον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τὸ Χιλαντάρι. | Σᾶς στέλλω δέκα φορτία σίτου καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ εὐαρεστηθῆτε νὰ μοὶ στείλητε ἄντ' αὐτοῦ ἀλεύρι μετὰ τοὺς ἡμιόνους τῆς Ἱερᾶς Μονῆς σας ἀπόψε. Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Σας ἄς ὑποφέρῃ ὀλίγα βάρη καὶ διὰ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ θρησκείας ἀγωνιζόμενον στρατόν. Μετὰ τὸ ἀλεύρι παρακαλῶ νὰ μεταβῆ ἑνταῦθα καὶ ὁ πατήρ Νικηφόρος, ὅστις ἀρτίως ἐπανῆλθεν ἐκ Θεσ)νίκης, διὰ νὰ λάβω παρ' αὐτοῦ πληροφορίας τινάς, τὰς ὁποίας πιστεύω νὰ μοὶ δώσῃ εὐχαρίστως.»

Καὶ τὴν ἄλλη μέρα ξαναγράφει ὁ Καρατάσος στὸν ἴδιον²: «Ἐπειδὴ ἡ Ἱερὰ Μονή, τῆς ὁποίας ἐπαξίως προΐστασθε, ἔχει θυνίον, τὸ ὁποῖον ἤδη μένει ἄχρηστον, καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχουν ἑνταῦθα ἀλιεῖς καὶ ἀλιευτικὰ πλοίαρια, παρακαλῶ νὰ τὸ διευθύνετε ἑνταῦθα μετὰ ἓνα ἢ δύο πατέρας καὶ ἐκ τῶν ἀλιευθησομένων, τὸ μὲν ἡμισυ νὰ μένῃ εἰς τὸ στρατόπεδον, τὸ δὲ ἕτερον ἡμισυ νὰ παραλαμβάνῃ ἡ Μονὴ διὰ τοὺς σεβαστοὺς πατέρας. Νομίζω ὅτι ἡ πρότασίς μου δὲν εἶναι ἄλογος, ἐπομένως δὲ σᾶς ὑπόσχομαι, ἄγιε Ἐπίτροπε, τὴν διατήρησιν τοῦ θυνίου».

Ἰδιωτῶν δὲ ἔχομεν δύο γράμματα τὸ ἓνα πρὸς τὸν Καρατάσο καὶ τὸ ἄλλο πρὸς τὸν Χαρίση.

Τὸ πρῶτο, χωρὶς χρονολογία καὶ ἄντι ὑπογραφῆς τὸ συνειθισμένο «ὄν οἶδας», καθιστᾷ προσεχτικὸ τὸν Καρατάσο, γράφοντας³: «... Γενναϊότητα νὰ προσέχῃς καθὼς καὶ ἄλλοτε σὲ εἶπον, διότι οἱ καλόγεροι θὰ σὲ δολοφονήσουν. Μὴν ἀπατάσαι εἰς τὰς κολακείας τῶν τὸ προμελετοῦν πρὸ καιροῦ, εἴτε μετὰ γρόσια, εἴτε μετὰ ὑποσχέσεις θὰ τὸ κατορθώσουν. Μὴν πιστεύῃς κανέν. Νὰ προσέχῃς εἰς τὸ φαγί σου καὶ εἰς τὸν ὕπνον σου. Ἐχεις παράδειγμα τὸν κυβερνήτην, διὸ καὶ μένω. | ὄν οἶδας | . Σὲ εἶδοποιῶ καὶ τοῦτο ἐντὸς Κομίτζας καὶ Ἁγίου Ὄρους μὴν ἐκτείνεσαι περαιτέρω». Εἶναι ἀπὸ τοὺς συνειθισμένους τύπους, ποὺ δείχνουν δῆθεν μεγάλη φροντίδα γιὰ τοὺς ἡγέτες. Γιατὶ οἱ δῆθεν φόβοι τοῦ ἦσαν ἀνυπόστατοι.

Στὸ δεύτερο ἓνας ἀπὸ τοὺς μεμνημένους πατριῶτες καλογήρους — ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἐσφιγμένου Γρηγόριος — μετὰ τὸ ψευδώνυμο Πυθαγόρας, γράφει στὸν Χαρίση στὶς 13 Μαΐου ἰ. ἔ. ⁴: «Πρὸς τὸν Γενναϊώτατον

1. Ἀρχεῖον Χιλανδαρίου, φάκελλος 1854.

2. Ἀρχεῖον Χιλανδαρίου, φάκελλος 1854.

3. > > > >

4. > > > >

Φρούραρχον τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθωνος Κύρον Χαρίσην...

Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν τὸν ἀρχιστράτηγον πάσης Μακεδονίας Ὑψηλὸν ἀνώτερόν Σας καὶ Γενναϊότατον Δημήτριον Τζάμην Καρατάσον, ὅστις Νόμῳ Πολέμου καὶ ἐνεργείᾳ Ἀνταρσίας Σὲ ἐγκαθίδρυσεν ἐντὸς τῶν Καρυῶν τοῦ ἀγιωνύμου Ὄρους ὡς Φρούραρχον καὶ διατηρητὴν τῆς Εὐταξίας, διὰ τὰ προστατεύης καὶ ὑπερασπίζεσαι τὰ προσωπικὰ δικαιώματα ἐκάστου ἀτόμου κληρικοῦ Χριστιανοῦ Ὄρθοδόξου, σύμφωνον μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς Ἀνταρσίας... ἐνόμισα ὡς ἱερὸν χρέος μου καὶ ἀπαραίτητον πρῶτον τὰ ἀναπέμψω εἰς τὴν Ὑψιστον Δύναμιν τὰς ἀνηκούσας μου εἰς αὐτὴν δοξολογίας. Δεύτερον δέ, Σημεῖον εὐγνωμοσύνης ἔνεκα, διὰ τὴν τιμὴν, τὴν ὁποίαν μὲ ἐκάμετε, ἐπισκεφθέντες μοι, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκατόκον Μοναστηριακὴν οἰκίαν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Ἐσφιγμένου ἐν Καρυαῖς, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Μοναστηρίου, Σὲ προσφέρω μίαν μικρὰν λαμπάδα, γουρνά-τάσσι τουρκιστί, ξύλινον ἔργον χειρῶν ἀγιορειτικῶν, χάριν εὐλογίας. Καὶ εἶθε ὁ ὑπὲρ ἡμᾶς Θεός, ἐμποδίσῃ τοὺς καθ' ἡμῶν. | Δεχθῆτε ὅθεν αὐτὸ εὐμενῶς, καὶ ἂν καὶ μικρὸν τὸ δῶρον, ὁ ἐνθουσιασμός μέγιστος... τὴν 13 Μαΐου 1854. ἐν Καρυαῖς τοῦ Ἄθωνος ὁ εἰλικρινής σου ἀδελφὸς | Πυθαγόρας!!».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἡ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΟΥΜΙΤΣΑΣ

Ὅπως εἶδαμεν, ἐξ αἰτίας τῆς σφαγῆς τῶν Πολυγυρινῶν καὶ τῶν ἄλλων βαρβαροτήτων τῶν ἀτάκτων Τούρκων, ὁ Χῆ Ταῖρ βέης, ὡς σερασκέρης, ἐγύρισε μὲ τὸ περισσότερον μέρος τῶν δυνάμεών του στὴ Θεσ)νίκη, γιὰ τὰ διαλύσῃ ἐκεῖ τοὺς ρέμπελους, ἀφήνοντας μονάχα στὴν Ἱερισσὸ ἓνα τμήμα τακτικοῦ στρατοῦ ὑπὸ ἓνα μπίμπαση. Ὁ πασὰς ὅμως δυσανασχέτισε γι' αὐτὸ καὶ ἤθελε τὰ πάη ὁ ἴδιος γιὰ τὰ συνεχίσῃ τὴν καταδίωξιν τοῦ Καρατάσου καὶ μέσα στὴν περιοχὴ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἀποῦ ὅμως οἱ Ἁγιορεῖτες τοὺς ἔγραψαν, ὅτι ὁ Καρατάσος εἶχεν ἀφήσει τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ εἶχεν γυρῆσει στὴν Κουμίτσα, ἄρχισαν τὰ ἐτοιμάζουσαν δυνάμεις γιὰ τὰ τὶς στείλουν κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα.

Ἔτσι τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Μαΐου ἰ. ἔ. ἔρχονται στὸν Ἅγιον Νικόλαο Σιθωνίας σημαντικὰς τουρκικὰς δυνάμεις¹. Καὶ ἀπὸ τὴν ἐγκύκλιον

1. Ὁ Βατοπαιδινὸς ἀντιπρόσωπος στὶς Καρυὰς προηγ. Δανὴλ γράφει στὶς 11 Μαΐου ἰ. ἔ. «... Ὁ Ἐπίτροπος Θεσσαλονίκης... μᾶς γράφει ὅτι 800 ἀνθρώποι στρατιῶται καὶ ἄλλοι διακόσιοι ρέμπελοι ἤλθον εἰς τὸν Ἅγ. Νικόλαον. Τοῦτο ἐπληροφορήθην καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὸν γραμματοκομιστὴν, ὃς εἶδεν ἰδίους ὀφθαλμοῖς». (Παράρτ. ἀρ. 40). Ἀλλὰ καὶ στὸν Αἰῶνα τῆς 26 Μαΐου ἰ. ἔ. (ἀριθ. 1463) σὲ μίαν ἐπιστολὴν

δὲ τῆς 8ης Μαΐου ἰ. ἔ. τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος φαίνεται καθαρά, ὅτι οἱ Ἁγιορεῖτες περιέμεναν πὼς θὰ ρχόταν καὶ ἄλλος στρατὸς καὶ μάλιστα, ὅτι ἦταν δυνατὸν καὶ νὰ ἀποβιβαζόταν ἀπὸ πλοῖα στὸ Ἁγ. Ὄρος¹.

Πραγματικά δὲ στίς 11 (π. ἡ.) Μαΐου ἰ. ἔ. ὁ σερασκέρης Χῆ Ταῖτ βέης μὲ τὸ τελευταῖο τάγμα τοῦ τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ποῦ ἦταν ἀκόμη στὴ Θεσσαλονίκη, ἔφευγε μὲ ἓνα τουρκικὸ ἀτμοκίνητο γιὰ τὰ παράλια τῆς Χαλκιδικῆς, ἔχοντας μαζί του καὶ τὸν ἐπίσκοπο Κασσανδρείας². Καὶ τὴν ἐπομένη τὸ ἀτμοκίνητο αὐτὸ ἤρθε καὶ ἐστάθηκε μετὰ τῆς Δάφνης καὶ τοῦ ἄρσανᾶ τοῦ Ξηροποτάμου.

Μόλις ἐπληροφορήθηκαν αὐτὸ στίς Καρυές, ὁ Βατοπαιδινὸς ἀντιπρόσωπος σπεύδει νὰ γράψῃ στὴ Μονή του³: «Καθ' ἣν στιγμὴν σᾶς γράφω, ἦλθε τὸ παπὸρε τὸ ὀθωμανικὸν εἰς τὴν Δάφνην μὲ ἄρκετον στρατὸν καὶ ῥίψας (sic) τρία τόπια, ἐπῆγαν ἄνθρωποι ἐπάνω εἰς τὸ παπὸρε, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἔξετασιν ἀκόμη δὲν ἐμάθαμεν. Μετὰ ταῦτα σᾶς γράφω. Ταύτην τὴν εἴδησιν ἔλαβεν ὁ ἀρχηγὸς Χαρίσης. Τί θὰ γένη ὁ Θεὸς βοηθός». Καὶ μόλις ἔμαθαν περισσότερα, σπεύδουν ὁ Λανιῆλ καὶ ὁ Ἀντώνιος Βατοπαιδινοὶ καὶ γράφουν⁴: «Ἄμα ἔφθασε τὸ παπὸρε ἔμπροσθεν τοῦ Ξηροπο-

ἀπὸ τῆ Θεσνίκης τῆς 13 ἰ. μ. διαβάζομεν: «Ἐπειδὴ εἰς τὴν Ἱερυσσὸν ἔμειναν στρατεύματα πολὺ ὀλίγα, μετέφερον τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα (3-9 Μαΐου) δύο τάγματα τακτικά».

Καὶ ὁ Γάλλος Πρόξενος, γράφει στίς 6/18 Μαΐου: Deux bataillons de réguliers viennent d' être embarqués ici sur un bateau a vapeur ottoman pour être transportés et débarqués du côté d' Erisso a fin d' attaquer le chef hellène».

1. Δὲς προηγούμενο κεφάλαιο.

2. Στὸ γράμμα τῆς 13ης Μαΐου ἰ. ἔ. ἀπὸ τῆ Θεσνίκης, ποῦ δημοσιεύεται στὸν Αἰῶνα (ἀρ. 1463 τῆς 26 Μαΐου 1854) διαβάσει κανεῖς: «Προχθὲς Τρίτην (11 Μαΐου) ἔπεμψαν καὶ ἕτερον (τάγμα τακτικοῦ στρατοῦ) δι' ἀτμοκινήτου. Ἀπῆλθε δὲ καὶ ὁ Χῆ Ταῖτ βέης μετὰ τοῦ ἀγίου Κασσάνδρας πρὸς φύλαξιν τῶν Χριστιανῶν. Ἦδη πρέπει νὰ ὑπάρχωσι 3500 Τούρκοι κατὰ τοῦ Καρατάσου». Καὶ ὁ Γάλλος Πρόξενος στὴν ἔκθεσίν του τῆς 24/12 Μαΐου ἰ. ἔ. (ἔ. ἀ. σελ. 90) διηγεῖται: «... Le dernier bataillon de réguliers resté à Salonique est parti hier, par mer, sur un vapeur turc pour débarquer dans le voisinage des lieux occupés par les Hellènes et par les rebelles. Hadjitair Bey... et l' évêque de Cassandre sont également partis; ils se rendent au Mont Athos afin de procéder à une enquête sur la conduite des couvents, que les autorités turques accusent d' avoir fourni des vivres à Tchami Karata sso». Ὡστε γιὰ τὸ λόγο, ποῦ πῆγε μαζί καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κασσάνδρας, δὲν συμφωνοῦν οἱ δύο πηγές. Πάντως ὁ Γάλλος Πρόξενος ἦταν καλύτερα πληροφορημένος.

3. Α. Β. 12/476. Δὲν ἔχει χρονολογία, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του δὲν μένει καμιὰ ἀμφιβολία, γιὰ τὸ πότε γράφηκε.

4. Α. Β. 12/460. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀχρονολόγητο, ἀλλὰ θὰ γράφηκε ἢ τὴν ἴδια μέρα — 12 Μαΐου — ἢ τὸ ἀργότερο τὴν ἄλλη μέρα πρῶτ.

ταμινοῦ ἄρσανᾶ, ἔρριψε δύο κανόνια, διὰ τὰ κατεβοῦν οἱ ξηροποταμινοὶ πρὸς ἀντάμωσιν αὐτοῦ καὶ εὐθύς μᾶς ιδέασαν, ὡς πρῶτον σᾶς ἔγραψα. Συγχρόνως ἔκατέβησαν καὶ δυὸ ξηροποταμινοὶ εἰς τὸ παράλιον. Ἐπὶ ἔως τὰ φθάσουν ἐκεῖνοι κάτω, εὐρέθη ἕνας ἀγιοπαυλίτης μὲ τὴν βάρκαν εἰς τὸν ἄρσανᾶν καὶ ἐπῆγε πρῶτος ἐπάνω. Καὶ ἐρωτήθη παρὰ τοῦ Χῆ Ταῖπ βέη, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶναι καὶ ὁ Κασσανδρείας καὶ ὁ Χρῖστος σεμουόρης. Ἀπεκρίθη ὅτι οἱ ἀντάρται πρὸ ἡμερῶν ἀνεχώρησαν καὶ δὲν ἔμειναν καθ' ὅλου ἐδῶ. Καὶ εὐθύς ἐξέβαλαν ἔξω ἀπὸ τὸ βαπόρι μὲ τὴν ἰδίαν βάρκαν τὸν Κώσταν σερδάρην, ὅστις ἦτον εἰς Θεσ(ν)ίκην τόσον καιρόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωσαν τρία γράμματα, δύο πρὸς τὴν σύναξιν τοῦ Ταῖπ μπέη καὶ τὸν ἀγάν, καὶ ἕνα τοῦ Χρῖστου σεμούρ, (μὲ) τὰ ὁποῖα μᾶς διατάττει τὰ φθάσωμεν (τὸ) ταχύτερον εἰς Δάφνην, διὰ τὰ δμιλῆσωμεν καί, ἂν ἐξ ἐναντίας φοβούμεθα, τὰ ἀπαντήσωμεν μὲ γράμματα, εἰς ποῖον μέρος τὰ ἐκβάλλη τὸ στρατόπεδον τὸν ἀριθμὸν 800. Ἐπὶ ἐν τούτοις ὁ καπετὰν Χαρίσης ἔφθασε μὲ 40 στρατιώτας καὶ ἔπιασεν τὸν σερδάρην μὲ τὰ τρία γράμματα καί, ἀφοῦ ἐβγήκαν οἱ Ξηροποταμινοὶ ἀπὸ τὸ παπόρε, οἱ ὁποῖοι εἶπον ὅτι εὐρίσκονται ἔως τριάντα εἰς ταῖς Καραῖς καὶ ὅτι ὁ δρόμος τῶν Καραῶν εἶναι παστρικός διὰ τὸ στρατεύμα, ἐν τῷ ἄμα ἐπῆγεν ἡ βάρκα τοῦ παπορίου καὶ ἔλυσε τὸ λημιὸ τὸ καῖκι καὶ τὸ ἐπῆρε μαζί του. Συγχρόνως ἔρριψαν καὶ οἱ Ἑλληγες μιὰ παταρία εἰς τὸν ἀγέρα. Τότε ἔρριψε καὶ τὸ παπόρε ἕνα κανόνι καὶ ἀνεχώρησε διὰ τὸν Ἅγιον Νικόλαον, ἀφήσας διαταγὴν ἐκ στόματος πρὸς τοὺς Ξηροποταμινοὺς ὅτι, πέτε τῶν προεστώτων, 4 ἡμέρες διορία τοὺς δίδω τὰ ἐκλέξουν δύο τῶν προκρίτων τὰ ἔλθουν εἰς τὸν Ἅγιον Νικόλαον τὰ συνομιλήσουν καί, ἂν δὲν πάνε, θέλει καταστρέψει ὅσα μοναστήρια δυνηθῆ. Ἐπι μᾶς διατάττει ὅτι τὰ ἔλθουν εἰς τῶν Ἰβήρων δυὸ καράβια καὶ τὰ κατεβοῦν τὰ συνομιλήσουν ὁμοῦ μὲ τὸν ἀγάν καὶ ἂν παρακούσωμεν εἰς τεσσάρων ὥρων διάστημα, θέλουν φανοῦν ὡς πτέσαι. | Προσέχετε, ἂν σᾶς φωνάξῃ ἡ λέμβος τοῦ παποριοῦ, τὰ γνωρίζετε τί τὰ ἀποκριθῆτε. Πρὸς τούτοις τὸν πανικὸν καὶ τὰς λέξεις. | Δ(ανιήλ) Ἄν(τῶνιος)».

Ὡς πρὸς τὴν πρώτη παραγγελία τοῦ σερασκέρη πρὸς τὴν Ἱερὰ Σύναξιν, γὰρ τὰ στείλουν δυὸ προκρίτους στὸν Ἅγ. Νικόλαο ἐντὸς 4 ἡμερῶν, οἱ Βατοπαιδινοὶ ἀντιπρόσωποι γράφουν στίς 13 Μαΐου ἰ. μ. «..Ἀπασχολούμεθα τῇ ὥρᾳ ταύτῃ εἰς τὸ τὰ ἐκθέσωμεν τὰ περιστατικά μας πρὸς τὸν ἐν ἀτμοπλοῖᾳ ἀρχιστράτηγον Χῆ Ταῖπ μπέη¹».

Καὶ τὴν ἴδια μέρα ἐτοιμάζουν² γὰρ τὸν σερασκέρη Κοινοσφράγιστον,

1. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 42. Καὶ αὐτὸ εἶναι χωρὶς χρονολογία, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ περιεχόμενο φαίνεται, πὼς γράφηκε στίς 13 ἰ. μ. Μαΐου.

2. Τὸ δημοσιεύει ὁ Γ. Ἀλέξανδρος Λαυριώτης, ἔ. ἀ. σελ. 151 - Στὸ τέλος ἔχει

ὄπου, ἀφοῦ τοῦ διηγοῦνται, πῶς ἐπληροφορήθηκαν τὸν ἐρχομὸ τοῦ με βασιλικὸ ἀτμόπλοιο στὴ Δάφνη καὶ ὅτι τὰ γράμματα πού τοὺς ἔστειλαν εἶχαν κατασχεθῆ ἀπὸ τοὺς ἀντάρτας, συνεχίζουν. «Ἡμεῖς ἅμα ἠκούσαμεν τὴν ἐν Ὁρμύλια καταστροφὴν των ὑπὸ τῶν ἀητητῶν ὄπλων σας καὶ τὴν προσέλευσιν αὐτῶν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, . . . ἐκλείσθημεν εἰς τὰ Μοναστηρία μας μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου καϊμακάμη μας, αὐτοὶ δὲ εἰσελθόντες, ἀφοῦ κατεπάτησαν κελλία καὶ ἀφήρπασαν ληστρικῶς πολλὰ πράγματα, ἐπέστρεψαν εἰς Κουμίτζαν ὁποῦ εὐρίσκονται. Ἐγκατέλιπον δὲ φρουρὰν ἐν Ἀγ. Ὁρει καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν πηγαινοέρχονται εἰς τὸν τόπον μας καθ' ἡμέραν, οἵτινες καὶ ἐπυροβόλησαν κατὰ τῆς λέμβου σας, καθὼς ἐμάθομεν, ὥστε ὁ τόπος μας δὲν μένει ἐλεύθερος ἐξ αὐτῶν. Ἀμα τὴν φθᾶσιν τοῦ βασιλικοῦ ἀτμοπλοίου εἰς Δάφνην ἐμάθομεν, εἶχομεν ἐπιθυμίαν νὰ κατέλθωμεν εἰς προσκύνησίν της καὶ ὑποδοχὴν, ἀλλὰ . . . τις δύναται νὰ ἐξέλθῃ, ὅσον εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Ἀγ. Ὁρους καὶ εἰς τοὺς ἄρσανάδες οὔτοι πάντοτε μένουσιν ἐνεδρεύοντες; Περὶ δὲ τῆς ἀποβάσεως τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων εἰς τὸν τόπον μας, διστάζομεν εἰς τοῦτο νὰ εἴπωμέν τι, φοβούμενοι μὴ ἀποβῆ ἀπευκαίον τι (καὶ) ἐπομένως ἐνοχοποιηθῶμεν, καθὼς πανταχοῦ ἀντάρται εὐρίσκονται, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, καὶ εἰς τοὺς ἄρσανάδες, ὅπου δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀπόβασις καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς. Καὶ τὸ πλεόν δύσκολον, ὁποῦ ὁ τόπος εἶναι βουνώδης καὶ ἀνώμαλος καὶ ἐνδεχόμενον νὰ πάθῃσι».

Ὡστε ὄχι μονάχα δὲν καλοῦν τὸν σερασκέρη νὰ ἀποβιβάσῃ στρατὸ στὸ Ἀγ. Ὄρος, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποτρέπουν ἀπὸ αὐτό, τονίζοντας ὅτι παντοῦ εἶναι ἀντάρτες καὶ ὅτι, ἔτσι πού ὁ τόπος εἶναι «βουνώδης καὶ ἀνώμαλος», θὰ ἦταν πολὺ ἐπικίνδυνον νὰ τὸ ἐπιχειρήσουν.

Τὸ ὄλοσφράγιστον αὐτὸ τὸ ἔστειλαν στὴν Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Δοχειαρίου γιὰ νὰ τὸ διαβιβάσουν ἀπὸ ἐκεῖ μετὰ τὴν βάρκα τους στὸν Ἀγ. Νικόλαο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴ τῆς Ἱ. Κοινότητος πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους κλυοὺς προΐσταμένους τῆς Ἱ. Μ. Δοχειαρίου¹: « . . . Τὸ ἐν τῷ παρόντι περικλειστον Γράμμα τῆς καθ' ἡμᾶς Κοινότητος, πρὸς τὸν σερασκέρην Χῆ Ταηπβέην ἀποτεινόμενον, ὡς πολλὰ σπουδαῖον . . . διὰ νὰ ἀποσταλῆ ὅσον ἔνεστι τάχιον, παρακαλοῦμεν νὰ τὸ διευθύνητε μετὰ τὴν μοναστηριακὴν βάρκαν σας εἰς Ἀγιον Νικόλαον, διὰ νὰ τὸ ἐγχειρίσωσιν ἢ εἰς

χρονολογία 14 Μαΐου 1854, ἀλλὰ ἀρχίζει ὡς ἐξῆς: «Χθὲς τὴν 12ην τοῦ ἱσταμένου μηνὸς κλπ.». Ὡστε θὰ τὸ ἐτοίμασαν στίς 13 Μαΐου καὶ θὰ τὸ ἀντέγραψαν καὶ τὸ συνεπλήρωσαν στίς 14 ἱ. μ.

1. Ἀρχεῖον Ἱ. Μ. Δοχειαρίου.

τὸ βαπόρι, ἂν αὐτόθι τὸ ἐπιτύχωσιν, ἢ εἰς τὸ κότερον, ἢ τοῦλάχιστον εἰς κανένα προὔχοντα τῶν Ἀγιονικολαϊτῶν, διὰ νὰ τὸ ἐγχειρίσωσιν ἐκεῖνοι ἀσφαλῶς εἰς τὸ μέρος του. | 14 Μαΐου 1854. | ἝΑπαντες κτλ.».

Ὅπως θὰ δοῦμεν ὅμως, τὸ γράμμα αὐτὸ δὲν τὸ ἐπῆρην καθόλου ὁ σερασκέρης τὸ γιατί δὲν τὸ ἐξακριβώσαμεν. Ἴσως θὰ εἶχε φύγει πιά ἀπὸ τὸν Ἄγ. Νικόλαο γιὰ τὴν Ἱερισσό, ὅταν ἔφθασεν ἐκεῖ τὸ γράμμα. Πάντως ἢ Ἰ. Κοινότης συνεμορφώθη κάπως μὲ τὴν ἐντολὴ τοῦ σερασκέρη γιὰ νὰ στείλουν ἐντὸς 4 ἡμερῶν στὸν Ἄγ. Νικόλαο. Ἐντὶ ὅμως νὰ στείλουν δυὸ προκρίτους, ὅπως ἐζητοῦσεν ἐκεῖνος, τοῦ ἔστειλαν μονάχα ὀλοσφράγιστον. Ὡς πρὸς τὴν δευτέρη τώρα παραγγελία τοῦ ἴδιου τοῦ σερασκέρη, γιὰ νὰ κατεβοῦν μέσα σὲ 4 ὥρες στὴ Ἰ. Μ. τῶν Ἰβήρων, ὅπου θὰ πῆγαιναν δυὸ καράβια, εἶναι βέβαιο, πὼς κανεὶς δὲν κατέβηκεν ἀπὸ τὴν Ἰ. Κοινοτήτα. Ἀλλὰ οὔτε καὶ κάνουν λόγο καθόλου στὸ γράμμα τοὺς πρὸς τὸν σερασκέρη. Ἐν ἐπῆγαν ὅμως τὰ δυὸ καράβια καὶ τὶ ἀκριβῶς συνέβη, δὲν ἔχομεν θετικὰς πληροφορίες.

Ὁ Γ. Παχώμιος στὴν Ἱστορία τῆς Ἰ. Μ. Ἐσφιγμένου γράφει¹ ὅτι «Τμημα στρατοῦ, μεταβὰν διὰ θαλάσσης εἰς ὄρμον Ἰβήρων, ἐπυροβολήθη ὑπὸ τοῦ φρουράρχου Καρυῶν Χαρίση καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ἱερισσό», μήπως ὅμως πρόκειται γιὰ τὸν ὄρμον τοῦ Ξηροποτάμου, ὅπου εἶδαμεν τί γίνηκε; Ἡ, ἅμα ἔμαθεν ὁ Χαρίσης, ὅτι θὰ πῆγαιναν δυὸ καράβια στὴν Ἰ. Μ. Ἰβήρων, ἔσπευσε ξανά ἀπὸ τὴν Ἰ. Μ. Ξηροποτάμου καὶ ἐχτύπησε καὶ ἐκεῖ τουρκικὴ βάρκα, πὸν ἤθελε νὰ προσεγγίση στὴν παραλία, κοντὰ στὴ Μονή; Δυστυχῶς δὲν ἔχομε τὴν πηγὴ, ἀπ' ὅπου πῆρην, ὅσα γράφει ὁ Γ. Παχώμιος, ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ ἀποφανθοῦμεν ὀριστικά. Σὲ ὑστερόγραφον ὅμως ἐπιστολῆς τῶν Βατοπαιδινῶν Ἀντιπροσώπων πρὸς τοὺς Βατοπαιδινούς σημειώνεται²: «Περὶ τῶν Τούρκων ὅς εὐρίσκωντο εἰς τῶν Ἰβήρων τρεῖς ἔβαλαν φωτιά διὰ νὰ κάψουν τὸ μοναστήρι ληπῶν προσέχεται». Τὶ ἀκριβῶς ὅμως συνέβη δὲν διευκρινίζεται οὔτε μ' αὐτά.

Πάντως κάτι θὰ ἔγινε στὴ Μονὴ Ἰβήρων, γιατί καὶ ὁ καϊμακάμης καὶ ὁ ὑγειονόμος καὶ οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι, πὸν βρίσκονταν ἐκεῖ, μετεφέρθησαν ἀπὸ τὴς 13 τοῦ Μάη σὲ ἄλλες Μονές³, ὕστερα ἀπὸ ἀπόφαση τῆς

1. ἐ. ἀ. σελ. 1323.

2. Ἰδ. παράρτ. ἀρ. 43. Διατηρεῖται ἡ ὀρθογραφία.

3. Οἱ Παντοκρατορινοὶ τὴν ἴδια μέρα — 13 Μαΐου — γράφουν τοὺς Βατοπαιδινούς (Α. Β. 12/100) «... Κατὰ τὴν ἐγκρισιν τῆς Ἱερᾶς Κοινῆς Συνάξεως μετετέθησαν οἱ ἐν τῇ τῶν Ἰβηρῶν Ὀθωμανοὶ, ὁ μὲν ἐνδοξότατος καϊμακάμης μετὰ τινῶν εἰς τὴν τοῦ Κουτλουμουσίου, οἱ λοιποὶ δὲ ἐν τοῖς λοιποῖς Ἱεροῖς Μοναστηρίοις. Χθὲς δὲ ἐστάλη παρὰ τῶν ἁγίων Ἰβηριτῶν διὰ τῆς λέμβου των ὁ Ὁμὲρ ἁγὰς εἰς τὴν ἡμετέραν Μονήν. Καὶ σήμερον δὲ πέμπομεν παρομοίως τὸν Ὁμὲρ ἁγὰν πρὸς τὴν ὑμετέραν Ἱερὰν Μονήν διὰ τῆς ὑμετέρας λέμβου καὶ ἀνθρώπους μας, μὲ τοὺς

Ἰ. Κοινότητος τῆς 12 ἰ. μ. Ὡστε ἂν ἔγινε κάτι, θὰ ἔγινε τὴν ἴδια μέρα, πού παρουσιάσθηκε μὲ τὸ «Περσοῦδ» ὁ σερασκέρης στὰ νερά τῆς Ἰ. Μ. Ξηροποτάμου.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἔνα εἶναι βέβαιο, ὅτι ὁ ἐρχομὸς τοῦ σερασκέρη μὲ νέες δυνάμεις δὲν ἄφηνε πιά καμιὰν ἀμφιβολία, οὔτε στοὺς Ἄγιορεῖτες, οὔτε καὶ στὸν Καρατάσο, ὅτι δὲν ἦταν μακριὰ ἡ ἡμέρα, πού οἱ Τοῦρκοι θὰ χτυποῦσαν τὸν Καρατάσο στὴν Κουμίτσα. Καὶ οἱ Ἄγιορεῖτες δὲν ἀνησυχοῦσαν λίγο, γιὰ τὸ τί θὰ ἀκολουθοῦσεν μετὰ τὴν ἐπίθεση αὐτῆ. Γιατί, μὲ τὴ μεγάλη διαφορὰ τῶν δυνάμεων τῶν δύο ἀντιπάλων καὶ ἔτσι πού καὶ ἡ Κουμίτσα δὲν ἦταν φυσικὰ ὀχυρὴ, ἔβλεπαν καθαρά, πὼς δὲν θὰ μπορούσαν νὰ κρατηθοῦν ἐκεῖ οἱ ἄνδρες τοῦ Καρατάσου, ἀλλὰ θὰ ἀναγκάζονταν νὰ ἀποτραβηθοῦν πρὸς τὴ Μ. Βίγλα. Δὲν θὰ ἔμπαιναν ὅμως τότε καὶ οἱ Τοῦρκοι στὸ Ἄγ. Ὄρος; Καὶ τί θὰ γινόταν τότε ἐκεῖ; Ἄν πολεμοῦσαν ἀνάμεσα στὶς Μονές, τὶς Σκῆτες καὶ τὰ Κελλιά, δὲν θὰ μετεβάλλετο σὲ «γῆς Μαδιὰμ» ὅλο τὸ Ἄγ. Ὄρος;

Ἄρχισαν λοιπὸν νὰ σκέπτονται πολὺ σοβαρὰ πιά, αὐτὸ πού ἀπὸ τόσον καιρὸ τοὺς ἀπασχολοῦσε, τί πρέπει νὰ κάμουν, ὅταν θὰ μποῦν οἱ Τοῦρκοι;

Μὲ μιὰ τέτοια προοπτικὴ φυσικὸ ἦταν ὅτι οἱ Βατοπαιδινοὶ δὲ δέχθηκαν νὰ δανείσουν τὰ 1000 ὀλλανδοβασιλικά, πού τοὺς εἶχε ζητήσῃ ἡ Ἰ. Κοινότης. «Οἱ ἐν Καραῖς ἀδελφοὶ» Βατοπαιδινοὶ γράφουν στὶς 14 Μαΐου ἰ. ἔ': «Ἐξενίσθησαν καὶ περὶ τοῦ ζητουμένου δανείου ἡ Ἱερά Σύναξις, διὰ τὸ δάνειον ὅπου μᾶς ἐζήτησαν καὶ ἔγραψαν εἰς τῶν Ἰβήρων, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὡς φαίνεται θὰ ἀποτύχουν. Ἐὰν δὲ ἀποτύχουν καὶ ἀπὸ Ἰβήρων πρόκειται νὰ καταβληθῇ ἔρρανος παρὰ πάντων τῶν Μοναστηρίων. Καὶ εἰς αὐτὸ πάλιν ζητοῦμεν τὴν ὀδηγίαν τῆς. (τῆς πανοσιότητός σας)». Ὡστε, ἐνῶ οἱ Βατοπαιδινοὶ διστάζουν, στὴν Ἰ. Σύναξη εἶναι ἀποφασισμένοι μὲ κάθε τρόπο νὰ βροῦν χρήματα, ἀσφαλῶς γιὰ τὸν Καρατάσο. Οἱ ἀνησυχίες ὅμως τῶν Ἄγιορειτῶν δὲν μπορούν νὰ συγκριθοῦν μὲ τὴν ἀγωνία τοῦ Καρατάσου. Πληροφορημένος καὶ ἐκείνος γιὰ τὶς συγκεντρώσεις τῶν Τούρκων γύρω ἀπὸ τὴν Κουμίτσα καὶ ξέροντας τὶς ἀδυναμίες του, προσπαθεῖ νὰ ἐλαττώσῃ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο τὴ μεγάλη διαφορὰ τῶν δυνάμεων τῶν ἀντιπάλων του καὶ τῶν δικῶν του.

ὁποῖους περιμένομεν τὴν ἀδελφικὴν ὑμῶν ἔγγραφον ἀπάντησιν πρὸς ἀσφάλειάν μας...». Τὴν ἄλλη μέρα ὅμως, 14 Μαΐου, «οἱ ἐν Καραῖς ἀδελφοὶ» γράφουν στοὺς Βατοπαιδινούς: «Περὶ τοῦ Ὁμῆρ ἀγᾶ, ἐὰν ἔχη σκοπὸν νὰ καθήσῃ εἰς τὸ ἐδικόν μας μοναστήρι, πρέπει νὰ ἀπέλθῃ ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο εἰς τὸν Παντοκράτορα μὲ τὴν ἰδίαν βάρκαν, καθ' ἃ διετάχθησαν...». (ἰδ. παράρτ. ἀρ. 44).

1. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 44.

Ο ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΑΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΟΛΥΓΥΡΟΝ;

Ὡς εἶναι γνωστόν, ὁ μέγας πατριώτης καὶ τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους μέγας ἐπίσης εὐεργέτης Ἑμμαν. Παπάς, περὶ τὰ τέλη τοῦ Μαρτίου τοῦ 1821, ἦλθεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος τὸ διατηροῦν ἐπὶ χιλιετηρίδα ὄλην τὸν βυζαντινὸν αὐτοῦ χαρακτήρα ἀναλλοίωτον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑλληνικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα ἀμείωτα, ἵνα ἐν καιρῷ εὐθέτω χρησιμοποίησῃ τοῦτο ὡς ὀρμητήριον τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ τοῦ Γένους ἀγώνος ἐν τῇ Μακεδονίᾳ.

Τὸ πραξικόπημα ὅμως τοῦ Πολυγύρου τῆς 17 Μαΐου 1821 κατὰ τῶν ἐν αὐτῷ τουρκικῶν Ἀρχῶν ἐπετάχυνε τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Χαλκιδικῇ. Οἱ ἐπαναστάται ὑπὸ δύο φάλαγγας, ἢ μία ἐκ τῆς βορείου Χαλκιδικῆς ὑπὸ τὸν Ἑμμαν. Παπᾶν, τὸν Δουμπιώτην καὶ τὸν Κασσανδρινὸν Ἀναστάσιον Χυμευτόν, ἢ δὲ ἑτέρα ἐκ τῆς νοτίου Χαλκιδικῆς ὑπὸ τὸν Στάμον Χάψαν¹, Κασσανδρινόν, νικηφόρως προελαύνουσαι συγκλίνουν πρὸς τὴν μακεδονικὴν πρωτεύουσαν, τὴν περιμάχητον Θεσσαλονίκην, μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν θραύσιν τῶν ἀλύσεων τῆς δουλείας, μὲ τὰς ὁποίας ἐπὶ τετρακόσια ὄλα ἔτη ἦτο δεμένη, καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς. Ὁ Ἑμμαν. Παπάς πρὸς εὐχερεστέραν ἐπίτευξιν τοῦ ποθομένου, δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ ὑπὸ ἡμ. 6 - 6 - 1821 πρὸς τὸν Ὑδραῖον Ναύαρχον ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΗΝ ΤΟΜΠΑΖΗΝ εἶχε ζητήσῃ τὴν ταυτόχρονον καὶ ἐκ θαλάσσης ἐπίθεσιν. Εἰς ἑτέραν δὲ ἀπαντητικὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Τομπάζην ἐπιμένει εἰς τὴν ταυτόχρονον ἐπίθεσιν καὶ καλεῖ τοῦτον πρὸς συνάντησιν εἰς τὸν Πολύγυρον, εἰς ὃν ἐσκόπει, ὡς εἰκάζεται, νὰ ἐγκατασταθῇ. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἡμερομ. 6 - 6 - 1821, εὐρισκομένη εἰς τὸ ἀρχεῖον Ὑδρας ἔχει ὡς ἐξῆς:

κύριε Γιακουμάκη Χαίρειν.

«Φιλογενέστατε Ἐπιστάτα τοῦ Ἑλληνικοῦ Στόλου,

Κατὰ ταύτην ἐλάβομεν τὴν ἀδελφικὴν σου πρὸς ἡμᾶς ἐπιστολὴν διὰ τοῦ ἡμετέρου καπετὰν Ρήγα, δι' ἧς ἐβεβαιώθημεν τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἔνθερμον ζῆλον σου. Εἶδομεν πρὸς τούτοις καὶ ὅσα περὶ τῆς ζητήσεως ἡμῶν τῶν καραβίων ἰδιαίτερος μᾶς ἀποκρίνεσθε, περὶ τῶν ὁποίων σὰς λέγομεν, ὅτι εἰ μὲν εἰσέτι κατὰ τὸν λόγον σας τὰ καράβια τὰ Ὄθωμανικὰ δὲν εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ διὰ τοῦτο καθὼς ἐπληρορήθημεν, δὲν ἐκπληροῖτε τὴν αἵτησίν μας, τὸ πρᾶγμα δὲν

¹ Περὶ τοῦ Σ. Χάψα καὶ Ἀ. Χυμευτοῦ ἰδὲ πλείνα ἐν Π. Στάμου, Ἡ ἡρωϊκὴ Κασσάνδρα ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, σελ. 61 καὶ 69.

πρέπει νὰ σταθῆ μέχρι τούτου· καθ' ὅτι ἡμεῖς μὲ τὰς στρατιωτικὰς μας δυνάμεις εἴμεθα σχεδὸν ἔξω τοῦ τείχους τῆς Θεσσαλονίκης, ὅθεν δὲν πρέπει νὰ περιμένετε μήτε ἡ φιλογενεῖά σας εἰς τὸ νὰ προφθάσῃτε διὰ θαλάσσης, ἂν ὅπωςδὴποτε καὶ ἀκολουθήσῃ τὸ πρᾶγμα αὐτοῦ· διότι κοντὰ ὅπου κινδυνεύουν τόσαι ψυχαὶ ἀδελφῶν μας χριστιανῶν μέσα εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, εἶναι ὑποψία μήπως ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἐξέλθωσι βάρβαροι πολλοί, καὶ μᾶς προξενήσωσι φθορὰν καὶ ζημίαν εἰς τὸν στρατόν μας· ὅθεν μὴ παραβλέπετε τὴν αἴτησίν μας ὡς ἀναγκαίαν, ἀλλὰ παρευθὺς μὲ γενναιότητα κινήσατε ὁμοῦ μὲ τὸν ἐπιφέροντα τὸ παρόν μας καπετὰν Νικόλα, μὲ τὴν ναυτικὴν σας δύναμιν καὶ προφθάσατε ὅσον τάχιστα σεῖς ἀπὸ θαλάσσης, ἡμεῖς δὲ διὰ ξηρᾶς καθὼς εὐρισκόμεθα νὰ ἐκπληρώσωμεν τὸ πρὸς τὴν πατρίδα χρέος μας καὶ νὰ καταδικάσωμεν τὸν κοινὸν καὶ ἀπάνθρωπον ἐχθρὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους· τὸ πρᾶγμα εἶναι κοινὸν καὶ ὅπου τοὺς προλάβει πρωτύτερα δὲν προξενεῖ κατηγορίαν τινὰ εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος, καθ' ὅτι ὅλοι εἶναι ἀδελφοί μας, ὅλοι πάσχουν καὶ πρέπει νὰ προσπαθῶμεν δυνάμενοι νὰ τοὺς ἐλευθερώσωμεν.

Οὕτω, ἀγαπητοὶ φίλοι τῆς πατρίδος, μὴν παραβλέψητε τὴν ζήτησίν μας· ἀλλὰ προθυμοποιηθῆτε εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην ὡς εἰς φωνὴν τῆς πατρίδος, διὰ νὰ ἐκπληρώσωμεν τὸ πρὸς αὐτὴν υἱικὸν μας χρέος.

Ἐγχαίετε

1821 Ἰουνίου 6

Ὁ ἀρχηγὸς καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς Μακεδονίας

ΕΜΜ. ΠΑΠΠΑΣ

Μὲ τὸν ἴδιον θέλετε ἔλθει ἐρχόμενοι πρῶτον πρὸς ἀντάμωσίν μας εἰς τὸν Πολύγυρον.

Ἄν δὲ τὸ ἐναντίον καὶ δὲν εἰσακουσθῶμεν, ὅπερ μὴ γένοιτο τούλάχιστον πρέπει νὰ μᾶς στείλετε κἂν ἕξ καράβια, διότι τὸ γένος μας εὐρίσκεται εἰς ἀθλίαν κατάστασιν».

Ἡ δυσμενὴς ὁμως διὰ τοὺς Ἐπαναστάτας ἐξέλιξις τῶν γεγονότων, ἡ θυσία τοῦ Καπετὰν Χάψα, μετὰ ἕξ μόλις ἡμέρας, πρὸ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς ἀγίας Ἀναστασίας καὶ ἡ πυρπόλησις τοῦ Πολυγύρου ὑπὸ τῶν Τούρκων δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν «Ἀρχηγὸν καὶ Ὑπερασπιστὴν τῆς Μακεδονίας» νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸ Ἐπιτελεῖον αὐτοῦ εἰς τούτον, ἀλλ' εἰς τὸ ἐν τῇ Κασσάνδρᾳ Μετόχιον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Παύλου, ἔνθα ἐπὶ ἐξάμηνον ὑπερανθρώπως ἠγωνίσθη, φέρων ὄλον τὸ βάρος τοῦ ἀγῶνος ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγάλην ἐκ τούτου τιμὴν.

Μετὰ τὸν «χαλασμόν» τῆς Κασσάνδρας μεταβαίνων εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν, ἐνῶ παρέπλεε τὸν Καφηρέα, ἀπῆλθε τῶν ἐγκοσμίων περίλυπος, ὡς μὴ ἰδὼν τὸν πόθον αὐτοῦ ἐκπληρωθέντα, τὴν Μα-

κεδονίαν ἐλευθέραν, ἀλλὰ μὲ ἤρεμον τὴν συνείδησιν, ὅτι ἐπετέλεσεν εἰς τὸ ἀκέραιον τὸ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Πατρίδα καθήκον αὐτοῦ.

Τὰ σπέρματα ὅμως τῆς ἐλευθερίας, ἅτινα ἔσπειρεν, ἐβλάστησαν θραδύτερον καὶ ἤδη ἡ Μακεδονία καὶ ὁ Πολύγυρος, εἰς ὃν ἀνέμενε νὰ συναντήσῃ τὸν Ὑδραῖον Ναύαρχον Τομπάζην, εἶναι ἐλεύθερος, χάρις εἰς τὴν θυσίαν αὐτοῦ καὶ τῶν συμπολεμιστῶν τούτου.

Ἀξιότιμε Κύριε Πρόεδρε

Μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον διάβασα, ὅπως πάντοτε, τὸ τελευταῖο τεῦχος τῶν «Χρονικῶν τῆς Χαλκιδικῆς». Ὡς πρὸς τὴν ἐργασία τοῦ κ. Ἰ. Μαμαλάκη, «Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δ. Τσάμη Καρατάσου στὴ Χαλκιδικὴ τὸ 1854», θὰ ἤθελα νὰ σταθῶ μόνον σ' ἓνα σημεῖο της, ἀναφερόμενο σὲ μιὰ παρατήρησή του ἢ μᾶλλον διόρθωση γραφῆς τοῦ γαλλικοῦ κειμένου τοῦ προξένου τῆς Γαλλίας στὴ Θεσσαλονίκη, τὸ ὁποῖο εἶχα δημοσιεύσει παλαιότερα στὸν 7ο τόμο τῆς «Ἐπιστ. Ἐπετ. τῆς Φιλολογ. Σχολῆς» τοῦ Πανεπιστημίου μας.

Στὴ σελίδα λοιπὸν 165 ὑποσ. 1 τῆς μελέτης τοῦ κ. Μαμαλάκη, ἐκεῖ ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ δράση τοῦ γαλλικοῦ πολεμικοῦ «*Héron*», γράφει: «θὰ εἶναι *Hiéron* καὶ διαβάστηκε *Héron* ἀπὸ τὸν κ. Βακαλόπουλο».

Εἶναι λυπηρό, ὅτι ὁ κ. Μαμαλάκης δὲν θέλησε κἄν νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ὑπόθεσίν του προστρέχοντας στὸ Σπουδαστήριον τῆς Νεωτ. Ἑλλάδος καὶ ζητῶντας τὶς φωτογραφίες τῶν ἐγγράφων. Θὰ ἀπέφευγε τότε νὰ σημειώσῃ τὴν ἀστήρικτὴν αὐτῆ γνώμη, γιὰ τὴν θὰ ἔβλεπε, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ πολεμικοῦ εἶναι πολὺ καθαρὰ καὶ παντοῦ «*Héron*» καὶ ὄχι «*Hiéron*». Ἄλλὰ καὶ ἂν προσέτρεχε στὸ Larousse πάλι θ' ἀπέφευγε τὸ σφάλμα τοῦ αὐτοῦ, γιὰ τὴν θὰ ἔβλεπε ὅτι «*Héron*» στὰ γαλλικὰ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Ἡρώου, τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδρινοῦ μαθηματικοῦ, τὸν ὁποῖο τιμοῦσαν οἱ Γάλλοι καὶ ὄχι τὸν Ἱέρωνα.

Ἄκόμη γιὰ λόγους μεθόδου θὰ ἔπρεπε ἢ ὑποσημείωση τοῦ κ. Μαμαλάκη νὰ τεθῆ στὴ σελίδα 161, ὅπου γιὰ πρώτη φορὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομα «*Héron*».

Σᾶς εὐχαριστῶ πολὺ γιὰ τὴ φιλοξενία
Μὲ τιμὴ
Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΑΦΥΤΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΑΠΟΙΚΙΕΣ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 7^{ΟΝ} - 4^{ΟΝ} Π.Χ. ΑΙΩΝΑ

Ἡ ἴδρυση τῆς ἀρχαίας Ἀθύτου ἀνάγεται στὰ ἀρχαῖκὰ χρόνια, ἴσως καὶ πιὸ παλιὰ ἀκόμη καὶ ἀναφέρεται μὲ τὸ ὄνομα Ἄ φ υ τ ι ς.

Γιὰ τὴν καταγωγή τῶν πρώτων κατοίκων δὲν κατόρθωσα νὰ βρῶ τίποτε σχεδόν, γιατί δὲν ὑπάρχει καμμιά ιδιαίτερη μελέτη γιὰ τὴν Ἀθυτο. Ἀναγκαστικὰ λοιπὸν κατέφυγα σ' ὅ,τι ὑπάρχει γιὰ τὴν χερσόνησο τῆς Κασσάνδρας καὶ γενικὰ γιὰ ὀλόκληρη τὴ Χαλκιδική, ποὺ δυστυχῶς κι αὐτὰ εἶναι ἐλάχιστα.

Ἀρχικὰ ἡ χερσόνησος τῆς Χαλκιδικῆς¹ ἦταν κατοικημένη ἀπὸ Θρακικὲς καὶ Πελασγικὲς φυλές. Αὐτὸ μᾶς τὸ μαρτυροῦν τὰ ὀνόματα διαφόρων περιοχῶν, ὅπως Βοττική, Κροσσαία καὶ ἄλλα, καθὼς καὶ τὰ ὀνόματα διαφόρων πόλεων, ποὺ εἶναι παρμένα ἀπὸ τὸ Θρακικὸ λεξιλόγιο. Ἀκόμα καὶ ἡ Ὀλυνθος τὸ 479 π.Χ. θρискόταν στὴν ἐξουσία τῶν Βοττιαίων. Περισσότερο κρατήθηκαν οἱ Προέλληνες στὴν τραχειὰ καὶ δασωμένη Ἀκτὴ². Σ' αὐτὴ κατὰ τὸν Θουκυδίδη (4, 109) ὑπῆρχαν μικρὰ πολισμοὶ βαρβάρων καὶ ἡμιβαρβάρων. Στὴ χερσόνησο αὐτὴ διατηροῦνται ἀκόμα οἱ πρώτοι κάτοικοι, ὅταν κατὰ τὸν 8ον π. Χ. αἰῶνα, οἱ Χαλκιδεῖς καὶ Ἐρετριεῖς ἀπὸ τὴν Εὐβοία ἐγκατάστησαν ἓνα ἀρκετὰ μεγάλο ἀριθμὸ ἀπὸ μικρὲς ἀποικίες, καθὼς ἐπίσης καὶ κατὰ τὸν 6ον π.Χ. αἰῶνα ἄποικοι ἀπὸ τὸ νησι Ἄνδρο ἐγκαταστάθηκαν στὴν ἴδια χερσόνησο καὶ ἔκτισαν τὴν πόλη Σάνη, στὸ μέρος ἐκεῖνο ὅπου ἀργότερα ὁ Ξέρξης ἔκοψε τὴ χερσόνησο, γιὰ νὰ περάσῃ τὸ στόλο του. Γιὰ τὴν πόλη αὐτὴ καθὼς καὶ γιὰ τὶς ὑπόλοιπες τῆς χερσονήσου, δηλαδὴ Θύσσον, Κλεωνάς, Ἀκροθῶους, Ὀλόφυξον καὶ Δίον μᾶς λέει ὁ Θουκυδίδης στὸ 4, 109, ὅτι κατοικοῦνταν ἀπὸ ἀνάμεικτο πληθυσμὸ, ποὺ γνώριζε τὴ βαρβαρική καὶ τὴν Ἑλληνική γλῶσσα καὶ ὅτι μάλλον λίγα Χαλκιδικὰ στοιχεῖα ὑπῆρχαν καὶ τὸ βασικὸ στοιχεῖο τὸ ἀποτελοῦσαν οἱ Πελασγοί. Γενικὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι μὲ τὸ βραδὺ καὶ ὄχι τόσο πυκνὸ ἀποικισμὸ στὴν περιοχὴ αὐτὴ, ἡ χερσόνησος τῆς Χαλκιδικῆς, παρ' ὅλο ποὺ ἀνάδειξε μερικὲς κατὰ καιροὺς ἰσχυρὲς πόλεις, ἢ συμμετοχὴ τῆς στὸν καθαυτὸ Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ ἦταν μικρὴ.

Γιὰ τὶς πόλεις τῆς Παλλήνης³ ἀναφέρεται, ὅτι μετὰ τὴν ἀποτυχία τῶν Περσῶν στὴ νότια Ἑλλάδα τὸ 480 π.Χ. ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῶν

1. Βλ. Ἐγκυκλοπαιδεία Pauli - Wissowa, τόμ. 3ος, σελ. 2070 - 76.

2. Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὀρους.

3. Ἀρχαία ὀνομασία τῆς Χερσονήσου Κασσάνδρας.

Περσών, στους οποίους προηγουμένως είχαν ύποταχθή. Γι' αυτό ο 'Αρτάβαζος που συνώδευε τον Ξέρξη, έξεστράτευσε έναντίον τής Ποτειδαίας και τής 'Ολύνθου, κατέλαβε τήν 'Ολυνθον και άφού έξώντωσε τους κατοίκους, τήν παράδωσε σε κάποιον Κριτόβουλο από τήν Τορώνη⁴.

Στά έπόμενα χρόνια μέχρι τό 384 π.Χ., που καταστράφηκε ή 'Ολυνθος και μαζί της ύποδουλώθηκαν όλες οι πόλεις τής Χαλκιδικής στο Φίλιππο, οι 'Αθηναίοι και οι Σπαρτιάτες διεκδίκησαν διαδοχικά τή συμμαχία τών πόλεων τής χερσονήσου, και είναι γνωστοί οι άγώνες που έγιναν γύρω από τήν Ποτειδαία κατά τά πρώτα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου. Με τήν καταστροφή τής 'Ολύνθου και τον άνδραποδισμό τών κατοίκων της, όλες οι άλλες πόλεις έχασαν τή σημασία τους. 'Απ' αυτό έξηγείται τό ό,τι τόσο λίγα τοπωνύμια μοιάζουν με τά άρχαία άν και ή χερσόνησος έμεινε πάντα 'Ελληνική.

'Ολ' αυτά θέβια είναι στοιχεία, που άφορούν όλόκληρη τή χερσόνησο τής Χαλκιδικής. 'Αλλά μια και ή άρχαία "Αφυτις άποτελούσε τμήμα της, πρέπει κι' αυτή ν' άκολουθήσε τήν ίδια τύχη. Γι' αυτό πρέπει νά θεωρήσουμε τους σημερινούς κατοίκους άπόγονους εκείνων τών πρώτων άποίκων Χαλκιδέων και 'Ερετριών τής Εύβοίας, άφού άλλωστε δέν αναφέρεται καμμιά άλλη έγκατάσταση άλλων άποίκων στα παλιά και νεώτερα χρόνια.

ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΛΗΣ

Τήν άρχαία πόλη ό Στέφανος ό Βυζάντιος τήν αναφέρει με τά όνόματα, 'Αφύτη, 'Αφυτις, 'Αφυτος. Τό σημερινό όνομα 'Αθυτος είναι τό ίδιο σχεδόν με τό άρχαίο, αλλά με κάποια παραλλαγή. 'Η διαφορά είναι ότι άντί του άρχαίου φ έχουμε θ, φαινόμενο που στέκεται και έξηγείται γλωσσολογικά⁵. Τό όνομά της κατά τό Στέφανο Βυζάντιο τό πήρε «άπό 'Αφύτου τινός έγχωρίου». Τί ήταν αυτός και για ποιο λόγο έδωσε τό όνομά του στην πόλη, δέν ξέρομε τίποτε. Πολλοί άρχαίοι συγγραφείς τήν αναφέρουν καθώς και τά νομίσματά της που έχουν σωθή. 'Επίσης κάτι που ένισχύει τή γνώμη αυτή, είναι ότι και οι σημερινοί κάτοικοι, όταν θέλουν νά δηλώσουν τον τόπο καταγωγής των, δέν λένε 'Αθυτιώτες, αλλά 'Αφυτιώτες, πράγμα που δείχνει καθαρά, ότι κρατούν τήν παλιά εκείνη όνομασία. Αυτό ένισχύει και τήν άποψη, ότι ή ζωή στο χωριό δέν σταμάτησε σχεδόν ποτέ, αλλά κατοικείται συνέχεια από τά άρχαία προχριστιανικά χρόνια μέχρι σήμερα.

4. 'Αρχαία πόλη τής Χαλκιδικής στη χερσόνησο τής Σιθωνίας, από τήν όποια πήρε και ό κόλπος τό όνομα Τορωναίος.

5. Βλ. 'Αθηνά 45 σελ. 341 : θουμιάζω άντί άφομιάζω, γιοθύρι άντί γιοφύρι, βλ. Παντελίδη, Φωνητική 39.

ΑΙΤΙΑ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΛΗΣ

Τὸ σπουδαιότερο αἶτιο εἶναι νομίζω ἡ ἀπὸ τῆ φύση ὀχυρότητα τοῦ τόπου, παράγων πολὺ σημαντικὸς γιὰ τὴν ἴδρυση μιᾶς ἀποικίας στοὺς ἀρχαίους προχριστιανικοὺς χρόνους. Ὁ ἀπόκρημνος βράχος ἀπὸ τῆ πλευρὰ τῆς θάλασσας μ' ἓνα ἀπλὸ τεῖχος θὰ τὴν ἔκανε ἀπρόσβλητη ἀπὸ τὶς θαλάσσιες ἐπιθέσεις. Ἐπίσης ἡ μικρὴ σημερινὴ λίμνη⁶ ποὺ βρίσκεται μόλις ἑκατὸ μέτρα ἀπὸ τῆ θάλασσα κάτω ἀπὸ τὸ βράχο, θὰ ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἓνας μικρὸς ὄρμος καὶ ἓνα μικρὸ φυσικὸ λιμάνι, κατάλληλο γιὰ τὴν προσόρμηση πλοίων. Ὅλ' αὐτὰ μαζὶ μὲ τὴν εὐφορία τοῦ ἐδάφους, τὰ δάση καὶ τὶς πηγές μὲ τὸ ἄφθονο νερό, ἦταν ἀρκετὰ νὰ προσελκύσουν τοὺς ἀποίκους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

ΠΡΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

Ὅπως ἀναφέραμε, ἡ ἀρχαία Ἄφυτις ἦταν ἀποικία τῆς Ἑρέτριας, πότε ὁμως ἀκριβῶς ἀποικίσθη δὲν ξέρουμε. Πάντως τὴν ἴδια ἐποχὴ, ποὺ Χαλκιδεῖς καὶ Ἑρετριεῖς ἀπὸ τὴν Εὐβοία ἐγκατέστησαν ἓνα ἀρκετὰ μεγάλο ἀριθμὸ ἀποικιῶν στὰ παράλια τῆς Χαλκιδικῆς.

Βρισκόταν στὴν ἴδια θέση, ποὺ βρίσκεται τὸ σημερινὸ χωριό, νοτιώτερα ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ποτεΐδαια. Πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς τὴ θεωροῦν σπουδαία γιὰ τὸ μαντεῖο τοῦ Ἄμμωνα Δία καὶ τὸ ναὸ τοῦ Διονύσου.

Ἐμεινε ἐλεύθερη μέχρι τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξη, ὅταν ἐκεῖνος παραπλέοντας τὴ Χαλκιδικὴ μάζευε στρατὸ καὶ ἔπαιρνε πλοῖα ἀπὸ τὶς παραλιακὲς πόλεις. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο⁷ ἡ Ἄφυτις μὲ τὴν Ποτεΐδαια.

Μετὰ τὴ νίκη στὴ Σαλαμίνα καὶ τὴν ἀποχώρηση τῶν Περσῶν ἐπαναστάτησε μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες πόλεις τῆς Παλλήνης⁸ καὶ ἔγινε μέλος τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας καὶ πλήρωνε στὸ ταμεῖο τῆς Δήλου τρία τάλαντα τὸ χρόνο. Ἀργότερα κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο καὶ τὴν πολιορκία τῆς Ποτεΐδαιας, ὁ Φορμίωνας στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ ἀντικαταστάτης τοῦ Καλλία, ἀφοῦ ἀποβιβάστηκε στὴν Ἄφυτη μὲ χίλιους ἑξακοσίους Ἀθηναίους ὀπλίτες, βάδισε κατὰ τῆς Ποτεΐδαιας καταστρέφοντας τὰ δένδρα ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ περνοῦσε⁹.

6. Ἡ λίμνη αὐτὴ πρὶν ἓνα μῆνα περίπου ἀποξηράνθηκε.

7. Ἡρόδοτος 7, 123. «Ὁ δὲ ναυτικὸς στρατὸς ὁ Ξέρξω ἐντεῦθεν νέας τε καὶ στρατιὴν παρελάμβανε ἐκ Ποτιδαίης καὶ Ἀφύτιος».

8. Ἡρόδοτος 8, 26. «Οἱ γὰρ Ποτιδαῖηται, ὡς βασιλεὺς παρεξελθάκεε καὶ ὁ ναυτικὸς τοῖσι Πέρσησι οἰχώκεε φεύγων ἐκ τῆς Σαλαμίνοσ ἐκ τοῦ φανεροῦ ἀπέστασαν ἀπὸ τῶν βαρβάρων, ὡς δὲ καὶ οἱ ἄλλοι οἱ τῆς Παλλήνης ἔχοντες».

9. Θουκυδίδης 1, 64. «... ὃς ἀφικόμενος εἰς τὴν Παλλήνην καὶ ἐξ Ἀφύτιος

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἐπειδὴ ἦταν σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, πολιορκεῖται ἀπὸ τὸ Λύσανδρο στρατηγὸ τῶν Πελοποννησίων, ἀλλ' αὐτὸς ἔλυσε τὴν πολιορκία κατὰ προτροπὴ τοῦ Ἀμμωνα Δία, ποὺ παρουσιάστηκε στὸν ὕπνου του¹⁰.

Φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε μαντεῖον τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, ποὺ ὅπως λέγει ὁ Πausanias 3, 18, 3 τιμοῦσαν «οἱ Ἀφυταῖοι οὐδὲν ἤσσαν ἢ οἱ Ἀμφώνιοι Λιβύων». Ἐπίσης ὑπῆρχε καὶ ναὸς τοῦ Διονύσου σ' ἓνα τόπο μὲ πολλὰ νερὰ καὶ σκιερὰ δένδρα. Στὸ ναὸ αὐτὸ μεταφέρθηκε σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία τοῦ ὁ Σπαρτιάτης βασιλιάς Ἀγησίπολις, ὅταν τὸ 381 π. Χ. πολεμοῦσε ἐναντίον τῆς Ὀλύμπου καί, ἐνῶ βρισκόταν στὴν Τορώνη, ἀρρώστησε. Στὴν Ἀφυτὴ ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐβδομάδα ἀπέθανε, καὶ ἀφοῦ τὸν τύλιξαν μὲ μέλι, τὸν ἔφεραν στὴ Σπάρτη, ὅπου θάφτηκε μὲ βασιλικὲς τιμὲς¹¹.

Ἡ Ἀφυτὴς ὑποστηρίζεται, ὅτι καταστράφηκε ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β', μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς. Αὐτὸ ὅμως δὲν φαίνεται καὶ τόσο πιθανό, γιὰτὶ ὁ Στράβων ἀναφέρει ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ ὑπῆρχαν στὴν χερσόνησο τῆς Παλλήνης, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κασσάνδρεια, καὶ τέσσαρες ἄλλες πόλεις μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ Ἀφυτὴς¹².

Ἐπὶ αὐτῆς δὲ καὶ ἡ γνώμη, ποὺ στηρίζεται σὲ χωρίο τοῦ Διόδωρου Σικελιώτη, ὅτι ἂν καταστράφηκε ἀπὸ τὸ Φίλιππο Β', οἱ κάτοικοί της θὰ κατοίκησαν στὴν πόλη Κασσάνδρεια.¹³

Γιὰ νὰ ὑπάρχη ὅμως καὶ ν' ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Στράβωνα ὕστερα ἀπὸ

ὀρμώμενος προσήγαγε τῇ Ποτειδαίᾳ τὸν στρατὸν κατὰ βραχὺ προΐων καὶ κείρων τὴν γῆν».

10. Πausanias 3, 18, 3. «Λέγεται δὲ καὶ Λυσάνδρῳ πολιορκοῦντι Ἀφυτὴν τὴν ἐν τῇ Παλλήνῃ νύκτωρ ἐπιφανέντα Ἀμμωνα προαγορεύειν ὡς ἄμεινον ἐκείνω τε ἔσοιτο καὶ τῇ Λακεδαιμόνι πολέμου πρὸς Ἀφυταίους παυσαμένοις· καὶ οὕτω τὴν πολιορκίαν διέλυσεν ὁ Λύσανδρος καὶ Λακεδαιμονίους τὸν θεὸν σέβειν προήγαγεν ἕς πλέον. Ἀφυταῖοι δὲ τιμῶσιν Ἀμμωνα οὐδὲν ἤσσαν ἢ οἱ Ἀμφώνιοι Λιβύων».

11. Ξενοφῶντος Ἑλληνικά Ε, 3, 19... «Τορώνην δὲ προσβαλὼν εἶλε κατὰ κράτος. Ἐν δὲ τούτοις ὄντα κατὰ θέρους ἀκμὴν καῦμα περιφλεφές λαμβάνει αὐτόν. ὡς δὲ πρόσθεν ἑορακότα τὸ ἐν Ἀφύτει τοῦ Διονύσου ἱερὸν ἔρωσ αὐτόν τοτ' ἔσχε τῶν τε σκιερῶν σκηνημάτων καὶ τῶν λαμπρῶν καὶ ψυχρῶν ὑδάτων. Ἐκομίσθη μὲν οὖν ἐκείσε ἔτι ζῶν, ὅμως μέντοι ἐβδομαῖος ἐφ' οὗ ἔκαμεν ἕξω τοῦ ἱεροῦ ἐτελεύτησε· καὶ ἐκεῖνος μὲν μέλιτι τεθεῖς καὶ κομισθεὶς οἴκαδε ἔτυχε τῆς βασιλικῆς ταφῆς».

12. Στράβων 7, 330, 27. «Ἐχει δὲ πόλεις τέσσαρας Ἀφυτὴν, Μένδην Σκιώνην, Σάνην (τὸ χωρίον αὐτὸ τοῦ Στράβωνος τὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Hoffman στὸ Griechentl 1 p. 118 «In Strayon zeit standem von diesem orte ὄνδρε noch Kassandra Aphytis, Mende, Skione, Sane»).

13. Διόδωρος 15, 72 «Κασσάνδρεια, εἰς ἓν τὰς τε ἐκ τῆς Χερσονήσου πόλεις συνώκισε καὶ τὴν Ποτειδαίαν, ἔτι δὲ τῶν ξυνεγγυς χωρίων οὐκ ὀλίγα».

τριακόσια περίπου χρόνια από της κτίσης της Κασσάνδρειας και τριακόσια σαράντα από της καταστροφής των Χαλκιδικών πόλεων από τον Φίλιππο, φαίνεται ότι ξανακατοικήθηκε και απόδειξη σ' αυτό είναι τα εύρεθέντα νομίσματα της ρωμαϊκής εποχής, που δείχνουν ότι η πόλη εύημερούσε κατά την εποχή εκείνη¹⁴.

Ἀρχαιολογικά εὐρήματα δὲν ἔχουν βρεθῆ σχεδὸν τίποτε, γιατί ἡ ἀρχαιολογική σκαπάνη ἀγνοεῖ συστηματικὰ ὄχι μόνο τὴ μικρὴ Ἔβυτος, ἀλλὰ ὀλόκληρη σχεδὸν τὴ Χαλκιδική.

Προσωπικὰ ἔχω συγκεντρώσει μερικὰ μικρὰ ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα καθῶς καὶ μερικὰ νομίσματα, κι αὐτὰ ὄχι βέβαια ἀπὸ συστηματικὲς ἀνασκαφές, ἀλλὰ ἀπὸ διάφορες ἰδιωτικὲς καὶ κοινοτικὲς ἐργασίες, πού γίνονται στὸ χωριὸ (θεμέλια σπιτιῶν, δρόμους καὶ τελευταῖα τὸ δίκτυο ὑδρεύσεως). Τὰ μικρὰ αὐτὰ ἀγγεῖα εἶναι τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα. Τὸ μικρὸ τους μέγεθος, τὸ χρῶμα, τὸ σχῆμα καὶ τὰ κοσμήματά τους δείχνουν κάποια ἐπίδραση ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν νότιων περιοχῶν, ἀλλὰ καὶ ὅτι στὴν περιοχὴ αὐτὴ δὲν ὑπῆρχαν τεχνίτες ἴσης ἀξίας ἄλλων περιοχῶν.

Τὰ νομίσματά της, πού ἔχουν βρεθῆ, εἶναι χάλκινα καὶ ἀνήκουν σὲ δύο διαφορετικὲς περιόδους. Τὰ πιὸ παλιὰ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 5ου ἕως τὰ μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα, φέρουν ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ τὸ κεφάλι τοῦ Ἄμμωνα Δία με κέρατα κριαριοῦ «κατ' ἐνώπιον», ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲ τὴν ἐπιγραφή ΑΦΥΤΑΙΩΝ ἢ ΑΦΥ καὶ κἀνθαρο ἢ δύο ἀετοὺς ἀντιμέτωπους. Ὁ κἀνθαρος φαίνεται, ὅτι ἔχει κάποια σχέση με τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου.

Τὰ νεώτερα πού ἀνήκουν στὴν Ἑλληνιστικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, φέρουν ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ τὸ κεφάλι τοῦ Ἄμμωνα Δία, ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲ τὴν ἐπιγραφή ΑΦΥΤΑΙ, καθῶς καὶ ἕναν ἀετὸ ἢ δύο ἀντιμέτωπους.

Στὸ ἀνατολικὸ μέρος τοῦ χωριοῦ πρὸς τὴ θάλασσα ὑπάρχει ἕνας ἀπόκρημνος βράχος, πού κατὰ πάσα πιθανότητα θὰ ἦταν ἡ ἀρχαία ἀκρόπολη. Σύμφωνα με μιὰ παλιὰ παράδοση, πού ἐπιζῆ καὶ σήμερα στὸ χωριό, τὸ ὕψωμα αὐτὸ εἶναι τεχνικὸ καὶ τὸ χῶμα κουβαλήθηκε ἀπὸ μιὰ τάφρο πού περιέζωνε τὸ χωριό. Ἡ τάφρος αὐτὴ ὑπάρχει καὶ σήμερα, ἀλλὰ τὸ πλάτος της σὲ μερικὰ μέρη εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο, πού φαίνεται μᾶλλον σὰν φυσικὴ ἀνωμαλία παρὰ τεχνικὸ ἔργο. Αὐτὸ μαζὶ με τὸ βραχῶδες ἔδαφος τοῦ ὕψωματος αὐτοῦ μᾶς κάνει ν' ἀμφιβόλλουμε γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς παράδοσης αὐτῆς.

14. Ὁ Δήμητσας στὴν Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας σελ. 406, παραδέχεται ὅτι καταστράφηκε ἀπὸ τὸν Φίλιππο. Σχετικὰ με τὸ χωριὸ τοῦ Στράβωνα ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Ἀλλὰ τοῦτο λίαν ἀμφίβολόν μοι φαίνεται, ὑπολαμβάνοντι ὅτι ἡ πόλις αὕτη κατεστράφη σὺν ταῖς λοιπαῖς τῆς Χαλκιδικῆς πόλεσιν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου».

Πάντως για να γίνει ένα τέτοιο έργο την εποχή εκείνη και σε μια απομακρυσμένη από το κέντρο περιοχή, αν δεν ήταν ακατόρθωτο, τουλάχιστο θα ήταν πολύ δύσκολο¹⁵.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ

Από την Ρωμαϊκή και την μετέπειτα Βυζαντινή εποχή δεν ήταν δυνατόν να βρεθούν έπαρκή στοιχεία για την αρχαία Αφυτι. Ότι υπήρχε και εύημερουσε κατά τα πρώτα τουλάχιστο Ρωμαϊκά χρόνια είναι αναμφισβήτητο και το αποδεικνύουν τα νομίσματά της, που έχουν σωθή από την εποχή αυτή. Πάντως και κατά τα χρόνια αυτά και κατά τα επόμενα θα ακολουθήσε την ίδια τύχη και θα υπέφερε όλα όσα υπέφερε ή χερσόνησος της Κασσάνδρας και γενικά ολόκληρη ή Χαλκιδική.

Και ασφαλώς δεν θα ήταν άμετοχη στα δεινοπαθήματα της Κασσάνδρας από την περίφημη ληστρική συμμορία των Καταλωνίων, που το 1307 έχοντας ως όρμητήριο την Κασσάνδρα έκαναν επιδρομές και λήστευαν τα γύρω μέρη, φθάνοντας μέχρι την Θεσσαλονίκη¹⁶.

Αλλά ή Κασσάνδρα και γενικά ολόκληρη ή Χαλκιδική έμεινε καθαρά Έλληνική γωνιά, παρ' όλες τις επιδρομές κι αυτό το χρωστάει στα μεγάλα και πυκνά δάση της, που τα χρησιμοποιούσαν οι κάτοικοι για καταφύγια σε καιρό κινδύνου. Αυτό μάς το επιβεβαιώνει και μια περιγραφή του Γάλλου Cousinery, ο οποίος έπεσε κέφθηκε τη Χαλκιδική το 1793 και χαρακτηριστικά γράφει τα έξης: «Ήμουν εκ των προτέρων βέβαιος, ότι θα εύρισκον εις τα όρη και τας πεδιάδας της Χαλκιδικής και εις τους κατοίκους αυτής, τα ιδιαίτερα εκείνα γνωρίσματα, τα όποια θα υπενθύμιζαν τους προγόνους αυτών. Κατά τον Μεσαίωνα οι κάτοικοι της έπαρχίας ταύτης δεν απέφυγον τας συμφοράς και τας άλλας μάστιγας από τας όποιες υπέφερε γενικώς ή Μακεδονία, αλλά χάρις εις τα δάση οι κάτοικοι κατώρθωσαν, χρησιμοποιούντες ταυτα ως καταφύγια, να έξασφαλίσωσι την καθαρότητα της φυλής (ράτσας). Ένεκα τούτου είναι όλοι Έλληνες καθ' όλην την έκτασιν της περιοχής»¹⁷.

15. Πριν ένα περίπου μήνα επισκέφθηκε την Αθυτο ο άρχαιολόγος καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Γ. Μπακαλάκης και πάνω στο ύψωμα αυτό βρήκε προϊστορικά και πρωτογεωμετρικά δοτράκα άγγείων, πράγμα που δείχνει ότι υπήρχε προϊστορικός συνοικισμός στο μέρος αυτό. Ο κ. Μπακαλάκης ένδιαφέρθηκε ν' άνασκάψη την τούμπα αυτή, ζητώντας και τη σχετική πίστωση. Τ' άποτελέσματα της άνασκαφής αυτής θα είναι πολύ σημαντικά για την Ιστορία της Αθύτου. Άς εύχηθοϋμε μόνο να πραγματοποιηθ ή άνασκαφή αυτή, ίσως και γίνει αίτια ν' άνασκαφοϋν και άλλες περιοχές της Χαλκιδικής.

16. Βλ. Σπ. Λάμπρου, Ιστορία της Ελλάδος τόμ. στ' σελ. 481.

17. Βλέπε περισσότερα στη διάλεξη του κ. Στεφ. Κοτσάνου που δόθηκε

ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας πού ἀκολούθησαν εἶναι ἀρκετὰ σκοτεινά, χωρὶς ἐπαρκῆ στοιχεῖα πού νὰ δείχνουν τὴν ὑπαρξή της. Τὸ ὅτι ὑπῆρχε ὅμως, δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία. Γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα πού ἔχουμε καὶ ἀφοροῦν τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, περίπου ἀπὸ τὸν 17ον μ.Χ. αἰώνα, σωζόταν μέχρι τὸ 1954 μιὰ μικρὴ ἐκκλησία μὲ ἀξιόλογες τοιχογραφίες, ἀπόδειξη ὅτι γιὰ νὰ κτίζη ἡ Ἄθυτος τέτοια οἰκοδομήματα καὶ μάλιστα σὲ χρόνια δουλείας, κατὰ κάποιον τρόπο εὐημεροῦσε. Ἴσως αὐτὸ νὰ τὸ χρεωστοῦσε στὴ χαλαρὴ τουρκικὴ διοίκηση πού πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε. Γιατὶ πολλὲς Ἑλληνικὲς περιοχὲς μπόρεσαν νὰ ζοῦν κατὰ τὴν Τουρκοκρατία σχετικὰ καλὰ, κι αὐτὸ τὸ ὀφείλαν στὸν καλὸ Τούρκο διοικητὴ πού ἔτυχε νὰ ἔχουν.

Στὴν ἐκκλησία αὐτὴ ὑπῆρχαν σὲ τοιχογραφίες οἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ διαφόρων Ἁγίων. Δυστυχῶς τὸ 1954 κατεδαφίστηκε γιατί ἦταν ἐτοιμόρροπη¹⁸.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΤΗΜΑΤΑ - ΜΕΤΟΧΙΑ

Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴ Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ οἱ διάφοροι ναοὶ ἦταν προικισμένοι μὲ κτήματα καὶ τὰ εἰσοδήματα ἀπ' αὐτὰ χρησίμευαν γιὰ τὴν συντήρηση τῶν ἱερῶν καὶ ἐκτέλεση τῶν θυσιῶν.

Μὲ τὸ χριστιανισμὸ οἱ ναοὶ τῶν ἐθνικῶν μετατράπηκαν σὲ χριστιανικὲς ἐκκλησίες, στὶς ὁποῖες περιῆλθε κατὰ μεγάλο μέρος καὶ ἡ κτηματικὴ περιουσία.

Καὶ ὅλοι οἱ μεταγενέστεροι Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες κατεχόμενοι ἀπὸ τὴ θρησκοληψία τῶν Βυζαντινῶν καὶ παίρνοντας ἀπὸ τὰ ἀπέραντα κτήματα τοῦ δημοσίου, δὲν ἔπαυσαν μέχρι τῆς πτώσης τῆς Κωνσταντινούπολης, νὰ προικοδοτοῦν τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια μὲ πλούσια καὶ ἐκτεταμένα ἀγροκτήματα.

Μιά τέτοια δωρεὰ εἶναι καὶ τὸ «Παλαιοχώριον», ἕνας μικρὸς συνοικισμὸς κοντὰ στὴν Ἄθυτο, μὲ δεκαπέντε περίπου οἰκογένειες πού δόθηκε μὲ

στὴν Ἁρναία Χαλκιδικῆς στὶς 13.5.51 μὲ θέμα: "Ἐνα ταξίδι στὴν Χαλκιδικὴ στὰ 1793. Αὐτὴ τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1951.

18. Τὶς τοιχογραφίες αὐτὲς τίς εἶχε δεῖ ὁ τότε ἔφορος Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων καὶ νῦν καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Πελεκανίδης, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἔδωσε ἐντολὴ ν' ἀναστηλωθῇ ἡ ἐκκλησία. Δυστυχῶς ὅμως ὁ τότε Μητροπολίτης Κασσανδρείας ἔδωσε ἐντολὴ νὰ κατεδαφισθῇ καὶ νὰ κτισθῇ τὸ σημερινὸ κατασκευάσμα πού ὑπάρχει.

χρυσόβουλο ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Παλαιολόγο τὸ ἔτος 1407 μ.Χ. στὸ Ἁγιορείτικο μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Παύλου¹⁹.

Μὲ τὴν Τουρκικὴ κατάκτηση ἢ νομοθεσία τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους ἀναγνώριζε στὶς ἀκίνητες περιουσίες τὸν Καλίφη «ὡς σκιά καὶ ἀντιπρόσωπο τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς», μὲ τὸ δικαίωμα νὰ εἶναι ἀπόλυτος κύριος τῶν χωρῶν καὶ γαιῶν ποὺ κατακτοῦσαν. Αὐτὲς τὶς διέθετε ὅπως ἤθελε μεταξὺ τῶν πιστῶν ἢ ἀπίστων «δι' ἰδίων διαταγμάτων». Ἡ πρώτη φροντίδα τοῦ Σουλτάνου μετὰ τὴν κατάκτηση μιᾶς χώρας ἦταν ἡ διάταξη καὶ ὁ καθορισμὸς (ἐπικύρωση, δήμευση ἢ τροποποίηση) τῶν δικαιωμάτων στὴν ἀκίνητη περιουσία τῶν κατοίκων, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀντίσταση ἢ ὄχι, τὶς συνηκολογήσεις καὶ τὶς ὑπαγορεύσεις τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης. Γιατὶ κανένα δικαίωμα ἰδιοκτησίας δὲν εἶχε ἰσχὺ, ὅσο νόμιμη καὶ ἂν εἶχε τὴν καταγωγή ἀπὸ τὴ Βυζαντινὴ κυριαρχία, ἂν δὲν ἀναγνωριζόταν καὶ δὲν ἐπικυρωνόταν τὸ δικαίωμα αὐτὸ ἐκ νέου, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάκτηση μιᾶς χώρας ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Σουλτάνο. Ἐπίσης ἂν οἱ κάτοικοι μιᾶς χώρας ἀντιστεκόταν, παθαῖναν μεγάλες καταστροφές καὶ τοὺς πωλοῦσαν ὡς δούλους, ἐνῶ οἱ περιοχὲς ποὺ παραδινόταν μὲ συνηκολόγηση εἶχαν καλύτερη μεταχείριση καὶ πολλὲς φορές τὰ κτήματά τους ἐπικυρωνόταν στοὺς ἴδιους μὲ αὐτοκρατορικὸ διάταγμα (χάτι—Σερίφ).

Στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας λοιπὸν τὰ ἀγιορείτικα μοναστήρια δημιουργήσαν μεγάλες περιουσίες στὴν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὴν Ἄθυτο, καθὼς καὶ σ' ὀλόκληρη τὴ Κασσάνδρα. Καὶ τὶς δημιουργήσαν ἢ ἀγοράζοντας κτήματα ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἢ ἀπὸ δωρεές τῶν κατοίκων. Σ' αὐτὸ συνετέλεσε πολὺ καὶ ἡ εὐνοϊκὴ διάθεση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῶν ἀνακτόρων (καποῦ Ἀγασῆ Κων)πόλεως Γαζενφέρ Ἀγᾶ). «Ἐγόραζον οὐ μόνον ἄγια λείψανα, συληθέντα κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐν τῷ Τουρκικῷ θησαυροφυλακίῳ εὕρισκόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπεράντους ἐκτάσεις ἐν Κασσάνδρᾳ ἀδеспότους οὖσας καὶ κατὰ τὸ Τουρκικὸν δίκαιον ἀνηκούσας εἰς τὸν Σουλτάνον»²⁰.

Ἔτσι κατὰ τὸ ἔτος 1543 μ.Χ. ἡ περιοχὴ τοῦ Πίνακα, ἓνας μικρὸς συνοικισμὸς δυτικὰ ἀπὸ τὴν Ἄθυτο, ἀγοράσθηκε ἀπὸ τὴ Μονὴ Σταυρονικήτα.

Τὰ μοναστήρια πολλὲς φορές ἀγόραζαν καὶ ἐκτάσεις γῆς ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Κασσάνδρας, γιὰ νὰ μὴν πωληθοῦν σὲ Τούρκους.

Μιὰ τέτοια πώληση ἀναφέρεται κατὰ τὸ ἔτος 1615 μ.Χ. ἐπὶ διοικητὴ Κασσάνδρας Μεχμέτ Μουσταφᾶ, κατὰ τὴν ὁποία ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Παύλου ἀγόρασε μερικὰ χωράφια ποὺ πώλησαν «οἱ ἐκ τοῦ χωρίου Ἄθეთος Γερωδάκη,, Κωνσταντῆς, Μούνδος, Μανῶλης, Μίχος Περαδακήτης, Ἀργύρης καὶ

19. Ἀντίγραφο τοῦ Χρυσόβουλου αὐτοῦ εἶναι δημοσιευμένο στὸ «Ἡ ἡρωϊκὴ Κασσάνδρα» τοῦ Π. Στάμου σελ. 153.

20. Π. Στάμου, Ἡ ἡρωϊκὴ Κασσάνδρα, σελ. 95.

Κακούρ ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήθως ἔναντι 50.000 ἄσπρων»²¹.

Ἄλλος τρόπος, πού τὰ μοναστήρια δημιουργοῦσαν περιουσίες, ἦταν ὁ ἐξήης: Στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς τὰ χωριά στὴ γειτονικὴ περιοχὴ τῆς Ἐθῦτου ἦταν λιγοστὰ καὶ γι' αὐτὸ ὑπῆρχε πολὺς τόπος ἔρημος καὶ ἀκαλλιέργητος. Στὰ μέρη αὐτὰ καὶ σὲ περιοχὲς πρὸς τὴ θάλασσα, σὲ σπηλιές ἢ σὲ πυκνὰ δάση, ἦλθαν καὶ ἀσκήτευσαν ὀρισμένοι καλόγεροι. Αὐτοὶ στὴν ἀρχὴ γύρω ἀπὸ τὸ κατάλυμά τους ἔκαναν μιὰ μικρὴ κατοχὴ καὶ καλλιεργοῦσαν τὸ μέρος αὐτό. Στὴν ἀρχὴ οἱ περιουσίες τῶν ἀσκητῶν αὐτῶν ἦταν πολὺ ἀσημαντες, μὲ τὶς δωριές ὅμως τῶν κατοίκων γινόταν σιγὰ σιγὰ καὶ πιὸ μεγάλες. Τότε αὐτοὺς τοὺς ἀσκητὲς τοὺς προσεταιρίζονταν διάφορα μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὀρους, τὰ ὁποῖα ἔστελναν καὶ μερικοὺς ἄλλους καλογήρους ὡς ἀντιπροσώπους, πού κατόρθωναν ἐκμεταλλεῶμενοι τὴ θρησκευτικὴ πίστη τῶν κατοίκων τῶν γύρω χωριῶν καὶ μὲ τὴ διπλωματικὴ τῶν ἱκανότητα, νὰ δημιουργήσουν περιουσίες πού ἀπαριθμοῦσαν τρεῖς καὶ τέσσερες χιλιάδες στρέμματα²².

Τὰ μετόχια αὐτὰ ἦταν καλὰ ὀργανωμένα ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη καὶ ἢ συμβολὴ τῶν στὸ ὑπόδουλο ἔθνος δὲν ὑπῆρξε μικρὴ.

Σ' αὐτὰ εὑρισκαν δουλειὰ οἱ φτωχοὶ καὶ καταδικώμενοι κάτοικοι, γιατί τὶς ἀπέραντες ἐκτάσεις τὶς καλλιεργοῦσαν τὰ μοναστήρια μὲ ἐργάτες πού ἔπαιρναν ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Ἐπίσης οἱ προϊστάμενοι καλόγεροι ὑπῆρξαν γιὰ πολλὰς ἐποχὰς οἱ παιδαγωγοὶ καὶ ἐμψυχωτὲς τοῦ κατατρεγμένου λαοῦ, καὶ πρωτοστατοῦσαν γιὰ ὀρισμένα ἔργα στὰ γύρω χωριά, ὅπως ἀνάγερση Ἐκκλησιῶν, Σχολείων κλπ. Στὴν Ἄθυτο ἀναφέρεται, ὅτι γιὰ τὴν ἀνάγερση τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ πολὺ βοήθησε ὁ μοναχὸς Φίλιππος τῆς μονῆς Σίμωνος Πέτρας²³.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ τὰ μετόχια ὑπῆρξαν πραγματικὲς ὁάσεις μέσα στὸ χάος τοῦ ὑπόδουλου λαοῦ καὶ συνετέλεσαν πολὺ στὴ διατήρησιν τῆς Ἐλληνικῆς φλόγας πού κινδύνευε νὰ σβῆση.

Μὲ τὸ ν' ἀγοράζουν ὅμως συνέχεια κτήματα, πού ἀνήκαν στὰ γύρω χωριά καὶ νὰ ἀπορροφῶν τὶς ἐγκαταλειμμένες περιουσίες, συγκέντρωναν στὸ τέλος ὅλη τὴ γῆ στὰ χέρια τους καὶ οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς μὴ ἔχοντας ἐπαρκὴ δικιὰ τους περιουσία, πῆγαιναν ὡς ἐργάτες σ' αὐτὰ μὲ ὄχι πολὺ ἱκανοποιητικὸ μισθό. Οἱ συνθήκες ἐπίσης ἐργασίας στὰ μετόχια δὲν ἦταν πολὺ

21. Π. Στάμου, Ἡ ἠρωϊκὴ Κασσάνδρα, σελ. 95.

22. Ἄπ' αὐτὰ τὰ περισσότερα ἀπαλλοτριώθηκαν τὸ 1926 καὶ δημιουργήθηκαν προσφυγικὰ χωριά. Ἐνα μέρος ἀπ' αὐτὰ σήμερα ἔχουν οἱ Ἄγροτικὲς φυλακὲς Κασσάνδρας.

23. Χρυσανθίδου τοῦ Βυζαντίου. Αὐτοσχέδιος περιγραφὴ τῆς Χαλκιδικῆς σελ. 10 Κωνσταντινούπολις 1870.

ευνοϊκές και για να πετύχει κανείς μια ικανοποιητική δουλειά, έπρεπε να εκλιπαρή τους προϊσταμένους καλογήρους.

Μετά την επανάσταση του 1821 και το οίκτρο τέλος που είχε στη Χαλκιδική, μετά την καταστροφή και έρημωση όλων των χωριών, τα μετόχια έμειναν σχεδόν απείραχτα και κυριάρχησαν στις γύρω περιοχές. Όλοι οι κυνηγημένοι από τους Τούρκους κάτοικοι γυρνώντας πίσω στις έστιες των και βρίσκοντας τον τόπο έρημο και καταστραμμένο, κατέφευγαν στα Μετόχια αυτά ως εργάτες. Αυτοί ήταν οι λεγόμενοι «Κολήγοι». Έδιναν σ' αυτούς από ένα ζευγάρι βόδια και μια όρισμένη περιοχή, που την καλλιεργούσαν με τις οικογενειές τους για λογαριασμό βέβαια του Μετοχιού. Έτσι ζούσαν αυτοί και έξασφάλιζαν και τα παιδιά τους, που τους κληρονομούσαν στην εργασία αυτή.

Ο θεσμός αυτός διατηρήθηκε μέχρι τα τελευταία χρόνια της ζωής των Μετοχιών και πολλοί από τους σημερινούς γέροντες της Άθυτου έχουν δουλέψει σ'αυτά. Είναι ακόμη νωπή ή ανάμνηση από τη ζωή των Μετοχιών σ'αυτούς, καθώς και οι συνθήκες εργασίας σ'αυτά. Διατηρούνται ακόμη και σήμερα στην Άθυτο πολλές ιστορίες ευτράπελες, που αφορούσαν τις δημιουργούμενες σχέσεις των προ-σταμένων καλογήρων με τις γυναίκες των κολήγων²⁴.

ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821

Στην πανελλήνια εξέγερση του 21 ή μικρή Άθυτος έδωσε το παρόν της κι έχει να επιδείξει και μερικά ονόματα όπλαρχηγών, που πολέμησαν και διακρίθηκαν στον αγώνα για τη λευτεριά στο πλευρό του γενικού αρχηγού της επαναστατημένης Χαλκιδικής Έμμανουήλ Παπά.

Στην άμυνα που παρέταξε όλη η Κασσάνδρα στο στενό της Ποτειδαιας, αναφέρονται τα ονόματα των όπλαρχηγών, Κατσάνη, Παπαστεργίου και Δεληχρήστου από την Άθυτο.

Ότι και αυτοί ήταν αρχηγοί βεβαιώνεται από το ότι τα ονόματά των αναφέρονται στο συμβούλιο που έγινε κατά την διάρκεια της αντίστασης της Ποτειδαιας στον Πύργο του Αγίου Παύλου προεδρεύοντος του Έμμανουήλ Παπά²⁵. Στο συμβούλιο αυτό διαβάστηκε και συζητήθηκε το έγγραφο του

24. Η λέξη κολήγας διατηρείται, κοροϊδευτικά μάλλον και σήμερα στην Άθυτο. Την αποδίδουν σε ανθρώπους πολύ εργατικούς στις γεωργικές εργασίες και που χαρακτηρίζονται για την κάπως μη κοινωνική τους ζωή.

25. Ο πύργος αυτός σώζεται και σήμερα. Στην περιοχή αυτή χτίστηκε το προσφυγικό χωριό Ν. Φώκαια, μεταξύ Ποτειδαιας και Άθυτου.

Μεχμέτ Έμιν άρχηγού τών τούρκικων στρατευμάτων στη Χαλκιδική, με τó όποιο προέτρεπε τούς όπλαρχηγούς, ν' άφήσουν τά όπλα και νά γυρίσουν στα χωριά τους και θά τούς συγχωρούσε.

Ή πρόταση αύτή τών Τούρκων άπορρίφθηκε. Γι' αύτò ó Μεχμέτ Έμιν στις 13 Νοεμβρίου 1821 έκανε μεγάλη επίθεση με όλες τις δυνάμεις που διέθετε κατά τών ύπερασπιστών τής Ποτειδαίας. Ή ύπεράσπιση του στενού τής Ποτειδαίας ύπήρξε παραδειγματική και επί έξ ώρες συνέχεια οί Έλληνες επαναστάτες κατόρθωσαν ν' άντισταθούν κατά του δεκαπενταπλάσιου έχθρου. Στο τέλος δέν άντεξαν, γιατί οί Τούρκοι κατόρθωσαν και πέρασαν τó αυλάκι του Ίσθμου και χτύπησαν τούς ύπερασπιστές από τά νώτα. Ή μάχη ύπήρξε φονικώτατη· πάλευαν σώμα πρòς σώμα και οί περισσότεροι από τούς ύπερασπιστές έπεσαν στο πεδίο τιμής. Όσοι κατόρθωσαν νά σωθούν, κατέφυγαν στην Άθυτο, άπ' όπου μπήκαν στα πλοία και άνεχώρησαν, άλλοι για τή Χερσόνησο του Άγίου Όρους και άλλοι για τά νησιά Σκόπελο και Σκιάθο.

Οί Τούρκοι ξεχύθηκαν σ' όλη τή χερσόνησο τής Κασσάνδρας και ó τόπος έρημώθηκε. Τά γυναικόπαιδα τής Άθύτου είχαν καταφύγει σε μιá σπηλιά τρία χιλιόμετρα νότια του χωριού, με μόνο ενήλικο προστάτη κάποιον Βουγιατζή²⁶. Προδόθηκαν όμως και τούς έπιασαν οί Τούρκοι και τούς μετέφεραν στο δίπλανò χωριò Βάλτα και από εκεί στη Θεσσαλονίκη, άπ' όπου πωλήθηκαν σε διάφορα σκλαβοπάζαρα.

Άπό τούς όπλαρχηγούς τής Άθύτου διασώθηκε μετά τήν καταστροφή ó Βασίλειος Κατσάνης²⁷ και προσέφερε ύπηρεσίες στον άγώνα μέχρι τής άπελευθέρωσης τής νότιας Ελλάδας με τó ιδιόκτητο πλοίο του Άγιος Νι-

26. Οικογένειες Βουγιατζή ύπάρχουν και σήμερα στην Άθυτο. Σώζεται μιá παράδοση στο χωριò που τήν διηγούνται μερικοί γέροι, από τούς όποιους τήν έμαθα και τήν παραθέτω σε γενικές γραμμές. Όταν οί Τούρκοι συνέλαβαν τά γυναικόπαιδα στη σπηλιά, αύτòς ó Βουγιατζής είχε έπιστρέψει νύχτα στην Άθυτο νά πάρη κάτι χρυσαφικά. Όταν επέστρεψε στη σπηλιά δέν βρήκε τά γυναικόπαιδα, γιατί τά είχαν μεταφέρει στη Βάλτα. Άνάμεσα σ' αύτά ήταν ή γυναίκα του και τó παιδί του. Ξεκινώντας για κεί βρήκε στο δρόμο κάποιον Τούρκο στρατιώτη τόν όποιο σκότωσε και φορώντας τά ρούχα του πήγε στη Βάλτα και προσπάθησε ν' άπαγάγη τή γυναίκα του και τó παιδί του, αλλά δέν τó κατόρθωσε. Άπό τότε έχασε τά ίχνη τους. Ή γυναίκα και τó παιδί άγοράσθηκαν στη Κωνσταντινούπολη από κάποιον Τούρκο γνωστό τους, ó όποιος είχε ύπηρετήσει ως διοικητής στην Κασσάνδρα. Αυτòς άναγνώρισε τή γυναίκα και τó παιδί και τούς μετέφερε στη Θεσσαλονίκη ύστερα από πέντε χρόνια. Έκει βρήκαν και τó Βουγιατζή που ζούσε ως άγνωστος έργάτης.

27. Οικογένειες Κατσάνη ύπάρχουν αρκετές σήμερα στην Άθυτο.

κόλαος. Φαίνεται οι υπηρεσίες του στον αγώνα ήταν σημαντικές, γιατί ο Καποδίστριας του χορήγησε δίπλωμα²⁸.

Με την προέλαση των Τούρκων στην Κασσάνδρα τα χωριά τα περισσότερα έρημώθηκαν. Οι άνδρες όσοι γλίτωσαν, κυνηγημένοι είχαν μπη σε καράβια για το Άγιο - Όρος ή για τα νησιά. Τα γυναικόπαιδα τα περισσότερα πωλήθηκαν. Στην Άθυτο φαίνεται, ότι δεν εξαλείφθηκε έντελώς ή ζωή. Γιατί όταν ύστερα από όρισμένο χρονικό διάστημα, που είχαν ήσυχάσει κάπως τα πράγματα, οι κυνηγημένοι κάτοικοι επέστρεφαν στις έστιές τους, πολλοί απ' αυτούς κατέφευγαν στην Άθυτο. Έχουμε τη πληροφορία²⁹ ότι οι κάτοικοι από ένα μικρό συνοικισμό τον Πίνακα, που ήταν κοντά στην Άθυτο μετά το χαλασμό μετοίκησαν όλοι σ' αυτή. Απόδειξη σ' αυτό είναι ότι σήμερα στην Άθυτο υπάρχουν οικογένειες με το επίθετο Πινακιώτης.

Πόση ήταν η έρήμωση και η καταστροφή της Κασσάνδρας μετά το οίκτρο τέλος της επανάστασης της Χαλκιδικής, μάς το περιγράφει ο κ. Φρεαρίτης καθηγητής του Πανεπιστημίου Άθηνών κατά τα χρόνια 1847 - 1883. Αυτός είχε περιπλεύσει κατά το έτος 1846 μ' ένα πολεμικό πλοίο τις Τουρκοκρατούμενες παραθαλάσσιες Μακεδονικές πόλεις και τις έντυπώσεις του τις έγραψε με τον τίτλο: «Περίπλους της Μακεδονίας και Έλλάσσονος Άσίας μετά των ταύτη προσκειμένων μεγαλονήσων επί του Έλληνικού πολεμικού Δρόμωνος ο Λουδοβίκος εν έτει 1846»³⁰. Για την Κασσάνδρα γράφει τα έξης: «Ήδη το πλοϊον μου προ μιάς και επέκεινα ώρας εκπλεύσαν του λιμένος παρέπλει πλησίστιον τὰς καλὰς και πολυανθρώπους ποτέ, νύν δέ έρημους και πενήθεις ακτὰς τής Παλλήνης. Που νύν αί επί των Μηδικών όκτώ πόλεις τής μικρὰς Χερσονήσου ταύτης; που έτι ανωτέρω αί τριάκοντα δύο έλεύθεραι πόλεις τής Χαλκιδικής; Τα πάντα του βαρβάρου ή χειρ κατηρήμωσε και ήφάνισε, μόνην δέ την κυανήν ήμων θάλασσαν και το αίθριον ούρανόν αφήκεν ανύβριστα και ανεπηρέαστα». Συνεχίζοντας αναφέρεται στο καθένα χωριό χωριστά. Για την Άθυτο γράφει τα έξης: «Άλλά και αύτη κατ' ούδέν διαφέρει... Παντού έρήμωσις και δουλεία... Το δέ όνομα Άθυτο σαφέστατα μαρτυρεί την άρχαίαν Άφυτιν επί τής αύτης κειμένην θέσεως, όπου και το σημερινόν ύπάρχει χωρίον, όπερ θεωρείται και ως ή Πρωτεύουσα τής Κασσάνδρας. Τα δέ σωζόμενα έτι ένταύθα ικανά λείψανα τής άρχαίας τέχνης

28. Το δίπλωμα αυτό που σωζόταν πριν λίγα χρόνια στην Άθυτο έχει δημοσιευθι υπό του Ι. Βασθραβέλη Μακεδόνες σελ. 124 έκδ. 1940.

29. Hertzberg G. «Ίστορία τής Έλληνικής Έπαναστάσεως», μετάφραση Π. Καρολίδου, Άθήναι 1916 τ. Α' σελ. 128.

30. Τοϋ έργου αυτού που δέν έκδόθηκε το θ' κεφάλαιο αναφέρεται στη Χαλκιδική «Αί τρείς χερσόνησοι τής Χαλκιδικής Παλλήνη, Σιθωνία, Άκτή», αυτό δημοσιεύθηκε στη Πανδώρα (1 - 10 - 1821) τόμ. ΙΒ' σελ. 209.

βεβαιούσιν αναντιρρήτως την ταυτότητα της Ἀθύτου μετὰ τῆς ἀρχαίας Ἀφυτίου. Πλησίον τῆς Ἀθύτου ταύτης ὑπάρχει ὁπῆ τις ἐν τῇ γῆ φέρουσα εἰς τὰ ἔνδον· μήπως τάχα ἐνταῦθα ὑπῆρχε τὸ περίφημον τῶν Ἀφυταίων μαντεῖον τοῦ Διὸς Ἄμμωνος, ὃς καὶ τῷ Λυσάνδρῳ, ὅτε ἐπολιόρκει τὴν Ἀφυτιν νύκτωρ ἐπιφανεῖς προηγόρευσεν «ὥς ἄμεινον ἐκείνω τε ἔσοιτο καὶ τῇ Λακεδαίμονι, πολέμου πρὸς τοὺς Ἀφυταίους παυσαμένοις» (Παυσανίας γ' 18); Μεταξὺ δὲ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὑπάρχει καὶ τις ἐπιγραφή ἀρχαία δυσανάγνωστος ἐπὶ τινος λίθου ὀγκωδεστάτου. Ἐτερός τις μετ' ἐμὲ τὰ μέρη ταῦτα ἐπισκεψάμενος, καὶ ἔχων πλειότερον διαθέσιμον χρόνον, μὴ λησμονήσῃ νὰ ἐξετάσῃ ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν, ἥτις ὡς μοι ἐβεβαίουν ὑπῆρχε ὅλως δι' ὄλου ἄγνωστος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σωροῦ ἐκείνου τῶν λίθων».

Κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν μόνιμη Τουρκικὴ ἀστυνομία στὴν Ἀθυτο δὲν ὑπῆρχε. Αὐτὴ εἶχε τὴν ἔδραν τῆς στὸ γειτονικὸ χωριὸ Βάλτα. Ἀπ' ἐκεῖ ἐρχόταν κατὰ διαστήματα καὶ εἰσέπρατταν τοὺς φόρους, οἱ ὅποιοι φαίνεται ἦταν βαρεῖς, γιὰτὶ πλήρωναν καὶ στρατιωτικὸ φόρο. Γι' αὐτὸ μερικοὶ μὴ μπορώντας νὰ πληρώσουν, ὅταν πλησίαζε ἡ μέρα ποὺ θὰ ἐρχόταν γιὰ εἰσπραξῆ οἱ Τούρκοι, ἔφευγαν καὶ κρυβόταν στὸ δάσος καὶ ἐπέστρεφαν, ὅταν ἡ ἀστυνομία ἔφευγε ἀπὸ τὸ χωριό. Αὐτοὺς βέβαια δὲν τοὺς ἄφιναν ἔτσι ἀτιμώρητους, ἀλλὰ τοὺς κυνηγοῦσαν καὶ πολλοὺς ἔπιαναν σὲ ξαφνικὰς ἐπιθέσεις ποὺ κάναν στὸ χωριό. Αὐτοὺς τοὺς φυλάκιζαν.

Ὅρισμένοι σημερινοὶ γέροντες τοῦ χωριοῦ διατηροῦν στὴ μνήμη τους ἀπὸ τὰ τελευταία χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας μερικὰ ὀνόματα αὐτῶν ποὺ ἦταν συστηματικοὶ φοροφυγάδες καὶ οἱ ὅποιοι κατόρθωναν μάλιστα νὰ μὴ φυλακίζωνται. Αὐτοὶ ἦταν ἐπαναστατικοὶ καὶ ἀπειθάρχητοι καὶ πολλὰ φορὰς ὅταν βρισκόταν στὴν ἀνάγκη, ἐρχόταν καὶ σὲ συμπλοκὴ μὲ τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι μετὰ ξεσπούσαν στὸ χωριό.

Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπανάστασης τῆς Χαλκιδικῆς ἡ μικρὴ Ἀθυτος συνέχισε τὴν πορεία τῆς σκλαβιάς τῆς μαζί μ' ὅλη τὴ βόρεια Ἑλλάδα, ἐνῶ οἱ νότιες περιοχὲς ἀνέπνεαν τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας.

Καὶ στὸ ξεσηκωμὸ τῆς Χαλκιδικῆς τὸ 1854 πιστεύουμε ὅτι ἡ Ἀθυτος θὰ ἔδωσε τὸ παρόν τῆς, ἂν καὶ δὲν ἔχουμε κανένα συγκεκριμένο στοιχεῖο μέχρι στιγμῆς.

Αὐτὴ σὲ γενικὰς γραμμὰς εἶναι ἡ ἱστορία τῆς μικρῆς Ἀθύτου, ποὺ προσπάθησα νὰ δώσω σ' αὐτὴ τὴ σύντομη μελέτη, ποὺ δὲν εἶναι οὔτε συστηματικὴ, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐξαντλητικὴ.

Φιλοδοξῶ ὅμως στὸ μέλλον ν' ἀσχοληθῶ συστηματικώτερα καὶ μὲ καινούργια στοιχεῖα, ποὺ πιστεύω νὰ συγκεντρώσω, μιὰ καὶ τυχαίνει νὰ εἶναι ἰδιαιτέρῃ μου πατρίδα.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- 1) Βακαλοπούλου Άπ., Νέα ιστορικά στοιχεία για τις επαναστάσεις του 1821 και 1854 στη Μακεδονία. Θεσ/νίκη 1956.
- 2) Βασδραβέλη Ί., Οί Μακεδόνες εις τους υπέρ της Έθνικης Άνεξαρτησίας άγώνας 1796 - 1832. Θεσ/νίκη 1950 έκδ. 6.'
- 3) Βασιλικού Β., Χαλκιδική, Θεσ/νίκη 1938.
- 4) Δήμητρα Μ., Μακεδονικά. Άρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας. Άθήναι 1874.
- 5) Διοδώρου Σικελιώτου 'Ιστορία.
- 6) Ζάγκλη Δ. 'Η Χαλκιδική, Θεσ/νίκη 1955.
- 7) 'Ηροδότου 'Ιστορία.
- 8) Θουκυδίδου 'Ιστορία.
- 9) Λάμπρου Σπ. 'Ιστορία της Ελλάδος τόμοι στ', Άθήναι 1888.
- 10) Ξενοφώντος Έλληνικά 'Ιστορία.
- 11) Παπαρρηγοπούλου Κ. 'Ιστορία του Έλληνικού Έθνους. Άθήναι 1932.
- 12) Παυσανίου, Περιήγησις της Ελλάδος.
- 13) Στάμου Παν., 'Η ήρωική Κασσάνδρα ανά τους αιώνας. Άθήναι 1961.
- 14) Στεφάνου Βυζαντίου, Γεωγραφικόν Λεξικόν.
- 15) Στράβωνος Γεωγραφικά
- 16) Τσοποτοϋ Δ., Γη και Γεωργοί της Θεσσαλίας κατά την Τουρκοκρατίαν. Βόλος 1912.
- 17) Χρυσανθίδου του Βυζαντίου. Αυτόσχέδιος περιγραφή της Χαλκιδικής, Κων/πολη 1870.
- 18) Pauli - Wissowa, Έγκυκλοπαιδεία.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Μαρίας Γραμμένου - Γκιουζέπα

63 Δημοτικά τραγούδια Γαλατίστης

ΚΛΕΦΤΙΚΑ

1. Σηκώνουμι κάθε προύι (καθιστό).

Σηκώνουμι κάθε προύι δυὸ ὄρις πρὶν φέξη,
παίρω νιρὸ καὶ νίβουμι, μαντήλι καὶ σφουγκέμι.
Ἐκούγω τὰ δέντρα πῶς βουγκοῦν καὶ τίς οὐξιεὲς ποὺ τρίζουν
κι τὰ λημέρια τοῦ κλεφτιοῦ κλαῖνε τὸν καπιτάνιου.
— Σήκου σ' ἀπάνου, ἀρχηγέ, καὶ μὴν παραπονιέσι
— Ἰγὼ σᾶς λέω δὲν μπορῶ καὶ σεῖς μὴ λέτι σήκου.
Σηκῶσι μι νὰ σηκουθῶ κι βάλτι μι νὰ κάτσο
κι φέρι μι τὸν ταμπουρά, γιὰ νὰ σᾶς παραγγείλου.
Πιδιάμ', κι ἂν πᾶτε στοὺ Μουριά, στὴ δόλια τὴν Πατρίδα,
τουφέκια νὰ μὴ ρίξει, σπαθιά νὰ μὴν τὰ παίξει.
Κι ἂν σᾶς ρωτήσ' ἡ μάνα μου, ἡ δόλια ἀδελφή μου,
νὰ μὴν τῆς πῆς πὼς πέθανα νὰ κάθουντι νὰ κλαῖνε.
Μόν' πές τις πὼς παντρεύτηκα πᾶν στὰ Μαντεμουχώρια,
τὴν πλάκα κᾶνω πιθιρά, τὴν μαύρη γῆ γυναῖκα
κι αὐτὰ τὰ κουντουπόρναρα ἀδέλφια κι ἀξαδέλφια.
Παρῆτι τοῦ κεφάλι μου κι στρίψτι τοῦ μουστάκι,
Μουστάκι μου καραμπουγιά καὶ φρύδι μου γαιτάνι,
πὼς θὰ σᾶς φάη ἡ μαύρη γῆς κι αὐτὸ τοῦ μαῦρου χῶμα!
Παρῆτι του κι ρίξει του μὲς τοῦ βαθὺ τοῦ λάκκου
νὰ μὴν πιράση ἡ Τουρκιά κι τοῦ Νιζᾶν τ' ἀσκέρι
κι θὰ τοῦ πᾶν στοῦ Βασιλιά μπαξίσι νὰ τοὺς δώση
παρῆτι του κι θάψτι του.

2. Τζιουθάρας ἑκατέβινι (καθιστό).

Τζιουθάρας ἑκατέβινι κάτου στοῦ πανηγύρι
νὰ ξιφαντώση τὰ πιδιά, τὰ τὰ καλοποιήση
κι ἀποὺ τοῦ γλέντι τοῦ πουλὺ
κι ἀπ' τὰ πουλλὰ τραγούδια
Τζιουθάρας ἔκοιμήθηκε, ὕπνους βαρὺς τὸν παίρνει.
Τοῦ καρπούλι φώναξι κι δυὸ τουφέκια ρίχνει

— Ξύπνα, καλὲ Τζιουβάρα μου, ξύπνα κι μὴν κοιμᾶσι.
 Μᾶς πλάκουσι πουλλὴ Τουρκιά, μαύρη σὰν καλιακούδα.
 Κι ἀρπάζουν τὰ λαμπρὰ σπαθιά κι τὰ λαμπρὰ ντουφέκια
 κι κάνουν τοὺν ἀνήφουρου στὴν κουρουφή ἀπάνου.
 Βρῖσκουν λημέρια κλέφτικα παλιὰ ρουμανιασμένα,
 βρῖσκουν κι τοὺν Ζαμπὰν ἀγᾶ μὲ 12 χιλιάδες
 — Καλὴ μέρα Ζαμπὰν Ἄγᾶ — Καλῶς τὰ παλληκάρια.

3. Ἴμπρὸς νὰ πά φιλάξουμε (καθιστό).

Ἴμεῖς καλὰ ποὺ σμίξαμι ὄλου παλληκαράκια
 κάνα καλὸ δὲν κάνουμε, καλὸ γιὰ τὴν ψυχὴ μας.
 Ἴμπρὸς νὰ πᾶ φυλάξουμε, στῆς Προύσας τοῦ πουτάμι.
 Ἴκεῖ πιρνάει Ἀρβανιτιά, μὲ τοὺς σκλάβους διμένους,
 νὰ ρίξουμε μιὰ μπαταριά, νὰ πάρουμε τοὺς σκλάβους.

4. Παλιὰ μου χρόνια . . . (καθιστό).

Παλιὰ μου χρόνια κι κιροῖ, χροινάκια μ' πικραμένα
 δὲν θὰ ξαναγυρίσιτι πίσου πάλι νὰ ῥθῆτι,
 ν' ἀρπάξου τοῦ ντουφέκι μου, τ' ἀσημουκαπισμένου
 κι τοῦ σπαθι τοῦ δαμασκὶ τοῦ χρουσουκαπισμένου,
 νὰ κάνου τοὺν ἀνήφουρου στὴν κουρουφή ἀπάνου,
 νὰ πιάσου Τούρκους ζουντανούς νὰ βγάλου τὰ τζιγέρια
 νὰ τὰ σκαλώσου στοὺ κλαρί.

5. Ἐνας πασᾶς ξιβγαίνει . . . (καθιστό).

Ἐνας πασᾶς ξιβγαίνει κι ἄλλους ἔμπινη
 τοῦ Γιάννου θέλ' νὰ πιάσουν τοὺν ἀρματουλό.
 Κι οὐ Γιάννους τρώει κι πίνει στὰ ψηλὰ βουνά.
 Κι ἅπᾶν στοὺ φαγουπότι, στοὺ ξιφάντουμα,
 γυρίζει βλέπει πίσου κατὰ τοῦ χουριό.
 Βλέπει καπνοὺς κι ἀντάρες μὲς στὰ σπίτια του
 — Πωπὼ λέει, μανούλα μ', πᾶν τὰ σπίτια μας
 — Ἄν πᾶς ἴσὺ Γιαννάκη πιά δὲν ἔρχισι.
 Τὰ σπίτια μας κι ἂν πᾶνι ἄλλα φκιάνουμι

6. Τοῦ Χάρου καὶ τοῦ λεβέντη (καθιστό).

Μὲ γέλασάνι τὰ πουλιά τῆς ἀνοιξης τ' ἀηδόνια

Μὶ γέλασαν κι μι' εἶπανι πουτὲ δὲν θὰ πιθάνω.
 Κι ἔφκιασα σπίτι στοὺν βουνὸ ψηλότερου ἀπ' τ' ἄλλα.
 Μὶ δυό, μὶ τριὰ πατώματα, μὶ ξήντα παραθύρια.
 Στοὺν παραθύρι κάθουμι, κάτ' τοὺν γιαλὸ ἀγναντεύω.
 Βλέπου καράβια ἔρχουντι, καράβια ἀρμενίζουν.
 Βλέπου τοὺν χάρου ἔρχιτι καβάλα στ' ἄλογό του.
 Μαῦρος εἶν' μαῦρα φουρεῖ, μαύρου κι τ' ἄλογό του.
 — Ἰμένα οὐ Θεὸς μ' ἔστειλι νὰ πάρου τὴν ψυχὴ σου
 — Δίχως ἀσθένεια κι' ἀρρουστία τὸ τι ψυχὴ νὰ δώσου.
 Ἄϊντι νὰ πᾶ παλέψουμι στὰ μαρμαρένια ἀλώνια
 κι ἂν μὶ νικήσης, Χάρι μου, θὰ πάρης τὴν ψυχὴ μου
 κι ἂν σὶ νικήσου, Χάρι μου, θὰ πάρου τοὺν σπαθὶ σου.
 Ποὺ τὰ μαλλιά τοὺν ἄρπαξε, στὰ μάρμαρα τοὺν ρίχνει
 Ἄφσε μι, Χάρ' ἀπ' τὰ μαλλιά κι πιάσι μ' ἀπ' τοὺν χέρι
 Ἐχου δυὸ λόγια νὰ σὶ πῶ, τρία νὰ σοῦ μιλήσου.
 Ἐχου πιδιὰ ἀνήλικα κι' οὐρφάνια δὲν τὰ πρέπει.
 Ἐχου γυναῖκα παρανιά, καὶ χήρα δὲν τὴν πρέπει
 Νὰ περπατήση ταπεινά, τὴν λὲν πῶς καμαρώνει
 νὰ περπατήση βιαστικά, τὴν λὲν ἄντρα γυρεύει.

7. Ἡ ἀρπαγὴ τῆς γυναῖκας τοῦ κλέφτη (καθιστό).

*Αντώνη μου, τί ἔπαθις κι εἶσι συλλογισμένους;
 — Πιδιάμ', μὴ μὶ βιάζιτι θὰ σᾶς τουμολογήσου.
 Ἐφὲς πῆρα δυὸ γράμματα, ἀποὺν τοὺν γέρου Δήμου
 Ἀπόξου γράφ' τ' ἀντίγραφου κι μέσα λέει τοὺν γράμμα
 Μὶ πῆραν τὴν γυναῖκα μου τὰ ὄμορφα πιδιά μου
 κι τοὺν μιγάλου τοὺν νίγιό τὸν μικροχαϊδεμένου
 τοὺς πῆραν καὶ τοὺς πῆγανε σὲ μιὰ ψιλὴ ραχοῦλα.
 Πιδιάμ', τρουχάτι τὰ σπαθιά, τρουχάτι τὰ μαχαίρια
 ἀπόψι θὲ νὰ ἔμπουμι σὶ τούρκικα λημέρια.

8. Τοῦ κариοφίλι τοῦ κλέφτη (καθιστό).

Σηκώνουμι πουλὸ προῦ, τρεῖς ὄρις πρὶν νὰ φέξη
 παίρνου νιρὸ κι νίβουμι κι ζώνου τ' ἄρματά μου.
 Κι παίρνου δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κουρφουβούνια.
 Βρίσκου λημέρια κλέφτικα ποὺ κλαίγανε τὸν Κώστα
 τοὺν Κώστα μας τοὺν ἀρχηγό.
 Σήκου, ρὲ Κώστα ἀρχηγέ, σήκου νὰ πουλεμήσης,
 νὰ μὴ μᾶς πιάσουν ζωντιανοὶ κι πᾶν νὰ μᾶς κρεμάσουν

Μὰ ἰγὼ τοὺς λέου δὲν βαστῶ.

Τραβήξει μι νὰ σηκουθῶ κι βάλτι μι νὰ κάτσω

κι δῶστε τὸ καριόφιλο νὰ τοῦ πυκνουλαλήσου.

Νὰ κάνω τὰ βουνὰ νὰ κλαῖν, τὰ ἔλατα νὰ τρίζουν,

κι οἱ κάμποι νὰ μαραίνονται, ἀπ' τὰ δικά μου βόλια.

Γειά σας χαρά σας βρὲ παιδιά, γιὰ σᾶς εἶνι ἡ λευτεριά.

9. Οὐ Ντούλας (καθιστό).

— Τίνους μανούλα θλίβιτι, τίνους μανούλα κλαίει.

— Τοῦ Ντούλα ἡ μάνα θλίβιτι, τοῦ Ντούλα ἡ μάνα κλαίει.

Σήμερα Ντούλαμ' Πασχαλιά, σήμερα πανηγύρι.

Σήμερα ἀλλάζουν οἱ γαμπροὶ κι οἱ πεθερὲς τὶς νύφες

Σήμερα Ντούλαμ' χαίρουντι. οἱ φίλοι κι οἱ ἐχθροὶ σου.

Κι' ἐσὺ Ντούλαμ' στὶς φυλακὲς στὰ Λαρσινὰ μπουντρούμια.

Ντούλαμ κι δὲν ἀντρειώνισι τὶς φυλακὲς ν' ἀνοιξῆς ;

— Τοῦ πῶς, μάναμ' ν' ἀντρειουθῶ τὶς φυλακὲς ν' ἀνοιξῶ ;

Μ' ἔχν' ἀλσούδα στοῦ λιμό, κι σίδηρα στὰ χέρια.

Σύρι, μάνα μ', στοῦ βασιλιά, σύρι κι στὴ βασιλ'σσα

σύρι, μάνα μ' κι πέστις τοὺς κι παρακάλισέ τοὺς

νὰ μὴ χαρίσουν τὴ ζωὴ καὶ τὴν καραμανιόλα.

— Πῆγα Ντούλα μ' στοῦ βασιλιά, πῆγα κι στὴ βασιλ'σσα

Δὲν σὶ χαρίζουν τὴ ζουή, σήμερα θὰ σὶ σφάξουν

Βγάλι γυιέ μου τοὺν ντουλαμά, νὰ μὴ σὶ τοὺν ματώσουν

— Μάνα τρελλή, μάνα ζουρλή, μάνα κακογνωμούσα

ποὺ δὲν λυπᾶσι νιὸ κορμί, ποὺ δὲν λυπᾶσι νιάτα,

μόνουν λυπᾶσι ντουλαμὰ ἓνα πανὶ βαμμένου.

10. Οὐ Καραβάς οὐ ἄπιστος (καθιστό).

Τ' ἦταν αὐτὸ ποὺ πάθαμι, Γιουργάκι μ' κι Ἄγγελῆ¹

Κανεὶς νὰ μὴν τοὺ πάθη

Οὔδι Τούρκους οὔδι Ρουμιὸς

οὔδι κι Ἄρβανίτης.

Σαράντα κλέφτες ἤμασταν,

σαράντα δυὸ νουμάτοι,

σένα καρᾶβι μπήκαμι

σένα μικρὸ γαλιόνι

1. Ἡ ἐμφῶδὸς ἐπαναλαμβάνεται σὲ κάθε στίχο.

Κι' οὐ καταβάς οὐ ἄπιστος
 σκυλί παραδωμένο
 Στοῦ κατάρτι κάθιτι
 πῆγι κι μᾶς ἄραξι
 σι ἓνα ξηρονήσι
 οὔδι ψωμί, οὔδι νερό,
 οὔδι ἄρνια ψημένα
 Γύρισι πίσου καταβά
 γύρισε νὰ μᾶς πάρης
 Χίλια φλουριά ἔχεις ἀπ' τὰ παιδιὰ
 κι χίλια ἀπ' τὸν Γιουργάκη
 κι χίλια ἀπ' τὸν Ἄγγιλου,
 γίνονται τρεῖς χιλιάδες
 Σαράντα μέρις κι ὕστερα,
 πάλι δικό μου εἶναι
 Σαράντα μέρες πέρασαν
 κι πᾶν σαρανταδύο.
 Βρίσκει τὸν Ἄγγελο νὰ τρώη,
 τὶς σάρκες τοῦ Γιουργάκη.

11. Ἡ θυγατέρα τοῦ παπᾶ (καθιστό).

Πιδιά μ', μᾶς πῆρι χαραυγή, πιδιά μ', μᾶς πῆρι ἡ μέρα
 Κι ποῦ θὰ λημεριάσουμι, θὰ κάνουμι λημέρι
 Στὴ Σκόπελο, στοὺν Παρνασσὸ κι στοῦ παπᾶ τοῦ σπίτι.
 — Παπά μ' ψουμί, παπά μ' κρασί, παπά μ' ἄρνια ψημένα,
 παπά μ' τὴ θυγατέρα σου, τὴ θέλει οὐ καπιτάνιους.
 — Ἰμεῖς ψουμί, ἰμεῖς κρασί, ἰμεῖς ἄρνια ψημένα
 ἡ θυγατέρα μ' δὲν νι' δῶ πῆγι στοῦ Μοναστήρι.
 πῆγι νὰ γένη καλουργιά, ν' ἀγιασῆ τὴν ψυχὴ της.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

12. Τῆς οὐριᾶς τοῦ κάστρου

Ὅσα κάστρα κι ἂν εἶδα κι περπάτησα,
 σὰν τῆς οὐριᾶς τοῦ Κάστρου δὲν εἶχα δεῖ.
 Μολυβουσκεπασμένον, μαρμαρόκτιστον.
 Τοῦρκοι τοῦ τριγυρίζουν τοῦ ρημόκαστρι.
 Δὲν μποροῦν νὰ τοῦ πάρουν νὰ τοῦ πατήσουνι,

Ἐνα μικρὸ Τουρκάκι Ρούμνιου γύρισμα
 στὸν βασιλιὰ πηγαίνει κι παρακαλεῖ.
 — Ἀφέντη μ' βασιλέα κι πουλύχρουνι,
 ἂν πάρου ἰγὼ τοῦ κάστρου τ' εἶν' τοῦ χάρισμα ;
 = Χίλια φλουριά στήν τσέπη, ἄλογου καλό,
 σπαθὶ ξεγυμνουμένου γιὰ τοὺν πόλιμου.
 — Δὲν θέλου ἰγὼ τὸ κάστρου κι οὔδε τοῦ σπαθὶ
 Μοὺν θέλου τὴν καλή σου, τὴν καλούδα σου.

13. Τοῦ Ἀρκάδι

Σάββατο μέρα ἦτανι πλησίαζι τοῦ βράδου,
 ποὺ πιάσανι τοῦ τρουμιρὸ περίφημου Ἀρκάδι.
 Πλήθους πουλὸ μαζεύθηκε, ἐπάνω στοῦ γεφύρι
 κι' ὄλοι τ' Ἀρκάδι βλέπανι μὲ μαραμένο χεῖλι.
 — Ἀρκάδι μου, τί ἔπαθες κι εἶσι συλλογισμένου.
 Μέσα στήν πόλη σ' ἄραξαν, μαύρου κι ἀραχνιασμένου
 — Τὶ νὰ σᾶς πῶ ἀδέλφια μου, τί νὰ σᾶς μουλουγήσου,
 Ἡ Κρήτη πάλι ἔμεινε στὰ χέρια τοῦ Σουλτάνου
 καὶ τῶν Κρητῶν μας ἀδελφῶν τὸ αἶμα πάει χαμένου.

14. Ἀράχουβα

Στὴ μέση στήν Ἀράχουβα στήν παινεμένη χώρα
 δέκα πολέμοι γίνονται ἀπ' τοῦ προῦ ὡς τοῦ γιόμα
 κι ἄλλοι πέντι τοῦ δειλινὸ γίνονται δεκαπέντι.
 Μιὰ Τουρκοπούλα μίλησι, μιὰ Ρουμιουπούλα λέει
 — Πιδιά μ' πάψτι τοὺν πόλιμου, πάψτι κι τὰ ντουφέκια,
 νὰ κατακάτ' οὐ κουρνιαχτὸς νὰ μετρηθῆ τ' ἀσκέρι.
 Μιτροῦντι οἱ Τοῦρκοι τρεῖς φορὲς κι λείπουν τρεῖς χιλιάδεις.
 Μιτροῦντι τὰ Ἑλληνόπουλα κι λείπουν τρεῖς λεβέντις.
 Ἐνας πῆγι γιὰ τοῦ ψουμί, κι ἄλλους γιὰ προυσφάι
 κι οὐ τρίτους οὐ μικρότιρους πῆγε γιὰ μαῦρα μάτια.

15. Σὰν τέτοια ὦρα στοῦ βουνό

Σὰν τέτοια ὦρα στοῦ βουνό ὁ Μῆτσιους λαβουμένος
 μέσα στήν τρύπα τοῦ σπηλιοῦ ἦτανε ξαπλωμένος.
 Πέντε μουλύβια στήν καρδιά κι δέκα στοῦ κιφάλι·
 Κι τὰ σκυλιὰ τοὺν ἔλιγαν, Δημήτρη δῶσι ράι.

— Πήγαινε, Δῆμο μου, πήγαινε στὴ δροσιερὴ πηγὴ μου
 κι φέρι μι κοῦο νιρό, νὰ πλύνου τὴν πληγὴ μου.
 Δὲν κλαίου τὴν λαβουματιά, δὲν κλαίου κι τοῦ βόλι.
 Μοὺν κλαίου πού με ἄφησι ἢ συντροφιὰ μου ὄλη.
 Πατέρα κι μητέρα μου νὰ τοὺς παρηγορῆτι
 καὶ νὰ τοὺς λέτε στοὺ ἐξῆς Μῆτσίου μὴν καρτιρῆτι.
 Ἐν μάθη ἢ μανούλα μου, σκοτώθηκα μακριὰ της
 πλύντι μαχαίρι κουφτιρὸ νὰ σκίση τὴν καρδιά της.
 Ἡ πρώτη μάχη εἶχι γίνει στῆς Γαλάτιστας τὰ βουνὰ
 δυὸ ἀντάρτες σκοτωθῆκαν καὶ ἐξήντα δυὸ σκυλιά¹.
 Ἡ δεύτερ^α μάχη εἶχι γίνει στοὺ Μοναστήρι τοῦ βουνὸ
 δώδικα ἀντάρτες σκοτωθῆκαν καὶ τρακόσι ἀπ' τὰ σκυλιά.

Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ ἀναφέρεται στὴ μάχη πού ἔγινε στὸ Μοναστήρι τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας μὲ τὸν καπετὰν Νταφώτη. Ὁ Μῆτσος ἦταν ἀπὸ τὴν Γαλάτισσα. Ὀνομαζόταν Δημήτριος Μαλάκας. Τὰ ἀδελφία του ἀκόμη ζοῦν.

16. Ἐσεῖς πουλιά μ'

Ἐσεῖς πουλιά πιτούμινα, πιτάτι στοὺν ἀγέρα.
 Αὐτοῦ πού πᾶτι κι ἔρχισι αὐτοῦ πού γκιζιρᾶτι
 σύρτι χαμπέρι στὴ Φραγκιά, χαμπέρι στὴν Ἑλλάδα.
 Πήρανι Τοῦρκοι πήρανι τὴν πόλ' τὴ Σαλονίκη
 Πήραν κι τὴν Ἁγιά Σουφιὰ τοῦ μέγα μοναστήρι.
 Μι τετρακόσια σήμαντα μι ἔξήντα δυὸ καμπάνις,
 κάθι καμπάνα κι παπὰς κάθι κελὶ κι διάκος
 κι ἡ κυράτσα Παναγιὰ στοὺν τοῖχ' ἀκουμπισμένη.

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΞΕΝΙΤΙΑΣ

17. Τοῦ μάθατι τί ἔγινι..

Τοῦ μάθατι τί ἔγινι τούτη τὴν ἑβδομάδα
 Μιὰ ρούσα μιὰ ἀρχόντισσα, μιὰ ρασοφοριμένη,
 μασούριζε καλάμιζι κι λιανουτραγουδοῦσι.
 Πραματευτῆς ἐπέρασι καβάλα στ' ἀλόγο του.
 — Καλημερούδια λυγερὴ — Καλῶς τοὺν στρατιωτῆ.
 — Κόρη μ' κουράσιου εἶσι σύ, χήρα ἢ παντριμένη;
 Κι ἂν εἶσι σὺ ἐλεύθερη, ταίρι γιὰ νὰ σὶ κάνω.
 — Κάλλιο νὰ σκάση τ' ἄλουγους², παρὰ τὸν λόγου πού 'πες

1. Σκυλιά = Τοῦρκοι.

Ἴγὼ ἔχου ἄντρα στὴν ξενιτιὰ τῶρα καὶ δώδικοα χρόνια.
 Κι ἀκόμα τρία τοὺν καρτιρῶ, νὰ γίνουιν δικαπέντι.
 Κι ἄν δὲν φανῆ κι ἄν δὲν ἴκουσῆ, μαῦρα θὰ τὰ φουρέσου.
 — Κόρη μ' οὐ ἄνδρας πέθανι τῶρα δώδικοα χρόνι.
 Ἴγὼ κηρὶ τοὺν δάνεισα κι ἦρτα νὰ μοῦ τοῦ δώσης.
 Ἴγὼ πανὶ τοὺν δάνεισα κι ἦρτα νὰ μὶ τοῦ δώσης.
 Ἴγὼ φιλι τοὺν δάνεισα κι ἦρτα νὰ μὶ τοῦ δώσης.
 — Κηρὶ κι ἄν τοὺν ἐδάνεισες ἰγὼ θὰ σοῦ τοῦ δώσου.
 Πανὶ κι ἄν τοὺν ἰδάνεισες ἰγὼ θὰ σοῦ τοῦ δώσου.
 Φιλι κι ἄν τοῦ ἰδάνεισες σύρι νὰ σοῦ τοῦ δώσης.
 Κόρη μ' ἰγὼ εἶμι' οὐ ἄνδρας σου, ἰγὼ εἶμι' οὐ καλὸς σου.
 — Ἄν εἶσι σὺ οὐ ἄνδρας μου, ἄν εἶσι οὐ καλὸς μου
 Δεῖξι σημάδια τοῦ σπιτιοῦ, τοῦ τί σημάδι ἔχει.
 — Μηλιά ἔχεις στοὺν κήπου σου κλήμα στοῦ παραθύρι.
 Σὶ τοῦ ἴπαν οἱ γειτόνισσες κι ἦρτις νὰ μὶ τοῦ πῆς.
 Δεῖξι σημάδια τοῦ κορμιοῦ μ' τὸ τί σημάδι ἔχου.
 Ἰλιά ἔχεις στοῦ μάγουλο, ἰλιά στὴν ἀμασχάλη
 κι ἀνάμισα στὰ στῆθια σου τ' ἄστρου ζωγραφισμένον.
 — Καλέ μ' ἰσὺ εἶσ' οὐ ἄνδρας μου, ἰσὺ εἶσ' οὐ καλὸς μου.

18. Βαρέθηκα, μπιζέρισα . .

Βαρέθηκα, μπιζέρισα τὰ ἔρημα τὰ ξένα,
 πότι νὰ πάου στὴν τουπιὰ τὴν ἔρημη πατριίδα.
 Ἰπού νι τὰ δέντρα τὰ πυκνὰ κι οἱ πυκνοὶ οἱ ἴσκοι.
 Ἰκεῖ ἔπισα νὰ κοιμηθῶ, λίγουν ὕπνου νὰ πάρου.
 Ἄκουσ' ἀηδόνια πῶς λαλοῦν, πουλιά πῶς κελαηδοῦνι.
 Μὶ πῆρι τοῦ παράπουνου κι ἄρχισα νὰ κλαίου.
 Μάνα δὲν ἔχου νὰ μὶ κλαίη, ἴδελφῆ νὰ μὶ λυπᾶτι
 Μόν' ἔχου τρεῖς γειτόνισσες κι τρεῖς γειτουμισσοῦδεις,
 Ἡ μιὰ τοὺν πάει γλυκὸ κρασί, κι ἄλλη ἀφράτου μῆλου
 κι ἡ τρίτη ἡ μικρότερη τοὺν πάει παξιμάδι.
 Σήκου ξένιμ νὰ φᾶς νὰ πιῆς, σήκου νὰ τραγουδήσης.
 Ἰδῶ τοὺν ξένου δὲν τοὺν κλαῖν οὐδὲ τοὺν παραχώνουν,
 γιατί ν' τοῦ χῶμα ἀκριβὸ κι ἡ γῆς ἀγουρασμένη,
 τοῦ ἔρημου τοῦ σάβανου ξαγουρασμὸ δὲν ἔχει.
 Γιατὶ πλέκουν οὐρφανές, τοῦ φαίνουιν χηρουπούλις.
 Νὰ ἴχα νιρὰ ἴπ' τοὺν τόπου μου κι μῆλ' ἄπ' τὴ μηλιά μου.
 Νὰ ἴχα κι τὴνμανούλα μου νὰ ἴνι παρηγουριά μου,

19. Οὐ βασιλιάς κι οὐ Τάρταρους

Ἄπ' ἄκρια σ' ἄκρια τοῦ γιαλοῦ
 κι ἄπ' ἄκρια σ' ἄκρια πόλι.
 Οὐ βασιλιάς κι οὐ Τάρταρους θέλ' νὰ σ' μπιθιριάσουν.
 Σφάζουν πιδιά, γιὰ ζοῦν ἄρνια
 μάννις γιὰ προυβατίνις
 Σφάζιτι κι ἓνας νιὸς καλὸς, ἓν ἄξιου παλληκάρι.
 Σὰν ἄλοφος ἐμούγκριζι, σὰν τριά χρονῶν δαμάλι.
 Ἦρθι κινὸς, ἦρθι βαντὲς νὰ πᾶν νὰ χαρτουγράψουν,
 Χρόνο γράφουνε τὰ προικιά κι δυὸ τὰ πανουπροίκια
 κι τὰ κρυφὰ τῆς μάννας τῆς χρόνου κι πέντε μῆνες.
 Ἦρθι χρόνους δύστηχους, πικρὸς φαρμακιμένους
 κατάντησι οὐ Τάρταρους, ξένου ζευγάρι κάνει,
 κατάντησι ἢ πιθιρά, ξένου λινάρι γνέθει.
 Κατάντησι οὐ νιόγαμπρος, ξένα γίδια νὰ βόσκη.
 Κατάντησι κι ἡ νύφη μας, ξένα ροῦχα νὰ πλένη.
 Παίρνει τοῦ δρόμου, τοῦ δρουμι στή μάνα τῆς νὰ πάη.
 Τὴν πόρτα ἐκρουτάλισε τὴν πόρτα κουρταλαί.
 — Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποὺ κουρταλεῖ, ποιὸς εἶν' εἶναι αὐτὸς ποὺ κρᾶζει
 — Ἄνοιξιμ' μάναμ' ἄνοιξι ἀπάνου γιὰ ν' ἀνέβου.
 Ἦ πόρτ' ἀμέσουσ ἀνοιξι, στοὺν ἀργαλειὸ πααίνει.
 — Κισέρισι μου καμουχά, κισέρισι διασίδι.
 Ὅταν σὶ ἐκαλάμιζα, τότε μὶ προυξενοῦσαν
 κι ὅταν σὶ κομπονέδινα ἦρταν γιὰ νὰ μὶ πάρουν
 κι τώρα ἐκατήνησα ναρθῶ νὰ σὶ ξυφάνω.
 — Κυρά, κυρὰ ποιὰ εἶν' αὐτή, κι τι' εἶν' αὐτὰ ποὺ λέει.
 Κι τότε βγαίν' ἡ μάνα τῆς, στήν ἀγκαλιὰ τὴν παίρνει.

20. Πέσ την νὰ μὴν τὰ καρτερῆ

Μιά μάνα ἔχει δυὸ πιδιά στοὺν πόλιμου σταλμένα.
 Πέσ την νὰ μὴν τὰ καρτερῆ, νὰ μὴν τὰ περιμένη.
 Ἐκεῖνα σκοτωθήκανι στῆς Ἑρμηνιας τοὺν κάμπου.
 Ἦ Ἑρμηνιά κατέβαζι, δέντρα ξεριζουμένα.
 Κατέβασι κι μιὰ μηλιά, στὰ μῆλα φουρτουμένη,
 κι ἀπάνου στὰ κλουνάρια τῆς, δυὸ ἀδέλφι' ἀγκαλιασμένα.
 Ἐνας τοὺν ἄλλου ἐκρινι, ἓνας τοὺν ἄλλου λέγει
 Γιὰ βᾶστα μι καλά, ἀδελφέ, νὰ μὴν ξιχωριστοῦμι.

21. Θαλασσινό

Ποῖος θέλ' ν' ἀκούση κλάματα, δάκρυα μοιρολόγια,
 ἄς κατεβῆ στή Σκόπελο στήν ἔρημη τῆ χώρα.
 Ν' ἀκούση τὴν Ντουμπιότισσα, τοῦ Κώστα τὴ γυναῖκα.
 Πῶς κλαίει, πῶς δίδυρεται, καὶ πῶς μοιρολογάει.
 Στοῦ παραθύρου κάθιτι ; κι στοῦ γιαλὸ ἀγναντεύει,
 Ὅσα καράβια κι ἄν περνοῦν, οὔλα κι τὰ ρουτάει.
 — Μὴν εἶδατι τοὺν Κωνσταντή, μὴν εἶδατι τοὺν Κώστα.
 — Ἰχθές, προυχθές τοὺν εἶδαμι, στοὺν ἄμμου ξαπλουμένου.
 Μαῦρα πουλιὰ τοὺν ἔτρουγαν, κι ἄσπρα τοὺν τρουγουρίζαν.
 Κι ἓνα μικρὸ καλὸ πουλί, στέκει κι τοὺν κοιτάζει
 Κι ἄλλου πουλάκι τοὺν ρωτᾷ, κι ἄλλο πουλί τοὺν λέει.
 — Δὲν τρῶς πουλί μ' δὲν χαίρισι ἀντρεϊουμένις πλάτις,
 νὰ κάνης πῆχυ τὰ φτιρά, κι σπιθαμὴ τὰ νύχια.

22. Τραγούδι τῆς φυλακῆς

Ἄχ νὰ βρῶ κλαδάκι φουντουτό, στὴ ρίζα νὰ ἴχη βρούση
 νὰ κάτσου νὰ σᾶς διγηθῶ τῆς φυλακῆς τὰ πάθη.
 Ν' ἢ φυλακὴ ἴχει σίδηρα, κι σιδηρένιες πόρτες,
 Παρακαλῶ τὴν Παναγιά, κι τοὺν θιὸ δοξάζου
 νὰ γκριμιστοῦν οἱ φυλακές, νὰ βγοῦν τὰ παλληκάρια,
 νὰ βγῶ κι γὼ οὐ δύστηχους, ποὺ ἔχου τόσα χρόνια,
 νὰ πάρω δίπλα τὰ βουνὰ κι ἀλόρτα τὰ λαγκάδια,
 νὰ χουχουτήξου κλέφτικα, νὰ μάσου παλληκάρια
 νὰ πάρου σκλάβους πρόϊδρους κι τοὺν εἰσαγγελέα,
 ποὺ δὲν δικάζουν ξάμηνα, ποὺ δὲν δικάζουν χρόνια
 μόνου δικάζουν σόβια καὶ τὴν καραμανιόλα.

23. Ἡ λυγερὴ στοὺν Ἄδη

Τρεῖς ἀντρεϊουμένοι βούλιουνταν νὰ βγοῦν ἀπὸ τοὺν Ἄδη.
 Ἐνας νὰ βγῆ τὴν ἀνοιξη, ἄλλους τοῦ καλοκαιρι,
 κι οὐ τρίτους οὐ μικρότερος νὰ βγῆ μὴ τὰ σταφύλια,
 — Ξανθὴ, σγουρὴ τοὺς ἄκουσι, τοὺς παίρν' ἀπὸν κατόπι.
 — Πάρτι κι μένα νιούτσι, νὰ βγῶ στοὺν ἄλλου κόσμου
 — Σώπα, σώπα, σγουρὴ, ξανθὴ κι μὴ τοῦ δευτερώνης
 Βρουντοῦν τὰ πασουμάκια σου κι λάμπουν τὰ μαλλιά σου.
 — Ἰγὼ τὰ μάτια μ' κλείνου μι, κι τὰ μαλλιά μ' τὰ κόβου,
 τὰ δόλια πασουμάκια μου τὰ βάζου στοῦ ζουνάρι.

24. Τραγούδια τῆς ἀγάπης

Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποὺ τραγουδεῖ τώρα τοῦ μεσουνύχτι,
 ποὺ ξύπνησι τὰ ἱνὰ χουριά, τὰ δικαπέντι κάστρα.
 Εὐύπνησι κι μιὰ καλουγριά, μιὰ ρασουφουριμένη
 Τὰ ράσα τῆς τὰ βλαστημάει, κι τοῦ σταυρὸ τοῦ λέει.
 — Σταυρέ μ' σύρι στὴν ἐκκλησιά, κὶ ράσα στ' Ἄγιου Ὅρους
 κι σὺ κουμπουλουγάκι μου σύρι στοὺν Ἄγιου Τάφου
 κι ἰγὼ θέλου νὰ παντρευτῶ νὰ πάρω παλληκάρι,
 νὰ πάρ' αὐτὸν ποὺ τραγουδεῖ.

25. Νυστάξαν τὰ ματούδια μου

Νυστάξαν τὰ ματούδια μου, θέλουν νὰ κοιμηθοῦνι
 Ἄποψε δὲν κοιμήθηκα, κὶ σήμερα νυστάζου
 γιὰ δυὸ ματούδια π' ἀγαπῶ, γιὰ δυὸ ζουγραφισμένα,
 κι ἂν δὲν τὰ πάρου χάνουμι, κι ἂν δὲν τὰ διῶ πιθαίνου
 κι ἂν δὲν τὰ κλέψου μιὰ βραδιά, νύχτα μὶ τοῦ φιγγάρι,
 νύχτα μὶ τὴν ἀστουφιγγιά, κι μὶ τῆς μέρας τ' ἄστρο.
 Νὰ τ' ἀνεβάσου στοῦ βουνὸ ψηλὰ στὰ κορφοβούνια
 νὰ τὰ φιλῶ μισάνυχτα νὰ τὰ φιλῶ τοῦ τάχυ.
 Λαλοῦν τ' ἀηδόνια τρεῖς φουρές, κι τὰ παγώνια πέντι
 τὰ χελιδόνια δεκαουχτώ, κοντὰ σιμὰ νὰ φέξη.
 Εὐύπνα περδικομάτα μου, ξύπνα κι μὴ κοιμᾶσι,
 οὐ ὕπνου εἶνι βλαβιρός, φουβοῦμι σὶ μαραίνει
 μαραίνει τ' ἀχειλάκι σου τοῦ μουσχομυρισμένου.

26. Ἴγὼ στὸν ἥλιουν ὄμουσα

Ἴγὼ στοὺν ἥλιουν ὄμουσα πουτὲ μὴν τραγουδήσω
 κὶ τώρα γιὰ τοὺς φίλους μου γιὰ τοὺς ἀγαπημένους
 θὰ πῶ τραγούδια θλιβερὰ κι παραπονημένα.
 Θὰ κάνου τὰ βουνὰ νὰ κλαῖν τοὺς κάμπους νὰ δακρῶζουν.
 Θὰ κάνου τὴν ἀγάπη μου νὰ χύνη μαῦρα δάκρυα.
 Νὰ τρέχουν μέσ' στοὺν κόρφου τῆς, μέσ' στοῦ χρυσοῦ μαντήλι,
 νὰ γίνου φίδια μὶ φτιρά, φίδια μὶ δυὸ κιφάλια,
 νὰ τὴντσιμποῦν κατάκαρδα, κι μένα νὰ θυμᾶτι.

27. Ὅσα βουνὰ κι ἂν πέρασα

Ὅσα βουνὰ κι ἂν πέρασα ὅλα τὰ παραγγέλνω.

— Βουνά μ' νὰ μὴν χιονίστι, κάμποι μὴν παχνιαστῆτι.
 Ὠσπου νὰ πάω κι νὰ ρθῶ, κι πίσου νὰ γυρίσου,
 βρίσκου τὰ χιόνια στὰ βουνά, τοὺς κάμπους παχνιασμένους.
 Βρίσκου κι τὴν ἀγάπη μου μ' ἄλλον ἀγκαλιασμένη
 — Κατέβα κόρη μ' κι' ἀνοιξι τὴν μαρμαρένια πόρτα.
 Νὰ δώσου κείνουν μαχαιριά, κι' αὐτὸς νὰ δώσ' ἱμένα,
 κι νὰ πνιγῶ στοῦ αἵμα του κι κείνους στοῦ δικό μου.

28. Νιραντζούλα

— Νιραντζούλα φουντουμένη ποῦ' νι τ' ἄνθη σου
 ποῦ' νι τ' ἄνθη ποῦ'χεις πρῶτα κι τὰ κάλλη σου,
 ἔχασις τὴν οὐμουρφιά σου, κι τὰ νιάτα σου.
 — Φύσηξι βουριάς ἀγέρας κι τὰ γκρέμισι.
 Σὶ παρακαλῶ βουριά μου, φύσα σιγανά,
 γιὰ ν' ἀράξουν τὰ καράβια τὰ Ζαγουριανὰ
 πῶχουν ναῦτες παλληκάρια, κι' ἔμορφα πιδιά.

29. Ἀγάπη μ' <αλουκιρινή

— Ἀγάπη μ' καλουκιρινή, νὰ σ' εἶχα τοῦ χειμῶνα
 ποῦ' νι οἱ μέρις οἱ μικρές, κι οἱ νύχτις οἱ μιγάλις.
 Νὰ σὶ χουρτάσου φίλημα, νὰ σὶ χουρτάσου ἀγκάλις.
 — Δὲν τό' ξιρα λιβέντη μου πὼς μ' ἀγαποῦσις τόσο
 νὰ γίνω γῆς νὰ μὲ πατᾶς, γιφύρι νὰ διαβαίνης,
 νὰ γίνου κι ἀσημόκουπα, μπρουστὰ στὴν ἀφιντιά σου
 νὰ σὶ κιρῶ γλυκὸ κρασί, κι σὺ νὰ ξεφαντώνης.

30. Τώρα 'ν ἀργά

Τώρα 'ν ἀργά, τώρα ν' καλά, τώρα ν' ἀγέρας κι δρουσιὰ
 τώρα βγαίνει οὐ βασιλιάς.
 — Ἔβγα κούρη μ' κι' ἀγκάλιασε, τοὺν νιὸ ὅπου σὶ φίλησι
 — Δὲν βγαίνου ἄγῶ δὲν ἀγκαλνῶ, γιατί πουλύ τοὺν ἀγαπῶ.
 Τοὺν ἔχου κόρφου κι σταυρὸ κι μαστραπὰ γιὰ κρυὸ νιρὸ
 Σὰν δὲν μ' ἀρέσει τοῦ νιρὸ, πικρὴ κατάρρα θὰ τοὺν πῶ,
 κι ἄλλους θὰ τοὺν καταραστῶ.
 — Χήρα νὰ δῶ τὴν μάνα σου, τὴν ἀδελφὴ σου καλουργιὰ
 Κι' αὐτὸν τοὺν νιὸ στὰ σίδερα κι στὴν κινούργια φυλακή.

31. Ἐμουρφού μου περιβόλι

Ἐμουρφού μου περιβόλι τ' εἶν' τὰ δέντρα ποῦχεις μέσα.
 Πράσινα χρυσά ν' τὰ φύλλα κι γαλάζια τὰ κλωνάρια.
 Κόρη κάθητι στοὺν ἴσκιου κι κιντᾶ χρυσὸ μαντήλι.
 — Κέντα κόρη μ' τοῦ μαντήλι, κέντα του κι γέμιζι του,
 κι ἄλλουν νιὸ νὰ μὴν τοῦ δώσης, μὸν ἱμένα τοὺν λιβέντη
 τοὺν λιβέντη τοὺν γιαφέντη. Νὰ τοῦ βάλου, στοῦ σπαθί μου
 κι στ' ἀργυρουκουφτιρό μου.

32. Πᾶν τρία χρόνια π' σ' ἀγαπῶ

Μιλαχροινὸ τραβᾶς σπαθί,
 πάρι τὴν κεφαλή μου,
 νὰ μὴ διαβοῦν τὰ βάσανα
 κι οἱ ἀναστεναγμοί μου
 Πᾶν τρία χρόνια π' σ' ἀγαπῶ
 δὲν τῶκανες νισάφι,
 γιὰ νὰ μοῦ κρᾶξης ρούσα μ' μιὰ βραδιά
 κι ἓνα Σαββάτου βράδου
 ποὺ πάει ἡ μάνα σ' στήν ἐκκλησιά
 πατέρας σ' στοῦ παζάρι
 κι τὰ μικρὰ δελφάκια σου
 θὰ πάνι στοῦ Σχολείου
 νὰ σὶ χουρτάσου φίλημα
 κι δόλια ἀγκαλίτσα

33. Ἡ Βαγγελιώ παρήγγειλι

Ἡ Βαγγελιώ παρήγγειλι στοὺν ἀγαπητικό της
 — Μήτσιου μου νὰ φυλάγισι ἀπὸ τὴν συντροφιὰ σου.
 Πικρὰ λόγια Μήτσιου μ' φυγκράστηκα (δὶς)
 πικρὰ φαρμακουμένα
 — Μπερὲ μὴ φουβάσι Βαγγελιώ (δὶς)
 μὴ βάζης μὶ τοῦ νοῦ σου
 Ἐχου τοῦ γράμμα ἀπ' τοὺν πασᾶ (δὶς)
 κι βούλα ἀπ' τοὺν Δεσπότη.
 Ἐχου τοὺν Γιάννη μπράτιμου (δὶς)
 τοὺν ἔχου πρῶτου φίλου
 Τοὺν λόγου δὲν ἀπόσουσι (δὶς)

τὸν λόγου δὲν ἀπουσώνει.
 Τρία τουφέκια πέφτουνε (δὶς)
 τὰ τρία ἀράδα ἀράδα.
 Τὸ ἕνα τὸν παίρνει στ' ἄρματα (δὶς)
 κι τ' ἄλλου στὰ τσαπραζία,
 Τοῦ τρίτου τοῦ φαρμακιρὸ (δὶς)
 τὸν παίρνει στὴν καρδιά του
 κι ἡ στόμας τ' αἷμα γιόμισε (δὶς)
 τὰ χεῖλη του φαρμάκι.
 Κι ἡ δόλια ἡ γλωσσίτσα του (δὶς)
 λαλεῖ σὰν χελιδόνι.
 Ἄ, διὲς κιρὸ πὸν διάλιξε (δὶς)
 οὐ χάρους νὰ μὴ πάρη
 Τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαδιὰ (δὶς)
 κι βγάν' ἡ γῆς χουρτάρι.

34. Οὐ Νίκους πιριδιάβινι

Οὐ Νίκους πιριδιάβινι στῆς Μάρους τὰ σαράια.
 Βαροῦσι κι τὸν ταμπουρά κι τοῦ καρτουζιένη.
 Κι ἡ Μάρου τὸν ἀγνάντευε ἀπὸ τοῦ παραθύρι.
 — Ἔλα Νίκου μ', νὰ φᾶς νὰ πιῆς, κουρμὶ νὰ ἀγκαλιάσης
 — Φουβοῦμι Μάρου μ' σκιάζουμι, φουβοῦμι ἀπ' τοῦ Γιάννη
 — Οὐ Γιάννης Νίκου μ' δὲν εἶν' ἰδῶ, πάησι γιὰ τοῦ κυνήγι.
 Παρακαλῶ Νίκου μ' τὴν Παναγιά, νὰ βρέξη νὰ χιονίση
 νὰ μείν' οὐ Γιάννης στοῦ βουνὸ τ' ἀγρίμια νὰ τὸν φάνι.
 Τοῦν λόγου δὲν ἀπόσουσι, κι δὲν τὸν ἀπουσώνει
 νὰ κι οὐ Γιάννης πόρχιτι, ἀπ' τοῦ βαρὸ κυνήγι.
 Φέρνει τ' ἀλάφια ζουντανά, τ' ἀγρίμια σκοτουμένα,
 φέρνει κι ἕνα λαφόπουλο νὰ παίζ' ἡ Μαρουδιά του.
 — Κατέβα Μάρου μ' κι ἄνοιξι, νὰ μποῦν τ' ἀλάφια μέσα.
 Φουβοῦμι Γιάννη μ' σκιάζουμι, φουβοῦμι ἀπ' τ' ἀλάφια.
 Σύρι Γιάννη μ' στὴν μάνα σου πὸν τὰ χεὶ μαθημένα.
 Ὡσπου νὰ πάη κι νὰ ρηῆ κι πίσου νὰ γυρίση
 οὐ Νίκους πιριδιάβινι.

35. Ξύπνα καϊμένη Ἀναστασιά

Τοῦ βλέπς' τοῦ σπίτι τοῦ ψηλὸ
 πού ν' πιὸ ψηλὸ ἀπ' τ' ἄλλα.

Ἐκεῖ κοιμᾶται μιὰ ξανθιά, μιᾶς χήρας θυγατέρα
 Κι πῶς νὰ τὴν ξυπνήσουμε, κι πῶς νὰ τῆς τοῦ εἰποῦμι
 — Εὐπνα καϊμέν' Ἀναστασιά, ξύπνα κι μὴν κοιμᾶσι
 Εὐπνα ν' ἀνάψης τὴ φουτιά, νὰ σβήσης τοῦ καντήλι
 Γιατὶ μᾶς πῆρι ἢ χαραυγὴ τοῦ δόλιο μισημέρι.
 Πᾶν τὰ πουλάκια στὴ βουσκὴ κι ἔμορφες στὶς βρούσις.
 — Τὸ πῶς μὴ λὲς νὰ σηκουθῶ ἀπὸ τὶς ἀγκαλιές σου
 Μπιδρόεφκαν τὰ μαλλούδια μου μαζί μὴ τὰ δικά σου
 κι πῶς νὰ τὰ ξυμπλέξουμι ;

36. Τώρα τὰ πουλιά, τώρα τὰ χελιδόνια

Τώρα τὰ πουλιά, τώρα τὰ χελιδόνια,
 Τώρα οἱ πέρδικες συχνολαλοῦν κι λένε.
 — Εὐπν' ἀφέντη μου, ξύπνα κι μὴν κοιμᾶσι
 Εὐπν' ἀγκάλιασι κουρμὶ κυπαρισσένιο
 κι ἄσπρου λαιμό, λαιμὸ κεχοιμπαρένιο.
 — Ἄφοντζι νὰ ζῆς, νὰ ζοῦν τὰ μαῦρα σ' μάτια
 Γιατὶ εἶμαι δυστυχής, βαριά ξαγρυπνισμένους
 ἀπὸ τοὺν πόλιμου, κι ἀπ' τοῦ βαρὸ ταξίδι
 Μ' ἔστειλ' οὐ ἀφέντης μου, στοὺν πόλιμου νὰ πάου,
 γιὰ νὰ σκουτουθῶ, γιὰ σκλάβου νὰ μὴ πάρουν.
 Χίλιους σκότουςα κι χίλιους πῆρα σκλάβους,
 ἕνας ἔμεινι κι ἄκείνους λαβουμένους.

37. Τρεῖς μιλαχροινές κουπέλλις

Ἐένος εἶμι κι ἦρα τώρα ἀπὸ μέρους μακρινὸ
 Κι κανένα δὲν γνουρίζου κι κουντεύου νὰ χαθῶ
 Ἐμεινα στὶς ἀμπουλιάνις μέσ' στὰ ἔρημα βουνά,
 ἔχου τὰ πουλιά παρέα κι τὰ δέντρα συντρουφιά.
 Τρεῖς μιλαχροινές κουπέλλις, καὶ τρεῖς τὶς ἀγαπῶ
 ποιά νὰ πάρου, ποιά ν' ἀφήσου τοῦ θαμάζουμαν κι ἰγῶ.

38. Βάζει τοὺν ἡλιου πρόσουπου

Κιὰ στοὺν ἀπάνου μαχαλά, στοὺν ἄλλον παρακάτου
 δὲν πρέπ' ἀντάρις κι βρουχές, κι καταχνιές κι χιόνια,
 γιὰτ' ἔχου μιὰ ἀγαπητικὴ ξανθὴ κι μαυρομάτα.
 Τὴν ἔβανι νὰ στουλιστῆ, τὴν βάνει γιὰ ν' ἀλλάξῃ.

Βάζει τὸν ἥλιου πρόσουπου κι τοῦ φιγγάρι ἀστήθι
 κι τὸν καθάριου αὐγερινὸ τὸν βάζει δαχτυλίδι.
 Κάλιο λάμπει τοῦ δάχτυλου παρὰ τοῦ δαχτυλίδι
 Παίξι, του Γιαννούλα μ' παίξι' του σήμερα κι αὔριου τοῦ βράδου
 Τότις θὰ γένου κουγουμτζῆς νὰ φκιάνου δαχτυλίδια,
 νὰ τὰ πουλῶ στὶς ὄμουρφις γιὰ μάτια κι γιὰ φρύδια.

39. Μὶ ρίξανι βαριά 'δικιά . .

Δὲν δίψασα νὰ πιῶ νιρὸ 'ποῦ μαρμαρένια βρούση
 κι ἄπ' ἀσημένιου μαστραπά κι ἀπὶ τῆς κόρης χέρι.
 Μὶ ρίξανι βαριά 'δικιά πὼς φίλησα μιὰ κόρη
 Οἱ φίλ' ἐχθροὶ γινήκανε, τ' ἀδέλφια μου προδότοι
 Μὲ ρίξανι στὴν φυλακὴ, νὰ κάνω τριάντα μέρες
 κι παραπέσαν τὰ κλειδιὰ κι κάνω τριάντα χρόνια.
 Λιφτουκαριὰν ἐφύτιψα στῆς φυλακῆς τὴν πόρτα
 κι γίνικι κι τράνιψι κι ἔκανι λιφτουκάρια.
 Λιφτόκαρα κι ἄν ἔφαγα ἐλευθεριὰ δὲν εἶδα
 κι κάνου πῆχεις τὰ μαλλιά, κι σπιθαμὴ τὰ νύχια.
 Μόνον μιὰ μέρα Κυριακὴ μιὰ πίσσημην ἡμέρα,
 τραγούδησα κι ἔκλαψα στῆς φυλακῆς τὴν πόρτα.
 Βασιλοπούλα τ' ἄκουσι ἀπὸν ψηλὸ παλάτι
 — Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποῦ τραγουδᾷ, ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποῦ κλαίει.
 Φιρίτι τουν νὰ τοῦν ἰδῶ νὰ τοῦν ἐλευθερώσω.
 Χίλια φλουριὰ ἔχουν στοῦ λαιμὸ, ὅλα θὰ τὰ ξουδέψω
 κι ἄν δὲν μὲ φθάσουνι κι αὐτὰ πουλῶ τὰ σκουλαρίκια,
 ποῦ μὲ τὰ βαρουτίμησαν στὴν πόλη οἱ ἀρχοντάδεις
 κι ἄν δὲν μὲ φθάσουνι κι αὐτὰ πουλῶ τοῦ δαχτυλίδι
 ποῦ μὲ τοῦ βαριουτίμησαν ἐξῆντα δυὸ χιλιάδεις.

40. Ἡ Αὐγινοῦλα ἡ μικρὴ . .

Ἡ Αὐγινοῦλα ἡ μικρὴ ἡ μικροπαντριμένη
 καυχιούντανι, πινιούντανι τοῦ χάρου δὲν φουβᾶτι,
 γιὰτ' εἶν' τὰ σπίτια της ψηλὰ κι ἄνδρας της παλληκάρι.
 Κι οὐ χάρους τὴν ἐλόχιψι ἀνάμεσα στὰ στήθια.
 Μπαίναν, ξεβγαίναν οἱ γιαιτροί, κι γιαιτριὰ δὲν ἔχει.
 Μπαίνει, ξεβγαίνει ἡ μάνα της, ἄπ' τὰ μαλλιά τραβγιέτι.
 — Σὺ, Αὐγινοῦλα μ', πέθινι κι μένα ποῦ μ' ἀφήνης
 — Σ' ἀφήνου ἰδῶ στὰ σπίτια μου κι στὰ γλυκὰ μ' ἀδέλφια.

Μάνα μ' σὰν ἔρθ' οὐ Κουσιαντῆς, ἴπὸν τ' ἴρημου κυνήγι
 νὰ μὴν τοὺν πῆς πὼς πέθανα κι κάθητι κι κλαίει.
 Μόν' πές του πὼς παντρεύτηκα πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.
 Δώστουν νὰ φάη, δώστουν νὰ πιῆ, κρασί για νὰ μιθύση,
 δώστουν τὴν ἄρραβώνα μου κι μὴ μ' ἄλησμονήση.
 Τοὺν λόγου δὲν τελείουσι, τὴν συντυχιά δὲν εἶπι,
 νὰ κι οὐ Κώστας πῶφτασι, νὰ κι οὐ Κώστας πού ῥθη
 Φέρνει τ' ἀλάφια ζωντανά, τ' ἀγρίμια σκουτουμένα,
 φέρνει κι ἓνα λαφόπουλο νὰ παίζ' ἢ Αὐγινούλα.
 Βλέπει στὴν πόρτα του σταυροὶ παπάδες φουρεμένοι
 Βλέπει τοὺν πρωτομάστορα, πὸν φκιάνει τοὺν σεντούκι.
 — Για πές μου πρωτομάστορα, τίνος σεντούκι φκιάνεις
 — Τῆς Αὐγινούλας τῆς μικρῆς τῆς μικροπαντρεμένης
 — Φκιάστου φαρδύ, φκιάστου μακρύ, νὰ παίρνη δυὸ νουμάτοι
 νὰ παίρνη ἄντρα μ' ἄρματα, κι νύφη μὲ στουλιδία,
 κι στὴ δεξιὰ μας τὴν μεριά, ν' ἀφήσης παραθύρι,
 νὰ κρούη ἥλιους τοὺν προυί, ἥλιους τοὺν μεσημέρι,
 νὰ λάμπη οὐ νιὸς μὲ τ' ἄρματα, κι νύφ' μὲ τὰ στουλιδία.

41. Οὐ Γιάννους κι ἡ Μάρου

Οὐ Γιάννης κι ἡ Μάρου, τὰ δυὸ καλὰ πιδάκια
 κι στοὺν σχολειὸ πηγαίνανι σὰν τὰ μικρὰ πουλάκια
 Δυὸ χρόνια ἀγαπιούντανι, κανεὶς κι δὲν τοὺν ξέρει
 κι οὐ Γιάννης ἐγελάστηκε τὴ μάνα του τοὺν λέει.
 — Μάνα μ', τὴ Μάρω ἀγαπῶ καὶ θέλω νὰ τὴν πάρω
 — Τὶ λές, τὶ λές βρὲ Γιάννη μου, καὶ τὶ μὲ κουβεντιάζεις,
 ἡ Μάρω εἶνι συγγενής, ἡ πρώτη ἀξαδερφιά σου.
 Τὴν Μάρω ἄρραβώνιασαν κι οὐ Γιάννης ἄρρωσταίνει.
 Τὴν Μάρω ἐπαντρεύανε κι οὐ Γιάννης ἀπουθαίνει.
 Τὴν Μάρω πᾶν στὴν ἐκκλησιά, για νὰ τὴν στεφανώσουν.
 Τὸν Γιάννο πᾶν στὸ μνήμα του, για νὰ τὸν παραχώσουν.
 Στὸ δρόμο συναντήθηκαν ὁ Γιάννους μὲ τὴ Μάρω.
 Κανεὶς δὲν ἄντιλογήθηκι, κανεὶς δὲν ντιλογιέτι.
 Ἡ Μάρω ἄντιλογήθηκι, ἡ Μάρω ἄντιλογιέτι
 — Ποιὸ εἶν' αὐτὸ τοὺν λείψανου, τ' ὄμορφου παλληκάρι.
 — Οὐ Γιάννους εἶν' τοὺν λείψανου, τ' ὄμορφου παλληκάρι.
 Σκύφτει ἡ Μάρου τοὺν φιλεῖ κι ἄπᾶνου ξεψυχάει
 Σὶ μιὰ κάσσα τοὺς ἔβαλαν τὴν Μάρω κι τοὺν Γιάννου.
 Ἡ Μάρου βγῆκι λιμονιά, οὐ Γιάννους κυπαρίσσι.
 Λιανοβυργάει ἡ λιμουριά, φυλάει τοὺν κυπαρίσσι.

42. Ένας νιός ψυχομαχοῦσε . . .

Ένας νιός ψυχομαχοῦσι, τριὰ μερόνυχτα
 στῆς ἀγάπης τὶς ἀγκάλες, πᾶν στὰ γόνατα
 καὶ ἡ μάνα του τὸν κλαίει καὶ τὸν βλαστημᾷ.
 — Μὴ μὶ τυραννῆς, μανούλα μ', μὴ μὶ βλαστημᾶς,
 νὰ σὶ πῶ τὰ κρίματά μου, καὶ τὰ πάθια μου,
 Ὅταν ἤμουν παλληκᾶρι, εἴκοσι χρονῶ,
 πάτ'σα σπίτια, πάτ'σα κάστρα, πάτ'σα καὶ ἐκκλησιές,
 σκότωσα καὶ ἕναν Δεσπότη μέσο' στὴν ἐκκλησιά
 πάτησα καὶ ἕνα κουρίτσι, κρίμα τὸ κανα,
 τοῦ παπᾶ τῆ θυγατέρα τῆ μικρότερη.

43. Πουλύ μικρὸς οὐρφάνιψα . .

Πουλὸν μικρὸς οὐρφάνιψα ἴπου μάνα καὶ πατέρα,
 μὶ πῆραν οἱ μπαρμπάδες μου, τῆς μάνας μου τ' ἀδέλφια,
 μὶ πῆραν καὶ μὶ ρόγησαν, σὶ μιὰ Βουργάρα χήρα.
 Δώδικα χρόνια ἔκανα στὰ μάτια δὲν τὴν εἶδα,
 καὶ μέσο' στὰ δεκατέσσερα στὰ μάτια τὴν λογιᾶζου.
 Δῶσο' μι, χήρα μ', τῆ ρόγα μου, δῶσο' μου τὴν δούλεψή μου,
 Μὶ μῆνυσαν τ' ἀδέλφια μου, νὰ πά', νὰ μὶ παντρέψουν.
 — Σκλάβεμ' ἂν θέλης παντριὰ ἰγὼ νὰ σὶ παντρέψου
 Δώδικα σκλάβις ἔχω ἰγὼ, καὶ ὅποια σ' ἀρέσει πᾶρε,
 θέλεις τὴν ρούσα ἔπαρι, θέλεις τὴν μαυρομάτα,
 θέλεις τὴν κατακόκκινη, πού ἴνι φλουρι γιμάτη.
 — Ἰγὼ σκλάβα δὲν δούλιψα καὶ σκλάβα δὲν τὴν παίρνον
 Χήρα Βουλγάρα δούλιψα καὶ ἂν μὶ τὴν διν' τὴν παίρνον
 — Σκλάβι μ' εἶσι πουλὸν μικρὸς καὶ χήρα δὲν σὶ πρέπει
 ἴσου θέλεις τοῦ ταίρι σου νὰ παίξης νὰ γελάσης.

44. Βρίσκει καὶ τὴν καλούδα του . . .

Ὅταν κίνησο' οὐ Κουσταντῆς στοῦ πανηγύρο' νὰ πάη
 βάζει σιλώνει τ' ἄλογου, βάζει τοῦ καλυγώνει,
 βάζει ἀσημένια πέταλα, καρφιά μαλαματένια
 καὶ στὴν καλούδα τ' ἔλιγι, καὶ στὴν καλή του λέει
 — Καλή μ' γιὰ λύσι τὰ σκυλιά, καὶ σφάλισι τὶς πόρτις.
 Μιὰ πάει σιμά, μιὰ πάει κοντά, κατάγγαντα στὴ χώρα.
 Τοῦ χαμαλὶ λησμούνησι, γύρισι νὰ τοῦ πάρη

Βρίσκει τις πόρτες άνοιχτές κι τὰ σκυλιὰ δεμένα.
 Βρίσκει καὶ τὴν καλούδα του, μ' ἄλλουν ἄντρα κοιμᾷτι.
 Μιὰ τοῦ σπαθὶ τοῦ ἔβγαλι, κι τοῦ κιφάλ' τὴν παίρνει,
 μέσ' στοῦν δισάκκι τούβαλι, στὴν πεθερὰ πηγαίνει.
 — Γαμπρέ μ' τοῦ τί μᾶς ἔφρις ἄποῦ τοῦ πανηγύρι.
 — Γιὰ βάλι τοῦ χιράκι σου, μέσ' στ' ἄργυρὸ δισάκκι,
 νὰ δῆς τοῦ τί σᾶς ἔφρις ἄποῦ τοῦ πανηγύρι.
 Κι βάζει τὸ χιράκι της μέσ' στ' ἄργυρὸ δισάκι,
 πιάνει τῆς κόρης τὰ μαλλιὰ, τῆς κόρης τὸ κεφάλι.
 — Γαμπρέ μ' τοῦ τί κακὸ ἔκαμες, σὶ μένα τὴν καῦμένη.
 Δὲν ἔχει κρίση νὰ κριθῆς, κριτᾶδες νὰ σὶ κρίνουν;
 — Ἰγὼ ἤμουν κρίση μουναχός, κι ἔκανα κι τὴν κρίση.

45. Ἰγὼ καλὸς μου ἔφτασι..

Οὐ σκλάβους ἀναστέναξι κι στάθηκ' ἡ φρεγάδα
 — Σκλάβι μ' πεινᾶς, σκλάβι μ' διψᾶς, σκλάβι μ' ροῦχα σὶ λείπουν;
 — Οὐδὲ πεινῶ, οὐδὲ διψῶ, οὐδὲ ροῦχα μὲ λείπουν.
 Θυμήθηκα τοὺν τόπου μου, τὴν δόλια τὴν πατρίδα.
 Τρίω μιρῶ ἤμουνα γαμπρός, δώδικα χρόνια σκλάβους,
 κι τώρα μ' ἤρθι μήνυμα, παντρεύουν τὴν καλή μου.
 Πάρι σκλάβι μ' τοὺν μαῦρου σου κι σύρι πόθεν ἦρθις.
 Ὡσπου νὰ πῆς ἀφήνου γειά, πάει σαράντα μίλια,
 κι ὥσπου νὰ πῆς ὦρα καλὴ πάει σαράντα πέντι.
 Στοῦν δρόμου ὅπου πῆγαινε παρακαλεῖ καὶ λέει.
 — Θέ μου νὰ βρῶ τὴν μάνα μου στοὺν πουταμὸ νὰ πλήνη
 Καθὼς ἔπαρακάλεσι, ἔτσι πῆγι κι βρῆκι,
 — Καλὴ μέρα καλουγριά, προουφταίνου καὶ στὴ βλόιση.
 — Ἄν εἶν' οὐ μαῦρος γρήγουρους προουφταίνεις καὶ στὴ βλόιση
 κι ἄν εἶν' οὐ μαῦρος ταπεινός, προουφταίνεις στὰ τραγούδια.
 Μιὰ καλπαζιά τοὺν ἔδουσι στὴν πόρτα πάει κι στάθηκ.
 Ὁ μαῦρος ἐχλιμίντρισι κι ἡ κόρη ἀναστενάξει.
 — Συμπεθεροὶ στὰ σπίτια σας, συντέκνοι στὰ δικά σας.
 Ἄκοῦς κισύ, κύρ νιόγαμπρι, σύρι ποῦ πόθεν ἦρθις.
 Ἰγὼ καλὸς μου ἔφτασι, ἰγὼ καλὸς μου ἦρθι.

46. Ἐνα σκυλί Τουρκάκι..

Ἐνα σκυλί Τουρκάκι τοῦ βασιλιᾶ ἐγκόνι
 μιὰ Ρωμιοπούλα ἀγάπησι κι θέλει νὰ τὴν πάρη.

Κι ἡ Ρωμοπούλα τῶμαθε πολὺ τὴν κακοφάνη
 Παίρνει τὰ ὄρη τὰ βουνά, τὰ ὄρη τὰ λαγκάδια,
 κι ἡ μοῖρα της τὴν ἔβγαλι μπροστὰ στοὺν Ἄϊ Γιώργη.
 — Ἄϊ, Γιώργη μ' ἀφέντη μου, μεγάλο τ' ὄνομά σου.
 Αὐτὴν τὴν ὥρα κρύψι μι 'π τὰ Τούρκικα τὰ χέρια
 θὰ φέρου βάρκα τὸ κηρὶ κι βάρκα τοῦ θυμιάμα·
 — Μιὰ ἀνοιξαν τὰ μάρμαρα κι μπαίν' ἡ κόρη μέσα.
 Νὰ κι οὐ Τούρκους ἔφθασι καβάλλα στ' ἄλλογό του,
 — Ἄϊ Γιώργη μ' ἀφέντη μου, μεγάλου τ' ὄνομά σου.
 Αὐτὴν τὴν κόρη πόκρυψες νὰ μὴν τὴν φανερώσης
 θὰ φέρου βάρκις τὸ κηρὶ κι βάρκις τοῦ θυμιάμα
 κι δυὸ βάρκις σαμόλαδου, ν' ἀνάβης τὰ κανδήλια
 θὰ βαπτιστῶ στὸ λάδι σου καὶ Γιώργη τ' ὄνομά μου.
 — Μιὰ ἀνοιξαν τὰ μάρμαρα κι βγαίν' ἡ κόρη ἔξω.
 Ἄπ' τὰ μαλλιά τὴν ἄρπαξι, πὰν στ' ἄλλογο τὴ ρίχνει.
 — Ἄφ'ση μι Τοῦρκ' ἀπ'τὰ μαλλιά, κι πιάσι μ' ἀπ' τοῦ χέρι
 ἔχου δυὸ λόγια νὰ σὶ πῶ, τρία νὰ σὶ μιλήσου.
 Ποῦ εἶδεις Ἄγιου λαίμαργου, τὴν πίστη νὰ φυλάη.

47. Μὶ μὴνυσ' ἡ ἀγάπη μου

Μὶ μὴνυσ' ἡ ἀγάπη μου νὰ πάη νὰ μὶ φιλέψη.
 Πρῶτα νὰ δῶ τὸν οὐρανὸ κι ὕστερα νὰ κινήσου.
 Ἄν εἶνι βρουχιωδὸς κηρός, νὰ βάλου... ροῦχα,
 κι ἂν εἶνι ξαστιριά κι αὐγή, νὰ βάλου τὰ λινά μου
 Μὶ γέλασ' οὐ Ἀὔγουρινὸς κι βάζου τὰ λινά μου
 Ὅσου ν' ἀνέβου τριὰ βουνά, νὰ κατεβῶ τρεῖς κάμπους
 τὰ χιόνια κοντοζύγουσαν τοὺν μούρου νὰ σκεπάσουν.
 Κι οὐ μαύρους ἔχλιμίντριξε κι ἡ κόρη ἀναστενάζει
 — Μάνα φίλους μᾶς ἔρχιτι, φίλους κι ἀγαπημένους
 — Ἰμεῖς φίλου δὲν ἔχουμι, φίλου δὲν καρτεροῦμι.
 — Πάρι μάνα μ' τοὺν μαύρου του κι ἐγὼ τοὺν καβαλλάρη.

48. Ἐνα καράβι ἔβγινι

Ἐνα καράβι ἔβγινι 'ποὺ μέσα ποὺ τὴν πόλη,
 μὶ τετρακόσια φλάμπουρα κι ξῆντα δυὸ καμπάνες.
 Εἶχι κι μιὰ βασίλισσα κι μιὰ βασιλοπούλα.
 Τοῦ Ρήγα οὐ γυιὸς τὴν μίλησι, τοῦ Ρήγα γυιὸς τὴν λέγει
 — Βασίλισσα δὸς μας φιλί, δὸς μας κι μαῦρα μάτια.

— Μέσα ἰδῶ στοῦ πέλαγους, τοῦ τί φιλι νὰ δώσου.
 Νὰ σώσουμι νὰ φτάσουμι σ' ἓνα καλὸ λιμῶνα,
 νὰ πᾶν οἱ ναῦτες γιὰ νιρὸ κι τὰ πιδιά γιὰ ξύλα.
 Τότε κι μεῖς τὰ νιούτσικα νὰ γλυκοφιληθοῦμι.

49. Ἰγὼ εἶμ' ἢ βλάχα ἢ ξακουστή

— Ἰγὼ εἶμ' ἢ βλάχα ἢ ξακουστή, ἢ βλάχα ἢ παινεμένη.
 Ἔχω τὰ χίλια πρόβατα κι δυὸ χιλιάδες γίδια.
 Στ' ἄνα βουνὸ εἶν' τὰ πρόβατα κι στ' ἄλλο εἶν' τὰ γίδια
 Κι ἀνάμεσα στὰ δυὸ βουνὰ δώδεκα, μὺλ' ἀλέθουν.
 Οἱ ἕξ ἀλέθουν μὲ νιρὸ κι οἱ ἕξι μὲ τὸ γάλα.
 Κι στοὺν ἄφρὸ τοῦ γαλατιοῦ, τρία κοράσια πλένουν.
 Ἡ μιὰ πλένει τοὺς ἄρρωστους ἢ ἄλλ' τοὺς λαβωμένους,
 κι ἡ τρίτη ἢ μικρότερη τοὺς ἀρραβωνιασμένους.
 — Λύκος νὰ φάη τὰ πρόβατα, κι τσάκαλους τὰ γίδια,
 κι μιὰ μιγάλη ἀρρυστιὰ, νὰ φάη τοὺν τζουμπάνη,
 νὰ μείν' ἢ βλάχα μουναχιά, νὰ κοιμηθοῦμ' ἀντάμα.
 Ἄνάμισα σὶ δυὸ μιλιές, σὲ δυὸ κυπαρισσάκια,
 νὰ πέφτουν τ' ἄνθη ἐπάνω μας, τὰ μῆλα στὴν ποδιά μας.

50. Ἀποκριᾶς (καθιστό).

«Ἀπόψι φίλουν φίλενα, πάλι φίλουν φιλεύου,
 τὴν Παναγιά κι τοῦ Χριστοῦ τοὺς δώδεκα Ἀπουστόλους,
 γιὰ νὰ μὲ δώσουν τὰ κλειδιά, κλειδιά τοῦ Παραδείσου
 ν' ἀνοίξου τοὺν παράδεισον νὰ διῶ τί ἔχει μέσα,
 Ἄνοίγου δεξιὰ μεριά, δεξὰ τοῦ Παραδείσου
 βλέπου φτουχοὶ ποὺ κάθουντι στὰ ἴτσι στὰ λουλούδια,
 βαστοῦσαν κι στὰ χέρια τους λαμπάδες ἀναμμένες.
 Ἄνοίγου κι ζερβὰ μιριά, ζερβὰ τοῦ Παραδείσου.
 Βλέπω πλούσιοι ποὺ βράζουνε στὴν πίσσα, στοῦ κατράνι,
 βαστοῦσαν κι στὰ χέρια τους σακκοῦλες βουλουμένες.
 κι τοὺς φτουχοὺς παρακαλοῦν κι τοὺς φτουχοὺς τοὺς λένε.
 — Πάρι φτουχιέμ τὰ γρόσια σου κι δώσ'μι τὴν λαμπάδα.
 — Ἰδῶ γρόσια δὲν χρειάζονται κι γρόσια δὲν πιρνοῦνι,
 ἰδῶ λαμπάδα χρειάζιτι, λαμπάδα ἀναμμένη.

51. Ἀποκριάτικο (καθιστό).

Τρῶτι πίνιτι πιδιά, τοῦτα τὰ γλυκὰ κρασιά,

κι ὅποιον εὔρ' οὐ θάνατους οὐλοὶ νὰ τοὺν κλάψουμι.
κι οὐλοὶ νὰ τοὺν θάψουμι στὴν τρανὴ τὴν Παναγιαί.
Στὴν κορφὴ στοὺν Ὀλυμποῦ, φύτρουσ' ἕνας ἔλατους,
κεῖ στὴ ρίζα κάθητι ἕνας γέρου ἔλαφους,
κι ὄλο κλαῖν τὰ μάτια του.

Κ' ἀλαφίνα πέρασι κὶ τοὺν καλημέρισι
— Τὶ ἔχεις βρὲ γέρου ἀλαφι κι ὄλου κλαῖν τὰ μάτια σου;
— Κλαίου γιὰτὶ γέρασα, δὲν μπορῶ νὰ πιρπατῶ,
θὰ τοῦ μάθ' οὐ βασιλιάς κι θὰ στείλει τοῦ στρατό,
νὰ μὴ πιάση ζωντανό, νὰ μὴ βάλῃ φυλακή.

52. Ἀποκριάτικο (τοῦ χοροῦ).

Ἄσπρη μου τριανταφυλλιά, κόκκινη γαρουφαλιά,
χάρισέ μι τ' ἀνθη σου κι τοῦ λουλουδάκι σου,
νὰ τοῦ βάνου στοῦ χουρό, νὰ μαράνου τρεῖς ἔννια,
τρεῖς ἔννια τρεῖς δώδεκα. Ὅλοι κόρη μ' τσ' μάρανις.
Μόν' τῆς χήρας τοὺν υἱιό, δὲν μπορῶ νὰ τὸν ἰδῶ
μέρα νύχτα στοῦ χουριό.

53. Ἀποκριάτικο (ἰδιόρρυθμος χορός).

Ἄποὺ πᾶν ἀπ' τὰ μπαίρια, ντὲ Γιάννημ ντέ, ντὲ σιέντιμ ντέ,		
Βουργαροῦδις κατιβαίνουν	»	»
Κατεβαίν' κι' ἕνας λεβέντης	»	»
Καλημέρα Βουργαροῦδις	»	»
Δὲν μὴ θέλιτι κι ἱμένα	»	»
νὰ σκαλίζου νὰ θερίζου	»	»
νὰ μαζεύω τὰ διμάτια	»	»
νὰ φιλῶ δυὸ μαῦρα μάτια	»	»

54. Ἀποκριάτικο (χοροῦ).

Ὁ ἰδῶσμος κι ὁ βασιλικὸς κὶ τοῦ γαρουφαλλάκι,
αὐτὰ τὰ τρία μάλλοναν τοῦ ποιὸ μυρίζει πρῶτο.
Γυρίζει τοῦ τριαντάφυλλο κὶ λέει στὸ καροφύλλι,
— Σωπάτε βρωμολούλουδα καὶ μὴν πολυπινιέστι
Ἰγὼ ἴμι τοῦ τριαντάφυλλου τοῦ μουσχομυρισμένα.
Τοῦ Μάη τοῦ μῆνα βρίσκουμι στοῦ Βασιλιὰ τοῦ χέρι.
Μὴ παίρνει, μὴ μυρίζιτι στοῦ μαστραπᾶ μὴ βάζει

ΛΑΖΑΡΚΑ (Γαλατίστης)

Λαζαρκὰ εἶναι τὰ τραγούδια, πὸν ἔλεγαν καὶ λένε τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ σὲ κάθε σπιτί τὴν ἡμέρα τοῦ Λαζάρου. Παρέες, παρέες μὲ καλαθάκια στὰ χέρια στολισμένα μὲ λουλούδια (γιὰ νὰ βάζουν μέσα τὰ ἀυγά πὸν θὰ τοὺς ἔδιναν) καὶ μὲ μαντήλια στὰ χέρια καὶ λουλούδια στὸ κεφάλι χόρευαν ἰδιόρρυθμο χορό.

55. Χορευτικό σ' ὄλα τὰ ἀπίτια.

Καλὴ μέρα σας, καλὴ χρονιά σας,
καλῶς σὰς ἠύραμι τὴν ἀφιντιά σας.
Ἦρθ' οὐ Λάζαρους, ἦρθαν τὰ Βάγια.
Ἦρθι κι οὐ γυιὸς τῆς Παναγίας.
— Ἄχ ἀφέντη μ', οὐ Λάζαρους χάθ' κι
— Ποῦν τοῦ μνήμα του καὶ δεῖξετε μέ του
— Κι μὴ τὰ κηριὰ ἀνάστησέ τουν.

56. Γενικό σ' ὄλα τὰ σπίτια

Σήμερα ἦρθι οὐ Χριστός, οὐ ἔπουράνιος Θιὸς
κεῖ στὴν πόλη Βηθανία κλαίει ἡ Μάρθα κι ἡ Μαρία.
Ἦχασαν τοὺν ἀδελφό τους, τοὺν καλὸ καὶ καρδιακό τους.
Τρεῖς ἡμέρις τὸν θρηνοῦσαν καὶ τὸν ἐμοιρολογοῦσαν.
Τὴν ἡμέρα τὴν τετάρτη κίνησ' οὐ Χριστός γιὰ νὰ ῥθῃ
Βγῆκι κι ἡ νεο Μαρία ἔξου ἀπὸ τὴ Βηθανία.
Πέφτει καὶ τοὺν προσκυνάει καὶ στὰ πόδια τοὺν φιλάει
Λάζαρε σαβανωμένοι καὶ μὴ τοῦ κηρι ζουσμένοι.
— Πές μας Λάζαρι τὶ εἶδεις κεῖ στὸν Ἄδη ὅπου πῆγες.
— Εἶδα φόβου, εἶδα τρόμου, εἶδα βάσανου καὶ πόνου.
Δῶσ' μου μιὰ χλιαριὰ νιράκι νὰ ξεπλύνου τοῦ φαρμάκι,
τοῦ φαρμάκι τῶν χειλέων καὶ μὴ μὴ ρουτᾶτε πλέον.

57. Λαζαρκό γιὰ ἀρραβωνιασμένη

Ἄκοῦς σγουρή, ἀκοῦς ξανθιά, ἀκοῦς γαῖτανοφρύδου
Ἄκοῦς τοῦ τί σὶ μήνυσι ἀρραβουνιαστικό σου.
— Γουργὰ τὴν προῖκα σ' τοίμασι, γουργὰ τὴ φορεσιά σου.
— Ἰγὼ δὴν προῖκα μ' τοίμασα, τὴ φορεσιά τὴν ἔχου
κ' ἀκόμα τὰ σγουρὰ μαλλιά νὰ λούσου, νὰ τὰ πλέξου
κι ὅσα λουλούδια ἀνοιξαν μέρις κι χρόνους νὰ ἔχης

58. Για μαθητή

Γραμματικὲ καὶ λειτουργέ· βρὲ ψάλτη κι ἀναγνώστη,
 πὸν δὲν ἀκοῦς τῆ μάνα σου κι μὸ σὶ καταριέτι.
 Τὸ τί ἦταν ἢ κατάρα της, τὸ τί ἦταν ἢ εὐχή της,
 — Γυιέμου πὸν νὰ σὶ διῶ γαμπρό, πὸν νὰ σὶ διῶ μὶ νύφη,
 πὸν νὰ σὶ διῶ γραμματικό, νὰ κάθισι νὰ γράφης.
 τὰ γράμματα εἶνι στοῦ χαρτι κι ἡ νοῦ σου στὴν ἀγάπη.

58. Για μικρὸ παιδί, πὸν μόλις πιρπατᾶ

Μαργαριτάρι μου λαμπρό, πὸν κοίτισι στὴν ἄμμου,
 γιὰ σήκου νὰ πετιναχθῆς νὰ γίνης δαχτυλίδι,
 νὰ σὶ φουροῦν οἱ ἔμουρφες κι αὐτὲς οἱ μαυρουμάτις

59. Τοῦ χοροῦ σ' ὄλα τὰ σπίτια

Τ' ἄσπρα τ' ἄσπρα τὰ λουλούδια τὰ Γιαννιώτικα,
 πὸν φοροῦν τὰ παλληκάρια τὰ Γιαννιώτικα.
 Μήλου μου κόκκινο ρόιδο βαμμένου,
 πὸν πάει ἢ Δούκισσα κι δὲν τὴν βρίσκου;
 Πατῶ τὰ σίδηρα σιβαίνω μέσα
 Βρίσκου τὴ Δούκισσα, ὅπου κεντοῦσι χρυσὸ μαντήλι.

60. Τοῦ γάμου (καθιστό).

Μιὰ Παρασκευὴ κι ἓνα Σαββάτου βράδυ,
 ὄλοι μ' ἔδιουχναν κι ὄλοι μὶ λένε φεύγα,
 ὡς κι ἡ μάνα μου κι αὐτὴ μοῦ λέει νὰ φύγω.
 Φεύγω κλαίγοντας, φεύγω παραπονιώντας.
 Βρίσκω ἓνα διντρὶ ψηλὸ σὰν κυπαρίσσι.
 τοῦ καλησπερνῶ, τοῦ λέγον καλησπέρα.
 — Δέξε μι δενδρὶ ξένους νὰ μείνω βράδυ.
 — Νὰ ἢ ρίζα μου καὶ δέσι τ' ἄλογό σου.
 Νὰ οἱ κλώνοι μου κι σκάλου τ' ἄρματά σου.
 Νὰ κι ὁ ἴσκιος μου κι πέσι κι κοιμήσου.
 Κι αὔριου προῦτ κι αὔριου τοῦ μισημέρι
 δυὸ στάμνις νιρὸ στὴ ρίζα μου νὰ ρίξης.
 Ἄκου σὺ οὐρανὲ κι γῆ μὴν τοῦ βαστάξης
 ὡς κι ἓνα δεντρὶ κι αὐτὸ νοίκι γυρεύει.

61. Τοῦ γάμου (ἐπιτραπίζιο).

— Τριανταφυλλούδι μ' κόκκινου κι μουσχομυρισμένου,
 γιατί δὲν ἀνοιξίς καλά σὰν τ' ἄλλα τὰ λουλούδια,
 σὰν ὅλα τὰ τριαντάφυλλα τὰ μουσχομυρισμένα.
 — Ἄν δὲν πιστεύης ἄπιστι πὼς εἶμ' ἀρρωστημένη
 σύρε νὰ φέρης τοὺς γιατροὺς τοὺς μουρφοδιαλεχτάδες,
 νὰ σχίσουν τὴν καρδούλα μου, νὰ τὴν μουρφοδιαλέξουν
 κι ἂν θὰ βρουν ἄπ' ἄλλον νιὸ φιλιὸ κι ἄπ' ἄλλον νιὸ ἀγάπη
 τότε λεβέντι μ' σφάξι μι πάνου στὰ γόνατά σου,
 κι μάσι κι τοῦ αἵμα μου σ' ἓνα ψιλὸ μαντήλι,
 κι σύρτου στὰ ἴννια χουριά στὰ δικαπέντε κάστρα
 κι ἂν σὶ ρουτήσουν τ' εἶν' αὐτό, τὸ ἀγάπης μου τοῦ αἵμα.

62. Τῆς νύφης (καθιστό).

— Περιστερούδα μ' ἔμορφη κι χαμαῖδὴ τρυγώνα,
 σ' ὅλουν τὸν κόσμου ἡμερὴ σὶ μένα στέκεις ἄγρια,
 ρίξι τὴν ἀγριοσύνη σου κι ἔλα κάτσι κουντά μου,
 νὰ μὴ κυρνᾶς γλυκὸ κρασί κι ἰγὼ νὰ ξιφαντώνω.
 — Δὲν ἔρχουμι, λεβέντη μου, κοντά σου νὰ καθήσου,
 νὰ σὶ κυρνῶ γλυκὸ κρασί κι ἐσὺ νὰ ξιφαντώνης.
 Ταχιά θὰ βγῆς νὰ πινηθῆς μπροστὰ στοὺς ἄλλους φίλους
 πὼς φίλησις μιὰν ἔμορφη μιὰ χαμαῖδὴ τρυγώνα.

63. Τοῦ γάμου (καθιστό).

— Μάνα μ' ἡ μέση μὴ πονεῖ κι τοῦ σταυροῦ μὴ σφάζει.
 — Μὴ νὰ ἔν' Μαρία μ' κρούμα, μὴ νὰ ἔν' ἀπὸ τὴ θέρμη.
 — Δὲν εἶνι μάνα μ' κρούμα, δὲν εἶνι ἔν' ἀπὸ τὴ θέρμη,
 εἶνι οἱ πόν' ἀπ' τοῦ πιδι κι τοῦ πιδι θὰ γένη,
 — Τὶ λές, τὶ λές Μαρία μου, τὶ λές ξιπαριασμένη;
 συμπιθιοὶ μᾶς ἔρχουντι ἤρθαν γιὰ νὰ σὶ πάρουν.
 — Κι' ἂν ἤρθαν καλῶς ἤρθαν κι στρῶσι νὰ καθίσουν
 κι βγάλε τοῦ γλυκὸ κρασί κι τοῦ γλυκὸ ματζούνι,
 κι ἔβγα μάνα μ' νὰ τοὺς δεχθῆς, νὰ τοὺς προῦπαντήσης,
 πές τους Μαρία δὴν μπορεῖ βαριά γιὰ νὰ πεθάνη.
 — Ἐμεῖς θὰ τὴν ἐπάρουμι στοῦ δρόμου ἄς πιθάνη.
 Κι στοῦ ζυγκὶ ἐπάτησί κι τοῦ πιδι γιννιέτι.

ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ, ΠΟΥ ΛΕΓΟΝΤΑΙ ΣΤΗΝ
ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ (ΒΑΛΤΑ)

Στήν κατάταξη τῶν παροιμιῶν καὶ παρ. ἐκφράσεών μας προτιμήσαμε τὴν ἀπλὴ ἀλφαβητικὴ σειρὰ, ποὺ τὶς δίνει τὸ πρῶτο γράμμα τῆς λέξης, ὁποιαδήποτε κι ἂν εἶναι αὐτὴ ἢ λέξη μὲ τὴν ὁλοία ἀρχίζει ἢ κάθε μιά τους καὶ μὲ τὴν ὁποία τὴ λέγει ἐδῶ ὁ λαὸς κι ὄχι τὴν σειρὰ ποὺ τὶς δίνει ἢ σπουδαιότερη λέξη ἢ καὶ τὸ νόημά τους. Παραλείπεται ἡ ἐρμηνεία τῶν παροιμιῶν, γιατί, καὶ εὐκολονόητες εἶναι, ἀλλὰ καὶ γιατί σὲ πολλὲς ἀπὸ αὐτὲς ἡ ἐρμηνεία τους θὰ ἀπαιτοῦσε ἀνάπτυξη μὲ πολλὰ λόγια.

Α

1. Ἄλ' ποὺ δὲν εἶχι τρύπα νὰ τρυπῶς¹, ἔσυρνι κι κουλουκῦθια.
2. Ἀλάργα π' τ' (μ)πουδιά μ' κι ἄς εἶνι κι ἀδιρ'φήμ'.
3. Ἄν δὲ σὶ ποῦν ἔλα, τί θέλ'ς μαρὴ κουρέλλα;
4. Ἄν δὲ σὶ φτάν τοῦ πάπλουμα, νὰ μὴ διδῶν σ'¹ τὰ πουδάρια σ'.
5. Ἀγάπα ἢ κόρη τοῦ χουρό, πῆρι κι ἄδρα νὰ τραγ'δάη.
6. Ἄν δὲ σὶ τρέχ', τρέχα ὅσου θέλ'ς.
7. Ἄπ' τοῦ ἴδιου ξύλου φκειάν'ς φουρνόφκυαρου, ἀπ τοῦ ἴδιου κι σκατόφκυαρου.
8. Ἄλλ' νοῦ ἢ κάπα καίτι κι σὺ κ' τάειζ ν' ἀνάψης τοῦ τσιγάρου σ'.
9. Ἄν δὲν ἔχ' ἢ γείτουνας ἔχ' ἢ Θιός.
10. Ἄν ἔκαναν ὅλις οἱ μέλ' σσις μέλ', θὰ νὰ ἔκαναν κ' οἱ μπουμπουροί².
11. Ἄλλοῦ τ' ὄνειρου, κι ἄλλοῦ τοῦ θάμα.
12. Ἀφορίζ' δὲν ἀφορίζ' τοῦ βαρά μ' ἔδουκα.
13. Ἀγαπάει ἢ Θιὸς τοῦ κλέφτ' ἀγαπάει κι τοῦ νοικουκύρ'.
14. Ἄν δὲ πιστεύ'ς ἱμένα, ρώτα κι τοὺν ἀδιρφό μ' τοῦ ψεύτ'.
15. Ἄς μὴ λένι βουῖβου(ν)τίνα, κι ἄς ψουφάου ἀπ' τὴ (μ)πεῖνα.
16. Ἄλλαξι ἢ χήνα κι ἔβαλι πάλ' κεῖνα.
17. Ἄλλαξι ἢ Μανουλιός, κι ἔβαλι τὰ ροῦχ' ἀλλιῶς.
18. Ἀπχιαστους κλέφτ'ς, καθάργιους νοικουκύρ'ς.
19. Ἀποὺν μπροστὰ τοὺν κούριβαν κι ἀποὺν πίσου μάλλιαζι.
20. Ἄν δὲν πέσ' κιφάλ', δὲ σ' κώνιτι κιφάλ'.
21. Ἄμα δὲ παινής τοῦ σπίτι σ', θὰ πέσ' νὰ σὶ πλακῶς³.

¹ Τεντώνο.

² (βόμβος) ἔντομο,

22. Ἄρνι πού τοῦ βλέπ᾽ ἢ Θιός, λύκος δὲ τοῦ τρώει.
 23. Ἄδραχτους μοννάδραχτους, τ᾽ εἶν τ᾽ ἄδραχτουδέκατου.
 24. Ἄπιαστα πουλιά, δέκα στοῦ βαρά.
 25. Ἄνιμουμαζώματα, διαουλουσκουρπίσματα.
 26. Ἄν ἔκαναν οὐλ᾽ προυκουπή, θὰ νὰ κάνουν κ᾽ οἱ γιούφτ᾽.
 27. Ἄλεύρ᾽ ἄπλουμένου.
 28. Ἄέρα κουπανάει.
 29. Ἄν δὲ κλάψ᾽ τοῦ πιδί, δὲ τοῦ δίν᾽ ἢ μάνα β᾽ ζί.
 30. Ἄπὸν Μάρτ᾽ καλουκαίρ᾽, κι ἀπ᾽ Αὐγουστου χ᾽ μώνα.
 31. Ἄγάλι ἀγάλι γίνιτι ἢ ἀγουρίδα μέλ᾽.
 32. Ἄπ᾽ τοῦ λουλό τοῦ μυστικό, κι τὸν μ᾽ κρόν τ᾽ ν ἀλήθεια.
 33. Ἄν κὰν Ἄπρίλ᾽ ς δυὸ νιρὰ κ᾽ ἢ Μάης ἄλλου ἕνα,
 χαρὰ σ᾽ ἱκεῖνον στοῦ χουργιό, ἀπ᾽ ἔχ᾽ πουλλὰ σαραμένα.

B

34. Βάζ᾽ κ᾽ ἢ κουσκ᾽ νού τοῦν ἄντρατ᾽ ς μὶ τοῦ πραγματιφτή.
 35. Βρῆκι νύφ᾽ μας τοῦ γυνὶ ἀπὸν πίσου π᾽ τ᾽ (μ)πόρτα.
 36. Βγάλ᾽ τ᾽ σκούφια σ᾽ κι χτύπα τονν μιὰ.
 37. Βρῆκι Φίλ᾽ ππας τοῦ Ναθαναήλ.
 38. Βρῆκι ἢ μπούκιους τ᾽ ν᾽ ἀμάδα.
 39. Βιλιάζ᾽ σὰ τοῦ πρόβατου.

Γ

40. Γέλασι ἢ γάδαρους τοῦ πιτ᾽νὸ κιφάλα.
 41. Γάδαρους διμένους νοικουκύρ᾽ ς ἀναπαμένους.
 42. Γάτα πού κ᾽μᾶτι, πουντίκια δὲ πιάν᾽.

Δ

43. Δῶσι μι κυρά μ᾽ τοῦν ἄδρα σ᾽ κι σὺ κράτα τοῦ γόπανου.
 44. Δώδικα Ἄπουστόλ᾽, καθένας μὶ τοῦ (μ)πόνου τ᾽.
 45. Δούλιβι νὰ ζήης, κι ἔβρι ν᾽ ἀποχτήης.
 46. Δούλιβι κακόμοιρι, κ᾽ ἢ δ᾽λειὰ νὰ μὴ σὶ λείπιτι.
 47. Δέθ᾽καν τὰ σκ᾽λιά μὶ τὰ λουκάν᾽ κα.

E

48. Εἶπαν τοῦ σκατιὰ νὰ χέσ᾽ κι ἔκατσι κι ξικουλιάσ᾽κι.
 49. Εἶδ᾽ ἢ παλαβὸς τοῦ μιθ᾽σμένου κι ἔφ᾽κι.
 50. Ἐφαγάμι τοῦ βόδ᾽ κι σ᾽τ᾽ν οὐρὰ ἀποόσ᾽τσαμι.
 51. Ἐνας κούκος δὲ φέρον᾽ τ᾽ν ἄνοιξ᾽.
 52. Ἐχ᾽ ἢ Θιός, μὰ ἔχ᾽ κι πουλλὰ γιουφτουδία.

53. Ἐβγα ὄξου κι μπουμπέψ¹ κι ἔμπα μέσα κι πουρέψ¹.
 54. Ἐνα μήλου κι κείνου ξ¹νό.
 55. Ἐλα τατά, νὰ σὶ δείξουν τσ¹ μάνας (ζ)ουμ.
 56. Ἐχ¹ς καλὰ πιδιὰ τί τοῦ θέλ¹ς τοῦ βιό. Δὲν ἔχ¹ς καλὰ πιδιὰ πάλι τί τοῦ θέλ¹ς τοῦ βιό.
 57. Ἐπιασα ἕναν διάβουλου. — Φέρ¹ τον ἰδῶ. — Δὲν ἔρχιτι. — Ἄφ¹ς τον. — Δὲ μ¹ ἀφήν¹.
 58. Ἐμαθα θκειὰ πὼς φκειάνισι, ἔτριξα κ¹ ἰγὼ ἀν¹ψιός σ¹.
 59. Ἐμ γαλάτα, ἔμ μαλλάτα ἔμ τ¹ ἀρνὶ παχύ.
 60. Ἐχ¹ χούι τὸ ριπάν¹, τραβᾶς τὰ φύλλα, βγαίν¹ τοῦ κουτσάν¹.
 61. Ἐχου ράμματα γιὰ τ¹ γούνα σ¹.
 62. Ἐμ σασλῆς, ἔμ μπασλῆς.
 63. Ἐφτασι ἡ κόμπους στοῦ χτέν¹.
 64. Ἐπισι ἡ ζάχαρ¹ στοῦ νιρό.
 65. Ἐχ¹ κ¹ ἡ Παναγιώτ¹ς κατ¹κ¹.
 66. Ἐβαλι τοῦ νιρὸ στ¹ αὐλάκ¹.
 67. Ἐβαλι νιρὸ στοῦ κρασί τ¹.
 68. Ἐβαλαν τοῦ λύκου νὰ φ¹λάξ¹ τ¹ ἀρνί,

Z

H

69. Ἡ κόττα ὅταν πίν¹ νιρό, κ¹τάζ¹ κι κατὰ τοῦ Θιό.
 70. Ἡ γλῶσσα, κόκκαλα δὲν ἔχ¹ κι κόκκαλα τσακίζ¹.
 71. Ἡ ψεῖρα μας κ¹ ἡ κόν¹δα μας, χουράφια ἀρμενίζ¹.
 72. Ἡ κόσμους τοῦ ἔχ¹ τούμπανο, κ¹ ἡμεῖς κρυφὸ καμάρ¹.
 73. Ἡ βριμμένους, τ¹ βρουχῆ δὲ τ¹ φοβᾶτι.
 74. Ἡ χουρτάτους, τοῦ νηστ¹κὸ δὲ τὸν π¹στέβ¹.
 75. Ἡ φτουχός, ἡὰ καρφὶ ἡὰ πέταλου.
 76. Ἡ διάουλους, ἔχ¹ πουλλὰ πουδάρια.
 77. Ἡ ψεύτ¹ς κι ἡ κλέφτ¹ς, τὸν πρώτου χρόνου χαίρουντι.
 78. Ἡ Θιός φτουχὸ κán¹, ἄμοιρου δὲ γán¹.
 79. Ἡ γουνιὸς τρώει τὰ ξ¹νά, κι τὰ πιδιὰ μουδιοῦν.
 80. Ἡ ντροπιτσα, τρώει τ¹ πιτριτσα.
 81. Ἡ κόσμους θ¹κότ¹ ψουμι τρώει, κι ξένις ἔννις τραβάει.
 82. Ἡρθαν τ¹ ἄγρια, νὰ διώξουν τὰ ἡμια.
 83. Ἡ πονηρὴ ἡ ἄλ¹πού, πιάνιτι ἄπ¹ τὰ τέσσιρα,

¹ Διαπομπεύω, ντροπιάζω

84. Ἡ κάλπ'κους ἢ παράς, δὲ χάνιτι.
 85. Ἡ καλή ἢ μέρα, ἀπ' τοῦ προῦ φαίνιτι.
 86. Ἡ Θιός, σκάλις ἀνιβάξ', σκάλις κατιβάξ'.
 87. Ἡ βήχας κ' ἢ παράς, δὲ γρούβουντι.
 88. Ἡ γῆς ν' ἀνέβ' κ' ἢ οὐρανός νά κατέβ', αὐτὸ δὲ γίνιτι.

Θ

89. Θέλ'σι οὐβριός νά καβαλ'κέψ', κι ἔλαχι Σαββάτου.
 90. Θὰ φάη ἢ μύγα σίδηρου, κι τοῦ κ'νοῦπ' ἀτσάλ'.
 91. Θὰ γυρίσ' ἢ τρουχός, ν' ἀπουχτήσ' κ' ἢ φτουχός.

Ι

92. Ἰκείνους πόχ' τὰ κουμπαρίτσα.

Κ

93. Κάτσι κόρη μ' κι καρτέρει νά χηρέφου νά σὶ πάρου.
 94. Κάποιουν, γάδαρου χάρ'ζαν, τὸν κοίταξι κι στὰ δόδια.
 95. Κάθι πέτνους, στ' γουπριά τ' λαλεῖ.
 96. Καθάριους οὐρανός, ἀστραπὲς δὲ φουβᾶτι.
 97. Κάποιουν δὲ τὸν ἤθιλιαν στοὺς χουριό, ρουτοῦσι κι γιὰ τ' παπᾶ
 τοῦ σπὶτ'.
 98. Καλὰ εἶνι τὰ φαρδουμάνικα, μὰ τὰ φοροῦν οἱ δισπουτάδις.
 99. Κάθι πέρ'σ' κι καλύτιρα, κάθι φέτους κι χειρότιρα.
 100. Κάθι σκύλους, ἱκεῖ ποῦ τρώει γαβγίξ'.
 101. Καλύτιρα μιὰ γαδουρίτσα, παρὰ μιὰ κουμπαρίτσα.
 102. Κάθι ἀρνί, ἀπ' τοῦ πουδάρι τ' κρέμιτι.
 103. Καλύτιρα γ'ρούν' στοῦ σπὶτ', παρὰ γαβπρό.
 104. Καλὸ τυρί, μὰ σὶ σ'κλίτ'κου διρμάτ'.
 105. Κεῖ ποῦ φτάει, δὲν ἀγλείφ'.
 106. Κεῖ π' δὲ σὶ σπέρν'ι, μὴ φυτρών'ς.
 107. Κόρακας, κοράκου μάτια δὲ βγάξ'.
 108. Κουβέντα π' ἀκρύιτι, ψέματα δὲν εἶνι.
 109. Κοίταξι μι μὶ τοῦ ἔνα, νὰ σὶ κ'τάξου μὶ τὰ δυό.
 110. Κουνόμ'σαμι τὰ πέταλα, τ' ἄλουγου μᾶς λείπιτι.
 111. Κουντὰ στοῦ νοῦ, κ' ἢ γνῶσ'.
 112. Κινούργιου μ' κουσκινάκι μ' ποῦ νὰ σὶ κριμάσου,
 παλλή μου', ποῦ νὰ σὶ πιτάξου.
 113. Κὶ τοῦ σκύλου χουρτάτου, κι τ' πίττα σουστή.
 114. Κ' ἰγὼ μάννα μ' μὶ τσ' δώδικα, μὶ τ' ξισκισμέν' τῆ βράκα.
 115. Κ' ἢ ἀγιασμός καλὸς εἶνι, μὰ... πάρι κι ἔνα γάτου.

116. Κι ἀπ' τοῦ γιούφτου, ἀνάγκ' ἔχομι.
 117. Κύλ'σι τζέτζιρ'ς κι βρῆκι τοῦ καπάκι τ'.
 118. Κύλ'σι ἡ πέτρα πάει στ' ἀυγὸ, ἀλλίμουνου στ' ἀυγὸ.
 κύλ'σι τ' ἀυγὸ πάει στ' πέτρα, πάλι ἀλλίμουνου στ' ἀυγὸ.
 119. Κατὰ τοῦ (γ)κιρὸ, κι τοῦ χουρὸ.
 120. Καημένι ἄντρα, παίρν'ς τοῦ φ'κέλ' κι γλιντᾶς κι τοῦ τσαπὶ κι
 παίηξ. γιὰ πάρ' τοῦ τ'λιγάδ', τ' λιγάδια νὰ δγῆς τί κόπουν ἔχ'.

Λ

121. Λείφι ὄρα, νὰ ζήης χρόνια.
 122. Λάδ' βρέχ' κάστανα χιουνίξ'.
 123. Λείπ' ἡ Μάρτ'ς π' τ' Σαρακουστή;

Μ

124. Μι τοῦ στόμα ἄρα μάρα, μι τὰ χέρια ξιρομάρα.
 125. Μουνάχους χόριβι, κι βήδα ὄσου θέλ'ς.
 126. Μῆ μπιστιφτῆς στοῦ φίλου σου κι πῆς τοῦ μυστικό σου.
 φίλους τοῦ φίλου θὰ τοῦ πῆ, κ' εἶνι κακὸ δικό σου.
 127. Μι τὰ λόγια γίνουδι ἀνώεια καὶ κατώεια.
 128. Μι τοῦ θ' κόν, φάι κι πχιέ, κι ἀλισβιρὶς' μῆ γάν'ς.
 129. Μι τοῦν ἥλιου τὰ βάζουμι, μι τοῦν ἥλιου τὰ βγάζουμι.
 τί ἔχουν τὰ ἔρ'μα κι ψουφοῦν;
 130. Μῆτι τοῦ διάουλους νὰ δγῆς, μῆτι τοῦ σταυρὸς' νὰ κάν'ς.
 131. Μῆ βάηξς πρόσφουλου, νὰ μῆ μαξέψης ἀυγά.
 134. Μ'κρὸς διάουλους, μὰ τρανές δ'λειές ἀπουσών'.
 135. Μ'σιάρκους γάδαρους, ν' οὔδι ζῆ ν' οὔδι ψουφάει.
 136. Μ'κροὶ δ'λεύουν, τρανοὶ π'νοῦν.
 137. Μάτια ποῦ δὲ βλέπουδι, ἀγλήγουρα λησιμουνοῦδι.
 138. Μάξιβι, κι ἄς εἶν' κι ρόγις.
 139. Μι τοῦν ἀνώτιρου σ', σκόρδα μῆ φ'τεύ'ς.
 140. Νὰ φτύσου σὰ πán' φτάου τὰ μουστάκια μ',
 νὰ φτύσου σὰ κάτ' φτάου τὰ γένεια μ'.

Ν

141. Νὰ σὶ φ'λάξ' ἡ Θιὸς ἀπὸ φτουχὸν ἄρχουδα.
 142. Νὰ τρώη ἡ μάνα κι τοῦ πιδι νὰ μῆ δοῦ δίν'.
 143. Ντραπ' τοῦν ξναν, ντραπ' τοῦν ἄλλουν, νὰ μῆ ξέρου ποῦ ποῦ
 τῶχου τοῦ πιδί.

¹ Τουρ. λέξ. δοσοληψία, συναλλαγή.

144. Νηστ'κός, παλιά, ξ'νά κουμμάτια νειρέβιτι.
 145. Νηστ'κός κουμμάτια νειρέβιτι, κ' ή ξ'πόλ'τους παλιουτσάρ'χα.
 146. Νηστ'κιὰ ἀρκούδα, δὲ χουρεύ'.

Ξ

147. Ξέρ' ή μάνα μ' νὰ ζ'μός', μὰ δὲν ἔχ' ἀλεύρ'.
 148. Ξένουν' γάδαρου καθαλίκιψις, γλήγουρα θὰ κατιβῆς.

Ο

149. "Οντις ἔπριπι δὲν ἔβριχι, τοὺ Μάη δρουσουλουγοῦσι.
 150. "Ομνοιους στοὺν ὄμνοιου, κ' ή κουπριά στὰ λάχανα.
 151. "Οποιους πλαλεῖ, σκουδαφτ'.
 152. Οὔλ'νοι ἔκλιγαν τοὺ βόνου τ'ς, κ' ή μυλουνας τ' αὐλάκ'.
 153. Οὔϊτσι σκύλους μὶ τ' γάτα.
 154. Οὔβριδς ἄμα θὰ μουχλουζέψ', παλιά διφτέρια 'νοίγ'.
 155. "Οποιους ἀλείβιτι μὶ τὰ πίτουρα, τοὺν τσ'μποῦν οἱ κόττις.
 156. "Οπ' λαλοῦν πουλλὰ πιτ'νάγια, ἀργεῖ νὰ ξημιρώσ'.
 157. "Οπ' ἀκοῦς πουλλὰ κιράσια, μ'κρὸ καλάθ' νὰ παίρ'ν'ς.
 158. "Οσα ξέρ' ή νοικουκίρ'ς, δὲ δὰ ξέρ' ή μουσαφίρ'ς.
 159. "Ολου τοὺ γόσμου ἄκουγι, κι ἀπ' τή γνώμ'ς μὴ βγαίν'ς.
 160. "Ολα τὰ εἴχαμι, ἀκόμα αὐτὸ μᾶς ἔλ'πι.
 161. "Ολα τ'ἄχ' ή Μαρουδιά, ἀκόμα φριτιζὲς τ'λείπ'.
 162. Οὔλ'νοι γιλοῦσαν μὶ τ' ἱμένα, ἔσκανα κι 'γὼ π' τὰ γέλοια.
 163. "Οποιους δὲν ἔχ' μυαλό, ἔχ' πουδάγια.
 164. "Οποιους καῆ στ' γουρκούτ', φ'σάει κι στοὺ γιαούρτ'.
 165. "Οσα φέρν' ή ὦρα, δὲ δὰ φέρν' ή χρόνους.
 166. "Οποιους νύχτα πιρπατεῖ, λάσπις κι σκατὰ πατεῖ.
 167. "Οποιους δὲν ἔχ' ὄριξ' νὰ ζ'μός', σαρά(ν)τα μέρις κουσκ'νίξ'.
 168. "Οποιους ἔχ' πουλὸ πιπέρ', κ'κίξ' κι στοὺ γιαούρτ'.
 169. "Οποιους κάθιτι, χαλνάει τὰ ροῦχα τ'.
 170. "Οποιους κάθιτι βρουμάει, κι ὄποιους πιρπατεῖ μουσκουβουλάει.
 171. Οὔτι φέτους ἄνοιξ', οὔτι τ' χρόν' Πάσχα.
 172. "Οταν κρέν' ή θκειά σ', ἰσὺ νὰ τσ'νών'ς τ' αὐτιά σ'.
 173. "Οποιουν τοὺν ἀγαπάει ή Θιός, τοὺν πιδεύ'.
 174. "Οπους στρώης, θὰ κοιμ'θῆς.
 175. "Ολα τὰ δά'χλα δὲν εἶνι ἴσια.
 176. "Οτ' πάρ' ή νύφ' στοὺ βαστό.

¹ Λέξ. τουρ. χρωακόπηση.

Π

177. Πάρ' τονν στοῦ γάμου σ', νὰ σὶ πῆ κι τ'χρόν'.
 178. Παπούτσι μ', παλιουπάπ'τσου μ', κι ἄς εἶσι κι ἀπ' τ' γουπριά μ'.
 179. Πάρι ἐφκὴ τ' γουνιού, κι στοῦς οὐρανοῦς ἀνέβα.
 180. Πάρι γ'ναίκα ἀποῦ σπὶτ', κι σκύλου ἀποῦ μάνδρα.
 181. Πάρι σκ'λί ἀποῦ μαντρί, κι γ'ναίκα ἀποῦ σπὶτ'.
 182. Παλιὸ μ'λάρ', κινούργια πιρπατσιὰ δὲ βγάξ'.
 183. Πέτρα ποῦ κουρδουκ'λάει, μούσκλια δὲν πιάν'.
 184. Πῆγε γιὰ μαμὴ κι γύρ'σι στὰ βαφτίσια.
 185. Πῆγι γιὰ μαλλὶ κι γύρ'σι κουριμένους.
 186' Πίσου τ'ν' ἔχ' τ'ν' οὐρὰ ἢ ἀχλάδα.
 187. Πιρ'πάτα τοῦν ἴσιου δρόμου κι κανέναν μὴ φουβᾶσι.
 188. Π'λαλῶ τατά μ'. Θὰ σὶ διῶ, πιδὶ μ'.
 189' Ποῦ θρίσκ' κι πουρεῦιτι, τύφλα τονν κι ἄν παδρεῦιτι.
 190. Πρέπ' νὰ τριψῆς γιὰ νὰ φᾶς.
 191. Πάτ'σι μέσ' στ' πίττα.
 192. Πάει σὰ δοῦ σκ'λί σ' τ' ἀμπέλ'.
 194. Πότι Πάσκα, πότι χάσκα.
 194. Πέρ'σι ψόφ'σι, κι φέτους βρώμ'σι.
 195. Πάρι λάδ' ἀποῦ κουρ'φή κι μέλ' ἀπὸ τοῦν πάτου.

Ρ

196. Ράβι, ξήλωνι.
 197. Ρουτώδας, ρουτώδας, στὴ βόλ' πααίν' κανένας.

Σ

198. Στοῦ καταραμένου τοῦ δόπου, τοῦ Μάη τοῦ μήνα βρέχ'.
 199. Στ'ν ἀνυδριά, καλὸ εἶνι κι τοῦ χαλάξ'.
 200. Στοῦ γιούφτου, προυξίμ' μὴ γυρεύς.
 201. Σύρι κι ἔλα στοῦ λουγῶ, δυὸ παράδις μιρτικό.
 202. Σὶ κάψου, Γιάνν', σ' ἀλείψου μίξα νὰ γιάν'ς.
 203. Σ' αὐτὸ τοῦ ξρ'μου τοῦ χουριό, παπὰ δὲν εἶχι κ' ἦρθα 'γώ.
 204. Σάββατου κουδὰ γιουρτή, δῶ κουδὰ κ' ἢ Κυριακή.
 205. Σὶ ξένου γόλου ἱκατὸ ξ'λειὲς δὲν εἶνι τίπουτα.
 206. Σκαλίξ'δας, σκαλίξ'δας ἢ κόττα, βγάξ' τὰ μάτια τ'ς'
 207. Σκύλους π' δὲ δαγκάν', ἄς γαβγίξ'.
 208. Σὶ σάπιου σανίδ' δὲ βατάει.
 209. Σκούξ' σὰ δοῦ σκ'λί.
 210. Στοῦ γαδούρ' ἀνάμ'σ' γαδούρ'.

Τ

211. Τ' φτουχοῦ τοῦ πάπλουμα, μουνὸ δὲ φτάν' διπλὸ πιρ'σσεύ'.
 212. Τ' φτουχοῦ τοῦ σκ'νί, κουδὸ πιρ'σσεύ' μακρὸ δὲ φτάν'.
 213. Τοῦ σκ'νί, πάντα στοῦ λιανὸ κόβιτι.
 214. Τοῦ μήλου, κάτ' ἀπ' τῆ μ'λιὰ θὰ πέσ'.
 215. Τζάμπα ξύδ', γλυκότερου ἀπ' τοῦ μέλ'.
 216. Τοῦ γ'ρούν, κι τοῦ ζουρνὰ τ' νὰ κόψης πάλι θὰ σκ'νίσ'.
 217. Τᾶχαμι χύμα, μᾶς ἤρθαν κι τσουβαλάτα.
 218. Τ' Θιοῦ τὰ γραμμένα, ἄγραφα δὲ γίνου(ν)τι.
 219. Τράβα τουν, ν ἀμὴ στάξ ἢ νουρά τ'.
 220. Τράβα μι, κι ἄς κλαίου.
 221. Τ' παπᾶ γαδούρ', τ' παπποῦ χουράφ'.
 222. Τί ἔχεις, Γιάννη μ'; Τί εἶχα πάντα.
 224. Τοῦ μάτι σ', γιατί εἶνι βαθιὰ βγαλμένου;
 — Γιατί μὴ τῶβγαλι ἢ ἀδιρφός ζουμ.
 224' Τ' ὄνουμα, τοῦ βγάξ' μάνα, κ' ἢ γειτουνιὰ τοῦ σέρν'.
 225. Τοῦ γκόλους βήζης μάγειρα, σκατὰ θὰ σὶ μαγειρέψ'.
 226. Τοῦ ἀψὺ τοῦ ξύδ', τ' ἀγγειὸ τ' χαλνάει.
 227. Τρίγγ τοῦ λιλί, νὰ χουρέψ, τοῦ πιδί.
 228. Τ' λύζου ἢ σβέρκου εἶνι χουρφός, γιατί κάν' τοὶ δ'λειές τ' μου-
 ναχός.
 229. Τοῦ ἡμιρου τ' ἀρνί, ἀποὺ δυὸ μάνις β'ζαίν'.
 230. Τοῦ ἔξυπνου τοῦ π'λί, ἀπ' τὰ νύγια πχιάνιτι.
 231. Τοῦ φτ'νὸ τοῦ κρέας, τοῦ τρών' κ' οἱ σκύλ'.
 232. Τοῦ γιούφτου τὸν ἔκαναν βασιλιά, κι κείνους κοίταξι τὰρείκια'.
 233. Τσάκ'σι ψύλλου, τσάκ'σι κόνδα.
 234. Τοῦχεις, κόρη μ', κι τ' ἀπόχτ'σις.

Φ

235. Φύλα(γ)ι τὰ ρουῖχα σ', νὰ ἔχ'ς τὰ μ'σά.
 236. Φουβάτι ἢ Γιάνν'ς τοῦ θηριὸ κι τοῦ θηριὸ τοῦ Γιάνν'.

Χ

237. Χουριὸ ποὺ φαίνιτι, κουλαγούζου δὲ θέλ'.
 238. Χόριβι κυρὰ Μαριὸ κι ἔχει κι ἔννοια στοῦ χουρό.

Ψ

239. Ψόφ'σι τοῦ βόδ' μας, πάει ἢ κουλ'γιά μας.
 240. Ψουλή π' θὰ μὴ χουρτάσ', ἀπ' τοῦ καλαμουβράκ' φαίνιτι.

Ω

241. Ὠρα σάν', ὦρα 'πουσών'.

¹ ρείκια, φυτόν.

Γ Λ Ω Σ Σ Α

Α. Ι. ΘΑΒΩΡΗ, δ. φ.

Βοηθὸς Ἐδρας Γλωσσολογίας Πανεπιστ. Θεσπικῆς

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΛΙΒΑΔΙ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1958 οἱ φοιτηταὶ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης πραγματοποίησαν ἐκδρομὴ στὸ Λιβάδι τῆς Χαλκιδικῆς, στὴν ὁποία ἔλαβε μέρος καὶ ὁ ὑποφαινόμενος.

Πρόκειται γιὰ τὴ μικρὴ κωμόπολη ποὺ βρίσκεται στὴν περιοχὴ τῆς Χερσονήσου τῆς Χαλκιδικῆς στοὺς νοτιοανατολικοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Κισσοῦ. Τὸ ὄνομά της εἶναι δικαιολογημένο, μὰ ποὺ στὸ ὄροπέδιο ὅπου εἶναι κτισμένη ἡ κωμόπολη ὑπάρχουν πολλὰ μικρά, καταπράσινα τὴν ἀνοιξη, λιβάδια.

Ἡ ἐκδρομὴ δὲν εἶχε βέβαια σκοπὸ τὴ συγκέντρωση τῶν τοπωνυμίων. Ὅταν ὅμως στὴν τοποθεσίᾳ ὅπου μείναμε τὸ ἀπόγεμα μᾶς ἐπισκέφτηκε γιὰ νὰ μᾶς χαιρετίσῃ ὁ ἀγροφύλακας τῆς περιοχῆς, ἀπὸ λόγο σὲ λόγο τῷφερε ἡ κουβέντα καὶ γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων τοποθεσιῶν τῆς κωμοπόλεως. Κάθησα λοιπὸν καὶ τᾶγραφα τότε σ' ἓνα πρόχειρο φύλλο χαρτιοῦ, ἔτσι ὅπως τὰ πρόφερε ὁ ντόπιος ἀγροφύλακας. Ἐκεῖνος μάλιστα προσπαθοῦσε κάπου κάπου νὰ τὰ προφέρῃ «ἐλληνικά» (στὴν καθαρεύουσα), ἐνῶ ἐγὼ τὸν παρακινοῦσα νὰ τὰ προφέρῃ, ὅπως ἀκριβῶς τὰ προφέρουν πάντα οἱ κάτοικοι. Κι' ἐπειδὴ λόγω καταγωγῆς μιλῶ τὰ βόρεια ἰδιώματα στὰ ὁποῖα ἀνήκει καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Λιβαδιοῦ, ὁ ἀνθρωπος πῆρε θάρρος, μὰ ποὺ τοῦ μιλοῦσα στὴ γλῶσσα του, καὶ ἡ καταγραφή ἔγινε τέτοια, ὥστε νὰ ἐλπίζω ὅτι ἀποδίδει τὴν πραγματικότητά.

Πρὶν προχωρήσω στὴν ἀναγραφὴ τῶν τοπωνυμίων τοῦ Λιβαδιοῦ θὰ ἤθελα νὰ τονίσω ἐδῶ αὐτὸ ποὺ ἔχει ἤδη τονιστῆ πολλές φορὲς ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἀσχολήθηκαν μέχρι τώρα μὲ τὸ μεγάλο θέμα τῶν τοπωνυμίων. Πόση μεγάλῃ δηλαδὴ εἶναι ἡ σημασία τῶν τοπωνυμίων γενικὰ τῆς χώρας μας γιὰ τὴν ἱστορίᾳ τῆς γλώσσας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ της. Παρήγορο εἶναι πὼς οἱ σχετικὲς ἐργασίες ἄρχισαν στὰ τελευταῖα χρόνια νὰ πληθαίνουν καὶ ὑπάρχει πάντα ἡ ἐλπίδα νὰ γίνῃ κάποτε μιὰ συστηματικὴ ὀλοκληρωτικὴ τους μελέτη μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Κράτους. Θὰ ἤθελα ἀκόμα μὲ τὴν εὐκαιρίᾳ νὰ παρουσιάσω ὀρισμένες βασικὲς ἐργασίες ποὺ πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψι του ὁ μελλοντικὸς συλλέκτης τοπωνυμίων τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ἰδιαίτερα ὁ μὴ εἰδικὸς τοπωνυμιολόγος, ἀναγνώστης τῶν «Χρονικῶν τῆς Χαλκιδικῆς». Οἱ ἐργασίες αὐτὲς καθὼς καὶ ἄλλες ποὺ τυχὸν θὰ ἔχῃ ὁ ἴδιος ἰδῆ καὶ μελετήσῃ, ἐλπίζω νὰ τὸν βοηθήσουν σὲ πολλὰ σημεία, τὰ ὁποῖα γιὰ πολλοὺς λόγους δὲν θὰ μποροῦσε νὰ τὰ εἶχε προσέξῃ. Οἱ ἐργασίες αὐτὲς εἶναι:

K. Amantos, Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen, München 1903.

Σ. Κυριακίδου, Ἑλληνική Λαογραφία, Μέρος Α', Μνημεία τοῦ λόγου, Ἀθῆναι 1922, σ. 384 κέξ.

Σ. Μενάροδου, Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, στὸ περιοδικὸ «Ἀθηνᾶ» 18 (1905) 315 κέξ.

Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Χίου, στὸ Λεξιλογικὸν Ἀρχεῖον 2 (1916) 12-48, 157.

Κ. Ἀμάντου, Τοπωνυμικά, ἴδιο περιοδ. 5 (1918-20) 58-64.

Θὰ σταματήσω στὸ μικρὸ βιβλίον τοῦ Ἰ. Ἀ. Θωμόπουλου, Τὰ τοπωνύμια μας, Θεσσαλονίκη 1958. Πρόκειται γιὰ ἕνα ἀρκετὰ κατατοπιστικὸ βιβλιαράκι, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ γίνῃ πολύτιμος βοηθὸς γιὰ κάθε μελετητὴ τῶν τοπωνυμίων μας.

Ἀρχίζοντας λοιπὸν ἀπὸ τὸν τόμο αὐτὸν τῶν «Χρονικῶν τῆς Χαλκιδικῆς» τὴ δημοσίευση σχετικῆς ἐργασίας, ὅπως αὐτὴ ἐδῶ γιὰ τὰ τοπωνύμια τοῦ Λιβαδιοῦ, ἐλπίζω νὰ παρακινήσω κυρίως ἄλλους ποὺ ἔχουν καὶ τὴ θέληση καὶ τὴν δυνατότητα, ἀλλὰ κυρίως τὴν ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τῆς πατρίδας τους τῆς Χαλκιδικῆς, νὰ ἀσχοληθοῦν στὸ ἐξῆς μὲ τὴ συγκέντρωση τῶν τοπωνυμίων της, ἔτσι ὥστε σὲ λίγα χρόνια νὰ ἔχουμε μιὰ γενικὴ εἰκόνα τοῦ τοπωνυμιολογικοῦ πλούτου τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς περιοχῆς τῆς χώρας μας'. «Τὰ τοπωνύμια μας, γράφει ὁ Ἰ. Ἀ. Θωμόπουλος στὴν ἐργασία ποὺ πιὸ πάνω ἀναφέραμε, «εἶναι τ' ἀκριβὰ καὶ πολύτιμα κειμήλια τοῦ ἱστορικοῦ βίου τοῦ ἔθνους μας ἀλλὰ καὶ τὰ παραμελημένα ὄρφανά μας».

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα παρουσιάζει πολλὰς μεθοδολογικὰς κυρίως δυσκολίας. Γιατὶ τὰ τοπωνύμια, οἱ «φθεγγόμενες ἐπιγραφές» ἢ «ἐπιγραφαὶ γεγλυμμένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους», ὅπως τις ὀνόμασε ὁ Ἀ. Μηλιαράκης², κρύβουν κάποτε ὀλόκληρη ἱστορία τὴν ὁποία θὰ πρέπει νὰ φροντίξῃ νὰ μαθαίνη ὁ ἐρευνητὴς πρὶν ἐπιχειρήσῃ τὴ γλωσσικὴ τους ἐπεξεργασία.

1. Στὰ «Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς» δημοσιεύτηκε κιόλας, σὲ προηγούμενο τεῦχος, μιὰ μικρὴ μελέτη τοῦ Παράδειση Ζέλλιου, Τοπωνύμια Ταξιάρχου (Χρονικά τῆς Χαλκιδικῆς, Θεσσαλονίκη 1962, τεῦχος 3, σ. 111-114). Ἡ ἐργασία εἶναι ἀπὸ κείνες ποὺ θὰ περιμένουμε νὰ γίνουν κι ἀπὸ ἄλλους συλλογεῖς τῶν τοπωνυμίων τῆς Χαλκιδικῆς. Λεῖπει μονάχα μιὰ πιὸ προσεκτικὴ μέθοδος, ὅπως: ὄνομα—περιγραφή τόπου—ἱστορικὲς μαρτυρίες—τυχὸν ἐτυμολογία κλπ., καὶ ἀκριβῆς καὶ συνεπὴς ἀπόδοση τοῦ ὀνόματος, π.χ. γιατί ἄνιση ἀπόδοση τοῦ ἄτονου ε ἄλλοτε μὲ ε καὶ ἄλλοτε μὲ ι (ἰνιὰ ἀλλὰ κερασιὰ); ἢ τοῦ ἄτονου ο ἄλλοτε μὲ ου καὶ ἄλλοτε μὲ ο (βρουμονέσ' ἀλλὰ Γεράνια); ἢ ἄλλοτε προφορὰ τοῦ ἄτονου ι (Μπακράτσι) καὶ ἄλλοτε ἀποβολὴ του (Μπακάιλ);

2. Βλ. Ἀθηνᾶ 18 (1905) 315.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ τελευταῖα ὀδήγησε τοὺς ἐπιστήμονες στὴν ἀπόφαση νὰ ἰδρῦσουν ἰδιαίτερο κλάδο μέσα στοὺς κόλπους τῆς Γλωσσολογίας. Ὁ κλάδος αὐτὸς ὀνομάστηκε Ὀνοματολογία καὶ περιλαμβάνει ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τοπωνύμια καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων (ἀνθρωπωνύμια).

Γιὰ ὅσα τοπωνύμια εἶναι παλιά, βυζαντινά, μεταγενέστερα ἢ ἀρχαῖα ἑλληνικά καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα ἤδη ἡ προφορική παράδοση ἔχει «σωπάσει» μιὰ γιὰ πάντα, ἡ ἔρευνα μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴν ἴδια σιγουριά ἀπὸ κάθε σημερινὸ ἐπιστήμονα, ἐφ' ὅσον αὐτὸς θὰ στηρίξῃ τὰ συμπεράσματά του στὶς γραπτὲς πᾶ μόνον μαρτυρίες ποὺ σώζονται. Ὑπάρχουν ὅμως πολλὰ τοπωνύμια τὰ ὁποῖα δημιουργήθηκαν κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ νεοελληνικοῦ ἱστορικοῦ βίου καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα ἡ προφορική παράδοση κυκλοφορεῖ ἀκόμα στὸ στόμα τοῦ λαοῦ, δηλαδὴ ὑπάρχει καὶ μπορεῖ νὰ μᾶς δώσῃ πολύτιμες πληροφορίες. Γιὰ τὰ τοπωνύμια αὐτὰ ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἔρευνα τῶν διαλέκτων, τὸ ἰδεῶδες εἶναι νὰ γίνεταί ἡ μελέτη ἀπὸ ντόπιους μορφωμένους ἐρευνητές. Αὐτοὶ θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐξακριβώσουν εὐκολώτερα τὶς προφορικὲς πληροφορίες καὶ παραδόσεις καί, ἐφ' ὅσον ζοῦν στὸ περιβάλλον αὐτό, θὰ θυμοῦνται καὶ οἱ ἴδιοι καὶ θὰ καταγράφουν πολλὲς σχετικὲς ἱστορίες. Κι' ἀκόμα θὰ εἶναι καὶ καλοὶ γνῶσται τοῦ ιδιώματος τῆς περιοχῆς, πράγμα ποὺ θὰ βοηθῇ περισσότερο στὴν εὔρεση τῆς ἐτυμολογίας πολλῶν τοπωνυμίων.

Ἄς μὴν ξεχνοῦμε λοιπὸν πὼς τὰ τοπωνύμιά μας πρέπει νὰ μελετηθοῦν. Λόγοι ὄχι μόνον ἐπιστημονικοὶ ἀλλὰ καὶ ἐθνικοὶ τὸ ἐπιβάλλουν. Ἰδιαίτερα τὰ τοπωνύμια αὐτῆς ἐδῶ τῆς περιοχῆς τῆς χώρας μας, ποὺ ἔγινε σήμερα πεισματικὸς στόχος ξένης προπαγάνδας.

Κάθε σχετικὴ ἐργασία δὲν θὰ εἶναι μονάχα μιὰ ἀπάντηση σ' αὐτοὺς ποὺ μιλοῦν γιὰ Σλάβους, σλαβικοὺς ἐποικισμοὺς καὶ σλαβικὸ ἢ «μακεδονικὸ» ζήτημα. Πιὸ πολὺ θὰ εἶναι μιὰ ἀκόμα χαριστικὴ βοήθῃ στὴν ἀντιεπιστημονικὴ, ὅπως διαπιστώθηκε τελευταῖα, ἀσυνειδησία τους ἀπέναντι στὴν ἐπιστήμη, στὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀλήθεια (πρβλ. καὶ κατωτέρω σ. 117 ὑποσ. 4).

Ἴδου λοιπὸν τώρα τὰ τοπωνύμια τοῦ Λιβαδιοῦ τῆς Χαλκιδικῆς ὅπως τὰ συγγέντρωσα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ντόπιου ἀγροφύλακα. Στὴ κατοπινὴ ἐπεξεργασία ζήτησα καὶ τὴ βοήθεια τοῦ φοιτητῆ κ. Μάντζιου ποὺ κατάγεται ἀπὸ τὴν περιοχὴ αὐτὴ καὶ ποὺ τὸν εὐχαριστῶ κι' ἀπὸ ἐδῶ θερμὰ.

Στόν Ἀιχαράλαμβου: Ναωνύμιο. Ὅπως εἶναι γνωστό, μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν δηλώνεται μόνον ὁ Ἅγιος ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκκλησία ποὺ ἀφιερώθηκε στὸν Ἅγιο πρὸς τιμὴν του καὶ ἔπειτα καὶ ὀλόκληρη ἡ περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Ἔτσι συμβαίνει π.χ. ἔνα χωράφι νὰ λέγεται πὼς βρῖσκεται *στον Ἀιχαράλαμβου* ἀκόμα κι' ὅταν βρῖσκεται σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ἐκκλησία.

- Στούν 'Αιλιά:** Ναωνύμιο. Ἡ περιοχὴ ὅπου βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Προφήτη Ἡλία. Ὅπως σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα κι ἐδῶ ἡ ἐκκλησία εἶναι κτισμένη στὴν πιὸ ψηλὴ κορυφὴ τοῦ τόπου σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση τὴ σχετικὴ μὲ τὴ ζωὴ τοῦ Ἁγίου¹.
- Στ' ἄλουνάκ'** (στὸ ἄλωνάκι): Ὄνομα τοποθεσίας πού δόθηκε ἴσως ἀπὸ κάποιο μικρὸ ἄλωνι πού θὰ ὑπῆρχε στὴν περιοχὴ. Πβ. τοπων. ἄλουνάκ' καὶ στὴν Κουκουβίστα Παρνασσίδος².
- Σ'ν 'Αγία Κυριακή.** Ναωνύμιο. Ἡ περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Κυριακῆς.
- Στούν 'Αιγκουρτσιάνα:** Τοποθεσία ὅπου κάποτε θὰ ὑπῆρχαν πολλὲς γκουρτσιές³, τὰ γνωστὰ δέντρα. Ὁ τύπος *ἄιγκουρτσιάνας* προῆλθε ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ *γκουρτσιάνας* (*γκουρτσιά* + — *άνας*, πβ. *ὄπωράνας*, *ἀχερώνας*, *ὄριθάνας* καὶ παρακ. *Κερασάνας* κλπ. Ἡ κατάληξη — *άνας* ἢ — *άνας* γιὰ δέντρα εἶναι εὐχρηστικὴ στὸ ἰδίωμα), καὶ τὸ προθετικὸ *α* — πού προέρχεται ἀπὸ τὴ φράση: τὰ *γκόρτσα* — τ' *ἀγκόρτσα* (*ἀγκόρτσου*)⁴, πβ. τὰ *χείλια* — τ' *ἀχέλια* — *ἀχέλι* κλπ. Τέλος τὸ *άι* ἴσως νὰ προῆλθε ἀπὸ παρετυμολογία πρὸς τὸ Ἄγιος — *άι*.
- Στούν 'Αιλιά καλουρεκὸ'** (στὸν Αιλιά τὸν καλογερικὸ): Τὸ ὄνομα δόθηκε στὴν περιοχὴ ἀπὸ τὸ ἐξωκκλήσι τοῦ προφήτη Ἡλία τοῦ «καλογερικοῦ», πού ὀνομάστηκε ἔτσι γιὰ τὴ παλιότερα ἀνήκε στὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας.
- Στούν ἀβρανὸ:** Ἀβρανός: γιὰ μένα ἀγνωστὴ λέξη. Ἴσως ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοῦ μπέη Ἐβρενός⁵, ὃ ὁποῖος φαίνεται θὰ εἶχε κτήματα στὴν περιοχὴ αὐτή.
- Στ' ἀμπέλια:** Ὄνομα τοποθεσίας πού δόθηκε φυσικὰ ἐπειδὴ πολλὰ ἀμπέλια βρίσκονται στὴν περιοχὴ.
- Σ'τζ' Βούλας τοῦ λημόρ'**, (στῆς Βούλας τὸ μνημόρι - ον, μνήμα, τάφο): Τὸ ὄνομα δόθηκε στὴν τοποθεσία ἐξ αἰτίας τοῦ τάφου κάποιας Βούλας (Παρασκευούλας). Κυκλοφορεῖ ἡ παράδοση πὼς πρόκειται γιὰ κάποια Ἑλληνοπούλα πού τὴν κυνηγοῦσαν οἱ Τοῦρκοι, γιὰ τὴ

1. Πβ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α'. Ἀθήναι 1904, σ. 116.

2. Βλ. Γ. Τ. Κόλλια, Τοπωνυμικὸν τοῦ Δήμου Δωριέων τῆς Παρνασσίδος, Ἀθηνᾶ 44 (1933) 111.

3. *γκουρτσιά* καὶ *ἀγκουρτσιά* = ἄγρια ἀπιδιά. ἢ *pyrus saliciformis*, Γιὰ τὴν ἐτυμολογία βλ. Γ. Τ. Κόλλια, ὁ. π. σ. 110 καὶ Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Ἀθήναι 1951, στὴ λ. *γκουρτσιά*, σ. 45.

4. Ὁ καρπὸς καὶ ὕστερα *ἀγκουρτσιά* τὸ δέντρο.

5. Πβ. στὸ Βελβεντὸ παλιὸ τοπωνύμιο: τοῦ *καλαρκὸ τοῦ βγάδ'* (βλ. Ε. Μπουντώνα, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ, Ἀρχεῖα Κοραῆ, 2 σ. 87 (Ἀθῆναι 1892).

6. Α. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, Α'. Θεσσαλονίκη 1961, σ. 114.

7. Πβ. στὸ Βελβεντὸ *λημόρια* = τὰ μνήματα (καὶ τοποθεσία). Κατὰ τὸν Ε. Μπουντώνα, ὁ. π. σ. 35 *μνημόρια* > *νημόρια* > *λημόρια*.

δὲν ἤθελε νὰ παντρευτῆ ἕναν ἀπ' αὐτοὺς καὶ κείνη σκοτώθηκε ἀπ' αὐτοὺς ἢ αὐτοκτόνησε.

Στ' Βουργάρε' (Στοῦ Βουργάρου ἔνν. τὰ χωράφια, τὰ κτήματα ἢ καὶ παρόμοιο). Μᾶλλον θὰ πρόκειται γιὰ Ἕλληνα κάτοικο ποὺ εἶχε τὸ ἐπώνυμο ἢ τὸ παρανόμι *Βούγαρος*, πβ. τὸ γνωστὸ ἐπώνυμο τοῦ ἄλλοτε πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος *Βούλαρη*.

Στῆ βάθη' (στῆ βάθη;): *Βάθη* σημαίνει τόπο βαθύ, κοίλωμα γῆς. Ἡ λ. σχηματίσθηκε ἀπὸ τὸ ἐπίθετο *βαθὺς* σύμφωνα μὲ τὸ νόμο τῆς μετακινήσεως τοῦ τόνου στὴν Ἑλληνική¹, πβ. τὰ γνωστὰ μεσαιωνικά καὶ νεοελληνικά τοπωνύμια *Μάκρη* ἀπὸ τὸ *μακρὺς*, *Φάρδη* ἀπὸ τὸ *φαρδὺς*, *Χαλέπα* ἀπὸ τὸ *χαλεπὰ* (ἔνν. *μέρη*) κλπ.², Τοπωνύμιο *Βάθη* ὑπάρχει σήμερα καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος³.

Στοὺ βέργγρου (περίγυρο): Τὸ *περ* - ἀπὸ τῆ λέξι *περίγυρος* προέρχεται ἀναλογικὰ ἀπὸ ἄλλες λέξεις ὅπου τὸ *περὶ* δὲν τονίζεται. *Πέργυρους* εἶναι ὁ πέτρινος φράκτης ποὺ περιβάλλει τοὺς κήπους. Τὸ ὄνομα στὴν περιοχὴ θὰ δόθηκε ἴσως ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἐκεῖ κάποιου μεγάλου τέτοιου *πέργυρου*.

Στοὺ γιράνιου νιρό. Ἡ τοποθεσία πρέπει νὰ ὀνομάστηκε ἀπὸ τὸ χροῶμα τοῦ νεροῦ μιᾶς πηγῆς τῆς *Γεράνιος* σημαίνει βαθυγάλανος, γαλάζιος γαλανός, μεσαιων. *ἡεράνιος*⁴. Πβ. τὰ τοπωνύμια τοῦ Βελβεντοῦ *Γαλανόβροσ'*, *στοὺ γαλανό* κλπ.

Γαράγου χουράφ'. Ὄνομα τοποθεσίας ἀπὸ τὰ κτήματα τῆς οἰκογένειας *Γκαράγκου*.

Σ' τζ' γουλουκνιάς τοῦ ραχόν' (στῆς γουλουκνιάς τὸ ραχόνι): Τὸ ὄνομα τῆς μακρουλῆς αὐτῆς ράχης (*ραχόνι*⁵) δόθηκε ἀσφαλῶς ἐπειδὴ ὑπάρχει ἐκεῖ μιὰ μεγάλη *γουλουκνιά*, ἕνα εἶδος ἄγριας κορομηλιάς⁶.

Στοὺν γόπανου (στὸν κόπανο): Ὄνομασία τοποθεσίας στὴν ὁποία ἢ θὰ πρέπει κάποτε νὰ ὑπῆρχε μιὰ μεγάλη κοπάνη (ξύλινη στέρνα) ποὺ χρησίμευε γιὰ νὰ πίνουν τὰ ζῶα νερό, (πβ. τὸ τοπωνύμιο τοῦ

1. Βλ. K. Dieterich, Akzent- und Bedeutungsverschiebung im Mittel- und Neugriechischen, στὸ περιοδικὸ Indogermanische Forschungen 16 (1904) 1 κέξ.

2. Στὸ ἴδιο, σ. 5.

3. Πβ. π. χ. τὴ γνωστὴ συνοικία *Βάθη* τῆς Ἀθήνας, βλ. καὶ Λεξικὸν τῶν Δήμων, Κοινοτήτων καὶ συνοικισμῶν τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1956, σ. 26.

4. Βλ. Ν. Ἀνδριώτη, ἔτυμολογικὸ Λεξικόν, σ. 43 «μεσν. *ἡεράνιος* ἴσως *ἀγέρας*». Μήπως ἀπὸ συμφυρμὸ *ἀέρας* + *οὐράνιος*;

5. *ράχη* + *κατάλ*. — *όνι* = ράχη βουνοῦ κάπως μακρουλή.

6. Ἔτσι ὀνομάζεται τὸ δέντρο αὐτὸ καὶ στὸ Βελβεντό: *γουλουκνιά* καὶ οἱ καρποὶ τοῦ δέντρο *γουλόκνα*, *τά*.

Βελβεντοῦ ζ'ν *γουπάνα* [στήν κοπάνα], ἢ *κόπανος* ' εἰδικὸς γιὰ τὸ χτύπημα τῶν ρούχων. *Κοπάνα* ἀρχικὰ ὀνομάζονταν τὸ μέρος ὅπου *κοπάνιζαν* τὰ ρούχα (*σκουτιά*) μετὰ τὸ πλύσιμό τους· ἔπειτα ἡ σκάφη ἢ ἡ στέρνα ὅπου ἔβαζαν τὰ ρούχα γιὰ νὰ τὰ κοπανίσουν. Ἄργότερα *κοπάνα* ὀνομάστηκε καὶ «ἡ πηλοφόρος τῶν κτιστῶν»². Στὰ ὑδροτριβεῖα τὸ πρᾶγμα φαίνεται καλύτερα. Γιατὶ ἐκεῖ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν *κουπάνα*, ὅπου ἔβαζαν τὰ ρούχα (*σκουτιά*) ἔχουμε καὶ τοὺς *κουπαναίους* ποὺ χρησίμευαν γιὰ τὸ χτύπημά τους. Τῆ λ. τῆ δα- νείστηκαν ἀπὸ μᾶς καὶ οἱ Σλάβοι. Ἔτσι στὴ σερβικὴ καὶ βουλγα- ρικὴ ἢ *κοπάνα* λέγεται *κορανја*³.

Σδ' γουλισιάν'. Ἡ λέξη φαίνεται σλαβικῆς ἀρχῆς (πβ. *golīšar* = πουλι μικρὸ⁴) ἴσως μὲ προσθήκη τῆς καταλήξεως — *άνη* καὶ θὰ ἐδήλωνε τὸ γυμνὸ ἀπὸ δέντρα μέρος.

Στ' Γῶγ' τοῦ χουράφ' (στοῦ Γκῶγκου τὸ χωράφι): Γκῶγκος = ὁ Γιῶργος («Γῶγος μετὰ ρινισμοῦ», βλ. Α. Μ π ο ὔ τ ο υ ρ α, Τὰ νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐρμηνευόμενα, Ἀθήναι 1912, σ. 60).

Zd' Δήμ'σας τοῦ ηγάδ' (στῆς Δήμισσας τὸ πηγάδι): Ὀνομα τοποθεσίας σχετικὴ μὲ κάποιο πηγάδι καὶ τὴν ἱστορίαν κάποιας Δήμισσας,

1. Ἀπὸ τὸ ἀρχ. *κόπτω* = χτυπῶ.

2. Λεξικὸν Δημητράκου, στή λ. *κοπάνα*.

3. Βλ. L. Schultze Jena, Makedonien, Jena 1927, σ. 78.

4. Βλ. Βουλγαροελληνικὸν Λεξικόν, Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Βουλγα- ρίας, Σόφια 1960, στή λ. *golīšar*.

Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῶν σλαβικῶν στοιχείων στήν Ἑλληνικὴ βλ. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ῶ τ η, Τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα τῆς βουλγαρικῆς γλώσσης, μελέτη γλωσσικὴ, στὸ Ἄρχειον τοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, τόμ. 17 (1952) 49 ὑποσ. 1.

Εἰδικὰ γιὰ τὰ σλαβικὰ τοπωνύμια στήν Ἑλλάδα βλ. M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, περιοχὴ Χαλκιδικῆς, σ. 202 κέξ.

Γιὰ τὴ Χαλκιδικὴ ὄχι μόνον ὁ M. Vasmer τονίζει τὴν ἑλληνικότητα τοῦ πλη- θυσμοῦ τῆς ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ βουλγαρόφιλος G. Weigand ὁμολογεῖ πὺς ὑπάρχει σ' αὐτὴν ἀνέκαθεν ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, (βλ. G. Weigand, Ethnographie von Makedonien, Leipzig 1924, σ. 44, 79).

Τὰ λίγα σλαβικὰ τοπωνύμια τῆς περιοχῆς προέρχονται κυρίως ἀπὸ σλαβόφω- νους ἐργάτες γῆς καὶ λατομείων ἢ ξυλοκόπους ποὺ μίσθωναν οἱ Ἕλληνες ἔμποροι κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ ἐργάτες αὐτοὶ κατέβαιναν ἀπὸ τὴ χώρα τους γενικὰ στή Μακεδονία καὶ Θράκη. Βλ. P. B e l o n, Les observations de plu- siers singulariter κλπ. Paris 1553, σ. 15^β - 46^α, Στ. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ, Θεσσαλονί- κια μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1939, (κυρίως σ. 11 καὶ 14) (πβ. καὶ Στ. Κ υ ρ ι α- κίδου, Ἡ δυτικὴ Θράκη καὶ οἱ Βούλγαροι, Ἀθήναι 1919, σ. 39 κέξ A. Ischir- k o f f, Petermann Mitteilungen 1915, σ. 330 καὶ 1914, II, 119). Γιὰ σλάβους ἐργάτες στὰ νεώτερα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας βλ. Χρονικὰ τῆς Χαλκιδικῆς 1951, τεῦχος 2, σ. 193 κέξ, καὶ 1962, τεῦχ. 3, σ. 64.

γυναίκας τοῦ Δήμου. Ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ ἔργο δικό της.

Σ'ξ δουρλούκα: Ἴσως ἀπὸ τὶς τουρκ. λέξεις *durum oluk* (= καθαρὸ λούκι, ἀγωγός).

δραγά, λάκκου (στὸ λάκκο τοῦ Ντραγάνη): *Ντραγάνης* ἢ *Δραγάνης* οἰκογενειακὸ ὄνομα.

Στοὺ κασιλλοῦδ' (στὸ κασιτελλοῦδι): Τοποθεσία ὅπου ὑπῆρχαν μικρὰ κάστρα. Ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξις *castellum* = καστέλλο ἢ καστέλλι = κάστρο, ὀχυρὴ θέση, καὶ τὴν κατάληξι — οὔδι. Ἡ κατάληξι αὕτη σὰν ὑποκοριστικὴ (καθὼς καὶ ἡ κατάληξι — οὔλα) εἶναι εὐχρηστες στὸ ἰδίωμα τοῦ Λιβαδιοῦ.

Στοὺν Γερασώνα (στοὺν κερασώνα): *Κερασώνας*, ἀρχ. *κερασών* = τόπος γεμῆτος κερασιές, πβ. ἀνωτέρω: *στοὺν ἀίγκουρτσώνα*.

Στοὺ κρουνέρε' (στὸ κρουνέρι). Τόπος ὅπου ὑπάρχει πηγὴ μὲ κρύο δροσερὸ νερό. Ἰδιο τοπωνύμιο καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Στὰ κασιτέλλια: πβ. ἀνωτέρω *στοὺν κασιτελλοῦδ'*. Τοποθεσία περιτειχισμένη μὲ μικρὰ κάστρα, λατ. *castellum* = καστέλλο ἢ καστέλλι.

Στ' κουνιαροῦ ν' γαλύβα (στοῦ Κονιάρου τὴν καλύβα): *Κονιάροι* ὀνομάζονταν οἱ Τοῦρκοι ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο, πβ. στὸ Βελβεντό: *Κουνιάρ'*. (Ἡ παράδοσι ἀναφέρει πὼς ἐκεῖ σκοτώθηκε κάποτε ἓνας Κόνιαρος).

Στ' Κουλουρῶ τ'ς καλύβεις (στοῦ Κουλουρντᾶ τὶς καλύβεις): *Κουλουρντᾶς* οἰκογενειακὸ ὄνομα.

Στὰ κουνιάρκα τὰ χουράφκια (στὰ κουνιάρικα τὰ χωράφια): Τοποθεσία ὅπου ὑπῆρχαν τὰ χωράφια τῶν Κονιάρων Τούρκων. πβ. ἀνωτέρω *στ' κουνιαροῦ ν' γαλύβα*.

Στοὺν καραγάτσ' (στὸν καραγάτσι): Ὄνομα περιοχῆς μὲ κύριο χαρακτηριστικὸ τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς μεγάλου δέντρου, τοῦ γνωστοῦ *φτελιά* (πτελέα ἢ πεδινή)¹.

Στὰ κελλιά (στὰ κελλιὰ): Περιοχὴ ὅπου ἔμειναν ερείπια ἀπὸ τὰ κελλιά κάποιας ἐκκλησίας ἢ μοναστηριοῦ. Κελλι ἰδίως ἐκκλησίας = εἶδος κάμαρας, ἀπὸ τὴ λατιν. λ. *cella*².

Στοὺν καρκαλέτσιον: Ἴσως ἀπὸ τὴ λέξις *καρκάλ'* (καὶ κατάληξι —έτσιον. *Καρκάλ'* (= *κάρκαρο*, ξηρὸ μέρος, πβ. Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης 1796, 56 «Ζάκυνθον δὲ ὑλήεντα συνήθως λέγει, κραναὴν δὲ πατριδα Ἰθάκην, ὃ δηλοῖ τὴν τραχεῖαν. Ὅθεν μέχρι καὶ νῦν τινὲς τῶν μὴ κατὰ γλῶτταν λογάδα ὀμιλούντων τὴν ἄπληρον γῆν ξηρὰν

1. *καραγάτσι*, τὸ εἶδος δέντρου, τουρκ. *kara ağac* (μαῦρο δέντρο), βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικὸ Λεξικόν, σ. 93.

2. *κελί*, τὸ μεσν. *κελλι*, ὑποκοριστικὸ τοῦ λατιν. *cella* βλ. Ν. Ἀνδριώτη, ὁ. π. σ, 100.

είναι φασιν ὡς τὸ κάκαρον, ὃ κρανίον ἐκεῖνοι νοοῦσιν», πβ. καὶ Ἄθηνᾶ 29 (1917) Λεξικογρ. Ἀρχεῖον 100 κῆξ. *Καρκάλ* στὸ Βελβεντό: = τὸ πολὺ ξηρό, *καρκαλέτσο*¹ δὲ = τὸ ἔντομο ἢ ζίνα, ἢ μηλολόνη.

Στοὺν κираμίδ' (στὸ κεραμίδι): Τοποθεσία ὅπου βρέθηκαν πολλὰ κεραμίδια. Ὁ ἐνικὸς *κεραμίδι* σημαίνει πολλές φορές τὸ πλῆθος, τὰ πολλὰ καὶ μικρὰ κεραμίδια, πβ. *λίρα μὲ οὐρά, ψεῖρα μὲ οὐρά, σαφή κираμίδ'* (=πολλὰ κεραμίδια, Βελβεντό). Πβ. τοπωνύμιο στὸ Βελβεντό *σ'ν γιαραμίδα*.

Στὰ κέδρα: Ὄνομα τοποθεσίας ὅπου ὑπάρχουν πολλὰ κέδρα, τὰ γνωστὰ δέντρα (ἀρχ. ἑλλ. *κέδρον*, τὸ καὶ *κέδρος*, ὄ).

Στ' Καβαδά τοῦ δέντρου (στοῦ Καβαδά τὸ δέντρο): Τοποθεσία ὅπου ὑπάρχει *δέντρο* (χαρακτηριστικὸ τῆς περιοχῆς) καὶ τὸ ὁποῖο ἀνῆκε σὲ κάποιον *Καβαδά*, (ἐπώνυμο)¹.

Στ' Κόντσαλα καλύβης (στοῦ Κόντσαλα τὴς καλύβης): Τοποθεσία ὅπου ὑπῆρχαν οἱ καλύβες τοῦ *Κόντσαλα* (οἰκογ. ἐπώνυμο)².

Στ' Καλαμαρνοῦ τοῦ μαντρὶ: Ὄνομα τοποθεσίας ἀπὸ τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ μέρος τῆς περιοχῆς, τὸ μαντρὶ τοῦ Καλαμαρνοῦ³.

Στοὺν γαλόηρου (στὸν καλόγηρο): Τοποθεσία ὅπου ὑπάρχει καὶ βρύση. Θὰ ἔχη σχέση μετὰ τὴν ἱστορία (ζωὴ δράση, ἐπεισόδιο) κάποιου καλογήρου τῆς περιοχῆς.

Στ'ς λιανόπετρεις (στὴς λιανόπετρες): Τοποθεσία ὅπου ὑπάρχει πλῆθος ἀπὸ μικρὰς λεπτῆς πέτρες. Πβ. τοπωνύμιο στὸ Βελβεντό: *στ'ς πέτρεις*.

Διβιάδ, τό: Τὸ ὄνομα τῆς κωμοπόλεως ἀλλὰ καὶ τοποθεσιῶν. *Διβιάδι, τό* = ὑποκοριστικὸ τοῦ ἀρχ. *λιβάς* = τόπος βοσκῆς, λειμών. Ἐπειτα ὄνομα τόπου ἢ χωριοῦ. Τοπωνύμια μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα ἔχουμε ἀρκετὰ στὴν Ἑλλάδα.

Στοὺν Μουσκόπ'λου: Ὄνομα τοποθεσίας ποὺ ἔχει σχέση μετὰ κάποιον Μοσχόπουλο. Λέγουν πὼς τὸ 1912 σκοτώθηκε στὸ μέρος αὐτὸ κάποιος μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα.

Μαστροθανάσ' καλύβα: Ὄνομα τοποθεσίας μετὰ κύριο χαρακτηριστικὸ τὴν καλύβα κάποιου Μαστροθανάση (*μαστρο* — = συχρὸν σὰν πρῶτο συνθετικὸ σὲ κύρια ὀνόματα στὴν κοινὴ νεοελληνικὴ — *μάστορας* < *μαῖστωρ* < λατ. *magister*).

1. *Καβαδάς*, ὁ κατασκευαστὴς καβαδιῶν ἢ ἴσως αὐτὸς ποὺ πουλάει καβάδια, (*καβάδι* = εἶδος παλαιᾶς ἐνδυμασίας βλ. Ν. Ἀ ν δ ρ ι ὠ τ η, ἐτυμολογικὸ Λεξικό, σ. 85.).

2. *Κόντσαλας* ἴσως Κόνσουλας (λατίν. *consul*);

3. *Καλαμαρνώς*, μήπως: αὐτὸς ποὺ κατάγεται ἀπὸ τὴν *Καλαμαριά*;

- Σδ' *βγαδάρα***: Περιοχή στην οποία υπήρχε μεγάλο πηγάδι: *πηγαδάρα* (πηγάδι + μεγενθυντική κατάληξη — *αρα*).
- Στοῦ *βγάδ'*** (στο πηγάδι). Ἡ περιοχή πήρε τὸ ὄνομα ἀπ' αὐτό.
- Στοῦ *βγαδούδ'*** (στο πηγαδούδι). Περιοχή ὅπου υπήρχε μικρὸ πηγάδι. Ἡ ὑποκοριστική κατάληξη — *ούδι* εἶναι πολὺ συνηθισμένη στοῦ ἰδίωμα, πβ. ἄνωτέρω: *στοῦ κασιλλούδ'*.
- Στὰ *μιλίσεια***. Τοποθεσία στην ὁποία ἀπὸ τὴν ἀνοιξη ὡς τὸ φθινόπωρο τοποθετοῦν τὶς κυνέλες.
- Στ' *Μυρίζ'* τὸν *λημόρ'*** (στο λημόρι [=μνημόρι] τοῦ Μυρίζη;).
- Στοῦ *Μ' σῆ* τὸν *Μύλου*** Ἴσως: *στοῦ Μωϋσῆ τὸν μύλο*.
- Σηρόφ' *σκνα*** (ξεροφουσκίνα = ξερὴ φουσκίνα): *Φουσκίνα* — *φ'σκίνα* = μεσαιων. *πισκίνη* (Sophocles)¹, *φουσκίνα*, *πισκίνα*, λατιν. *piscina*. Ἀρχικά = στέρνα μὲ ψάρια, ὕστερα στέρνα μὲ νερὸ (πβ. *πισίνα*), βλ. κατωτέρω: *φ'σκίνα*. Στὸ Βελβεντὸ ἐπίσης *φ'σκίνα*.
- Οὔρτὰ *βουρούν'***: Τοπωνύμιο δανεισμένο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πβ. ἄνωτέρω γιὰ τοὺς Κονιάρους. *Οὔρτὰ*, τουρκ. *orta* = μέση, τὸ κέντρο, *μπορούν* τουρκ. *burun* = μύτη, κορυφή, ὄροσειρά, πβ. καὶ *μπούρου* — (*burun*) καὶ *καράμπορου*, *Καραμπουράκι* κλπ.
- Στ' *Παρασκιβᾶ* τὸν *χουράφ'*** (στοῦ Παρασκευᾶ τὸ χωράφι): Ὄνομα τοποθεσίας ἀπὸ τὸ χωράφι κάποιου Παρασκευᾶ, εἴτε ἐπειδὴ τὸ χωράφι βρίσκεται στοῦ πιδ χαρακτηριστικὸ μέρος, εἴτε ἐπειδὴ ὁ ἰδιοκτήτης του ἔχει ξεχωριστὴ κοινωνικὴ θέση.
- Στὰ *πιφάκια***: Περιοχὴ ὅπου τώρα τελευταῖα (1938) ἔχει φυτευθῆ μὲ πεῦκα τὰ ὁποῖα εἶναι ἀκόμα μικρά.
- Στοῦ *πιργινοῦδ'*** (στο πριονούδι): Τὸ ὄνομα στην περιοχή αὐτὴ δόθηκε ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι υπήρχε ἐκεῖ κάποτε μικρὸ νεροπρίονο. Πρόκειται γιὰ εἰδικὸ πριόνι τὸ ὁποῖο κινεῖται μὲ νερὸ καὶ μὲ τὸ ὁποῖο κόβουν μεγάλους κορμούς δέντρων. Πβλ. τὸ τοπωνύμιο *Λιτοχώρου*: *στὰ πριόνια*.
- Σ' τὴ *Παναῖᾶς* τὸν *τσ' κάρ'*** (τῆς Παναγίας τὸ τσουκᾶρι): Ὄνομα κορυφῆς λόφου ὅπου ὑπάρχει ἐκκλησία τῆς Παναγίας. *Τσ'κάρ'*: *τσουκᾶρι(ον)* ὑποκορ. τῆς λ. *τσούκα* (ἰταλ. *zucca* ἢ κεφαλή, ἢ κορυφή) μέρος ψηλὸ, κορυφὴ βουνοῦ, πβ. τὴ φράση: *στοῦ τσ'κάρ'* (= στοῦ πιδ ψηλὸ μέρος, Βελβεντό).
- Στ' *παπᾶ* τὸν *χουράφ'***: Περιοχὴ μὲ ἐπίκεντρο τὸ χωράφι τοῦ παπᾶ, ἀπὸ ἐκτίμηση γιὰ τὴν κοινωνικὴ του θέση (ἴσως καὶ ἐπειδὴ εἶναι τὸ μεγαλύτερο καὶ καλύτερο τῆς περιοχῆς).

1. E. A. Sophocles, Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods, Cambridge 1914, σ. 891.

- Στ' παπα τ'ς σκαμνιές :** Οἱ σκαμνιές (=σκαμινιές, μουριές πβ. τοπων. *Σκαμνιά* στήν περιοχή Ὀλύμπου) τοῦ παπα, σάν τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ σημεῖο τῆς περιοχῆς.
- Στ' Πάλλα τοῦ Μύλου :** Τὸ ὄνομα τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸ μύλο πὺ ἀνήκει σὲ κάποιον *Πάλλα* (οἰκογ. ἐπώνυμο).
- Στ' ράχ' :** (σὴ ράχη). Ἐνν. τοῦ βουνοῦ ἢ τοῦ λόφου: Γνωστὴ ὀνομασία τοποθεσιῶν σὲ πολλὰ μέρη τῆς χώρας μας.
- Στ' σκρίκα :** *Σκρίκα* καὶ *σκ'ρκα* στήν Κοζάνη ὀνομάζεται μιὰ συνοικία τῆς πόλεως (βλ. Π. Λιούφη, Ἱστορία τῆς Κοζάνης Ἀθῆναι 1924, σ. 14, 36). Σημαίνει ὕψωμα, λόφος καὶ ὑποθέτουν πὺ εἶναι λέξη ἄλβανική¹.
- Στ' σούγλα** (σὴ σούβλα): Ἡ τοποθεσία ὀνομάστηκε ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῆς μορφῆς τοῦ ἐδάφους μὲ τὴ *σούβλα*. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ τοποθεσίας ἢ ὁποῖα ἀπολήγει κατὰ κάποιον τρόπο σὲ μύτη (ἴσως δέντρο ἢ κτίσμα σὲ κορυφὴ λόφου). Ἡ τροπὴ *βλ* σὲ *γλ* γνωστὴ καὶ σὲ ἄλλα βόρεια ἰδιώματα, πχ. στὸ Βελβεντὸ ἐπίσης *σούγλα*, *σουγλι* κλπ.
- Στὸν σφιδανούδ' :** (ἴσως ἀντὶ σφιδαμούδ'): Τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴν ὕπαρξη ἐκεῖ τοῦ φυτοῦ *σφένδαμος* (*σφενδάμι*), μὲ τὴ γνωστὴ ὑποκοριστικὴ κατάληξη — *ούδι*.
- Στὰ Σιουλάδγια.** Περιοχὴ πὺ πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὰ κτήματα τοῦ *Σιουλᾶ* (οἰκογ. ὄνομα), (κατάλ. — *άδι* πληθ. — *άδια*).
- Στ' σκουργιά.** Πρόκειται περὶ τοποθεσίας στήν ὁποῖα ὕπαρχει χῶμα ἀνακατωμένο μὲ σίδηρο (*σκουριά*, *σκωρία*). Ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ ἀρχαῖο μεταλλεῖο τὸ ὁποῖο σήμερα μένει ἀνεκμετάλλευτο.
- Στ' σουρβιά :** Τὸ ὄνομα τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὴν ὕπαρξη ἐκεῖ τοῦ γνωστοῦ εἴδους τῶν φυτῶν ροδανθῶν «ῶα ἢ ἡμερος» (βλ. Λεξικὸ τῆς «Πρωίας» σὴ λ. *σουρβιά*, ἦ). Ὁ καρπὸς *σοῦρβον* ἤδη μεσαιωνικὴ λ., βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμ. Λεξικ. σὴ λ. *σοῦρβο*.
- Στ' τζιούκα :** Περιοχὴ ὅπου ὕπαρχει ὕψωμα, λόφος. Γιὰ τὴ λ. *τσούκα* καὶ *τζιούκα* βλ. παραπάνω ὅσα γράψαμε γιὰ τὸ τοπωνύμιο: *Στὸ Παναϊᾶς τὸν τσ'κάρ'*.
- Σ'ν τζαπουρνίτσα :** Περιοχὴ στήν ὁποῖα χαρακτηριστικὸ γνώρισμα εἶναι ἢ ὕπαρξη μικρῆς *τσαπουρνιάς*, (*τσαπουρνιά* + κατάληξη — *ίτσα*). *Τσαπουρνιά* εἶναι εἶδος θαμνώδους φυτοῦ (μήπως *τσα* = *διά* + *πρι-*

1. Βλ. Ι. Τσικοπούλου, Μελέτη περὶ λεξικοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς δημόδους γλώσσης στὸ περιοδικὸ Ἀρχεῖα τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Ἱστορίας, 1, Ἀθῆναι 1842, σ. 35. Πβλ. P. K r e t s c h m e r, Der heutige Lesbische Dialekt, Wien 1905, στήλ. 468.

νά > πρίνος;)¹. Οἱ γαλανοὶ καρποὶ τῆς λέγονται στὸ Βελβεντὸ τσάπουρα. Ἄλλοῦ λέγεται καὶ τσαπρουριά καὶ οἱ καρποὶ προῦνα. Τὸ ἐπίσημο ὄνομα εἶναι προύμνη ἢ ἀκανθώδης.

Στὰ τσιαῖργια: Παράλληλα μὲ τὸ ὄνομα τῆς κωμοπόλεως Λιβιάδι σώζεται καὶ τοποθεσία μὲ τὴν δμώνυμη τουρκικὴ λέξη τσιαῖρ̄ (τουρκ. *çayır*) ποῦ ἔχει τὴν εἰδικότερη σημασία: *λιβάδι λασπῶδες* (ἀπ' ὅπου δηλαδὴ ἀναβρῦζει νερό).

Στὰ τσιαῖργια στ' ἄλλου τοῦ λιβάδ': Γιὰ νὰ γίνη ἡ διάκριση ἀπὸ τὴν προηγούμενη τοποθεσία συμπλήρωσαν: *στ' ἄλλου τοῦ λιβάδ'*.

Στ' τζιουρνούδα: Τοποθεσία ὅπου μιὰ πολὺ παλιὰ βρύση τρέχει συνεχῶς. Ἴσως *ζουρνούδα* (*ζουρνᾶς* + *κατάλ.* — *ούδα*). *Ζουρνᾶς* εἶναι εἶδος μουσικοῦ ὄργάνου, ὃ βαρύαυλος (τουρκ. *zurna*). Ἡ ὁμοιότητα τοῦ τόπου μὲ τὸ ζουρνᾶ ἴσως νὰ βρίσκονταν στὸν ἦχο ποῦ ἔκανε τὸ νερὸ τῆς βρύσης.

Στὰ τρία δέντρα: Τοποθεσία μὲ κύριο χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τρία δέντρα.

Φαρδιά λάκκα: Περιοχὴ μὲ μεγάλη χαράδρα, *λάκκα*. *Λάκκα*, ἢ ἀπὸ μεταπλασμὸ τῆς λ. *λάκκος* (λατιν. *lacus*).

Στ' φτέρ' (στὴ φτέρη): Τὸ ὄνομα τῆς τοποθεσίας αὐτῆς δόθηκε φυσικὰ ἐπειδὴ στὴν περιοχὴ αὐτὴ ὑπάρχει ἄφθονη φτέρη. Καὶ ἐδῶ ὁ ἐνικὸς ὅπως εἶδαμε καὶ παραπάνω στὸ τοπωνύμιον *κιραμίδ'*, δηλώνει τὸ πλήθος, πβ. τὶς φράσεις: *πᾶμι νὰ μάσουμι φτέρ'*, *ποὺλν φτέρ'* ἔχ' ἰδῶ (ἀντί: πολλὲς φτέρες Βελβ.). Ἐνῶ τὸ φυτὸ αὐτὸ φυτρώνει ὁμαδικὰ, σπάνια ὃ λαὸς δηλώνει τὶς κατάφυτες μ' αὐτὸ ἐκτάσεις μὲ τὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ: *οἱ φτέρες* ἢ *στὶς φτέρες*. Προτιμᾷ τὸν ἐνικὸ φτέρη, πβ. τὸ γνωστὸ τοπωνύμιον *Φτέρη* σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Στ' Φράγγ' τς τρουχαλιές (στοῦ Φράγγου τὶς τρουχαλιές): *Φράγγος*: Ἱστορικὸς ὑπαινιγμὸς γιὰ τὸ πέραςμα τῶν Φράγγων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Φυσικὰ ποιὰ σχετικὴ ἱστορία κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ ὄνομα, ὅπως καὶ γιὰ τὸ ὄνομα *Βούργαρος* ποῦ εἶδαμε παραπάνω, δὲν μπορούμε νὰ ξέρουμε. Γιατὶ ὁ *Φράγγος* ποῦ ἀναφέρεται ἐδῶ ἴσως νὰ εἶναι εἴτε πραγματικὸς κάτοικος τῆς Φραγγιᾶς δηλ. τῆς Δύσεως (τῆς Εὐρώπης) εἴτε Ἑλληνας ποῦ πῆρε γιὰ διαφόρους λόγους τὸ παρανόμιον *Φράγγος*. Σήμερα σώζεται σὲ πολλὰ μέρη τὸ ὄνομα *Φράγγος* ὡς οἰκογενειακὸ ὄνομα.

τρουχαλιά: σωρὸς ἀπὸ ξερόπετρες. Λέγεται καὶ *τρόχαλος* ὃ, ξερότοιχος μεταγν. *τρόχμαλος*².

1. Πβλ. Μ. Φιλήντα, Γλωσσογνωσία καὶ γλωσσογραφία Ἑλληνική, Ἀθῆναι 1924, I, σ. 147 «κατὰ τὰ τσάουλα, τσάγαλα, τζάνερα εἶπανε καὶ τσάπουρα τὰ προῦνα».

2. Βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολ., σ. 263.

Χουραφίνα. Τοποθεσία χαρακτηρισμένη από την ύπαρξη μεγάλου χωροφίου (χωράφι + μεγενθυτική κατάληξη — ίνα).

Στινὸ χουράφ'. Περιοχή με κύριο χαρακτηριστικό της ἓνα ἐπιμηκισμένο χωράφι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Σπουδαστήριο Γλωσσολογίας

Α. Ι. ΘΑΒΩΡΗΣ

ΜΑΥΡΟΥΔΗ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΤΟ ΓΑΪΔΟΥΡΑΚΙ

Ὁ λόγος γιὰ τὸ ταπεινὸ, πρᾶο, ἀλλὰ καὶ καταφρονημένο γαϊδουράκι, Ὁ Χριστὸς θέλοντας νὰ κάμη τὴ θριαμβευτικὴ του εἴσοδο στὰ Ἱεροσόλημα, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ θεῖο Πάθος του, αὐτὸ ἐτίμησε ἀπ' ὅλα τὰ ὑποζύγια.

Θέλησε νὰ καταδείξη, πὼς ἡ ταπεινότητα στέκει ψηλότερα ἀπὸ τὴ μεγαλορρημοσύνη, ἢ πραότητα εἶναι ἀσύγκριτη ἀπὸ τὴν ὀξυθυμία καὶ ἡ καταφρόνια προτιμότερη ἀπὸ τὴν ὑψηλοφροσύνη. Παρ' ὅλη ὁμως τούτῃ τὴ διδασχί, δὲν ὑπάρχει πιὸ ἀδικημένο ζῶο ἀπὸ τὸ ὑπομονητικώτατο, ἀθῶο καὶ συμπαθέστατο γαϊδουράκι.

Ἐνῶ ἀκούραστο κι ὑπάκουο, ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ ἐξυπηρετεῖ καὶ τὸ πιὸ φτωχικὸ χωρικὸ σπίτι, δέχεται στωϊκώτατα κι ἀδιαμαρτύρητα τὶς πιὸ πολλὰς ξυλιές, ποὺ ἀλύπητα τοῦ καταφέρνουν στὰ πσινά του οἱ ἀχάριστοι, ἀντάλλαγμα τῆς εὐεργεσίας του.

Τ' ὄνομά του γίνεται ὁ στόχος γιὰ κάθε σκῶμμα στὴ χαλκιδικιώτικη λαογραφία:

Γ α ἱ δ ο ὐ ρ' εἶναι ὁ ἀδιάντροπος, ὁ ἀκοινώνητος καὶ τραχὺς στοὺς τρόπους ἄνθρωπος.

Γ α ἱ δ ο ὐ ρ' εἶναι ὁ ἄντρας, ποὺ ἐκδηλώνει ἄγαρμπα τὶς ἐρωτικές του διαθέσεις.

Τ ο ὐ ν δ ἔ ρ ν' σ ἄ γ α ἱ δ ο ὐ ρ', ὅποιον δέχεται ἀδιαμαρτύρητα τὶς ξυλιές τοῦ καθενός.

Γ α δ ο ὐ ρ ι ς ἀποκαλοῦνται τὰ ξύλινα ὑποστηρίγματα τῶν χωριάτικων κρεβατιῶν.

Γ α ἱ δ ο υ ρ ὀ κ ο υ μ π ο υ ς εἶναι τὸ δέσιμο εἰδικοῦ κόμπου, ποὺ δύσκολα λύνεται.

Γ α ἱ δ ο υ ρ ο υ κ ἔ φ α λ ο υ ς χαρακτηρίζεται ὁ πεισματάρης καὶ ἰσχυρογνώμονας.

Γαϊδουρινή κι φάλα, έχει ό άμετάπειστος κι ό δολιχοκέφαλος τήν κατατομή άνθρωπος.

Στά παλιότερα χρόνια τὸ γαϊδουράκι μόνο μπορούσε νά δεχτῆ στή ράχη του τὸ δνειδος τῆς μοιχαλίδας γυναίκας, πού τήν διαπόμευαν στὸ χωριό, γυρίζοντάς τήν καβάλα κι ανάποδα. Τ' γύρσαν στοὺ γαδούρ' ἡ σχετική ἔκφραση.

Ἔνα σωρὸ παροιμίες καὶ γνωμικὰ ἔχουν πάλι θέμα τὸ ὄνομα τοῦ τετραπόδου μας.

Τοὺν ἔδισι τοῦ γαϊδαρου τ', ὅποιος ἔλαβε ὄλα τὰ μέτρα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς δουλειᾶς του κι ὅποιος τακτοποιήθηκε οἰκονομικά.

Δὲν εἶνι π' θὰ σὶ φάηί λύκους τοῦ τοῦ γαδούρ;

Τὶ τζυγιάπ' θὰ δώησς τοὺν κόσμου! λέμε γιὰ τὴν ὄχληρῆ ὑποχρέωση πού ἔχουμε, νά αἰτιολογοῦμε στὸν καθένα τὰ ἀτυχήματά μας καὶ τὴ μομφὴ πού κατὰ συνέπεια δεχόμαστε.

Τράνιψι τοῦ γαδουρούδ' κόντιψι τοῦ σαμαρούδ' θὰ πούμε, ὅταν κονταίνη τὸ φόρεμα τοῦ μικροῦ πού ψήλωσε στ' ἀνάστημα.

Γριὰ γαδούρα κόκκ' ν' οὐψτιᾶ, εἰρωνευόμαστε τὴν ἠλικιωμένη γυναίκα, πού ντύνεται μοδάτα καὶ φιλάρεσκα.

Φταίει τοῦ γαϊδούρ' κι χτυποῦν τοῦ σάμαρ' τονίζουμε, γιὰ κείνους πού ρίχνουν τὶς εὐθύνες στοὺς ἀνεύθυνους.

Κάποιουν χάρ' ζαν γαϊδαρουν κι αὐτὸς τοὺν κοίταξι στὰ δόδια, θὰ πούμε γιὰ ὅποιον διστάζει νά δεχτῆ κάτι, ἄκοπα κι ἀνέξοδα.

Εἶπι ἡ γαϊδαρους τοῦ πιτεινὸ κι φάλα, γιὰ κείνον πού δὲν ἔχει δικαίωμα νά κατηγορῆ τοὺς ἄλλους.

Κάλλιο γαϊδουρόδενε παρὰ γαϊδουρογύρευε λέει ἡ πανελλήνια παροιμία γιὰ τὸν προνοητικὸ σὲ ὄλα.

Γαϊδουρινὴ ὑπομονὴ τέλος κάνουμε οἱ πάντες γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς μας.

Παρ' ὄλα ὅμως ταῦτα, τὸ καταφρονεμένο μας γαϊδουράκι ἔχει καταστῆ τὸ σύμβολο τῆς ὑπομονῆς, τῆς ἐπιμονῆς, τῆς καρτερικότητος καὶ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης βέβαια, ἀλλὰ καὶ τῆς πραότητος.